[illegible]

E.K. WATERHOUSE

2.2.8.

IODOCI SINCERI ITINERARIUM GALLIÆ.

AMSTELODAMI
Apud IODOCUM IANSONIUM
M DC XLIX.

JODOCI SINCERI
ITINERARIUM GALLIÆ,

Ita accommodatum,

UT EJUS DUCTU MEDIOCRI TEMPORE TOTA GALLIA OBIRI, Anglia & Belgium adiri poſſint: nec bis tèrve ad eadem loca rediri oporteat: notatis cujuſcunque loci, quas vocant,

DELICIIS:

Cum Appendice,

DE BURDIGALA,

Ac Iconibus Urbium præcipuarum Illuſtratum.

AMSTELODAMI
Apud JODOCUM JANSONIUM.

M DC XLIX.

ILL. ET GENEOSO DN.

DN. ALEXANDRO SIGISMUNDO LIB. BARONI à ZEDLITZ

Newkirch, & Reichenwaldaw, Dynaſtæ in *Groſleſlaw*, *Logaw*, *Leſch*, *Seedorff*, *Guntersdorff*, *&c.* Domino ſuo gratioſo:

IOD. SINCERVS CVM obſequio, S.

DUm reditum, viſis hominum moribus & urbibus, Illuſtris & Generoſiſſime Domine, in patriam paras, ecce quam tibi, non infauſtam opinor, adſternuo ominationem! Magnam terrarum, quas obiſti, partem penicillo meo, rudi quidem, at infucato delineatam: exiguo volumini complicatam manui tuæ inſero, uti, cùm oculorum aciem impendere illi libuerit, animo tuo multis millibus relictæ jam terræ reſiſtantur, Vlyſſeorumque tuorum laborum domi cum ſecura voluptate tibi in mentem redeat. Faſtidíſne levidenſe hoc, & tuo culmini, in quo Deus & Majorum tuorum virtus te conſtituerunt, tua te conſervat, vix (ut mollíſſimè loquar) competens? Non perſuaſerit hoc mihi ipſa Suada. Nec

enim ingenuus ille dulcor tuus, tranquilla illo dico animi morumque temperies, illa gravitati mixta modeſtia, &, ſi ita fari licet, generoſa humilitas, quam in te qui animadverterunt, omnes ſuſpexêre, ferat, ut vel minimum tui cultum à minimo ſpernas. Adderem lubens me humanitate & beneficio debitorem tibi adquiſitum, memorem ejus animum harum chartarum nominis tui ſplendore in fronte illuſtratarum miſſiculaitone teſtari voluiſſe, ſed quiſquiliis meis hoc prætexere vereor. Quòd ſi tamen hoc unum per eas adſequor, ut, cùm nequiverim, ſaltem voluiſſe me adagnoſcas, liquido futurus ſum animo, votoque meo quo ſatisfiat nil reſtare profitebor. V A L E, Domine generoſiſſime, & feliciter olim profectus, fœliciſſimè revertere.

LECTO-

LECTORI S.

ITinerum per Galliam, terraſque vicinas indicem tibi promo, amice Lector, alterius ab iis qui hactenus prodière, generis. Illi enim ferè auctorum ſuorum ſola itinera notant: Hic non quæ ego & quomodo ſuſcepi; ſed quæ & quomodo ſuſcipienda fuerant, deſcribit: candidè indicatis itenerum & peregrinationum mearum alicubi peccatis. Scopus ad quem collimo hic eſt: ut inprimis inſerviam illis, qui paullo plus triennium huic peregrinationi indulgere, linguam etiam Gallicanam juxta alia exercitia addiſcere cupiunt. Illis ferè quinque diverſa itinera ex mea delineatione ſuſcipienda ſunt. Primum in adventu in hoc regnum ex Germania, quod Aureliæ aut Biturigibus finit: Secundum, per accolas Ligeris populos Nannetas uſque, inde Rupellam, Burdigalam, & reflexa profectione Pictaviam: Tertium per Lemovices, Petrocorios, Vaſconiam, Galliam Narbonenſem, Provinciam, Delphinatum, Lugdunenſem terram, Burgundiam, Pariſios uſque: Quartum in Angliam & Belgium, abeundo per Normanniam, redeundo per Picardiam, Quintum per aliam Burgundiæ partem, Lugdunum, inde per Sabaudiam & Helvetios in Germaniam. Lutetia & Lugdunum bis accedendæ tibi, tum etiam propter navigandi commodita-

ditatem Aureliâ. Ad alia loca ut ſæpiùs revertaris ex mea delineatione non eſt. Tempora his itineribus ita definivi: Finge te primi anni æſtate aut etiam auctumno primum abſoluiße; Aureliæ, Biturigibus & Molinis omne impendiſſe tempus uſque ad extremum Majum ſecundi anni: Quinque ſequentes menſes oportet de ſecundo itineri, interjungaſque ex libitu tuo aliquoties in amœnioribus tractûs Ligerini urbibus; Pictavii hibernes; Æſtatem tertii teras in vicinia: Auctumno ejuſdem quartum iter conficias; hibernes Pariſiis: Primo vere quarti anni in Angliam & Belgium abeas, redeaſque: ſub auctumnum ejuſdem quinto revertaris in patriam. Quòd ſi igitur primo primi anni vere exîſti, & extremo auctumno quarti redis, tribus annis & dimidio peregrinatio tua per hæc regna, reſpublicas, principatus, conſtabit. Atque hæc ita notavi illis, quos non finis aliquis particularis ad certa loca ducit: qui tantum temporis huic peregrinationi indulgere & poſſunt & volunt. Qui neceße habent breviori tempore hunc curſum conficere, ſecundum & tertium conjungere, quartum aut totum aut ex parte recidere poſſunt. Quin & quibus aliâ, putà per Helvetios introitur, adverſo itinere ductricibus ferè his iiſdem pagellis ferri poſſunt. Nec dubito, ſi quis inacceſſa loca quædam relinquere neceße habeat, vel ideo eas ipſi gratas futuras, quòd vel animo quò pedibus nequit, ipſarum ductu evagari poſſit.

Verùm agè, quia per Galliam in hoc libello circumduceris, nec præ negotiis licuit primum, ceu

deſti-

deſtinâram, librum, qui de ea in genere tractaturus erat, vel attingere; habe tibi pauciſſimis verbis, eorum quæ prolixiùs hanc in rem Paulus Merula part. 2. Coſmogr. lib. 3. capitibus aliquam multis ſcribit, epitomen.

GALLIÆ *& Gallorum nomen, ſive à* γάλα *quod lac notat, ſive à Galatâ Herculis filiâ, ſive aliunde ductum ſit, jam eſt per antiquum. Antiquius tamen inſuper Celtarum & Celticæ vocabulum, quod Galliæ ſpeciatim tributum, imò tandem ejus uni ex tribus parti, olim toti ferè Europæ competiit. Ephorus enim apud Strabonem Orbem in quatuor partes diducens, eam, quæ verſus Auſtrum ab Æthiopibus, quæ ad Aquilonem à Scythis, quæ in Occidentem vergit, à Celtis habitari dixit. Francia à Francis Germaniæ populis qui Gallias inſederunt & antiquis incolis ſe miſcuerunt, hodie vernaculo Gallorum magis, quàm Galliæ nomine venit? Ab Occidente habet Pyrenæos montes, & Oceanum Aquitanicum; à Septentrione, Oceanum Britannicum; Caletas uſque; hinc verſus Ortum, Flandros, Arteſios, Hannonios, Leuceburgos, Lotharingos, Comitatum Burgundiæ, Helvetios, Sabaudos Pedemontios hæbet vicinos mediterraneos: ad Meridiem alluitur mari mediterraneo, quod Gallicum vocant. Atque hi termini ejus antiquitus iidem fuerunt, excepto, quòd verſùs Ortum ad Rhenum uſque, montem Iuram, & Alpes protenſa, Belgii potiorem partem, Lotharingiam, Sabaudiam, tractumque cis-Rhenanum comprehendebat. Sita eſt inter 41. & 52. latitudinis; 20. & 38. longitu-*

dinis gradus. Adeoque ea eſt regni hujus amplitudo, ut licet non nomine, reipſa tamen complura in ſe compræhendat regna. De *diviſione ejus in* Bracatam *&* Comatam, *hujuſque in* Belgicam, Celticam, *& Aquitanicam ago cap.* 1. de Burdigala. De *alia Auguſti in* XVII. *provincias : vide* Mer. Coſm. part. 2. lib. 3. cap. 19. *Aëris eſt temperatiſſimi & ſaluberrimi.* Raræ *contagiones peſtiles ipſam infeſtant.* Cui *commodat fortè quòd & cibo & potu delicatiori ſalubriorique corpus infima etiam plebs nutrit, quam aliæ gentes frequentiùs hoc malo adfectæ.* Fertiliſſima *hodieque, perinde ac* Cæſaris *temporibus, hominum genitrix. Vber terræ habet pinguiſſimum. Adeoq; fideliter cuſtodit cognomina ſua à* Polybio *ipſi data, ut ſit* πολύοχλος *&* σποϱόρος. *Vbi enim feracius frumenti arvum invenias* Pictonio, Santonio, Bituricenſi *tractu* Burgundia, Picardia, Normannia, Belſia, Linum *& cannabem magnâ copiâ producit.* Nec *alia eſt regio quæ tantum ejus ſufficiat rudentibus & velis navigiorum. Arboribus pomiferis* Normannia, Picardia, *Britannia inprimis, (ubi ob vini defectum potum ex pomis ſibi exprimunt) amygdalis, nucibus, ficis, oleis,* Auraicis, Granatis, *Auſtralior* Gallia *abundat. Sylvas caſtaneiferas in* Lemovicibus, Petrocoriis, *Arvernis & confinib. habet. Vina in pleraque* Gallia *naſcuntur generoſiſſima.* Britanniæ, Normmanniæ, *&* Picardiæ, *trigæ provinciarum nobiliſſimæ, ea aeris frigiditas negat. Vix credi poteſt quantum vini* Garumna, Carantono, Ligeri *effeŕatur ad* Anglos, Belgas, Germanos *Septentrionales.*

les. Centies mille circiter dolia Burdigalâ ſolâ quotannis efferri ſolita retulerunt mihi. Pabula paſſim ſaltuſque videas nutriendis gregib. & armentis. Hinc carnium, lactis, butyri, caſei, lanæ tanta copia. Volatilibus abundat. Tantum caponum, gallinarum, pullorum quotidie paſſim abſumitur, ut ſi in aliis regionibus unico anno perinde fiat, metuendum ſit ne ſpecies intereat. Gallinæ Numidicæ gregatim paſcuntur. Lepores, cuniculi, perdices, turdi nuſquam frequentiores. In Pictonio complures ſunt ſylvæ, quas ſi tranſeas cuniculorum numerum, ac ſi gregatim paſcerentur, circum luſitare non levi oculorum voluptate perfuſus conſpicies. Equos in Britannia, & Vaſconia generoſos producit Gallia graciliores tamen & ſeſſoribus magis idoneos quàm trahendis plauſtris & carris: cui uſui ex Germania haut pauci adducuntur. Venationes cervorum, capreolorum, aprorum paſſim habet, quîs tamen præcellunt Germanicæ. Venæ metalli feræ in Gebennicis ſunt jugis. Aurum etiam, licet modicum, effoditur tamen. Vir doctus in Satyrico, cùm retuliſſet ea, quæ Gallia aliis populis miniſtrat, eleganter hæc ſubjicit: His & aliis dotibus aurum quod in venis ſuis vix habet, largiſſimo proventu excipit, ut qui illud anxia & crudeli diligentia effodiunt, qui ab extremo devehunt Sole, plerunque videantur Gallicæ felicitati familiari. *Fidem his verbis fecerint nummi aurei exotici, quibus in Gallia nihil communius. Planities maxima in Celtica Belgicaque Gallia, in primis in Picardia, Campania, Bituricenſi tractu, Turonibus, Pictonio, &*

adjacentibus regionibus. Montoſa tamen alibi ac inprimis in Arvernis, Lemovicibus, Petrocoriis, Delphinatu, Provincia, Burgundia, alibi. Montes celebratiores ſunt, Cebenna in Arvernis plurimorum jugorum, cujus pars Tartara *haut procul Lugduno:* Vogeſus *limes Burgundiæ & Lothariugiæ, vulgò* Mont de Faucilles: *Iura, hodie multinominis, majoremque partem mons Germanus & Helvetius. Alpes in Delphinatum & Provinciam procurrunt; Pyrenæus in Narbonenſem Galliam. Sylvas habet plurimas in Cenomanis, Britannis, Biturigibus, Andinis, agro Bolonienſi, Veromanduis, Picardis, Burgundia, Lemovicibus, Petrocoriis Forenſibus, Borbonia, &c. Mari adluitur gemino, hinc Mediterraneo, inde* Oceano *Aquitanico, & Britannico, quæſitum commodiſſimum rei nauticæ efficiunt,* & qui *(verba ſunt viri docti)* claſſes per omnis nominis maria litoraque poſſit emittere, *ſi* Galli *quàm equis tam navali induſtriæ aſſueſcerent, ſpeſque ut ſubitas ita longas ferre poſſent. Portus maris habet nobiliſſimos, inprimis in Provincia, Aquitania, Santonio, Britannia,* N*ormannia, Bononienſi &* Caletenſi *agro. Fluvii potiſſimi ſunt quatuor:* I. Sequana, *vulgò,* la Seyne, *in Burgundiæ Ducatu oriens, recipiens in ſe Icaunam, vulgò* Yonne, *Matronam* la Marne, *Æſiam, cùm antè ſe miſcuiſset Axona: Rothomagum uſque valde æſtuans & majora navigia geſtans. II.* Ligeris, *Rex fluviorum Gallicorum, & cui nullus longitudine par. Ortus ipſi in Velaunis. Influunt ipſum potiſſimi hi fluvii navigabiles: Elaver, vulgò*

Allier

Allier, *in Cebennis ſcaturiens, piſcoſſimus; Carus* le Cher; *Indrus, Vigenna, Lera & Meduana*, *vulgò* la Mayne. III. *Garumna, æquoreus amnis, cui ſe jungunt Tarnis* le Tar, *Egircius* le Guers, *Oldus* l' Old *& corruptè* Lot, *Duranius aut Dordonia, vulgò* la Dordonne, *æquoreus & ipſe.* IV. *Rhodanus, qui cum ſuis omnibus in Mare deuchit Ararim* la Saone, *Iſaram & Druentiam, vulgo* Durance. *Lacuum qui Galliam contingunt, maximus eſt Lemanus*, le lac de Geneve, *quem Rhodanus perfluit. Sæpe cum nulli in ſuperficie flant venti, proprio ſuo, qui in interiore fundo latere perhibetur, valde exagitatur: quem accolæ la Vaudaiſe appellant. Alius eſt inter Maſſiliam & Arelate, vulgò* l'eſtang: *Aſtromela Plinio:* λιμνοθάλαττα *Straboni dictus. Alius Abatacinus in Arvernis prope Clarimontium, quem depingit Sidonius.* lib. 2. Epiſt. 2. *Fontes infiniti in Gallia ſcaturiunt. Ex iis quidam admirandi. Prope Gratianopolin eſt, qui ſine intermiſſione flammas per medias undas evomit. In vicinia Encoliſmæ ſcaturigo (Carentelus Latinis, vulgo* Touure *dicta) integrum flumẽ ejaculatur. Iuxta Clarimontiũ Arverniæ fons eſt* Saulſe, *cui immiſſa lapideſcunt: lapideſcit & ipſa aqua. In Petrocoriis alius fluxũ & refluxum ſentiens. Calentium Medicarumq; aquarum paſſim obvios recenſere nihil attinet.* Acid*ulæ paſsim, inprimis in pago* Bougues *prope Nivernium ſundatiſsimæ. At pergendum ad incolas, illorumque genius intuendus. Quà ſacra, olim Cæſar retulit*, religionibus valde deditam Galliam: *prolixè etiam*

*etiam quos Deos coluerint recenſet. Sacris præerant Druydes : cujus nominis origo Germanica eſſe creditur. Abditos habitabant ſaltus, non mandabant literis ſed memoriæ, & ferè verſibus comprehenſa, tradita ſua. Quercum arborem ſacram habebant : ac in primis viſcum in ea natum : quo de vide Plin. lib. 16. N. H. Controverſiarum publicarum & privatarum judices, decreto ipſorum non ſtantibus interdicebant ſacris, cui interdictum, anathema habebatur. Hæc olim. Hodiernus, quà Chriſtiana ſacra, genus ipſorum à vetere non abludit, Funeſtæque multorum annorum clades teſtatum fecerunt, cui dogmati adhæreant, citiùs vitam quàm id ipſis eripi potuiſſe. Adminiſtrationem Reipublicæ, quàm ſæpe & quibus occaſionibus variaverit, cùm à Iulio Cæſare ſubacta Gallia Romano imperio ut provincia adcreviſſet : ſub Honorio à Vandalis, Suevis, & Alanis occuparetur : hi rurſus à Gotthis ejicerentur : tandem ſub Valentiniano Romanorum imperium in Gallia totum exſpiraret, Francorum naſceretur, & per tres regias familias Merovei, Caroli Martelli, Hogoniſque Capeto etiamnum ſuperſtitem ad illam granditatem, qua nunc conſpicitur excreſceret, ex diffuſioribus Hiſtoricorum commentariis petendum, quos contraxit Merula Coſmogr.*part. 2. lib. 3. cap. 16. *Status Regni Monarchicus eſt. Rex naſcitur : Maſculus ſemper, Lege Salica ita volente. Mirus ſubditorum amor & cultus Regis Chriſmate perenni ſacræ ampullæ Rhemenſis plerunque, aliquando Majoris monaſterii Turonum*(vulgò Marmonſtier) *Rex,*

cum

cum inauguratur, inungitur. Scroſulas contactu ſanat. Regis filiorum primogenitus Delphini: *(cauſſam promo cùm de* Delphinatu *ago) ſecundus, Aurelianenſis; tertius Andini Ducis nomine appellantur.* Officiarii *Regis familiares ſunt, Magnus Chambellanus, Magnus Magiſter, Magnus Scutarius, Magnus Venator, Prævoſtus aulæ, centum nobiles, aliique. Officia alia, ſtatum Politicum concernentia ſunt ferè hæc: Magiſter equitum, ſive major domus olim,* Comeſtabilis *poſt dictus:* Duodecim *Pares Franciæ, ab* Hugone *Capeto veriſimiliter inſtituti: Sex* Laici *ſunt; Burgundiæ,* Normanniæ, *Aquitaniæ* DVCES, *Flandriæ,* Campaniæ, *Toloſæ* COMITES: *Sex Eccleſiaſtici, Archiepiſcopus* Rhemenſis, Epiſcop. Laudunenſis, Epiſc. Lingonenſis DVCES; Epiſcopi *Catalaunenſis,* No*viomagenſis, Bellovacenſis* COMITES. *His ſacrandi Reges jus eſt. In* Laicorum, *qui defecerunt locum ſeliguntur alii Principes, cùm ſacra Rhemenſia peraguntur. Sunt prætereа* Quatuorviri *(olim quidem) præfecti militum, hodie* Mareſcalli *dicti, à* Maer, *quod antiquitus equum, &* ſcalck *quod peritum artis ſuæ notabat.* Numerus *tamen hodie poſt pacem inter Henricum Magnum & fœderatos factam auxit.* Ammiralium *voce origine Arabico, Græca, poſſes thalaſiarchum, aut* Latinè *præfectum maris reddere.* Equites Ordinum D. *Michaelis à Lud.* XI. *anno* 1469. *& S. Spiritus, ab Henric.* III. *anno* 1579. *inſtitutorum.* Gubernatores *per provincias & urbes, &* Locum tenentes regii:

Magnus

Magnus Artillariæ Magiſter: Capitanei *cataphractorum equitum*: Heraldi, *aliique: quorum ferè officia ſunt militaria. Alia togata magis ſunt*: Conſilium ſecretum, *conſtans Principibus inprimis ſanguinis, tum aliis, Antiſtitibus etiam, Cancellario, Iuriſperitis, Magiſtris requeſtarum aliis.* Conſilium Financiarum *curam ærarii agens.* Parlamenta *ſive tribunalia ſuprema & ἀνυπεύθυνα octo.* Pariſienſe, *ſolum olim & ambulatorium, à Rege Philippo Pulchro Lutetiæ fixum*: Toloſanum, Gratianopolitanum, Burdigalenſe *à Car. VII. inſtituta*: Rhedonenſe *ab* Henric. II. *Quîs nunc poſt duorum regnorum unionem acceſſit ſupremus Senatus Benearnenſis in Caſtro-Palo. Subalternata his ſummis tribunalibus ſunt paſſim alia, quæ* ſedes præſidiales *vocant, à quibus provocatur ad parlamenta.*

Cæterùm igneæ naturæ in commune ſunt incolæ, & in quibus flava ferè bilis prædominetur. Hinc illa ingeniorum acumina. Hinc prompta & in arena capta conſilia. Hinc ſubitæ & ſæpe vehementes iræ. Hinc ſimultatibus compoſitis, ſecus ac nonnullis populis aliis, fida pax & amneſtiæ damnatum omne odium, velutique infuſa aqua reſtinctum incendium. Indoles alioquin ipſis (verbis ferè alienis hoc effero) ad ſpeciem virilis elegantiæ magis, quàm ullis mortalibus facta. Oris intrepidi habitus, motuſque atque geſtus, qui totum corpus deceat: atque hæc non imitanda, ut maximè adfectent, gentibus exteris, etſi vicinis, niſi quos genius ſuus huic indoli admovet. Pudor ruſticus incognitum in pueris etiam apud ipſos vitium.

Hila-

Hilarius jocandi facilitas, eloquentia extemporanea & in ſummo ore nata nullam gentem in commune magis ornat. Audivi ſæpe fœminas primarias de rebus graviſſimis, Politicis, Ethicis, Phyſicis, aliis expeditè & ornatè diſſerentes: quippe enim hujus generis libri vernaculo ſermone, qui technologica Latinorum Græcorumque vocabula agnoſcit, infiniti proſtant. Proni promptique erga exteros illorum animi, inprimis ſi quis triſti & moroſa ſerietate ſepoſitâ ipſorum genio ſe conformet.

Quà convictum, genium ſuum minimè defraudant. Munditiei in ſternendis menſis ſtudent. Menſas in medio cubiculi collocant, ut cuivis liber, uti acceſſus, ſic etiam ſit abitus. Cibis utuntur opiparis & ſapidis, vino ſinceriſsimo, non mero tamen, ſed probè diluto, ne (quod facillimum) hepar incendat. Ac ita prandent cœnantque, ut teſtentur ſe ut vivant edere, non ut edant vivere. Convictus in aliquot horas producti ingrati ipſis. Ebrioſitatem & ad compotandum provocationes deteſtantur. Manè plerunque elixis; veſperi aſsatis veſcuntur carnibus: quod nec valetudini conſervandæ inidoneum. Obſoniis aliis & leguminibus rariùs, quàm Germani. Quin abhorrent ab haut paucis, quæ alibi in deliciis. Nec opponetur tibi debraſsica ſive integra, ſive minutatim conciſa, acetoque macerata, nec carnes raphano marino ſaporatæ, quæ hujuſmodi alia aliorum palato non ingrata. Fumo induratas carnes; poma, pyra, rapas, ſimiliaque ad ſolem aut ignem ſiccata raró videbis. Braſsicâ

rapiſque

rapiſque plerumque cum offis veſcuntur. Cardui, aſparagi, Artiſcocci, & hujuſmodi alia ſuo tempore frequenter apponuntur. Ientare manè antequam exeant ipſis receptiſſimum, ſed modicè, nec niſi vini poculo hauſto & panis bolo comeſto. Naturam hoc roborat, animum exhilarat, cruditates ſtomachi conſumit.

Caminis non fornacibus ad frigus ciſpellendum utuntur. Res inſueta illis qui fornacum vaporibus calefieri ſoliti. Interim ſanitati conducibilior: quòd vapores illi caput gravent, fotiſque in hypocauſto, ſi prodeant, laxum corpus auram quamvis frigidiorem exhorreat. Mihi, ut dimidiata calefactio ad caminum primitus parum grata accidebat, ſic Lugduni biennio poſt ad fornacarii vaporis fotum relato tepor ille vix tolerabilis, præter ſpem fidemque erat. Quod perinde mihi accidit, cùm plumeis ſtragulorum operturis deſtituere, & poſt denuò iis involverer. Adeo conſuetudo altera plerunque eſt Natura. Sed omnia hujuſmodi, & aliæ, inprimis Academias & Univerſitates concernentia, ut referam, tempore excludor.

Quà itinera, tutiora ea in hoc regno ſunt quàm alibi. Cauſſam neſcio an adſecutus ſim, quòd ſclopeta geſtare viatoribus prohibitum, prohibitum, præter apparitores, qui equites bini plerunque vias publicas obire ſolent: quos fulminatricibus his machinis armatos quadruplum tantum latronum, ſi in illos incidant, non ſuſtineat.

Quà commoditates proficiſcendi, Lutetiâ in complura loca eunt redeuntque currus meritorii. Equi conductitii ubique inveniuntur, exceptis locis

cis ubi curſus ordinarii ſunt diſpoſiti, iique duplices: Celeres, quos poſtas *vocant, & lentiores,* les relais. *Nec exigua eſt commoditas quam præſtant fluvii, Ligeris, Garumna, Rhodanus: dum tamen, quà poſteriores duos, non cuivis obvio ſed perito nautæ committas; Rhodano, propter rapidatem, Garumnæ, propter nimium æſtum, & periculoſas ſæpè jactationes. Antiquitatum monimenta præclara in hoc regno viſuntur, maximè tamen in Gallia Auſtraliori. Palmaria duco hæc: Amphitheatrum Nemauſenſe, Pontem Gardium, Arcum Marii Arauſionenſem. Templum Dianæ Nemauſi, Baſilicam Plotinæ vulgò* la maiſon carree *ibidem, ſtatuas & lapidem Viviſcum in Baſilica Burdigalenſi, Palatium Tutelæ ibidem, Turris in ponte Carantoni Santonibus, Statuas Romanas & Deorum à Gentilibus cultorum tripudium in horto Domini de Ræmondis Conſiliarii Burdigalæ. Muros Narbonis antiquis inſcriptionibus ubique plenos, Amphitheatrorum & Theatrorum reliquias paſſim alibi.*

Rara etiam quædam, inprimis in patria noſtra, hinc inde in hac profectione Gallicana invenies, pretio mediocri (alibi carè æſtimata) præſtinanda. Maſſiliæ ex teſtis margaritarum & corallis varia artificioſiſſimè fabricata, tum ex Oriente diverſas merces Turcicas allatas: Montſpelii electuarium pretioſiſſimum Alkermes, pulveres odoratos: Carcaſſonæ pectines ex buxo mirè elaboratos: Montalbani, Monſpelii, ac inprimis Caſtelrautii, & Molinis Borboniorum thecas cultrorum, forficum, ſimilium inſtrumentorum elegan-

tiſſimas

tiſsimas. Lemovicibus *exquiſitiſsima fratrum* les Mabreaux *dictorum admiraberis opera.*

Hanc de Gallia in Genere rhapſodiam eodem ferè momento typis, quo calamo concipiebatur, commiſſam, ne omnino nihil horum haberes, itinerario meo præmiſi. Cùm otium erit, aut negotiorum minus, non pigebit me in hanc orbitam reverti, & uberiore fortè magiſque proficuo ſermone peregrinantem te comitari. VALE.

JOD.

JOD. SINCERI

ITINERARIUM GALLIÆ ET FINITIMARUM REGIONUM.

Exgreſſus ex Germania in Galliam.

Quà ex Germania in Galliam exiri cōveniat.

CUm civibus meis Germanus ego hoc itinerarium Franciæ & finitimarum regionum ſcribam, operæ pretium facturum me opinor, ſi ſub initium conſilium aut opinationem meam promam, qua ex parte ingreſſus in hoc regnum fieri & debeat, & pleriſque omnibus Germanis, aut qui Galliæ reſpectu ultra Germaniam, etiam commode poſſit.

Non per Belgium

Sunt qui putent Belgium prius adeundum, cùm inferioris Germaniæ civibus, quia vicinum, tum ſuperioris, quia deſcenſus Rheno promptus, & ſine magno ſumptu, populoſque & urbes alluat perluatque, quos adiſſe non abs re ſit. Iſthic, aiunt, juxta liberalia ſtudia, quæ tantùm non ſedem domicilium ſibi figere in illo terrarum angulo voluiſſe nuper viſa fuêre, in exercitiis aliis nobili juvene dignis & lingua Gallicana ea poſſunt fieri initia, quîs pulcrum opus pòſt ſuperſtrui poſſit in media Gallia. Sunt, inquam, qui ſic faciundum exiſtiment: ſed me adſenſum mini-

minime præbente. Nam potiſſimus peregrinationis Belgicæ fructus ſic inde indeptu non eſt, aut certè mancus: Converſatio cum civibus & hoſpitibus, inprimis in conuictu in diverſoriis. Vix enim in utriuſque Belgij aliquot potioribus vrbibus decimam quamvis partem coloquiorum & diſcurſuum audias convivandum haberi non lingua Gallicanâ. Hac deſtitutus aut κῶφον πρόσωπον ſis neceſſe eſt, aut per interpretem ſciſciteris quæ aguntur, aut tui cauſa ab ipſis, in ſermone tibi cognito (ſed qua pudoris jactura?) recenſeatur denuo, flagitandum. Præmittendam igitur noveris peregrinationem Gallicanam Belgicæ: ut ab illa tibi ſit adminiculum hujus.

Non per Helvetios.

Sunt qui per Helvetios in hoc theatrum enitantur, & aut ſubſiſtant in Allobrogibus, ceu ejus veſtibulo, paraturi ſibi ſermonis aliquantulum ſuppellectilem: aut audacter recta ad Rhodanum, ejuſque ſecundo flumine delati in Galliæ Narbonenſis florentiſſimas urbes contendant, ibique ſub initium morentur: vtrobique propter victus tolerabile pretium, alicubi etiam propter locorum delitias, non ſic alibi præſentes. Sed nec hos te ſequi velim. Incidis enim hic in illas regiones, quæ Gallico ſermone immane quantum corrupto utuntur: quem ſi ſemel imbiberis, nulla vi & diligentia poſtea in meditullio Galliæ, & ubi ſermo populi elegantiſſimus floret, excutias. Recidiva dialectus ſemper repullulat. Ac novi haud paucos amicos meos, qui exactis compluribus in hac ora menſibus, & hic lingua diſci cœpta, poſt in elegantioris linguæ Galliam conceſſere, nunquam non biennio etiam & triennio poſt ſermonem expeditiſſimum alioquin turpantes indelebili hac pronunciationis maculâ. At fucum faciunt & huic maculæ ceruſſam hanc illinunt: Primores populi & illi quibus exteri convivere ſolent, nihil trahunt à vulgi idio-

idiotiſmo, ſed pure loquuntur, & vel ipſi in umbilico Franciæ elegantioribus vocabulis, & pronuntiationi terſiori aſſueti, vel domi converſatione illorum, qui olim in hujuſmodi locis linguæ vernaculæ vitia emendarunt, uſi, hoc veluti ſiphat exuerunt. Credamne? Credam, ſed ut ille oculatis manibus, ſic ego auribus. Credite potius hoc mihi, quorum animis hæc perſuaſio hæret, altius teſtam recentem hoc odoris imbibiſſe quam ut elui tralatitia aſpergine poſſit omnino. Demus tamen recoctos nonnullos plane, quod fieri poteſt in melioris luti ingeniis, ſed rarioribus. Adeóne exterorum converſationem arctè conſtringitis, ut manipulo tantum veſtri ſelectorum ex omni cœtu quis, cum quîs vivat, deambulet, garriat, contentus eſſe debeat? Non, non. Cuivis ex omni populo loquendum: maximis, medioxumis, minimis. Lixas & calones, illos inquam qui ixionios aſſaturarum orbes ad focum gyrant, ſæpe neceſſitas eſt alloqui. Obvios quoſque in urbe & circa, cùm deambulatur, & hoc & illud & iſtud, quod occurrit, ſciſcitandum. Quod ab his audias, crede mihi tenacius ſæpe hæret, quam quod ſub ferulæ terrore Orbilius aliquis cirratis ſuis intrudat. Ac novi equidem pueros nobiles, qui in Principum Germanorum miniſterio fuêre in Gallia, qui cirra doctoris operam citius in culina ad focum & expeditius ſermonem comprehenderunt, quam qui inabdito ad demorſoſque ungues partinaciam hujus linguæ frangere, ſuccum ipſius in ſe convertere voluêre. Quod ei rei dico, non ut exemplum te ſequi velim & ductum magiſtri ſpernere, ſed ut pateſiat non prætervolare tantum aures, quod minimus quiſque & contemptior loquitur.

Quâ igitur, ut ad rem tandem veniamus, ingrediendum? Eligendam hic reor illam viam, qua ſub initium ſalutare poſſis Regni metropolin

polin Pariſios. Ut inhabites illam tam recens regni hoſpes, auctor non ſum: ſalutatam tamen velim. Vis rationem? Ea eſt. Hoc & gratiam & auctoritatem tibi conciliabit apud populum indigenam, ubicumque poſtea ſedem ad tempus figes. Ut enim recenſeas Italiæ, Germaniæ, aliorumque regnorum urbes plurimas tibi viſas, nil tamen eſt quod tantopere ipſos titillet, ac fuiſſe Lutetiæ, vidiſſe Regem & Reginam, Principes & Dynaſtas aulæ, fanum & Mauſoleum ſanct. Dionyſianum, arceſque regias vicinas. His multorum ex populo ſatiabis poſtea aures & devincies animos. Hanc cum ſalutaris, ad locum migrandum, ubi cultior paullo ſit ſermo, & in illo hærendum.

ITINERIS deſignatio.

Sed per Lotharingiam

ERe itaque eſſet Argentorato (ubi devia ſermonis aut certe lecturæ, initia facta non improbem, plus rigidæ non exigam) recta ire Nancejum Lotharingiæ metropolin. At proprio equo uti te velim, ut quo libeat declinare poſſis, abſque omnibus impedimentis & ſarcinis, iiſque, ſi tranſportanda quæ ſint, potius quavis mercede veredario Lutetiam uſque commendatis.

Zabern.

Primi diei itinere in extremam hac parte Germaniæ urbem Tabernas, vulgo *Zabern*, viſâ ante è propinquo in tranſitu arce *Kocherſperg*, nuperis bellis Argentinenſibus famigerata, pergendum. Urbs nunc claret ſede Epiſcopali Argentinenſi, ſita in extrema Alſatiæ planitie ad montium, qui ab ea Lotharingiam diſterminant,

nant, radices. Parva ea, ſed ab hoſte tuta, nec facile obſidenda, ſi vicinam arcem, in montis cacumine ſitam probeque & ipſam munitam, & ex qua ſubjecta planities tormentorum ictibus infeſtari poteſt, habeat faventem. Vidimus hîc in ſuperioris templi muro ingredientibus ſiniſtro, nobilis matronæ monimentum, quod ob familiæ in me merita, ſi indictum hîc paterer, ingratus ſim. Id vero eſt: *Nobilis matrona, Anna Wiclandin Auguſtana, pietatis, integritatis, ac pudicitiæ rarum exemplar, moritur anno* 1551. *menſ. Aug. die* 29. *Ætatis vero* 40. *Cui maritus Wolfgangus Rhelingerus Carolo V. Imp. ac Ferdinando Rom. Hung. ac Boh. Regi fratribus à Conſiliis, in ſummo dolore mœſtus charitatis ergo P.* Egredientibus Lotharingiam verſus conſpiciuntur adhuc munimentorum urbis defenſioni in Argentinenſi bello excitatorum, in collis ad dextram crepidine, reliqua. Paulum provectis offert ſe mons præaltus & adſcenſu difficilis ſuperandus. Vocant Germanico Idiomate *Stegam*: quod fere adſcenſum reddere poſſis. Circumeundus olim erat mons ex hac parte invius: ſed à Wilhelmo tertio Epiſcopo Argentinenſi anno Chriſti 1520. vi facta via eſt & tranſitus: Epigraphe adſcendentibus ad dextram hoc teſtante. *Stega.*

Superato monte tranſeundus *Pſaltzburgus* primus Lotharingiæ ab hoc ingreſſu pagus peramœnus, ubi nec hoſpitari malum ſit mature Argentinâ profectis. In nuperis bellis aggere jacto munitus, & præſidium in ea habitum fuit. *Pſaltzburg.*

Sarberga inde lapidoſâ viâ profectis ſeſe offert, oppidum, poſt pagus. S *George*, ubi mirum hoſpitii vocabulum, *point de d'or, point d'argent*: & tandem oppidum amœnum, quamquam non ita magnum, *Blancmont*, Germanis Blanckenburg dictum. Arx hîc eſt diffuſa & magnifica ad ſiniſtram introitus: ad dextram è re- *Sarberg.* *Blancmont.*

è regione arcis hoſpitium in quo tolerabili pretio lautiſſime vivitur. Danda igitur opera tibi, ut ſecundò hic pernoctes, certus, ni mutarunt, in toto hoc itinere Pariſienſi melius haut unquam tibi (ſæpius enim expertus loquor) futurum.

Luneville. Hinc *Lunevillam* per planitiem perges oppidum non inelegans, & terreis evectis propugnaculis munitum: poſt fanum S. Nicolai, vulgo *Niclasbourg*, aut *S. Nicola*, ad Murtam fluvium loco peramœno, plano & fertili. Viſu digniſſimum hic eſt templum vaſtæ & excelſæ molis, columnis gracilioribus ſuſtentatum quam ut ſuſtinendo tanto oneri pares putentur. Turre gemina ſuperbit, in quarum altera Caroli Lotharingiæ Cardinalis, Metenſiſque Epiſcopi, cui, cui Prioratus titulo parebat hæc Eccleſia, in ſummo culmine ſymbolum, obeliſcus cum hedera circumplicata, & inſcriptione, TE STANTE VIREBO. Servatur hic D. Nicolai Patarâ ex Lycia oriundi, & Myræ (Lyciæ urbis) Epiſcopi manus articulus, auro multis gemmis interſtincto incluſus. Hinc primum nata loci religio advenas ad ſe traxit: quorum confluge tandem in eam excrevit amplitudinem, ut nunc, licet mœnibus nondum ullis circumdetur, urbis cultiſſimæ, addo & ampliſſimæ, faciem potiùs præ ſe ferat, quam pagi: ea eſt ædificiorum venuſtas, diſpoſitus viarum incolarum multitudo, commerciorum & opificiorum frequentia.

S. *Nicola.*

Duobus hinc milliaribus abeſt Nancejum Ducatus Lotharingiæ metropolis. De qua antequam referam, age de Lotharingia in genere videamus.

Lotharingia. Provinciæ nomen à Lothario, Ludovici Pii nepote quaſi *Lotharii regnum*. Olim Auſtraſia dicta, & latior multo, quam hodie: cui ad Occidentem oppoſita fuit Weſtraſia, ſive Weſtria, quam poſt corrupte Neuſtriam dixerunt. Quæ omnia

omnia vocabula Gallicarum rerum ſcriptoribus frequentata. Limites Lotharingiæ ſunt hodie, ad Ortum, Alſatia; à Meridie, Burgundia; ab Occaſu, Campania; à Trionibus, Arduenna ſylva cum Leuceburgiis & Treviris. Regio montoſa & ſylvis denſiſſimis hinc inde obſita. Amœniſſimas tamen habet valles, & alicubi etiam in aliquantam planitiem ſe porrigit. Frumenti & vini affatim generat. Nec deſunt ei plurium metallorum venæ, thermæ (quarum celebratiſſimæ ſunt quas Germani Plumbersbadt vocant) ſalinæ, Stagna & fluvii piſcium abunde ſuggerunt. Fluviornm potiſſimi ſunt Moſa, Moſella, Saravo, Murta.

Moſa ex Vogeſo Galliæ monte ortus Verdunum, Sedanum, Maſeras, Leodium, Trajectum, Roremundam & Venlojum alluit, & in Batavia haud procul ab oſtio, quo mari influit, communes cum Rheni brachio facit undas & prope Dordracum cum marinis miſcetur.

Moſella ex monte pariter Vogeſo ſed orientaliori oritur haut procul Araris fontibus. Tullum, Metas, Treveros prælapſus prope Confluentiam Rheno ſe miſcet. Celebratus docto elegantique carmine ab Auſonio. Imperante Domitio Nerone, foſſa cœpta fodi, qua Arar & Moſella jungerentur, & navigabilia inter ſe Occidentis & Septentrionis litora fierent. Vide Cornel. Tacit. XIII. Annal.

Saravus, Sarra etiam dictus, hodie *Sar*, prope Salmenſes ortus prætergreſſus plura oppida, quorum haut pauca nomen ab ipſo mutuarunt prope Aug. Treverorum Moſellæ ſe jungit.

Murta, receptis in ſe pluribus amnibus, relictiſque fano S. Nicolai & Nancejo, Moſellam loco plano inter prata paulatim accedit, & longo tractu, æquali quaſi curſu, comitatur, relicta inter utrumque alveum exigua admodum terra, donec tandem paulum ſuper Candejam

arcem, quæ in dextra rupe poſita, pago ſibi cognomini impendet, facto cum Moſellæ alveo angulo acutiſſimo, aquis ejus miſcetur. Quæ totidem verbis notat Paulus Merula *pag.* 2. *Coſmogr. lib.* 3. *cap.* 44. cui & haut pauca alia hîc à me ſcripta, licet mihi non incognita, accepta refero.

Lotharingia olim populos habuit Mediomatrices, quorum metropolis Diviodurum, hodie *Metz* appellatur: & Leucos, quorum urbs Tullum, hodieque priſcum nomen ſervat.

Regni titulo olim inſignita fuit, at non diu. Hodie ab aliquot ſeculis Ducatus eſt. Duces noviſſimi ſunt ex familia Bullionea. Ex horum ſtirpe ſunt Duces Guiſii, Aumaliæ, Mayennæ, Ianvillæ, Aiguillonii, Mercurii. regni Francici Principes.

Comitatus, Baronatus & Dominatus Lotharingiæ diligenter notat P. Merula. *alleg. cap.* 44. *pag.* 632. Et notare huc illa non eſt mei inſtituti, videturque mihi tempus nunc eſſe Nancejum luſtrandi.

Nancy. Urbs hæc vulgo *Nancy* appellata, ſita eſt in ripa Murtæ in planitiæ peramœna haut ita procul in montes ſurgente. Gemina hodie eſt, Antiqua & Nova, haut ita pridem antiquæ adſtrui cœpta, nec etiamnum perfecta penitus. Magnificum in antiqua eſt palatium Ducum Lotharingiæ. Monſtrari ſolet cubiculum ipſius Ducis, quod per ambulacrum compluribus Regum & Principum pictis effigiebus decoratum aditur. Ex alia parte in atrium deducêris, ubi menſas duas pretioſiſſimas, marmoream alteram, longitudine & latitudine admirabilem: alteram ex argento inaurato, plurimis artificioſiſſime inſculptis figuris & emblematis, quîs ſingulis ſui verſus latini adſcripti, ornatiſſimam. Deducêris poſt in conclave, in quo pretioſiſſimi tapetes immani numero magnificentiæ plus quam regiæ, tibi explicabuntur, & oſten-

oſtendentur. Videbis ibidem ex ligno ſculptam hominis effigiem, in qua omnes tori & muſculi mobiles ex prætenuibus particulis conſuti ſunt. Viridarium in propugnaculo amœniſſimum adjacet. In propinquo arci eſt ædes D. Georgii, in qua monimentum Caroli Audacis, Burgundiæ Ducis, cæſi, cum duplici epitaphio verſibus elegiacis ſcripto: quæ nunc ad manus non ſunt. Alterutri ſubſcriptum memini hunc inſuper verſum:

Ecce leo cecidit, jam pax quæſita vigebit.

Multorum in iſta æde Ducum monimenta videbis. Inter alia eminet illud Renati, victoria contra Carolum potiti. Armamentarium viſitur hic probe inſtructum, inprimis tormentis bellicis æneis: in quorum numero videbis unum immenſæ longitudinis, & cui par, excepto uno in arce Dubriana, in Anglia, non viderim. In ſtabulo Ducis equi aluntur generoſiſſimi. Ante area eſt & arena in qua curſus equeſtres ad orbiculum celebrantur: locus non inelegans. Urbs vallo craſſiſſimo, quod exterius murus robuſtiſſimus fulcit, & foſſa profunda lataq; cingitur, tum propugnaculis plurimis (non omnibus tamen ad hodierna muniendi præcepta ædificatis) munita, tantum inexpugnandæ ſpeciem præbet. Quæ quidem propugnacula ejus ſunt altitudinis, ut vicini montes parum urbi obficiant. Hoſpitem in hac urbe laudo, ad inſigne cervi, vulgo *au grand cerf*: virum non, ut ille, qui Divi ex Lycia oriundi imaginem in inſignibus oſtentat, iniquum & ſine ratione alieno inhiantem. Diſtinguitur antiqua hæc urbs à nova munimentis ſuis antiquis & foſſa.

Nova haut paulo amplior, quin & nitentior eſt vetere viarum diſpoſitu ad perpendiculum ordinato. Templum excitari cœptum, cui perfecto pauca alia amplitudine certabunt. Mœnibus ſtupendi operis & ad regulas ho-

diernas ordinatis, foſſaque profundiſſima ambitur. Ex propugnaculorum uno eminus oſtenditur in loco paluſtri crux lapidea erecta, cui inſertam dicunt inſcriptionem Gallicam in ærea lamina cædis Caroli Audacis teſtem. Paulo longiùs in loco prælii commiſſi viſitur ſacellum cum cœmiterio in quo tabulæ æreæ verſus Gallici inſcripti, hiſtoriam atrociſſimi prælii continentes.

Notat Merula ad radices montium pagum eſſe *Marche-ville*, cujus incolas perfidia aliquando in ſuum Ducem, quem hiſtoriæ Fridericum II appellant, notatos ferunt, atque ea de cauſa quotieſcumque cum reliquis Principum domeſticis epulari contigit, panem eis inverſum apponi conſueviſſe. Idem addit, ibidem rudera rotundæ turris, in qua Dux, quem dixi, ex venatione ſubductus ad triennium detentus memoretur.

Iter Nancejo Lutetiã duplex. Vnum qui è rectà ducit negligendum.

Nancejo Pariſios rectà iri ſolet per Campanos & Meldas, viâ quæ ad has te ducit urbes, & hæc loca potiora.

Teul.

1. Tullum urbem Epiſcopatus titulo ſuperbam, anno 52. cum Metenſi & Verdunenſi ab Henrico II. occupatam. Templum hîc elegans, inque eo ſepulcrum D. Bernhardi & coronam ſuſpenſam ad exemplum fere Weiſſenburgenſis videre eſt.

S. Auby

2. Pagum *S. Auby*, ubi in adventantes inquiritur, an ſclopeta, aut merces prohibitas portent.

Bar-le Duc.

3. Bar-le Duc, urbem in edito colle ſitam, cui ſubjacet in planitie ſuburbium elegans, quod tranſeundum. Urbs hæc *Bar* cum adjectione *le Duc* vocatur, ad differentiam urbium cognominum, quæ ſunt *Bar ſur Seine*, & *Bar ſur Aulbe*. Metropolis eſt territorii Barrenſis, quod vulgo *le Barrois* vocatur. Hic elegantiſſima conficiuntur gladiorum manubria. Unde rari tranſeunt, qui non aliquid eorum emant.

4. *La*

4. *La maiſon rouge*, paucorum tectorum vicum in limitibus Campaniæ. Unde per 7. leucarum campos Catalaunum, hodie *Chaalon* pervenies.

5. *Chaalon ſur Marne*, (eſt enim cognominis alia *Chaalon ſur Saone*, in Burgundia.) urbs eſt amplisſima turribus pyramidis in modum faſtigiatis eminens, ædificia albent, quod cretacea terra conſtent. Mercurialis frumenti & pannorum linteorum negotiationem exercet. Epiſcopatus titulo ſuperbit, tum Comitatus, & dignitate Paris Franciæ. Extra portam qua itur ad Matronam fluvium in proximo præterlabentem area lata eſt & arboribus hinc inde opaca, amœna civium deambulatio. Sunt hic in proximo campi Catalaunici, in quibus exercitus Attilæ prælio horrendo cæſus fuit, ab Romanorum duce Ætio, Theodorico & Merovæo Gothorum & Francorum Regibus, circa annum Chriſti 450. Nec adſtipulandum iis qui crudum hoc prælium transferunt in Cathalanos campos prope Tholoſam, aut in Arverniam ad vicum Cathalacenſem: ut pulcre hoc diſputat P. Merula 2. *part. Coſmogr. lib.* 3. *cap.* 23. *pag.* 499. certisſimo argumento quòd Ligerim non tranſierit Attila, & Ætio incumbente Aureliani obſidionem ſolvere & retrogradi coactum conſtet ex hiſtoriis. Unde & Ætio *liberatoris Ligeris* nomen. Sidon. 7. *epiſt.* 12. Tum teſtimonio Sidonii *carm.* 7. *Chaalon.*

> *Etiam terrificis diſſuderat Attila turmis*
> *In Campos ſe Belga tuos.*

Quid igitur quæramus hos Campos penes Celtas, Aquitanos aut Narbonenſes?

6. *Monceau* arx regia duabus leucis Meldis diſtans. Splendidisſima ea eſt, hortique adjacent & vivaria amœnisſima. In tranſitu raptim videri ea posſit. *Monceau.*

7. Meldæ vulgo *Meaux*. Qua de urbe paulo poſt.

Alterū iter per diverticulum: quod præferendum. Ac per hæc loca quidem rectum iter Leuteтiam eſt. Sed quæ tibi in eo obviant tanti non habeo, ut non potius per diverticulum ad dextram eundum tibi ſuadeam. Et hoc etiam eſt, quamobrem propriis equis rectiùs iri puto, quam curru meritorio. Vix enim redipiſci dabitur occaſionem loca hæc aditu digniſſima inviſundi. Vellem igitur Nancejo ad has te declinare urbes, quæ ſequuntur.

Pontamouſon. Pontamuſſum prima eſt. Cui nomen eſt à ponte, quo Moſella in ea tranſitur, & adjacente monte vitifero *Mouſon.* Academiâ claret, & docuit hic olim Petrus Gregorius Tholoſanus, magnus ille vir ſcriptis æternitati ſacratis. Sita eſt in loco peramœno & fertili, Forum habet ampliſſimum & quadratæ figuræ. Interſecatur & duplex fit urbs Moſella interfluente, utraque tamen ponte connectitur: unaque alteram magnitudine & ambitu excellit, haut longe ſecus ac fit in Moſæ Trajecto Brabantiæ. In minore parte Ieſuitarum Collegium eſt diſcipulis frequentiſſimum.

Metz. Metæ, olim Diviodurum Mediomatricem dicta urbs, vulgo *Metz*, unde & territorium circumjacens noviſſime *le pays Meſſin* appellatum. Urbs olim regia & metropolis Auſtraſiæ, hodie Epiſcopalis, Romani haut ita pridem Imperii, ſed à Rege Franciæ anno 1552. cum aliis occupata.

Caſtellum in editiore loco Rex fieri fecit munitiſſimum, quod & tutandæ & in officio continendæ urbi ſufficit. Exteris ægre introitus patet. De hac urbe Petrus Divæus hæc in itinerario notat, excerpta in Coſmographiam ſuam à P. Merula, pag. 633. quîs non videbaris fraudandus: *Metenſis urbs in ampla ſita eſt planitie, quam Moſella in varios diviſus alveos irrigat: & pars quidem ejus muros ad lævam lambit, pars & eoſdem ſubit, ut civium uſibus inſerviat, atque ſic diviſim fluit ad inferiorem uſque*

eorum

eorum ambitum, ubi recepto Sella, altero fluvio, qui dextram urbis partem alluit, in unum denuo alveum colligitur. Sed ſitu inprimis ipſius urbis delectabamur. Cum enim agrum late circumjacentem planum habeat, ejus tamen area paulum prominet, ut in eo veterum rationem in condendis urbibus agnoſcas. Ad ſummum quippe templum multis gradibus aſcenditur: juxta quod forum rerum venalium altiorem totius areæ partem occupat, & ab eo undique verſus muros paulatim deſcenditur, prærupto tantum una parte clivo, ubi vias duas lapidibus ſtratas ſic diſpoſitas videas, ut altera per alterius domorum culmina excurrat. Templum D. Stephani nomen tenet, qui civitatis eſt patronus: pulcerrimum verò opus, ſi quod aliud toto hoc itinere vidimus, & ſua mole ſpectabile, quodque raro accidit, omni ex parte conſummatum. Dicebatur in eo fuiſſe Crucifixi ligneam imaginem totam laminis aureis ſuper inductam. Vidimus labrum Porphyreticum rubei coloris, magnæ capacitatis, pedes X longitudine excedens, in quo luſtrales aquas adſervant. Sunt & alia in hac eadem urbe ſumptuoſa templa, & multa erant in ejus ſuburbiis, inter quæ D. Arnoldi Baſilica, Imp. Ludovici Pii Auguſti, Caroli filii & filiarum aliquot Pipini Regis ſepultura celebris. Omnia hæc abſumſit belli rabies, ita ut ſuburbii ne veſtigium quidem nunc ſuperſit, neque ultra muros quidquam præter campeſtria videas.

De hac urbe ſufficiat tibi hæc Divæi purpura panno meo interſuta. Quin & ex eodem hoc tibi habe, de antiquis in vicinia aquæ ductibus, quos vulgus imperitum comminiſcitur, pontem à Diabolo ſtructum: *In hoc itinere pagus eſt* Iovy *vulgò dictus montium radices & Moſellam, ubi quantacunque eſt inter montes utroſque, qui ripas ambiunt, diſtantia, aquæ ductum antiquitus fuiſſe, indicant ejuſdem, quæ adhuc exſtant, reliquiæ. Arcuum adhuc reſtant multi, ſuntque ex albo lapide, in laterum formam diſſecto, & nonnulli* *Aquæ ductuum rudera propè.*

quoque ejuſdem operis in adverſa ripa cernuntur. Incolæ adſerebant in eodem loco fontem hodieque eſſe quamvis hos arcus (ſolitâ inſcitia) ponti inſerviiſſe putantes, & ab hoc pago in montis ipſius jugo minores alios arcus fuiſſe dicebant, qui verſus urbem Metenſem, quæ uno hinc diſtat miliari, excurriſſe viderentur. Altitudo juxta ripam pedum eſt circiter 60. unde conjicere eſt quanta totius òperis moles fuerit, quantaque altitudo arcuum qui in ipſo erant fluminis alveo, quorum hodie nihil ſupereſt. Referebant iidem incolæ, ſuperiorem arcuum partem planam omnino eſſe, cementoque rubei coloris inductum: & in ejus medio domunculam non ita multis ab hinc annis fuiſſe, ab utraque parte patentem, quam nos partem tecti fuiſſe qua tubus tegeretur, ſuſpicabamur.

Sedanum hinc pergendum, quo antequam pertingas loca partim vinetis arvoque frugifero læta, partim ſaxis aſpera & ſylvis dumetiſque horrida tranſeunda ſunt, & relinquendum paulo ad ſiniſtram oppidum non in elegans *Eſtain*, Lotharingiæ ditionis, cui adjacet caſtellum parvum, ſed probe munitum. Perinde ad ſiniſtram relinques *Mouſſon*, urbem non tam natura loci (collis enim editior ab una parte ipſi imminet) quam opere manufacto in primis verſus collem munitam. Prima hæc eſt Galliæ hinc venientibus, & præſidium habet militare: tum etiam apparitores regii in merces aut alias res portari hinc inde prohibitas curioſe inquirunt. At utramque velim declines. Poſteriore duabus leucis abeſt Sedanum: urbs hinc ad radicem montis, inde ad Moſæ fluenta ſita, vallo, propugnaculis foſſaque circumdata, cum caſtello ſtupendum in modum induſtria humana, maximè quà campos proſpicit, munito. Cùm multum aſcenderis, jamq; in ædificiorum culmine longe à terræ ſuperficie ſublatum te putabis, tum demum te in hortum deveniſſe miraberis. Deſpectus illinc in loca

Eſtain. *Mouſſon* *Sedan.*

loca ſubjecta eſt talis ut vertigine laborare incipiat, qui in foſſas uſque intuitum projicit. Noviſſime immenſa & vix credenda rupis portio exciſa, ab illa parte, unde propiùs periculum imminebat: & nunc, præter quòd pleræq; geminatæ ſunt munitiones, nova & tertia mœnia, relicto magno inter vetera ſpatio, circumduci cœpta. Vix molem mœnium huic ſimilem vidiſſe te teſtaberis. Agnoſcit ſupremum Principem Bullionæum, Franciæ Mareſcallum, Ducem fortiſſimum. Plateas urbs elegantes habet, ædificia ſuperba. Academia hic à Principe conſtituta. Alluitur Mosâ. Si cui libeat diverticuli etiam diverticulum quære, adire poſſit *Maſieres*, urbem cum caſtello munitiſſimam ad Moſæ ripam: tum Charlovillam illuſtriſſ. Ducis Nivernenſis novam urbem. Mihi eæ viſæ non fuerunt: nec ex aliis conſtat, quid peregrinum in iis obſervare conveniat. Indicare tamen volui. *Mázieres.* *Charleville.*

Sedano à ſiniſtro Ducatus Retelenſis, cujus dominus hodie eſt illuſtriſſ. Dux Nivernenſis, in Campaniam progrediendum.

Campania, ut cognominis Italiæ regio, à latiſſimis in quos extenditur, campis nomen habet, vulgo *Champaigne.* Ab Ortu Lotharingi, Meridie Burgundi, Occaſu Inſula Franciæ, Septentrione Picardi conterminales ipſi ſunt. Nobiliſſimi olim eam habitarunt populi Remi, Tricaſſii, Lingones, Catalauni, alii, Cæſari aliiſque toties laudati. Regio Comitatus titulo olim claruit. Quando incœperit eo fulgere in incerto eſt. Cum Comes Campaniæ unus ſit ex Paribus Franciæ, & vero Pares illos ab Hugone Capeto inſtitutos liquidum ſit, poterat videri ab Hugonis Capeti minimùm temporibus, Comitatum hunc eſſe. Sed meminendum eſt Theobaldum Comitem Bloëſenſem, Turonenſem, & Carnutenſem ab Hugone Capeto Parium collegio adſcitum. Hujus poſteri ad- *Campania.*

quiſita Campania, nomen Comitum primo Trecarum ſive Tricaſſenſium, mox Campaniæ adepti, magis recenti hoc quam priſco in Hiſtoria venire cœperunt. Pulchre hanc in rem Paſquerius in libro, qui inſcribitur *Recherches de la France*, libr. 5. cap. 10. Dividitur hodie Campania in Inferiorem & ſuperiorem Inferior Auſtralior eſt & Burgundos reſpicit, ubi Tricaſſium eſt cum aliis urbibus: ſuperior Septentrionalior, ubi Partenſes, Catalauni, Remi. Quà ego iter feci frugum vinique generoſi feracem vidi. Magnam partem prope Catalaunum & Remos vaſtiſſimi ſunt campi, cretæ inſtar albicantes. Nullæ viſuntur, etſi procul circumſpicere poſſis, arbores, prata nulla, nulli profluentis rivuli. Hic probè advertas, ut ſic dirigas iter tuum quo bene ſtabulari poſſis non tu ſolum ſed & vector tuus. Qui hæc ſcribo malo meo expectus ſum in pago *Tenay*: cujus vectori equo loco avenæ, quam non habebant, ſiliginem devorandam propinârant in cœna ipſi fatali & ultima.

Rami, Remorum civitatem, olim Durocortorum appellatam, dictam volunt à Remo Celtarum Rege multiſque ante Romam ſeculis ab eo conditam. Urbs ampliſſima eſt muris candidiſſimis cincta, turribus præaltis eminus, ædificiis magnificis intus conſpicua. Templum Cathedrale B. Virginis dicatum unum eſt ex magnificentiſſimis totius Galliæ. Imprimis artificioſiſſima ſculptura elaborata eſt porta exteriùs in turris uſque ſummitatem. In hoc S. Nicolaus XI Epiſcopus Remenſis, ſororque ejus S. Eutropia ab Hunnis cum pluribus aliis Chriſti nomen profeſſis trucidati fuere. In altero S. Remigii, olim D. Petro dedicato, ſacra ampulla & oleum celeſte, quo Reges Francorum inungi à multis ſeculis ſolent, adſervatur: comiter etiam iis qui videre deſiderant, monſtratur. Viſuntur ibidem Regum & Dynaſtarum

rum quorundam epitaphia, quæ feſtinans non adnotavi. Hoc tamen memini in ambitu unius illorum capſulæ iſti in quo adſervatur ſacra ampulla proximi, duodecim Pares Franciæ in habitu ſolemni & quales comparere ſolent in ſolemnibus inaugurationis ex marmore ſculptos videri. Erectum fuit hoc templum à Clotilde uxore Clodovæi in memoriam rei quæ marito ſuo, tum ſponſo, contigerat, cum primus omnium Galliæ Regum Chriſto nomen daret & luſtralibus undis ablutus, oleo cælitus miſſo à S. Remigio XVI. præſule Remenſi, inungeretur.

Remorum urbem egreſſus aliam terræ faciem videbis, & mox pratis herbitis luxuriantem, hortis floridam, viribus generoſiſſimum vinum propinantibus germinantem. Compluribus oppidis minus nobilibus pagiſque relictis, tandem paulum ad ſiniſtram à recta via deflectendum & Meldarum civitatem ſalutandum.

Olim latinum Meldarum, hodie *Meaux* dicta eſt. Nomen vulgatum traxiſſe putant inde quod in medio aquarum Matronæ & fluvioli alterius, ut hodieque eſt forum ejus, ſita fuerit. Ego vero contra adſero, eſſe ex Latino Meldarum. Quippe enim pleraque omnia Latina, quæ Syllabam EL aut AL habent, in Gallicam inflexionem detorta reperiuntur mutaſſe eam ſyllabam in diphthongum AU aut triphthongum EAU, & ſi plurale ſit nomen adſumſiſſe X. *Meaux* agitur hic mihi idem ſonat, quod *Meldæ*. Urbs tractus ejus, qui inter Campanos, Burgundos, Gaſtinenſes & Franciæ inſulam jacens *la Brie* vocatur, & cujus appellatio in oppido *Brie Comte Roberi* ſervatur, ampliſſima. Epiſcopatu & Baillivatu inſignis. Primus Epiſcopus Meldenſis fuit S. Dionyſius, à quo ad religionem Chriſtianam converſi fuêre. Eccleſia Cathedralis D. Stephano dicata, miſerè in bellis civilibus defor-

Meaux.

deformata etiamnum eam contemplantibus bilem ciet & dolorem exprimit. Ex hac urbe ſex millum Helvetiorum comitatu Carolus IX. Lutetiam tendebat, cum verſus illi, in vulgus noti, ſcriberentur:

Parco quingentis, quaſi prima corona ſecundæ,
Meſſis mille ſuis ſunt fora lege paris.

In ſpeciem Latini: ſed revera Gallici. Hoſpitium hîc commodum ad inſigne Trinitatis.

Quod ſi igitur ex præſcripto itinere Sedano, & Remis huc veniſti, exſpatiari te velim ad duas leucas, viſum arcem Regiam *Monceau*, in colle, unde proſpectus in vicinos campos eſt jucundiſſimus ſtructam, amatum Reginæ matri, Catharinæ de Medicis, ſeceſſum.

Meldis unius diei iter reſtat Leutetiam per *Paris.* pagos amœniſſimos. Viſoque à dextris fano Sanct. Dionyſiano, & propiùs Noſocomio S. Ludovicano ædificio, regalem præ ſe ferente ſuperbiam ad foſſas ferè Lutetiæ poſito, ipſam urbium urbem orbiſque compendium Pariſios intrabis & hoſpitium ſeliges tibi ad inſigne crucis ferreæ, vulgo *à la croix de fer*, in vico Sanct-Martiniano. Hîc nunc vendere equos ſi emptores inveniantur, vel, primâ adventus die tolerabili precio conſultiſſimum erit: cùm quot diebus vereda Aureliam currant, mediocri pretio, quod præfixum ipſis, te eò delatura.

Quietis nunc forte cupidus es poſt tot dierum exantlatos viarum labores. Aſt ego nunc vel maxime inquietum te velim, & paucos dies in raptim luſtrandis præcipuis occupatum. Qualia ſunt Lupara arx regia, vulgo *le Louure*, hortuſque regius contiguus, templa, imprimis Beatæ Virginis, vulgo, *à noſtre Dame*, & S. Genovefuæ ex cujus turri vago viſu obire totam urbem poteris; ſuburbium S. Germani, armamentarium, arx Baſtilla, area regia, palatium

cium Curiæ cum ſacello ſancto, & quæ hujus generis præcipua ſunt alia. Quin & è re eſſet adeſſe omnis generis exercitiis, ut vel ſolæ perſonæ & nomina illorum, qui ea docent, tibi nota fiant, & cum alibi inter populares tuos de iis verba ſeruntur, non plane muto & ignaro tibi adſidendum ſit. Fontembellaqueum, primam illam arcem regiam, tum Sanct-Germanum vix illi ſecundam, una cum fano Sanct-Dionyſiano adita non pœnitebit. Ac noris etiam hanc ob cauſam non negligenda tibi hujuſmodi, quia ſcæva poſſunt oboriri tempora, quæ forte reditum tibi in hanc urbem præcludant.

At quia morandum nunc non eſſe ibi dixi nec ego te hîc moror, & tecum nunc abeo Aurelianum.

Strata ſilice majorem partem hæc eſt via, ſuntque ad eam plura oppida & pagi haut vulgaris elegantiæ: *Longiumau, Linas, Montlehery, Chaſtres.* Interjungere te hîc paulo velim quod mihi comitibuſque meis ex ignorantia non factum doleo, & expatiari in propinquum huic oppido viridarium Domini de Chantelou, cui opere topiario omnia totius Galliæ alia cedere ferunt. Diligenter deſcriptum exhibet in itinerario Paulus Hentznerus ICtus: & ex eo Simon Schambergius in deliciis Galliæ, qui poſterior commodum incidit mihi in manus cum hæc ſcriberem: cum alterum nullus reperire poſſem. Habe igitur illam deſcriptionem tibi, verbis & fide aliena.

Chaſtres & in vicinia hortus Domini de Chantelou.

1. Ad introitum ſtatim ſe obfert lucus amœniſſimus, variis ambulacris diſtinctus, quæ diverſis exercitiis & luſibus inſerviunt. Portæ eſt inſcriptum:

Apertæ Muſarum Portæ.

2. Fortunæ effigies, cum hac inſcriptione: Fortuna virtutis Comes.

3. Hercules Prodicius, virtutis viam eligens, in hortos amœnos ingreditur relictâ à tergo

vitiorum ſylvâ admodum ſpinosâ.

4. Scamma; Sacrat Apollo Sedilia.

5. Judicium Paridis; Cui oppoſitum eſt ſtabulum, ex quo boves una cum Paſtoribus egrediuntur.

6. Janus bifrons in bivio collocutus.

7. Tres Gratiæ: Thalia, Aglaja & Euphroſyne.

8. Trophæum Herculis, ad quod ipſe Hercules, poſt exantlatos labores, qui ibi adumbrati ſunt, pronus in terra requieſcit.

9. Jupiter, Neptunus & Pluto in triangulo, his additis verſiculis:

Iupiter aſtra, fretum Neptunus, tartara Pluto,
Regna paterna tenent, tres tria, quiſq; ſuum.

11. Copiæ Cornu.

12. Lecti ſternia Deorum orbiculatim collocata; Jovis, Veneris, Vulcani, Veſtæ, Mercurii, Cereris, Apollinis, Dianæ, Neptuni, Minervæ, Martis, Junonis, in quorum modo Jupiter eſt, qui ſacrificat munera Deorum. Hortulanus qui nobis aderat & hæc omnia monſtrabat, clavum terrâ abſconditum pede calcabat, quo facto, Jupiter hinc inde ſe commovebat, poſtea tacto quodam aculeo, Vulcanus, cum ſuis ſociis ſeu fabris ferrariis incudem malleis feriebant.

12. Hercules clavam manu tenens omnes ſecum trahit.

13. Maris ſpecula, cui additum:

Lumina noctivagæ tollit Pharos æmula lunæ.

14. Lunæ defectus, & augmenta, in arboribus concameratis obſervata.

15. Lotis in arborem loton converſa & Cotici ruina. Vide hac de re Natal. Com. Mytholog lib.4. cap.3. mihi pag.198. cum ſeq. & lib.5. cap.15. mihi pag.527. cum ſeq.

16. Theatrum cum tribus Comœdis, hoc addito:

Comœdi tres ſunt ſed amat tua Paula, Luperce,
Quatuor, & Cophon Paulla Proſopon amat.

17. Satyri & Hercules cubans.

18. Circe Procos ſuos in beſtias convertens.

19. Triclinium cum gladiatoribus octo ſigna capiens; Biclinia duorum lectorum pelvis, & alia multa, ex fruticum famuſculis effigiata.

20. Buſtum, in quo olim corpora demortuorum comburebantur, cum imagine rogo impoſitâ, cui hoc diſtichon adſcriptum.

Ter circum accenſos ſubjectiſque ignibus atris.
Decurrère rogos, conſtituère pyras.

21. Caſtra Romana cum foſſis & Imperatoris tentorio: Aderant etiam arietes, quibus aliquando Romani in bellis uſi ſunt.

22. Peridromus, ubi erant, qui curſu certabant, præſentibus Iudicibus.

23. Avis in ſublimi poſita ad quam collimabatur ſagittis arcubus emiſſis.

24. Entellus & Dares pugnantes, de quibus Virgil. lib. 5. Æneid.

25. Antheus ſedens, de quo Virgil. 2. Æneid. cui adſcriptum:

Amabit Sapiens, cupient cæteri.

26. Orci adumbratio ex Virgiliò deſumpta & adventus Æneæ ad Cerberum hoc addito:

Vmbrarum hìc locus eſt ſomni, noctiſque ſoporæ.

27. Manlius ad portam Capenam, ubi magnus erat lapis.

28. Porta Numantana, ad quam D. Volupiæ fanum fuit, qua de re Plin. lib. 2. cap. mihi pag. 107. cui ſubſcriptum: In ara Volupiæ ſimulachrum Angenoræ.

29. Orator orationem ſuam ad populum recitans de Cathedra; cui hoc inſcriptum: In Concione pecus ovilium conſidet.

Ex oppoſito Imperator cum ſuis conſiliariis deliberat.

30 Effigies Aulici, cum hoc diſticho.

Vana Palatinos dum educat Aula clientes,

Dicitur auratis nectere compedibus.

31. Mulierum ſtultitia, quarum Principiſſa Moria, omnes auriculis aſininis & variis geſticulationibus repræſentatæ.

32. Arma Romanorum, clypei, pharetræ, haſtæ & alia in Caſtris ſuſpenſa.

33. Typus Bonitatis, & luſus digitorum, Italis uſitatiſſimus, par & impar dictus, vulgo *dell' amore*. Cic. in lib. de Divinat. vocat. Micare digitis.

34. Circus maximus in quo bigis certatur, ubi Iudex vexillum album manu tenens adeſt: Sunt quoque addita templa & palatia prope adjacentia.

35. Conſus, Deus conſilii, digito os premens, & cogitabundus quidnam dicere velit.

36. Caſtor & Pollux excluſi per Delphinum.

37. Bacchus in curru, quem Elephantes trahunt, antecedentibus & ſuccedentibus Bacchidibus.

38. Conjugium fratrum & ſororum ex ligno ſculptum & ſepi impoſitum.

39. Tibicen vapulans & coquus deliquens, hoc adſcripto:

Peccat coquus, Vapulat Tibicen; Explica.

40. Mezentii trophæum, de quo Virg. lib. 10. Æneid.

41. Pugna Cæſaris eleganter ſculpta, cum militibus inter ſe pugnantibus & tormenta explodentibus, motu artificiali.

42. Trophæum Marii.

43. Triumphus Romanorum, eo ordine obſervato, quem quondam in triumphis ſuis obſervarunt.

44. Stagnum in quo Inſula Delos.

45. Occaſio ex fruticum ramuſculis formata.

46. Tres ſapientes, primum tanquam Adoleſcentes,& pilam tractantes efformati, quibus hoc additum :

Nos erimus his præſtantiores plurimum.

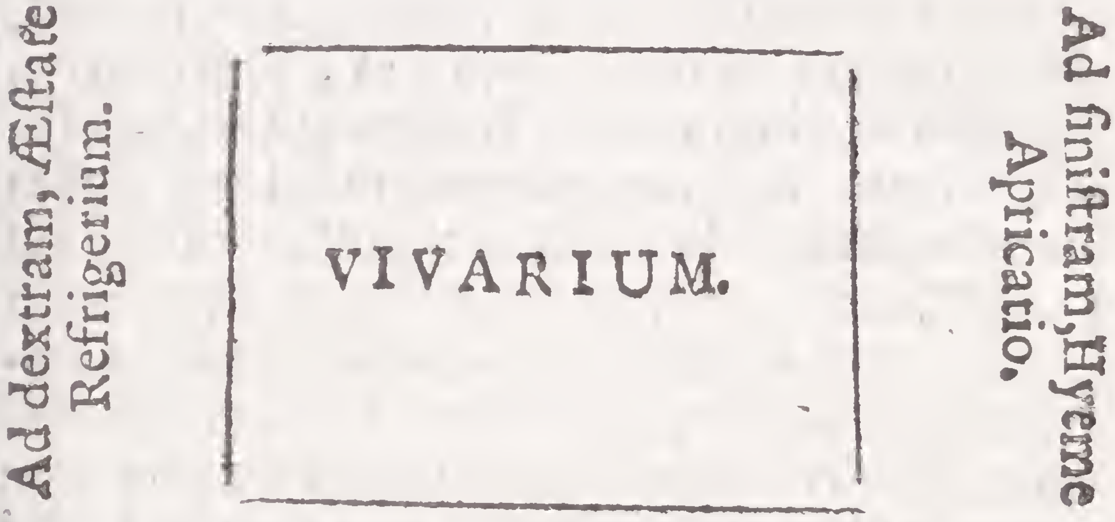
Poſtea viri effecti, ſtrictos gladios in manu tenentes,hoc adjuncto :

Fortes ſumus nos, fac ſi vis periculum.

Tandem ætate confecti, & ſcipionibus ſe fulcientes,hoc adſcripto.

Olim nos Iuventutem ſtrenuam egimus.

47. Fons aquæ ſalientis, quæ in Vivarium parvum decurrit, hoc addito :

48. Amphitheatrum in quo hominum & beſtiarum pugna,atque conflictatio.

49. Spoliarium, in quod gladiatores interfecti olim projiciebantur.

50. Eſt ibi fons ſalientis aquæ artificioſiſſime factus,in quo globus terræ, una cum mari, & inſulis in eo jacentibus adumbratur, quem ſphæra Cœli cum XII. Zodiaci ſignis ambit.

51. Januæ, per quam exitus patet, iſtud eſt inſcriptnm : Homini diligenti ſemper aliquid deeſt.

Sed ohe ! ne immoriaris his delitiis. Curſus & aura vocat,provehendum eſt.

Stam-

Eſtampes. Stamparum urbs te hoſpitem excipiet, vulgo *Eſtampes* dicta. Ducatus titulo gaudet. Templum hîc dedicatum B. Virgini ferunt ideo, quòd aleator quidam eo in loco cum maledicta in eam jeciſſet, miraculoſe in continenti poſitus fuerit. Sequuntur præter alia ignobiliora loca inſtrata hac via *Angerville*, *Thoury*, *Artenay*, & tandem cum non parum viæ inter amœniſſima vineta & arboreta confeceris, Aurelia.

Orleans Hac in urbe quod ſub initium moneo, quietem tibi non invideo. Atque hîc ex libitu nunc & pro commodo tuo ita conſtituas res tuas, uti quantum temporis inter acceſſum ad hanc urbem tuum & ſecuturi anni medium menſem Junium tibi ſuppetit, indulgeas Aureliæ, Biturigibus, Molinis Bojorum, & Nivernio. Quòd ſi deſtinatum tibi ſit Biturigibus, ut pleriq; ſolent, majorem partem ſubſiſtere, ſaltem menſem huic urbi indultum, nulla ſecutura rei pœnitentia, quod ſpondeo, velim. Quippe enim genius loci videtur mihi aliquid traxiſſe à popularibus noſtris, qui in hac Academia ab aliquot ſeculis ſub privilegiis liliatis magno ſæpe numero vivere conſuêrunt: ut minùs quã alibi offendantur incolę ſi quis fortè magis ex patrię ſuæ quam horum locorum inſtitutis vivat, ac inprimis ſi quem fortè liberaliùs vinum propinatum ſupplantet. Regio in qua urbs hæc ſita,

Belſia, vocatur Belſia, vulgo *la Beauſſe:* quæ in ſuperiorem, mediam & inferiorem diſpeſci ſolet. Vide Merul. pag. 2. Coſmogr. libr. 3. cap. 22. Ipſa Gennabum olim vocabatur, teſtante inter alios hoc Cæſare *de bello Gall. lib. 7. & 8.* inprimis verò Aimonio, qui lib. 1. cap. 5. *Genabum, ubi nunc Aurelianis:* ne quis cum vulgo Genabum

Aurelia à Druydis condita. quærat, ubi nunc Gedunum, vulgo *Gyan*: & Carnutibus accenſebatur, quorum horreum & forum dicta fuit. Druydes condidiſſe eam creduntur initio, quîs Carnutenſis regio,

ſylvis

ſylvis opaca, olim inhabitata. Parua ea antè, amplificata fuit ab Aureliano Imperatore. Non tamen in eam granditatem, qua nunc eſt. Nam urbis pomeria ſecundùm prolata fuére, acceſſitque ei portio non exigua ad portam Burgundiacam mœnibus antiquis & portâ Burgundiacâ priſcâ rei fidem facientibus. Illam Aureliani amplificationem Belleforeſtius factam ait in gratiam Druydum conditorum, qui de ipſius imperio prædixerant. Inde etiam nomen aliud à vetere adepta eſt, ut Aurelianis & Aurelia vocari inceperit. Acclivis eſt colli è dextra Ligeris ripâ clementer aſcendente. Ipſa urbis mœnia Liger alluit, longitudinemque ejus tantùm non recta linea deſignat, latitudine à ſuperiore angulo in figuram multangulam ſe diffundente, & rurſus ſe paulatim ad inferiorem coarctante. In medio fluminis objacet inſula amœniſſima, partim tiliis, ſi rectê memini, latiſſimam umbram diffundentibus opaca, partim ædibus occupata. Hæc inſula ponte connectitur hinc urbi, inde ſuburbio *Pontereau* dicto, quod, uti & reliqua, & elegantiſſimum eſt & ampliſſimum, plurimaque diverſoria præbet ruſticis ex Solonia fruges advehentibus. Extremus pons propugnaculis turribuſque probè munitus eſt, & portâ præbet venientibus aditum. Ipſa urbs munitas eſt aggere terreo muris craſſiſſimis, plures turres rotundas maſſa terrea repletas in foſſam protrudentibus, injecto. Bellorum civilium tamen tempore quam hinc inde tormentorum ictibus conquaſſata fuerint mœnia imprimis turres illæ, ruinæ adhuc paſſim ſuperſtites loquuntur. Caſtellum ad eam excitatum fuit ſuperiori ſeculo, ſed ætatem non tulit, haut ita multo poſt temporis à civibus diſjectum. Res vitæ ſuſtentandæ neceſſarias deſiderat nullas: & inprimis vinum, quod ex circumjacente agro colligitur generoſiſſimis

Amplificata ab Imp. Aureliano.

Situs.

Pons.

Mœnia.

Caſtellũ.

Vinum.

Galliæ

Galliæ accenſetur. Sanitati tamen proficuum non creditur. Sicut etiam pincernæ regio hoc Principi ſuo propinare vetitum perhibeant. Exportatur tamen Ligeri opitulante, & poſt mari in diverſas Europæ Septentrionalis provincias diſtribuitur, nomen ab urbe mutuans. Deambulationes extra urbem ſunt peramœnæ inter vineas, quæ tamen nunc viridariis, nunc hortis fructiferis, nunc arvo frugum ferace interſtinguuntur. Linguæ Gallicanæ elegantia hîc & Blœſiis ea floret, ut palmam facilè præripiant omnibus. Hinc Gallis Aurelianiſmus quod Græcis Atticiſmus. Puellæ inprimis excolere illam nituntur, ac cum æmulatione ita in ea excellere laborant, ut Pindarum ſe exprimere (*Pindarizer* vocant) gloriari auſint: quod & Merula in Aureliæ deſcriptione adnotavit. Illam tamen elegantiam turpant una atque altera vox & ſignificativa & conſignificativa, quas ut non facilè indigenis eripias, monitus quàm facillimè evites.

Amœnæ deambulationes.

Linguæ elegantia.

Humanitas civium.

Humanitas maximorum minimorum erga exteros, ni quis ſua nequitia ipſis illam excutiat, ſumma eſt. Et Germani ipſi vix ferant à Germanis in media Germania laſciviam, quam Aurelianenſes quandoque conniventes tranſmisêre. Unum atque alterum fortè exorbitans acciderit, quod cui bilem movere poſſit. Sed arbitratus omnia candidè ante factum & circa id mitioris erit iracundiæ, & ex parte juſto dolori ignoſcet. Ita irritabiles certè qui trina vice cum illis vixi, non deprehendi, ut mereantur cenſeri vocabulo, quod in illos jacitur, veſpas eos eſſe: vulgò *les gueſpes d' Orleans.*

Epiſcopatus.

Regnum olim.

Sedem hodie præbet hæc urbs Epiſcopo. Habuit inter alios præſules Anianum, quem vitæ ſanctitas Divorum numero intulit, urbis etiam tutelarem fecit. Superbiebat olim Regni titulo, una cum Lutetia, Sueſſonum & Mediома-

matricum urbe, cùm Clodovæus, & pòſt cùm Clotarius primus relinquerent quatuor filios. Sed quadrifidum hoc regnum non multo poſt temporis in unum Franciæ coaluit. Ducatus appellationem etiamnum retinet: qui ipſi primum datus fuit, cùm à Ioanne Rege, Philippo Comiti Valeſio in feudum concederetur. Sed moriente Duce Philippo & hic ejus titulus intercidebat, donec tandem illum redipiſceretur ſub Rege Carolo hujus nominis V. qui in perpetuum valiturâ lege ſanxit, ut ſecundò genitus filius Regis Ducis Aurelianenſis nomine cenſeretur, & hoc ſibi haberet Appennagium. Tribunali præſidiali & præfectura ſive, Baillivatu fulget, ſuntque ei ſubalternatæ urbes compluſculæ aliæ & oppida, quorum præcipua ſunt, uti Gallicè vocantur, *Montargis*, *Baviency*, *Gyan*, *Lorris*, *Gergeau*, *Meun ſur Loire*, & in proximo alia. Comitia hìc & Concilia aliquot inſuper celebrata dignitatem haut exiguam urbi conciliarunt. Academiam hìc fundavit anno 1312. Philippus Rex Francorum Pulcher dictus, Legum & Iuriſprudentiæ nutricem. Docuerunt in ea olim Ioannès Robertus, & Guilielmus Fornerius, docetque nunc temporis cum aliis ICtis excellentiſſimis Rodolphus Guilielmi F. Fornerius, cujus perinde ac patris ſcripta in Juriſprudentiæ ſacello æternæ memoriæ conſecrata extant. Magnus hìc ſtudioſorum plerunque numerus, ferè in quatuor nationes diviſus, quarum ſingulis ſuus eſt Procurator: Francorum, Germanorum, Normanorum, Picardorum Procuratoris Germanorum officium trimeſtre eſt: quod ſplendido & ſumptuoſo in æmulationem convivio auſpicari moris eſſe cœperat: cui nunc audio, optimo exemplo, modum ſuum eſſe poſitum. Procuratori ſuus eſt adſeſſor, & calamus Nationis, tum etiam Sigilli cuſtos. Suus etiam eſt nationi Ærarius Quæſtor. Quin & octo Seniores

Ducatus hodie.

Sedes præſidialis.

Concilia & Comitia

Academia.

Procurator Germanorum.

niores eliguntur, qui in conſilium vocantur, cùm res majores momenti deliberandæ veniunt. Bibliothecarii tandem ſunt duo, quorum eſt cottidie diebus profeſtis ab hora 1. ad 2. in bibliotheca comparere, libros petentibus indulgere, ab ipſis qui commodato eos ſumunt notam rei teſtem exigere: finito cujuſvis Procuratoris officio commodatos libros repoſcere. Cæterùm bibliotheca omnis generis libris eſt inſtructiſſima. Intellexi Hubertum Giphanium IC auctorem fuiſſe ejus inſtituendæ. Inſignis mehercle commoditas exteris ſtudia etiam tractare volentibus, & quæ complures longum in tempus iſtis retinuiſſet, fuiſſet abſque catharmatis quibuſdam & Germanorum præſegmentis, quibus in hac urbe nequitiæ ſuæ ad tempus nidum ponere placuerat. Offertur Germanis adventantibus per Pedellum matricula Nationis. Cui mirum haut paucos nomina ſua eò uſque negare, ut vel cum incommodo abire malint, quàm in hanc civium ſuorum veluti Rempublicam adoptari: è qua tamen viciſſim commoda haut pœnitenda ipſis percipere licebat.

Templū S. Crucis Ædificiis omnibus exſtat Ædes S. Crucis, miſerum heu in modum in bellorum civilium turbis ab iis, qui intempeſtivo religionis zelo in ædium divino cultui dicatarum ruinam præcipites ferebantur, tantùm non funditus everſa. Editiſſima ipſi impoſita fuerat turris, quæ & Rablæſio in ſcriptis ſuis Satyricis pro exemplo excelſiſſimæ fuit: ac in Germania Argentoratenſis eſſe ſolet. Integri ædificii icon ex charta glutine roborata, uti olim fuerat, monſtratur in ædibus civis cujuſdam prope hoſpitium ad inſigne ſcuti Francici. Centum & octaginta paſſuum eſt longitudo, latitudo quadraginta minus. Tanti operis pluſquam ſemidiruti reſtaurator eſſe voluit, qui Regnum perinde lacerum reſtauraverat, magnus

gnus Henricus IV. ſuâque & Reginæ manu primum lapidem poſuit noviſſimo anno Iubilæo. Atque hactenus quidem immani ſumptu non pænitenda moles evecta conſpicitur, quæ tamen compoſita ad id quod reſtat parum videri alicui poſſit. Adeò unius diei ruina cùm reparari debet multorum eſt annorum, hominum, impenſarum.

Monimentum manumiſſionis in SS. Eccleſia.

Ad dextram introitus templi viſitur inſcriptio teſtis manumiſſionis in Eccleſia factæ, à viris doctis inſcripta ſua relata. Ea talis eſt: EX BENEFICIO S. CRUCIS PER IOANNEM EPISCOPUM ET PER ALBERTUM S. CRUCIS CASATUM FACTUS EST LIBER ET LIBERTUS TESTE HAC S. ECCLESIA. Non quidem tot apicibus, ſed partim notis, partim aliis compendiis lapidi inciſa.

Hiſtoria miraculoſa.

Non temporo hîc mihi, quin rem admiratu dignam huc ponam, verbis non meis, ſed Pauli Merulæ. Is ita infit: *Addam hic quod fidem excedere videtur. Memorant cives duos olim captivos fuiſſe apud Turcas viros Chriſtianos: de quibus cùm ſupplicium eſſet ſumendum, pridie firmiſſimis arcis fuiſſe incluſos, eos autem, cùm nocte, cui ſupplicii dies illuceret, majorem in modum ſe commendaſſent reliquiis S. Crucis, quas in Aurelianenſi urbe ſervari fama erat, unà cum arcis ex tam longinqua regione Aureliam fuiſſe per aërem transportatos, intraque ædem poſitos S. Crucis. Mox, pulſantibus nullo movente campanis, factoque ab civibus concurſu, arcas ante altare fuiſſe inventas, apertis, captivos, qui apud Turcas adhuc eſſe ſe, quæque ad ſupplicium ſpectabant, jam parata putabant, prodiiſſe: re cognita, voviſſe ſe oblaturos ſingulis annis canales duas magnitudine qua arce fuerant, cerâ plenas. Quidquid ſit hujus miraculi in medio relinquo. Ipſe certè fieri oblationem hanc vidi, pridie S. Crucis 2. Mal. atque adeò,*

ab coactis heredibus, hujuſmodi voti, majorum facto damnatis. Hactenus Merula.

Cœmiterium. Cœmiterium haut procul abeſt, amplum & viſu digniſſimum, in quo poſita epitaphia parem cum dicta æde fortunam ſubière.

Baſilica Baſilica urbis impoſitam ſibi habet turrim, ex qua nunc omnium optimè deſuper urbis faciem arbitrari licet.

Palatiũ. Palatium ſive tribunal contiguum eſt Ligeri, nullius quidem ſplendoris, ſed vel ideo viſundum, qui amni planè incumbit.

Ædificia. Ædificia privata ſatis ſplendida, inprimis interiùs, in hac urbe ſunt plurima. Cubicula ſtragulis ex ſtramine compoſitis fulcire etſi & alibi in Gallia tritum ſit, nullibi tamen quàm hîc ſolentius eſt. Id quod ſi non magnificentiam, certe nitiditatem & tutelam à frigore hyberno conclavibus conciliat.

Plateæ. Plateæ eleganti pavimento ex lapide quadrato minuſculo ſtratæ, nulla impuritate inambulantes maculant.

Areæ. Areæ complures majores minores, quarum celebratiores ſunt, *la place de l'Eſtappe, le Martroy.* (ubi ſupplicium de reis ſumitur, unde & nomen mutuata creditur) *Aigman, les Mottes.* Nonnullæ arboribus latiſſimè ramos diffundentibus inopacantur: quod mihi præ omnibus aliis amœnitatem Aureliæ incomparabilem conciliare videtur. Jucundiſſimum eſt ſub hiſce laſſum ſtudiis aut negotiis animum hilari deambulatione in media urbe reficere.

Summa: ut uno verbo concludam. Merebatur hujus urbis ſplendor & amœnitas magni Regis de ſe judicium, qui interrogatus ab Imperatore; ecquam regni ſui urbem reliquis præferret, reſpondiſſe jactatur AURELIAM. Cumque Imperator, QUID LUTETIA? ingeminaſſet: Mundus eſt Lutetia, retuliſſe fertur, non urbs. In vulgus etiam notum eſt, cun-

eundem Imperatorem invictiſſimum, cum per hoc regnum iter feciſſet tumultuum Gandavenſium reprimendorum cauſa, dixiſſe, quòd quinque (alii 4. tantùm cumulant) in Gallia notatu digna viderit: Domum, *Rocheſaucaut*: pagum, *Poictiers*; hortum, *Tours*; urbem, *Orleans*; mundum, *Lutetiam*. Hæc ex ore vulgi huc tranſcripſi.

Mala ſuſtinuit plurima. Ut antiquiora taceam, ab Attila arctiſſimè obſeſſa & tantùm non ad deditionem coacta fuit. Virtute tamen & fortitudine civium vim omnem viriliter ſuſtinuit, certâ etiam ſpe ſuppetiarum ab Ætio, Merovæo, Theodorico. Creduntur etiam preces ſancti Aniani, ſub id tempus Epiſcopi Aureliani, civitatis conſervationi profuiſſe. Vide Sidon. Apollin. 8. *Epiſt.* 16. Cujus nomini & memoriæ ædificatum fuit templum, poſt cœnobium effectum, hodieque *S. Aignan* dictum. Nec minorem inſultum paſſa eſt ab Anglis, ſub regno Caroli VII. anno 1428. cùm puella Aurelianenſis, de qua mox, ſuppetiatum ipſi veniret & obſidionem ſolveret. Parilem obſidionem tulit anno 1563. à Franciſco Guiſiæ Duce, nomine regis Caroli IX. quem cùm ſceleratè Poltrotus interemiſſet, pacto obſidio ſolvebatur: quo de noviſſima hiſtoriæ conſulendæ. *Mala.*

Aſt reſtant quædam particularia de hac urbe, non tacenda. Inprimis videre te velim ſtatuam Puellæ Aurelianenſis Ioannæ Darciæ Lotharingiæ, ex pago *Vaucouleurs* oriundæ, ab ovium gregre divinitùs ad Aureliam obſidione liberandam, Regem in thronum ſuum reſtituendum vocatæ. Hiſtoria pluribus diverſorum auctorum libris conſignata eſt. Statua illa in ponte eſt talis: Beatæ Virginis imago eſt, Salvatoris ad ſepulturam deſtinati iconem ſinu & ulnis geſtans. Utrinque flexis genibus, hinc Carolus VII. Rex cataphractus, inde puella armata & calcaribus equitis in modum *Puella Aurelianenſis*

accincta, capillitio retro defluente ſupplicans. Inprimis hac de re leges libellum Pontamuſſi ante paucos annos à puellæ gentili, viro doctiſſimo, editum, in quo iſtius ævi ſcriptorum teſtimonia magno numero cumulantur, & qui ſuperſtitionis aut veneficii hîc quid comminiſcuntur, refutantur. Quod perinde ſit in Paſquerii libro cujus inſcriptio *Recerches de la France lib. 5. cap. 8.* Gladium puellæ vidi in fano Sanct-Dionyſiano inter alia κειμήλια iſtic adſervata. In rei liberationiſque memoriam ſupplicationes publicæ annuæ perpetuæ decretæ ſunt omnis ordinis dignitatiſque civibus, die 12.menſis Mal: ſoletq; à toto gratulabundorum agmine in pontem procedi, & re divina peracta inde rediri in urbem. Plauſibile etiam diei feſto nomen impoſitum eſt *la feſte de la ville.*

Extra urbem videnda Gergeau Ienaille.

Ad quatuor leucas hinc Iargolium abeſt, vulgò *Gergeau*: oppidum parvum ſed munitum, & ponte tranſitum ſupra Ligerim præbens. Ab eo propè abeſt hortus amœniſſimus, arci *Ienaille* contiguus, generoſæ familiæ matronam agnoſcens dominam. Hunc ne relinquas inacceſſum. Præter alia videbis hîc rupem miro artificio ex conchis, cochlearum teſtis, diverſi coloris & pellucidis lapillis, fabricatam, ejaculantem aquas, quæ variarum rerum repræſentant imagines.

Montargis.

Quin ſi liberiùs exſpaciari tibi ad paucos dies libeat, alterùs hac via pergas velim, Montargiſium uſque, urbem non nimis quidem amplam, ſed elegantiſſimam: *Diſtinctas internè vias mirere*: ut Auſonianum illud huc transferam. Per vineta amœniſſima urbem accedes, ex altera parte pratis adjacet latiſſimis. Arx urbi imminet regia, ampliſſima, retundis turribus duodecim, ni fallit memoria, cincta, extra foſſam aggere jacto munita. Illam non licebat intrare, cùm propter Condæi Principis mili-

militem in vicinia palantem excubiæ agerentur diligentiſſimæ, ac duæ etiam urbis portæ clauſæ tenerentur. Atrium habere dicitur omnium totius Galliæ ampliſſimum: ipſum Regem Henricum IV. pila majore in eo luſiſſe ferunt. Uni ex caminis hujus arcis inſculptam narrant hiſtoriam notabilem de cane, vindice homicidii in dominum ſuum patrati, cum recognito cœdis auctore ipſum totum armatum collo prehenderit, & in Regis conſpectu, quaqua etiam vi ſe defenderet, obtruncârit.

Ex hac urbe erumpebat Henricus Guiſiæ Dux cum copiis ſuis, cùm turmas illas copiaſq; Germanorum paſſim & inprimis prope *Auneau* conficeret.

Cæterùm in hoc diverticulo præteriſti Iargolium, & duabus pòſt leucis *Chaſteauneuf*, Burgum elegantem cum arce: Cœnobium S. Benedicti, in ripa Ligeris ſitum, locum munitum, eminus vidiſti. Egreſſus ſylua tranſmiſiſti Lorriacum, vulgò *Lorris*, urbem parvam *Lorris.* quidem ſed non inamœnam, quæ territorio vicino nomen dat, *le pays de Lorris*. Hinc per opaca inſidiiſque prompta loca, proceris arboribus prata ſepientibus perveniſti ad locum in quibus magnus etiam Germanorum numerus cecidit, & tandem Montargiſium te excepit. Videbis ex te aliâ an eâdem vià reverti Aureliam præſter. Mihi non niſi ſemel hac via itum, nec reditum fuit. At hoc diverticulum ideo huic inſervi, quia ratio itinerum, quam tibi hic deſcribo, ea eſt, ut Montargiſium nunquam feratis.

Scaturiginem aquarum, leuca diſtantem *La ſource.* Aurelia, dignam quæ adeatur prædicant: nam ego non vidi. Nunquam ſicca, nunquam gelu concreta cernitur, & magna commoditate beat Aurelianenſes: quippe fons ſtatim in fluvium ſe diffundit, ad exemplum illius qui eſt

in valle clauſa (Vaucluſe) prope Avenionem.

Amœniſſimus etiam eſt Domini *Eſcuyr* ſeceſſus. Ædificium elegans, viridarium hortuſque pulcherrimus: & in eo ad ripam fluvii ambulacrum umbroſum. Seceſſus iſte eſt in angulo Oliveti, pagi amœniſſimi.

Olivet.

Hæc verè tibi, nec ex ullo adfectu, de Aurelia retuli. Cave tamen aut hic garritus meus, aut ullæ delicię ultra modum te hîc morentur. Ut regnum luſtres, ne addicas te unicæ, licet præeleganti, urbi.

Avaricum Biturigum hinc te nunc evocat. Audi & auſculta. Commoditatem eundi tibi quot ſeptimanis ferè diebus Mercurii tolerabili pretio (ni ipſe incautè pecuniam tuam proſtituis) præbebunt equi meritorii Bituricenſes, qui huc ſeſſoribus onerati cucurrêre, domum, ni fortuitus obtingat vector, vacui reverſuri.

Solonia.

Solonia, vulgò *Soloigne*, à ſiligine, cujus ferax eſt, quaſi ſiligonea dicta, tranſeunda tibi. Vide de ea Merulam *pag.* 497. & 498. Nulla in hoc itinere videbis oppida, utram (duplex enim eſt) inſiſtas viam: & ſi pluvio aut hyemali tempore eò ibis, negotium tibi faceſſent lutum & aquæ, pluribus rivis viam interſecantibus. Sicco tempore commodiores non requireres vias. Hoſpitia tamen in pagis invenies commoda & ex voto tuo. Utraque via ivi redivi aliquoties. Sed prætulerim hanc, ut eas *à la Ferté* ad 4. leucas. Ubi juxta habitationem terſam, hortum amœniſſimum incolit Baro *de Senneterre*. Hîc refectus præterita arce & vico adjacente *la Motte*, in loco paluſtri ſitis, veſperi pertinges *à Pierrefuit*. Inde occurrent tibi *Soiſme*, *Neufui*, ubi prandendum, eminus ad dextram videbis apices arcis *Nançay*, familiæ Caſtræ dominos agnoſcentis, tranſibis *Loigny*, & tandem Biturigum Avaricum intrabis.

Sedes

Sedes hîc fuit Biturigum Cuborum, à quîs indubiè emigrârunt Bituriges Viviſci, de quibus cap. 2. de Burdigala tango. Provincia hæc conterminos habet à Septentrione, Solonios, Belſiæ populum; ab ortu, Nivernenſem terram & ferè Borbonium; à Meridie, Lemovices; ab Occaſu denique, Pictonium, veniente in partem Turania. Comitatus fuit olim, poſt Ducatus. De Comitibus & Ducibus Bituricenſibus vide Merulam pag. 512. Præter frumenti vinique copiam, paſcuis, pratis, indeque gregibus & velleribus abundant. Hinc textrinæ & negotiationi pannariæ tantopere invigilant: Hinc vervecem etiam metropolis in inſignibus geſtat: Hinc incolæ etiam joculare adepti ſunt nomen, *les moutons de Berry*.

Bituriges vulgò Berry.

Metropolis totius regionis olim Avaricum nominata fuit: hodie *Bourges*. Qui Avaricum fuiſſe credunt illic ubi nunc oppidum *Viaron*, confutantur ipſo loci ſitu: qui talis hodieque eſt Biturigibus, qualis à Cæſare in Commentariis deſcribitur. Avarici nomen, ab Eura fluviolo quo alluitur derivant. Ego N.L. fateor. Alluitur fluvio quem *Auron* vocant: hactenus catarractis factis navigabili, ut naves ſale oneratæ huc & Dunum Regis (*Dun-le Roy*) oppidum 7. leucis altiùs ſitum, adſcendere poſſint. Arenis tamen quotannis purgari ſolet hinc inde medius alveus, ne vadis naves hæreant. Porta qua in Pictoneum & Lemovices itur nomen habet à ponte quo fluvius hic ſtratus. Exeuntibus à ſiniſtra monſtratur locus ubi undis ejus ſuffocatus interiit Princeps Germaniæ unà cum præfecto ſuo: quos ferunt ideò periiſſe, quòd cum lintre veherentur canemque ſecum haberent, illum in undas ſæpè deturbando incauto mota lintrem everterent. Ulvâ & herbis paluſtribus unda impedita erat, ut natari non facilè poſſet. Enaverat tamen præfectus. Sed cùm videret Dominum

Bourges.

Unde nomen Avarico.

Auron. fluvius.

Princeps Germaniæ in undis periit.

ſuum laborare, ſuppetias ipſi laturus denuo aquis ſe committens unà cum ipſo periit. Ad dextrum latus, paullo exteriùs, oſtenditur parilis locus, dictus *la foſſe des Allemands*, à Germano iſtic ſuffocato. Alluitur etiam aliis ab altera parte fluviis, quîs vicina tribus locis prata ita irrigantur, ut pediti, nedum equiti, difficilis ſit tranſitus, adeoque triplicia caſtra metari neceſſe ſit illum, qui urbem obſidione cingere velit. Una extra portam Borboniam, altera extra Pontis Auronii, tertia extra S. Privati. Urbs antiqua & conditoris incerti. Ex qua, incenſis una die 20. oppidis, Biturigibus Duce Vercingetorige C. Iulio Cæſari reſiſtere placuit. Monſtratur adhuc locus inter vicos *Solange & Nohant*, ubi Vercingetorix caſtra contra Romanos poſuerat. Vineis tamen & pluteis turribuſque admotis vi ſumma expugnata, & ad 40. Gallorum millia in ea cæſa fuêre.

Veteris Avarici deſcriptio.

Sed ut fuerit potiſſima illo eiam tempore hujus provinciæ, urbs, longè tamen minor fuit hodiernâ. Merulæ verbis deſcriptionem tibi depromo: *Veteris paulo ſequior quàm hodiernæ, urbis fuit ſitus. Ad paludes ſcil. vergebat, cujus etiam nunc cum admiratione viſuntur muri, propemodum integri, ſolidiſſima materia, ut paſſim veterum Romanorum opera, conſtructi. Initium capiunt ab turri quam magnam vocant, pergentes per medium D. Stephani templum, plateam D. Ioannis Campeſtris, portamque Gordianam uſque ad Novam, cui olim ab S. Andrea nomen: Inde per plateam Amphitheatri, vulgò* des arenes, *ſe ad portam Turonenſem extendunt. Hinc autem porrecto ambitu verſus portam D. Pauli, paulatim turrim, quam dixi, repetunt. Poſtea prolatis variè promeritis, ita fuit hæc urbs amplificata ab Carolo Magno & aliis, ut jam nunc cum maximis & munitiſsimis Galliæ civitatibus contendat. Formam habens oblongam,*

am

ampliſsimam, ſpacioſiſsimam. Munita eſt 80. *editis craſsiſque turribus. Inter eas principem tuetur locum quam ante magnam dixi appellatam,* la groſſe tour, *ab inſolita craſsitudine, minoribus undique turribus, muroque & foſsis profundiſsimis, Philippo II. Auguſto Galliarum Rege circa annum* 1190. *curante, cincta. Forma eſt rotunda, magnæ altitudinis. Aliam omnino ſimilem fuiſſe ajunt, ſed dirutam, à binis turribus Biturigibus nomen inditum fabulantes :* Et *laudat antiqui Grammatici carnem Calamæus :*

Turribus à binis inde vocor Bituris.

Hæc talia potior aliis perſuaſa magis quàm mihi. Hactenus Merula.

Aureliâ & Iſſoduno venientibus urbis aſpectus magnificentiæ præ ſe fert multum : Duno Regio, parum. Illinc enim acclivis colli tota patet. Hinc vix eminentiores apices videas. *Aſpectus urbis exterior.*

Urbi vicinus ager & frugum leguminumq; & vini optimi proventu commendatiſſimus eſt. Aureliâ venientibus & ejus urbis vini guſtu corruptis non adeò Bituricenſe hoc temetum ſapit. Sed paucorum dierum aſſuetudo & valetudinis commodum paulatim gratiam ſaporis conciliabit. *Loci commoditates. Vinum Bituricenſe.*

Paſcua lætiſſima, carnes ; ſylvæ vicinæ, lepores & volatilia ; fluvii ſtagnanteſque aquæ, piſces & anates, horti, olera & fructus menſis ſubminiſtrant. Hinc illa mediocri vivendi commoditas : maximè ſi quis conducto hoſpitio ipſe rem familiarem inſtituat. Id quod tamen memini ſuaderem, niſi minimum 4. ſint convictores.

In ſuburbio S. Privati fons eſt acidularum quò æſtivo tempore matutinis horis magnum hominum numerum confluere videbis, ab illo ſanitati præſidium quærentium. Calculo laborantibus inprimis conducibilis fertur. *Acidulæ*

Linguæ elegantia ferè eadem (certè

quàm proximè accedit) quæ Aureliæ. Nec mirum, quippe enim in ipſo centro Galliæ ſita creditur: monſtraturque tilia centri index.

Templũ S. Stephani. Ædificiis omnibus ſupereminet templum D. Stephani, deſtinatum quidem ruinæ olim, ſed incolume conſervatum. Moles magnifica, ſtructuræque elegantia vix ulli in Galliis ſecunda. Ornatur exteriùs artificiosè inſculptis lapidi hiſtoriis biblicis, quas tamen turpavit civilis belli licentia. Imminet uni ex portis templi ſculptura noviſſimi judicii: ubi expanſo Abrahæ ſinu excipiuntur beati: ad quod curioſi advertere ſolent. Turres duæ harumque una excelſa & elegans huic ædi junguntur: in qua ceu totius urbis ſpeculâ, cùm turbæ ſunt in regno, excubiæ aguntur diligentiſſimæ & equitum ad urbem tendentium numerus totidem ictibus campanæ ſignificatur excubantibus ad portas, vexillo, quod erectum eſt in turri, verſus illam portam, unde acceditur, declinato. Subtus alterum inſuper viſitur templum, ſed exiguius: nec ibi quidquam ferè videas præter ſaxeas imagines hinc inde mutilatas.

Sacellum in hoc templo eſt, pone chorum generoſiſſimi Herois Claudii Caſtræi Gubernatoris Bituricenſis, Aureliani, &c. ſtrenui pro ſex regibus noviſſimis, in bello Ducis.

In feſto 3. Regum, videbis iſtic ſtellam ex una templi parte in aliam obverſam ambulantem, impoſito igne lucidam.

Templũ D. Petri Videri meretur & D. Petri templum, vel ob hoc, quòd humati in eo fuêre ſummi ICti Duarenus, Contius, Cujacius: nullo tamen monimento, quod doleas tantis viris poſito. Carbone pia manus notaverat hunc verſum:

Hic jacet æternis victurus Concius annis.

Quiſquis es auctor hujus verſus, non indicta aliis pietas tua abiit.

Inpri-

Inprimis verò adeas ſacellum ſanctum, vulgò *la Saincte Chapelle*: conditum à Ioanne Biturigum Duce, Regis Caroli V. fratre, ad exemplum Pariſienſis. Sepultus is hîc: item Ioanna Lud. XII. ſponſa. Suſpenſa iſtic corona lychnigera perelegans. Cervus in proximo conſtitutus eſt ex ligno, magnitudine ea, qua captus unus à Biturigum Duce fertur, ibique tibia Gigantis. Hujus ſacelli κειμήλια ne inviſa relinquas. Videbis hîc vaſa aurea, argentea, & dubiæ incognitæque materiæ, gemmis interſtincta, miræ elegentiæ, tum coronam Ducis Biturigum & alia. Sacello contiguum eſt palatium olim Ducum Biturigum, nunc regium & juſtitiæ tribunal magnificè extrui cœptum, ſed ex parte tantùm abſolutum. *Sacellum ſanctum.*

Haut procul nunc abes à famoſa illa magna turre, plurib. aliis circumcincta, tutela urbis ab ea parte qua ſiccus, & planus ad eam eſt aditus. Saxeæ huic moli vix ullam æques aliam. Accedunt ferè turres Norimbergenſes juxta portas ædificatæ: tum etiam turris, Conſtantiæ appellata, Aquæmortenſis in Gallia Narbonenſi. Quis ædificarit non conſtat. Attilâ, orbis terrore, furente, metu ejus excitatam quorundam eſt opinio. Nam ut à Julio Cæſare ſit, nulla fides ſit ab hiſtoria, nec ſuſpicio à ſtructuræ modo. Quis muris, turribus minorum gentium aliis & foſſa cinxerit, verbis P. Merulæ antè retuli. In imo geminus in hanc aditus eſt: ex urbe, ponte & porta ſatis patula: ex foſſa urbis, janua anguſta, qua intraverant olim illi qui clam occupaturos ſe pacto cum quibuſdam initio turrim ſperabant, ſed à Caſtræo, urbis & turris præfecto, cæſi, capti, diſſipati. Quomodo detectæ inſidiæ, iiſque per inſidias alias obviatum fuerit, ex quovis incolarum reſcire potes. Superior pars unicum eumque anguſtum habet aditum. Viſitur iſtic ba- *La groſſe tour.*

liſta miræ magnitudinis: tum clauſtrum ex ligno clathrato ferreiſque laminis roborato inſtar caveæ conſtructum, in quo Ludovicus Dux Aurelianenſis, pòſt Rex ejus nominis XII. quòd Caroli VIII. Germanæ matrimonium abnuerat, captivus detentus fertur. Puteum etiam oſtendunt profundiſſimum, & perpetuarum aquarum. In ſummo ejus tormenta bellica tutandæ urbi conſtituta ſunt. Perpetuum hîc habetur præſidium.

Baſilica urbis. Baſilica urbis ad extremum Avarici antiqui in medio ferè urbis hodiernæ collocata eſt, à tergo habet vicum Auguſtinianorum, olim foſſam urbis ab ea parte.

Collegium Ieſuitarũ. A Baſilica collegium Ieſuitarum angiporto ſeparatur.

Amphitheatrũ. Amphitheatri nec rudera nunc quidem, ſed locus tantùm apparet, hodie dictus *les arenes*.

Privatas ædes plurimas habet ſplendidas & magnificas. Omnes tamen antecellunt quæ à conditore ſuo Iacobo Cordo, theſaurario regio, dicuntur *la maiſon de Iacques Cœur*. Vixit is ſub Carolo VII. Atriis & cubiculis pollent ſplendidiſſimis. Tot luminibus diem haurire eas perhibent, quot diebus annus diſtinguitur. Horum unum in vitro elegantiſſimè picto tibi exhibet ſolemnem Regum Galliæ inaugurationem. Ex his ædibus ſub terra ad aliquot millia paſſuum abire poſſe fama eſt.

Domus Jacobi Cordi.

Areæ. Areas complures habet hæc urbs patulas, quarum tamen maximæ duæ ſunt. Una S. Petri, arboribus ad lineam duplici ordine poſitis peramœna. Ambulacrum hîc eſt ſtudioſorum. Alterius nomen excidit, eſtque pratum latiſſimum in inferiore urbis parte ad paludes vergente, prope portam S. Privati.

Hortus Mercerii. Hortum hîc adeas Domini Mercerii ICti, in quo videbis effigies plerorumque omnium

Ante-

Anteceſſorum Bituricenſium, qui in ſcriptis in jus civile nomen ſibi quæſiverunt.

Lapidicina. Ex lapidicinis in via Dun-le Regienſi ſaxa cæduntur ædificandis domibus. In illis in magnum ſpatium excavatis obambulare, cum calet, non injucundum eſt.

Archiepiſcopatus. Dignitate fulget urbs Archiepiſcopali. Archiepiſcopatus de primatu Aquitaniæ contendit cum Burdigalenſi: de qao in Burdigalâ noſtrâ.

Academia Anteceſſores. Academiam habet celeberrimam, & cui vix ulla totius Galliæ par. Erecta ſub regnr Ludovici, cui Sancti nomen inditum. Docuerunt hîc juriſprudentiam Andeas Alciatus, Eguinarius Baro, Petrus Rebuffus, Franciſcus Balduinus, Fr. Duarenus, Antonius Contius, Hugo Donellus, Fr. Hotomanus, Iacobus Cujacius, Ioh. Mercerius. Nomina eorum in auditorii ICtorum pariete notata: icones, quod modò retuli, in horto Mercerii appenſi ſunt. Magiſtratus hodieque pretioſi hujus theſauri magnam, quo laudari meretur, curam gerit.

Sedes præſidialis. Tribunal juſtitiæ hîc eſt præſidiale & Bailliavatus, cui ſubalternantur Iſſodunum, Miliodunum, Dunum Regis & alia loca.

Malæ. Mala ſuſtinuit plurima, toties à Romanis, Gothis altiſque expugnata: toties etiam incendio in favillam redacta. Ipſa ædificia jacturæ factæ teſtimonium perhibent in vico S. Privari, tum & Propè pontem Auronium, & alibi: quæ ejuſdem ætatis & ad eundem modum tumultuariè excitata unuſquiſque facilè dignoſcere poteſt. Revixit tamen ſemper, & caput ex cineribus altiùs extulit.

Extra urbem viſendæ. Quod ſi quandoque tædium urbis vitare, exercitiorumque moleſtias refectione aliqua abſtergere velis, tria loca ſunt in quæ diverſis vicibus excurrere poſſis.

1. Boi-belle. 1. Boibellam: Olim ignobilem pagum,

ſuæ

ſuæ tamen juriſdictionis & regiæ exemptum. Nunc poſtquam ab illuſtriſſ. Nivernii Duce ad illuſtriſſ. Sullianum pervenit, pulcherrima urbs ædificari cœpta eſt, ordine aptiſſimo diſpoſitis plateis. Palatia dicas ædes ad forum collocatas. Merebatur tantum opus in fertiliori ſolo, nec in hoc dumis & vepribus obſito angulo incipi. Præſtitit tamen magnus Princeps, quod pollicitus vulgò fertur, ſe ex furum & latronum (huc enim fugere ſoliti fuêre, quò regii apparitores ipſos non inſequebantur) receptaculo redditurum elegantem urbem. In gratiam Magni Regis Henrici IV. qui liberalitate ſua opus juvabat, nomen ipſi inditum *Henrichmont.* Antiquæ appellationi *Boibelle* originem præbuiſſe ajunt rem fortuitam, quæ iſtic contigerit. Regem nempe cum Reginâ in his receſſibus, venatui operam dediſſe. Reginam neſcio quomodo à comitatu aberraſſe, & fatigatam tandem in hunc perveniſſe locum, ubi è fontis ſcaturigine aquam hauſtam urceis fœmina paupercula domeſticis uſibus aſportabat. Quam cùm Regina ſitibunda rogaſſet hauſtum ſibi indulgeret ex urbejo ſuo, illam (admiratam inuſurpatam oculis faciei habituſque pulchritudinem) porrecto urceo reſpondiſſe, *boi belle*, quod latinè ſonat, *bibe bella*, aut *pulchella.* Reginam poſt in rei & refectionis ſuæ memoriam templum iſtic ædificaſſe, cui pagus adcreverit. Fides ſit penes vulgum, in cujus ore hæc ſive hiſtoria ſive fabula natat.

2. *Melun.* 2. Miliodunum, vulgò *Melun.* Oppidum non inelegans: cui adjacet arx antiqua, nunc ruinis deformata. Si legitimo tempore huc exieris videbis in paludibus ad ſiniſtram myriades anatum ferarum, jucundum oculis ſpectaculum.

3. *Iſſoudum.* 3. Iſſodunum, urbem Ducatus Bituricenſis ſecundam, ſatis amplam, arce pluribuſque tam in

in urbe quam ſuburbiis, templis ornatam: Baillivatu & ſede præſidiali, & ipſam inſignem, amœniſſimoque tandem loco ſitam. Habet & illam turrim ſuam, Bituricenſi æmulam, quam parili nomine *la groſſe tour* indigetant. Sed ea utriuſque comparatio, quæ catulorum cum canibus, hædorum cum matribus. Præteris in hoc itinere *Coudray* arcem peramœno loco ſitam, cui ſpatioſum adjacet vivarium. Tranſis etiam oppidulum *Charroux*: quod Merula ait ex plurimis indiciis (ad quæ tamen ego non adverti) antiquiſſimum parere.

Caſtres & Argentonium longius abſunt, quàm ut animi cauſa eò tibi eundum ſuadeam. Utraque muris & propugnaculis firma, arcem habet munitiſſimam. Illa thermis, hæc antiquitatibus & in primis turre Heraclii, cui inſculpta effigies tauri cum his verbis, VENI VICI, clara.

Quod ſi fortè Biturigibus Pictavium movendum tibi ſit, obiter hujus itineris ducem hanc tabellam hîc appendam. Loca tranſeunda ſunt hæc. *In Biturigibus, Pictavium*

Iſſodunum. 7. Leucæ.

Caſtellum ruffum, *Chaſteauroux*, ad Indri fluenta, cum arce ſplendida. Comitatus titulo fulget. Hodie eſt illuſtriſſimi Principis Condæi. Huc uſque pluvio aut hiemali tempore viæ ſunt peſſimæ. Superata una poſt leuca incipit terra eſſe glareoſa, nec pluvio etiam cœlo itineri faciundo inidonea. 7. leucæ.

Tranſitis *Luant* & *Nuret*, Melam pervenies. 6. leucæ.

Tranſitis pariter *Sirou*, *Ruffet*, & Creusâ fluvio, *Blanc en Berry*, oppidum in colle ſitum te excipiet. 6. leucæ.

Ingrande in ripa fluvii, cujus nomen excidit, qui pontone ſuperandus, poſt tranſmittenda eſt. 2. leucæ.

Totidem leucis diſtat oppidulum S. *Savin*

pera-

peramœno loco ſitum, & ubi mediocri pretio in Baucidis & Philemonis ædibus benè vivitur. 2. leucæ.

Chavigny in hoc itinere ſequitur, oppidum ampla arce ſuperbiens. 4. leucæ.

Pictavium, meta itineris, hinc 5. leucis abeſt.

Sunt qui tribus diebus æſtivo tempore totum conficiant. Tribus & dimidia commodè abſolvi poteſt. Ut prima nocte te capiat Caſtellum rufum; ſecunda, *Blanc en Berry*; Tertia, *Chavigny*. Sed revertamur in orbitam.

Quò Biturigibus abeundum. Exacto jam Aureliæ & Biturigibus tempore uſque ad Paſchatos feſtum, Gallicè credo balbuties. Aliò igitur tranſlatum te velim, ubi loqui tibi incipiendum: hoc eſt, in urbem minùs popularibus tuis celebratam. Hanc tibi nomino Molinas Borboniorum. Rectâ ut pergas auctor non ſum. Quid enim, excepto Duno Regio (quò animi cauſa etiam Biturigibus excurrere licebat) videas præter ſylvas, dumeta, & pagos ignobiles?

S. Amande. Maturè velim exeas Avarico & aut tumultuario ſumpto in itinere prandio, aut uno itu, quod ego feci, feſtines in urbem Ducis Sulliani S. Amandam: amœno loco inter vineta lætiſſima poſitam. Huic in proximo adjacet arx *Monron* *Monron*, regia ejuſdem Ducis, ab ipſo in aream veteris collapſæ, eo, quo nunc conſpicitur, modo ædificatam, & robuſte, foſſis rupi inciſis, & ex lapide inde exempto propugnaculis exſtructis, munitam Præſidiariorum quidam Germanicè callent, qui lubenter gratificabuntur tibi luſtrandi illam cupido, uniuſque horæ impendio, dum cœna paretur, videbis omnia.

Ainay. Ad duas leucas hinc abeſt *Ainay* pagus cum arce ſatis firma & munita, generoſæ familiæ dominum & cognominis agnoſcens. Quò non niſi temporis quid ſuperſit, exitum

à te

à te velim. Nos iſtic fuimus propter familiaritatem, quam cum ejus filio contraxeramus Molinis: quamquam ſub ipſius abſentiam.

Bourbon Archābaut. Sanct-Amandâ velim te rectâ tendere Borbonium: oppidum cum arce, quæ regioni & familiæ nunc regiæ nomen dedit. Urbs hæc cognominem habet aliam trans Ligerim in Burgundia ſitam, diſtinguuntur tamen adjectione, & hæc noſtra vocatur *Bourbon Archambaut*, altera *Bourbon Lancy*: indubiè à duobus fratribus Borbonii Baronibus, quorum alter *Archambaut*, hanc; alter & natu major *Anceaume*, illam hæreditario jure obtinebat. Niſi fortè *Lancy* dictum, quaſi *l'ancien*, quod fratri natu majori obtigerit. Arx in rupe edita & acceſſu difficili ſita, munita eſt non improbè: niſi quòd vicinos habet montes altiores. Quin & murorum opera interrupta agnoſces. In ea ſanctum ſacellum *la ſaincte Chapelle* ad exemplum Pariſienſis à Ioanne Borbonii Duce excitatum. In illa cuſtoditur pars S. Crucis, ſpina coronæ Chriſti criſtallo incluſa, viſunturque admirabiles cùm picturæ in feneſtrarum vitro, tum ſtatuæ & ex ligno & ex marmore affabrè laborato. Thermæ hîc ſunt ſaluberrimæ in medio oppidi, jam inde à Romanorum tempore celebratæ.

Unde nomen.

Arx.

Sanctũ ſacellum

Termæ.

Hinc quatuor leucis diſtat Molinium metropolis tractus Borbonii, urbs amœniſſimis totius Galliæ adnumeranda.

Borbonia. Borbonius tractus ab occidente contermi-nos habet Lemovices Marchicos, ac ex parte Bituriges; à Meridie, Forenſes & partim Arvernos; à Septentrione, Nivernenſes & Bituriges; ab Ortu, Burgundos. Boij, Æduis olim accenſiti, hanc regionem habitarunt, vide Cæſarem 1. de bell. Gall. Oppidum illorum idem nominat Gergoviam lib. 7. Regio bonam partem ſylvis collibuſque occupata:

ſæpe

ſæpe ubi nullæ ſunt ſylvæ, propter numerum arborum quîs campi & vineta diſtinguuntur, ſylvæ faciem præ ſe ferens. Omnibus quæ ad victum neceſſaria, in primis piſcibus, tam propter ſtagna, quàm propter piſcoſum Elaverum, addo & Ligerim, ſapidiſſimis abundat. Quos Dynaſtas olim hæc regio habuerit patior referre alios, contentus indicare Regiæ familiæ hodiernæ initia. *Ludovicus* IX. quem vitæ morumque ſanctitas Divis intulit, duos habuit filios, duarum regiarum familiarum Valeſiæ & Borboniæ auctores, *Philippum* tertium, regni hæredem, & *Robertum* Clarimontii Comitem, patrémque *Ludovici* primi Ducis Borbonii: Philippo Rege Ducatus titulum provinciæ impertiente. Ludovici hujus filii fuêre duo, *Petrus* Dux Borboniæ, & *Iacobus* de Ponthieu Comes ſtabilis Franciæ. Ex quorum poſtgenito prodiêre illi Borbonii ad quos ſceptrum Galliæ noviſſimè unà cum Navarræo pervenit. Luſtremus hîc utrumque familiæ ramum.

2. Petrus

2. Petrus filios habuit
- 3 Ludovicum Bonum ex quo nati
  - Ludovicus Comes Clarimontii qui ἄπαις obiit.
  - 4 Ioañes cujus filii.
    - 5 Carolus qui genuit
      - 6 Ioannem II. qui obiit ἄτεκνος.
      - Petrum Suſannæ hæredis Ducatus patrem.
    - Ludovicus Comes Montpenſerius, qui genuit Gilbertum patrem Caroli Comitis Montpenſerii & poſt Ducis Borboniæ VII.
  - Iacobus
- Jacobum

Huic Carolo, Comiti Montpenſerio , Borboniæ Duci ſeptimo,& ex Ludovici I.filii primogeniti lineâ ultimo ſuperſtiti maſculo , nupſit Suſanna Petri filia, & patrui Ioannis II.heres. Idque ex conſilio illorum qui cautè prævidebant futurum ut lites ipſi moverentur de hæreditate patrui, niſi maſculo ex eadem familia matrimonio jungeretur : quippe ſuperſtitibus ſexus fœminei aliis , pari gradu venientibus. Nupta igitur Carolo Ducatum ipſi in dotem attulit,liteſque illæ, quamdiu ſuperfuit ſopitæ quieverunt. Ipſâ conjugi ſuo abſque liberis præmortuâ Loyſa Sabaudica. Caroli V. Ducis Borbonii ex filiâ Margaritâ neptis,mater Franciſci I. de hæreditate defunctæ conjugis litem ipſi, tanquam proximior movit. Quod eò indignationis Carolum redegit ut ad Caroli V. Imperatoris Rom. partes tranſiret. Ob quod factum Ducatus confiſcatus domanio Regis adcrevit. Reliqui ex ſecunda linea inſignia tantùm retinuêre,& nomen gentilitium : quos ecce ! inſerta hîc charta exhibet :

§ [o] §

Molins. Unde nomen Adſpectus urbis & ſitus.

Metropolis provinciæ eſt Molinium , vulgò *Moulins.* Nomen indubiè à molętrinis , quæ fuiſſe poſſunt in præterfluenti Elavero , fluvio navigabili & piſcoſo , in cujus dextra ripa ſita eſt. Biturigibus adventanti & jam ex vicino ad dimidiam leucam colle deſcendenti jucundiſſimum ſpectaculum præbet amœnitas ejus verno & æſtivo tempore. Urbem, hortum aut ſylvam appelles , ambigendum tibi , adeò perpetuum videtur arboretum , turribus & ædificiis hinc inde eminentibus diſtinctum. Urbs exigua eſt , ſed ſuburbia habet ampliſſima & elegantiſſima octo : quorum pars mœnibus cùm olim , tum in his noviſſimis turbis ante biennium cincta eſt. Plateas habet mundas , ædes elegantes. Quin jam ante triennium demum

mum dejectis multarum ædium projectis primaria platea reddita fuit latior. Hortis privatorum & viridariis tam ſuburbia quam loca exteriora abundant amœniſſimis. Prata duo unde venit & unde abit Elaver ſunt latiſſima, *Champ bonnet* dicta, in quîs diebus feſtis, cœlo ſudo inprimis ſub veſperam florem civitatis obambulantem videas: non ſecùs ac Andegavi in prato Germanorum, & Lugduni in areâ *bellecourt* dicta. *Champ bonnet.*

Templa primaria ſunt B. Virginis, & D. Petri. Ieſuitarum collegium eſt in ſuburbio ante portam quæ Pariſios ducit, ſatis amplum & diſcipulis frequens. *Templa*

Arcem Ducum olim ſedem, nunc regiam, habet ampliſſimam: in cujus xyſto Ducum Borboniæ pictæ ad vivum effigies, nunc vetuſtate obliterari cœptæ conſpiciuntur. Fons in area eſt elegantiſſimus. Eſt illic cubiculum in quo monſtratur pictura Gigantis, cujus oſſa quædam Valentiæ in Delphinatu oſtenduntur. Dotalitium Reginarum Franciæ eſt Ducatus Borboniæ, quæ viduæ aulam ſuam hîc habere ſolent. *Arx regia.*

Hortum arx adjacentem habet amplum & amœnum. Fons in eo eſt ſalientis aquæ inſtar artiſcocci. Domuncula in eodem eſt aquis circumdata, quæ per pontem aditur. Pons ille ita fabricatus eſt, ut niſi clavo ferreo muniatur, qui illo incedunt, in ſubjectas undas decidant. Quod fortuitò meo tempore accidit tribus Anglis ſine ductore horto inambulantibus: quorum priores cùm caſu decidiſſent, tertius, ne non omnis comes eſſet fortunæ, ultro ſecutus in eaſdem aquas valde lutoſas proſiluit. Poma Aurantia & citrea, cum ſimilibus fructibus, in ſeparata horti parte educantur. *Hortus regius.*

Vivarium ab urbe leucæ plus minus ſpacio abeſt, vulgò *le parc* vocant, in quo jucunda eſt deambulatio. *Vivariũ*

Cæte-

Amœnitas circa urbem. Cæterùm quacunque exeas ex hac urbe, ſemper occurrent tibi ambulationes amœniſſimæ. Octiduum te circumducerem, nec ſemel eandem viam, niſi ad urbis exitum, repeterem.

Fabri cultrarii. In ſuburbiis & præcipuè illo quod à Carmelitarum conventu nomen habet, magno numero fabri degunt, qui cultros & forfices laudatiſſimæ bonitatis conficiunt. Cùm primùm novi hoſpites advenêre in diverſoriis, ſiſtunt ſe fœminæ vænum merces illuc exteris offerentes.

Hîc ad tempus ſubſiſtere volenti tibi conſilio aderunt (qua ſunt humanitate erga exteros). nobiliſſimus Dominus Bilardus de Corgenay, vir eruditiſſimus, Poëta Latinus & Gallus optimus, arcis Regis Capitaneus: tum vir optimus N. Corderius, tam pater quàm filius, mercator, vulgò *Monſieur Cordier*. Ex his de habitandi commoditate reſcire poteris, aliáque humanitatis officia expectabis. *Billardus.* Nec fugere te velim hîc publico conſiliarii regii & cauſarum criminalium Iudicis officio fungi *Gaulminum*, virum juvenem quidem adhuc, ſed nulli in Galliâ, varia eruditione nunc ſecundum. *Gaulminus.* Cui meritas, ſed nondum condignas laudes cecinimus, quæ in Germania excuſæ leguntur. Hunc vidiſſe, adiiſſe, allocutum eſſe, gaudio tibi, ſi literas & literatos amas & æſtimas, erit & gloriæ. Quin nec magni illius viri Dureti, qui juri juſtitiæque hîc præſidet, nomen indictum relinquendum. *Duretus* Mirantur virum hunc, qui linguarum theſaurum deque earum originibus ſcripta ab eo edita legerunt.

La Vale Addo & N. de la Vale, Coſmographum regium, cujus de inſtitutione Principis liber exſtat Gallicè editus, apud omnes meritò in ſummo pretio. Meretur & is flori virorum hujus loci accenſeri. Plures non cumulo. Hi multorum inſtar hic nunc conſpician-

ſpiciantur. Adi ipſos, alloquere, audi.

Contrahetur tibi hîc facillimè familiaritas cum juvenibus indigenis: cum quibus hilariter abſque omni ſeria & moroſa triſtitia vivere te velim. Is enim genius eſt hujus loci. Ducêris ad convivia, ad honeſtas recreationes, in hortos, ad choreas. Et obtinget tibi inter Veneres etiam Molinenſes, non Veneres linguæ Gallicanæ non inamœnum exercitium. *Humanitas & Comitas incolarum.*

In extremo deſcriptionis hujus urbis addo: Hodie & urbi & provinciæ præfectum illuſtriſſimum Dominum Sanct-Geranium. Paliſſæ Dominum, virum in tanta dignitate humaniſſimum, quem bis tranſeuntem ſalutavimus. Peregrinorum amantem prædico. Nos certè commendarat Billardo, locum ſuum abſentis tenenti, ad inſtar ſanguinis neceſſitudine ſibi junctorum. Cujus etiam commendationis fructum tulimus erga obtrectantes & calumniatores, qui tantùm non capitis nos, invidia & æmulatione ſtimulos ſubdente, ſi licuiſſet, accuſaſſent. *Gubernator.*

Unum reſtat, mihi, quod doleo, neglectum, tibi non inſuper habendum. Egrediaris hinc cum comitibus, ſi quos habes, conductitiis equis in Arvernos, celebratiſſimos illos veteribus etiam populos, & inprimis videas urbium illam trigam: Clarimontium, Montferrant, Rion, eſſe ex elégantiſſimis totius Galliæ feruntur: tum non deeſſe alia quæ ad ſe allicere poſſint hominem per hoc regnum peregrinantem. Quod ſi tempus & commoditas tua fert, poſſis per Forenſes (*le pays de Foreſt*) viſo fano S. Stephani, vulgo *S Eſtienne*, officina illa armorum & ſclopetorum, quam iſtic locorum commoditas aquarum tum carbonum, qui iſtic eruuntur, copia erigi fecit, Monbriſonium, Sanct-Germanum la Vale (loca vinis generoſiſſimis nobilitata) & Rohanam (Bur- *Exeundum hinc in Avernos*

gus

Roana. gus omnium totius Galliæ elegantiſſimus audit: certè multas urbes elegantia antecellit) in ſiniſtra Ligeris navigabilis ripa primum, & inde per Paliſſam oppidum cum arce amœnum, Molinas reverti. De iſtis locis (Rohanam & Paliſſam excipio) mihi non aditis, nil quod referam habeo, ac mera aliena de iis adfuere nolo.

Molinis ſub finem MaI valedicas, & Nivernium abeas: vulgo *Nevers.* Ab urbe nomen ſuum à fluvio Niverni, vulgo *Nyeure* dicto hîc in Ligerim exeunte, adeptâ territorium appellant *le pays Nivernois.* Noviodunum, oppidumque Æduorum ad ripas Ligeris opportuno loco poſitum Cæſari vocatur. Regio paſcuis abundans, unde & incolæ rem pecuariam potiſſimum, quod exerceant, habent. Fluviis navigabilibus irrigatur tribus, Icauna (*Yonne*) Elavere, & Ligeri. Comitatus olim, nunc Ducatus titulo fulget. Qui Carola Ioannis Niu. Ducis filia, ditionum hærede unica, Ludovico Gonzagæ Marchione Mantuano, nubente, dotis nomine marito ceſſit. Ille multis præclarè fortiterque geſtis, hæredem & virtutis & ditionum reliquit Carolum Gonzagam decus Principum, hodieque, ac utinam diu ſuperſtitem. Quanta in hoc Principe ſit erga quoſvis, ſummâ tamen dignitate ſuâ illibatâ, humanitas vidimus in aliis, experti fuimus in nobiſmet ipſis cum anno cIↄ Iↄc.XI. menſe Septembri Biturigibus eò exceſſiſſemus, viſum ſolemnitatem Baptiſmi Principis recenſnatæ, ac duas iſtic hebdomadas ſubſiſteremus. Mirum hoc, quòd officialibus ſuis omnibus & prætorianis Helvetiis imperârat, acceſſus in quævis loca liber exteris nobis concederetur, in quæ ipſi pateret. Ne dicam quem ſeſe exhibuerit cùm in baletto (ſic vocant) typus trium gruum novemque pygmæorum exhiberetur: & aliquoties, cùm Comœdiæ agerentur. Venereris hunc Principem,

pem,&c, ſi licet tibi, cum ipſius cubiculario Ægidio Polens Moſæ Trajectino familiaritatem, ſive hîc ſive Pariſiis illum offenderis, contrahas Rei pretium feres.

Urbs eminus & inprimis ex Borbonia venientibus magnificum præ ſe fert, propter turrium celſitatem, adſpectum. *Adſpectus urbis exterior.*

- Templum Cathedrale eſt D. Cyri, ſatis amplum & ſuperbum, turris ei juncta ſaxeis imaginibus exteriùs mirum in modum decorata. In choro ejus collocatum eſt monimentum marmoreum Ludovico Gonzagę Nivernii,&c. Duci, idquè in duplici tabula. In ſuperiore hæc leguntur. *Templũ D. Cyri.*

D. O. M.

Hîc invicti ſepeliuntur manes Herois inclyti, fortiſſimi & imperterriti Principis Ludovici à Gonzaga, caſtiſſimæ, pientiſſimæ & illuſtriſſimæ Henricæ Clevenſis Principis, Nivernia Retuliæ Ducis conjugis meritiſſimi. Hoſtium quondam domitor acerrimus, certa ſuorum ſalus innumeros hoſtes parva ſæpe manu fudit, arcem omnem obſeſſam, vi aut virtute cepit: Senex Alpes jam nivibus ſepultas ſuperavit, utilitatis publicæ, fidei Catholicæ incremento & Henrici IV. precibus urbi Camera *hoſtium innumeris copiis obſeſſæ opem tulit, Carolo Gonzaga Clevienſi unico filio annos nato XV. Principe ſtrenuiſſimo & impavido imperante, patre non inferiora ſecuto. Dei & Eccleſiæ ſereniſſimus hoc monim. æternæ memoriæ poſuit Iohannes Talæus illuſtriſſ. Dominæ Medicus obſequentiſſimus & ordinarius.*

Tabula inferior ad dextram (nam ad ſiniſtram adhuc vacua) hæc exhibet.

D. O. M.

Perenni memoriæ.

Pientiſſimi, ſapientiſſimi probiſſimi, æquiſſimi, ſtrenuiſſimi, fortiſſimi & invictiſſimi Principis

D *Domini*

Domini Ludovici Gonzagæ Nivernenſis & Retellenſis Ducis, Principis Mantuani, Campaniæ, Belgicæ, Celticæque Proregis meritiſſimi, quem præconiorum & laudum omnium titulis verè majorem veritas ipſa adſerere, palam prædicare, ſeu civilis, aut bellicæ diſciplinæ gloria, quibus & Divo noſtro Ludovico Francorum Regi, nec non Catoni, Ariſtidi & Fabio Maximo componere, imò & anteferre non erubeſcet. In hoc enim diuturno Gallici Imperii morbo & gnoſticis & nuper inauſpicatò fœderatis perduellib. regio inhiantibus diademati ob idque omnia ſuſque deque verti procurantibus bellum utriſque perenne Dux impiger indixit, geſſit, & de manubiis eorum opima ſpolia plurima ſummo Chriſtiani totiuſque orbis applauſu victor ovans reportavit, atque ſide ipsâ ſidelior Princeps, Principum ſuorum ERRICI II. FRANCISCI II. CAROLI IX. ERRICI III. ERRICI IV. *Regum potentiſſimorum auſpiciis conſecravit, quibus quidem jure agnationis & adſinitatis proximus, tum imperii ſacris & naturæ legibus obnoxius ſceptri Gallici ad extremum halitum adſertor indefeſſus & propugnator acerrimus, indeſinenter exſtitit. Quippe qui viribus, opibus, conſilio, armis, ingenio, manu, ope, opera, velis & remis contenderet in re Chriſtianæ & maximè augenda Gallica, cui ſe totum voverat, dicârat, ſacrârat, ita ut extremis vitæ diebus jamdiu æger & continuis bellorum laboribus exeſus, turbulentiſſimis temporibus per longiſſimos terrarum anfractus Romam verſus à Chriſtianiſſimo* ERRICO IV. *vero Hercule Gallico & Galliarum Alexicaco, ad beatiſſ. Clementem VIII. Pontificem Max. legatus periculoſiſſimi itineris tædia non recuſarit. Tantæ molis erat tantos animis Principes ſirmandæ pacis ergo optimè convenire. Aſt ut non capax urna tam magni nominis ac famæ Ducis, ſic nec faſti nec tabellæ votivæ omnes annalium ſuorum gloriæ. Huic enim multa à multis certatim literatis dicata ſunt opera, ut poſteritatem nihil è tot præclaris*

vitæ

vitæ generoſiſſimæ facinoribus latere unquam poſſit. Iſtud ergo hîc noſſe ſatis ſiet. Dux noſter ille inclytus tot exantlatis laboribus annos LXI. emenſus quorum triginta fœliciſſima & interrupta ſacri Hymenæi copula cum illuſtriſſ. Princ. lectiſſ. Heroinâ D. HENRICA *Clivenſi, Nivern. & Retell. Duce tranſegerat, tribus è quinque jugalis tædæ pignoribus, illuſtriſſ & generoſiſſ. ſilio.* PR. CAROLO, *dilectiſſ. & illuſtriſſ. natabus* CATHARINA *&* HENRICA *ſuperſtitibus totus Chriſtum ſpirans in ipſo penè bellico procinctu placidè & fortiter vitâ ceſſit, circa* IX. *KAL. Novembr. anno a Virgineo partu* 1595 *Hinc tam earum caput chariſſimi conjugis chariſſima conjux æternum adſiduo lacrymarum obruta imbre, tot viduata ſolatiis, pientiſſimi liberi tanto orbata parente jugiter mœſtiſſimè lugentes ſuo & Galliæ luctuoſæ imò & totius Chriſtiani orbis tam lugubre funus planctu proſequentis nomine hoc Epicedion huic quod ſibi ſuæ dilectiſſimæ Duciſſæ ſuiſque Mauſoleo ingenti vivens paraverat P. P. C. C. P. P.*

In eodem è regione introitus, cùm à ponte aſcenditur, notavi hos verſus antiquis literis lapidi inciſos;

Erras ſi ſperes, quòd plus te diligit heres,
Sub terra poſitum, quàm tu te diligis ipſum,
Da bona quæ tua ſunt, poſt mortem quæ tua non ſunt.

Ad ſiniſtram ejuſdem introitus ſacellum elegans videbis familiæ Fontenaicæ. Ejus foribus hoc inſcripsêre diſtichon:

Dum vivis ſere, meſſis erit tibi plurima, lapſo
Tempore quod ſeritur ſemen inane perit.

Alias ædes ſacras, quarum unæ excitabantur, cùm illic eſſem, prætereo, tu ex te ipſo viſes. Collegium etiam habet hæc urbs Ieſuitarum.

Arx hîc & illuſtriſſ Ducum Nivernii ſatis ſplendida antiqua, cui nunc nova ædificia cum *Arx.*

area ſiguræ quadratæ latiſſima accedunt, opus tanto Principe auctore dignum. De illo in ſolemni baptiſmi feſto cujus ante memini legi hos Paëtæ cujuſdam verſus inſcriptos tabulæ portæ triumphali interiori ad ſiniſtram appenſæ. Inſcriptio erat talis: *Nivernii nova facies, illuſtriſſimæ excellentiſſimæque Duci Longevillææ vices gerenti.* Nempe enim nomine Reginæ illuſtrem puellam ſuſcipiebat ex fonte luſtrico. Iſti inſcriptioni ſuppoſita pictura arcis Nivernenſis, cum area contigua, noviſque ædificiis. Verſus hi erant:

En tibi magna Ducum priſca hæc noxa mœnia ſurgunt.
Quæ veteri poſito tegmine lauta vides.
Sic Conſtantinus Byzanti priſco novavit
Pergama, quem frater pectore & ore refert.

Inprimis viſu dignum eſt *le cabinet du Prince.* Menſa ibi marmorea maximi pretii: cui ejuſdem materiæ impoſita tabella, viſu penetrabilis ſi ſoli aut lychno obvertatur, in qua natura & ars elegantiſſimas ad ſtuporem uſq; picturas exhibebant. Nivernis picta in tabula appendebat parieti. In proximo ambulacro picti erant omnis generis homines res quaſvis viles venum Lutetiæ circumferentes & proclamantes: *les cris de Paris.*

Extra urbem eſt nemuſculum cum areâ ludi, quem *pallemaille* vocant, locus ad æſtivum calorem evitandum accommodatiſſimus.

Pontō Nec prætereo pontem quo Ligeris ſternitur, qui antea longiſſimus nunc propter frequentem Ligeris eluviem magnam partem à non multo temporis porrectior cernitur.

Tulit hæc urbs Ioannem Raviſium Textorem, congeſto epithetorum Latinorum theſauro celeberrimum.

Hoſpi-

Hoſpitium in hac urbe tibi ſit ad lilii inſignia, *à la fleur de lis :* ubi tolerabili pretio optime vivitur.

Unam atque alteram ſeptimanam, ni fortè longius tempus commoditas tua tibi indulget, hîc ſubſiſtere non abs re foret. Exſpatiabundus interea luſtrare poſſes acidulas Bugenſes (*Bougues*) totius Galliæ celebratiſſimas, hinc ad 2. leucas diſſitas. Sub hoc tempus numerum illuſtrium perſonarum iſtic valetudini operam dantium videbis. *Deciſam* etiam oppidum Ducis Nivern. in medio Ligeris munitiſſimum adire poſſis, & quæ fortè alia ab aliis ſuadebuntur tibi loca. *Bouguas* *Deciſe,*

Iam medius eſt Iunius, ex noſtra temporis diſtributione. Conſcendas lembum, Aureliam uſque conductum. Deſcendens videbis à dextris vineta lætiſſima, & miliare plus minus profectus videbis jungentem ſe Ligeri Elaverum. Pagus è re nata nuncupatur *Conflans.* Qui Molinis Elavere huc feruntur tranſeunt locum qui vocatur *la ruë de paradis :* cui alius propinquus, *la ruë d'enfer.* Quin terreſtri itinere qui feruntur cognominem poſteriori locum tranſeunt, hyberno tempore aut pluvioſo cœlo ſuperatu difficilimum. Confluentiâ præteritâ primum oppidum quod te excipiet eſt Caritæum, vulgò *la Charité,* ſæpe laudatum in hiſtoriis bellorum civilium, inprimis annis 1577. quo ab Henrico Andegavenſi, Guiſio, Nivernio, & Aumalio, Ducibus, nomine Regis Car. IX. obſeſſum, oppugnatum & per deditionem occupatum fuit. In dextra Ligeris ponte ſtrati ripa colli accumbit, vinum generoſiſſimum producenti. *Conflans* *La Charité.*

Secundum eſt Sancerra, quamquam ad 500. plus minus paſſus Ligeri abſit, in monte ſitum, cujus radices fluvius lambit. Diverſorium *Sancerre.*

Una dicta. ad ripam eſt, vulgò *le port du S. Thiebault*. à fano S. Theobaldi in proximo. Sancerram dictam rentur quidam quaſi *ſacrum Cæſaris*, quòd Cæſari, alii quaſi *ſacrum Cereris*, quòd Cereri hîc dicatum fuerit templum. Aliis, quîs diſplicent hæ etymologiæ Xantodurum appellare placuit. Ex Thuani hiſtoria en brevem habe tibi ſitus ejus delineationem: *Situs.* *Sancerra in Bituricenſi agro, ſive Sancerreum caſtrum, ſicuti vocat Sigebertus, quod olim Rogerio Epiſcopo Bellovacenſi patrimonii jure competebat, anno Chriſti* 1014. *Odoni Campaniæ Comiti pro Comitatu Bellovacenſi compenſationis titulo attributum, jure ſucceſſionis tandem ad illuſtrem Buelliorum familiam pervenit cum eadem Comitatus prærogativa. Oppidum* 500. *à Ligeri ubjecto paſſibus monti uberi ſolo & tritici ac vini, quod inter generoſa Galliæ vina numeratur feraci prælto & omni ex parte arduo inſidet, poſitu ideo firmiſſimum, ovali forma ac pœne rotunda, ſed infirmo à munitionibus muro, qui* 8. *aut ad ſummum* 9. *turribus etiam comprehenſis iis, quæ portas urbis tegunt, diſtinguitur, ambitu* 2500. *paſſuum ſpatium complectitur. Quatuor portis, Cæſariana, vetere, Andreana & Anſerina intratur. Africo obverſa Avaricum Biturigum provinciæ metropolim ſpectat. In ſummo arcem habet Cæſareæ & Anſerinæ portæ interjectam, cui alterum montis jugum de nomine ulmi lupini dictum, ad Meridiem oppoſitum imminet.* Et quæ ſequuntur alia plura magis continentia hiſtoriam obſidionis famis incredibilis, quæque *Fames Sancerrana.* Samaritanæ, Jeroſolymitanæ & Numantinæ, quæ à multis vix creditur, recenti exemplo fidem adſtruat, poſtquam à cibis non humanis, ad carnes humanas etiam deventum fuit. *Fœminæ Sancerræ maſcula.* Deditione facta Caſtræus, dux exercitus, muris oppidum exuit. Fœminæ hîc plereque immanis ultra ſexum ſtaturæ. Dicitur etiam maſculi quid animi ipſis inſitum. Certè ſtrenuas ſe in obſidione præſtitiſſe conſtat.

ſtat. Vidimus unam etiamnum ſuperſtitem quæ ſclopetum geſtans & excubias egerat, & adſultibus obſidentium repellendis crebrò interfuerat. Mœnia reparari cœpta erant, ſed ab opere deſtitum.

Reliquum Ligeris,hinc Aureliam uſque non navigavi. Prætereundum tamen tibi Gedunum,vulgò *Gyan.* (quod haut pauci Genabum veterum eſſe opinantur, refutati à Scaligero, & in Coſmographicis, à Merula) urbs non ignobilis: & poſt Iargolium, *Gergeau*, de quo ſuprà. *Gyan.*

Aureliam reverſus habitatam olim tibi urbem, quieti paucorum dierum non injucundæ te dare, & cum amicis olim tibi paratis converſari,ſi bona gratia abiſti,poteris. *Orleans*

Hinc commoditas quotidiana eſt tibi Blœſios deſcendendi,modico æris.

Tranſeunda tibi hîc oppida Magdunum, (*Mehun ſur loire*, ad differentiam cognominis ſermone vernaculo in Biturigibus *Mehun ſur Yeure* oppidi) Baugentiacum, vulgò *Bogency*: utrumque in dextera Ligeris ripa, & hoc poſterius ſitum loco valdè amœno & fertili: quo 7.leucæ numerantur. Huc exteri quandoque Aureliam ſecedere ſolent vitandi ejuſdem patriæ civium ſodalitatem & linguam Gallicam fideliùs exercendi. Sex inferiùs leucis abeſt oppidulum perexiguum S. *Dieu.* Qui tempori comparere volunt, hîc egrediuntur navi, & vel conducto carro, aut ſi licet, equis vel etiam, ſi minùs ſunt delicati, pedites abeunt, in vicinam arcem, *Chambourt*, & inde Blœſiam. *Mehun ſur Loire.* *Bogency.* *S. Dieu.* *Chambourt.*

Arx hæc adjacentes hinc atque hinc habet terras frugum feraciſſimas, ſylvas feris abundantes, pagos & oppidula frequentiſſima. Cœpta fuit magnificum & verè regium in modum, à Magno Franciſco I. cùm ex Hiſpanica captivitate reverſus Madriti iconem prope Pariſios etiam poneret: ſed non perfecta,

licet XII. annis continuis 1800. operarii in ea occupati eſſent. Architectura operis ſtupendæ eſt elegantiæ. Eminus accedentibus jucundum præbent adſpectum turriculæ & camini in ſpeciem turricularum eminentes. Teſtudine adſcenditur duplici latiſſima, & ſic ut qui hinc atque inde unà progrediuntur colloqui poſſint, neutri alteris viſi. Gradus ſunt 274. Cùm in ſummo es, per medium foramen pilam, pomum, vel quidvis aliud rectà projicias per relictum ſpacium in medio, in imum uſque. Rivulus prælabitur piſcifer: qui circumduci cæptus, ut cymbis arx circumiri poſſit. Parietes carbonibus nomina ſua inſcribentium ubique turpati, & quod riſum omnibus exprimebat, Friſii neſcio cujus Videbranci in omnibus angulis plus centies ſcriptum legimus.

Bloys. Tres hinc leucæ reſtant viâ amœniſſimâ Blœſiam conficiendæ, vulgò *Bloys*, urbem Comitatus titulo claram, in dextra Ligeris *Situs.* ripa coli adclivem, cui in ſiniſtra oppoſitum *Pons.* eſt ſuburbium, quod Pons ſaxeus (in quo pyramis anno 1598. erecta, cum inſcriptione, dirutum in bellis civilibus pontem ab Henrico Magno reſtauratum, teſtante) urbi jungit. Aër *Aëris ſalubritas.* hîc totius Galliæ ſaluberrimus, ut & Reges valitudini operam dantes, hîc vivere prætulerint, & Regum liberis educandis hic locus æquè ac Ambœcia deſtinatus fuerit. Agri *Commoditates loci.* circum vitibus, ſegete, arboribus fructiferis veſtiti: fontes limpidiſſimi, rivuli pellucidi & grato murmure obſtrepentes. Vinum commendatiſſimæ eſt bonitatis & ſalubritatis. Terra ſigillata, bolis Turcicis virtute æquipollens in vicinia effoditur. Agriculturæ & negotiationi inprimis operam dant incolæ. Artificia inſigniora ſunt aurifabrorum, quorum inprimis horologia commendantur, & ephippiariorum: quippe enim

vicinæ

vicinæ venationes pelles capreolorum huic artificio neceſſarias affatim ſubminiſtrant.

Lingua Gallica puriſſima, non in urbe ſolùm ſed ruri, & in vicinis oppidis. Profitetur hîc illam exteris Maubaſius, cui hujus profeſſionis palmam tribuunt exteri. Extant præcepta ejus & obſervationes, eruditè, nec ad vulgi modum, ſcripta: magis tamen proficua aliquantum progreſſis, quàm incipientibus. Incolæ erga peregrinos comes humani & officioſi: munditiei & elegantiæ perquam ſtudioſi. Plateæ hujus urbis ſunt anguſtæ, nullius regulæ aut ordinis, nitidæ tamen & ſine luto. Ædes ſaxeæ, cæruleo lapide, quem ardeſiam cum vulgo voco, tectæ. Arce regiâ ſplendida ſuperbit. Antiquam condidiſſe ſcribitur Gedon cognatus Rollonis Roberti, primi Normanniæ Ducis: ſed hodiernæ conditores fuêre Ludovicus XII. & Franciſcus I. quorum ſymbola hinc inde, illius erinaceus, illius ſalamandra conſpiciuntur. Introitus exhibet tibi Ludovicum XII. equitem, cum adſculpto erinaceo, & his verſibus:

Linguæ elegãtia. *Incolarũ mores.* *Plateæ, ædificia.* *Arx regia.*

Hic ubi natus erat dextro Ludovicus Olympo,
Sumſit honoratâ regia ſceptra manu.
Fœlix quæ tanti fulſit lux nuncia Regis.
Gallia non alio Principe digna fuit.

Viſitur in arce moletrina equis agitata: locus ubi Dux Guiſius obtruncatus, alius ubi frater ejus Cardinalis captivus detentus, & obſcurus alius ubi fauces ipſius laqueo eliſæ fuerunt. Ambulacrum in quo Regina mater Cath. Medicea ſpatia conficere ſolebat: cubiculum, in quo mortua; & aliud, in quo perelegantes picturæ aliquot: & inprimis ſex tabulæ omnis generis eduliorum, carnium, piſcium, avium, fructuum, &c.

Hortus regius. Arci proximus eſt hortus regius amœniſſimus in duas partes diviſus, ſuperiorem & inferiorem. Xyſtum (galeriam vocant) 300. paſſuum longitudine, in eo videbis noviter ab Henrico Magno exſtructum, cui ſubeſt cryptoporticus ex altera parte hortum inferiorem ſpectante aperta. Extra hortum ambulatio eſt amœniſſima inter arbores iſtic aliquot ordinibus poſitas, uſque ad ſylvam quæ mediæ leucæ ſpatio abeſt. Ex horto ſuperiore in inferiorem duplex eſt deſcenſus, & iſtic duplex ciſterna: fons etiam ſcaturientis aquæ ligneo tecto artificioſè fabricato obtentus. In inferioris horti ambulacro deſtituta conſpicitur ſculptura cervi, cornu 24. ramorum geſtantis, Ludovici XII. tempore capti.

Templū S. Salvatoris. Templum juxta arcem videas S. Salvatoris, ubi Comitum Blœſenſium Ludovici & Guidonis, aliorumque Principum magnifica cernuntur ſepulchra, Sacellum in eo eſt, in quo condita, abſque ſplendore tamen, Regina mater.

Sphæriſterium. Sphæriſterium etiam hîc eſt rarum, 57. paſſus longum, 20 latum: pro maximo habetur totius Galliæ. Audivi tamen perinde dici de S. Germaniano.

Aquæ ductus. Aquæ ductuum in vicinia admirandæ viſuntur reliquiæ, tanti in latitudinem & altitudinem ſpatii, ut tres equites unà ingredi poſſint: Romanorum indubiè opera.

Orcheza Duabus leucis abeſt locus quem Orcheze vocant: an ab orcheſtra Romanorum? Horreum C. Iulii Cæſaris fuiſſe incolæ ajunt.

Extra urbem viſenda. Si forté aut commoditas tua, aut loci elegantia, incolarum comitas, aëriſque ſalubritas te invitent ut hîc moras nectas, poſſis in vicina loca ſequentia:

1. *Buzy.* 1. Buzy, arcem 3. leucis diſtantem, magnificam

ſicam & amplam. In medio areæ columnæ impoſita eſt imago Regis Davidis æneæ, magni pretii æſtimata: quæ Româ jam ferè ante ſeculum eò tranſlata traditur. Imperatorum & Regum imagines ibidem videbis quam plurimas: tum & monachi illius qui princeps pulverem tormentarium & conſequenter bombardas invenit. Foſſam terræ ſigillatæ, & Orchezam uno eodemque itu accedere poſſis.

2. Vindocinum, vulgò *Vendoſme*, olim Comitatus, hodie Ducatus titulo inſignitam urbem cum territorio *le Vendoſmois* dicto. Comites & Duces recenſui cum Ducibus Borboniæ ſuprà. *Vendoſme.*

Ad radices montis in convalle ſita eſt in ripa Leræ, vulgo *le Loir*, valde piſcoſi. Mons oppoſitus vina ſuppeditat optima. Caſtellum adjacet quatuor propugnaculis munitiſſimum. Mirum referunt de lacu in vicinia: qui 7. annos aquis ſtagnat, ſeptem alios ſiccus eſt: & cùm ſiccus, apparent ſpecus & abyſſi, quîs ſtato tempore aquæ revertuntur. Revertentibus undis, ex certis obſervationibus incolæ prægnoſcunt fertilitatem ſequentium 7. annorum. *Lacus mirabilis.*

3. Caſtrodunum, *Chaſteaudum*, oppidum cùm arce in edito colle ad ripam Leræ præterfluentis: natura loci, nec non opere munitum. Suburbia habet majora & ſplendidiorum ædium ipſa urbe. Dirutum miſerè fuit in noviſſimis bellis civilibus: ſed à civibus reſtauratum, ut rectè hoc inſignibus ſuis adſcripſerint ſymbolum: *Extincta reviviſco.* *Chaſteaudun.*

Sed pergendum in noſtro itinere, & navicula denuo intranda.

Viſa ad ſiniſtram arce *Chaumont*, ſuperbè eminente, & præteritis multis habitationibus ſubterraneis, Ambœcia, vulgò *Amboiſe*, te capiet: oppidum eo loco ſitum, qui nulli amœ- *Chaumont.* *Amboiſe*

nitate & ſalubritate cedat, uti unà cum Blæſia regum liberorumque regiorum ſelectum fuerit ſeceſſui. Minùs amplum ſed nitidarum eſt ædium. Vineta in proximo ſunt & ſylvæ, unde opiparæ menſis delitiæ. Luſtranda hîc

Arx. arx validiſſima, in contiguo monte collocata. Miraberis turrium craſſitiem è Ligeris ripâ uſque dum montis cacumini reſpondeant excitatarum.

Cornu cervi monſtratur in ſacello arcis ſuſpenſum immenſæ magnitudinis & multorum ramorum. Sunt qui verum, alii qui arte fabricatum dicunt. Fides ſit penes illos. Ducêris in atria, cubicula, armamentarium tormentis grandioribus refertum, locum ubi ſubita & miſerabili morte Car. VIII. obiit. Picti in pariete conſpiciuntur conjuges duo magnæ & proceritatis & craſſitiei, cum pari ovium Indicarum. Neſcio cui officio in arce præfuerant. Ipſis mortuis, & par hoc beſtiarum vitæ paulo poſt deſiiſſe ferunt.

Tribus hinc, & 12. Blœſiâ, miliaribus arx

Chenonceau. diſſita eſt *Chenonceau*, à Regina Cath. Mediceâ ædificata: Non vidi. Splendidiſſima eſſe fertur & videri ibi ſtatuam Scip. Africani ex Lydio lapide pretioſiſſimam: alias aliorum marmoreas non parvi & ipſas pretii omnes ex Italia magnis impenſis allatas. Alia ipſius videris, ſi eò excurrere è re tua putes.

Ambœcia deſcendentibus præter ibitur

Mont-louis. Burgus *Mont-lovys*, nullarum ferè ædium ſuperficie terra extantium, ſed aliquot centuriarum quæ rupi inciſæ, quod mirum inſolitis ſpectaculum, caminos tantùm in viridi ceſpite exporrigunt. Paſſim hujuſmodi pagos integros & dimidios videas in Turania & vicinis regionibus.

Mox aderit Cæſarodunum Turorum, vulgò

Tours. *Tours.* Urbs in illa regione ad confluentiam

Lige

Ligeris & Cari (*le Cher*) ſita, quæ propter amœnitatem incomparabilem hortus Franciæ audit: *Turania.* Ortelio etiam omnium totius orbis amœniſſima vocari merita: vulgò *la Touraine*, cujus incolæ *Teurangeois* vocantur. A Turno Vir- *Unde nomen.* giliano nomen ſunt qui derivent, ab eodemque arcem exſtructam narrent, ſepulchrum etiam ejus in propinquo oſtendant. Alii ad Trojanos convolant. More multarum gentium à *Vrbis ſitus & elegantia* celebratiſſimis his populis famam ſibi & auctoritatem conciliandi. Urbs eſt nimis quam elegans, plateas habens longas & mundiſſimas, ædes parietum exteriorum partem majorem ardeſia veſtitas. Figura ejus oblonga eſt. Metropolitana eſt, interque alios anti- *Archiepiſcopatus.* ſtites agnoſcit B. Martinum & Gregorium Turonenſem, plureſque habet ſuffraganeos, ferè omnes Britannorum, Andium, & Cenomanorum, notatos aliis. Parlamentum Pariſienſe regnante Henrico III. huc translatum. Viget hîc negotiatio ſerica & lanificii *Negotiatio.* magno lucro mercatores ditans. Diverſa colorum tinctura, inprimis ſerici, cui par nulla alibi in Gallia hujus negotiationis ſuſtentaculum eſt. Sunt & ſui incolis reditus pinguiſſimi ex agris, vineis, hortis, pratis. Nobilitavit urbem clades memorabilis, quam *Clades Saracenorum.* in campis vicinis accepit numeroſiſſimus Saracenorum exercitus ab inclyto Heroe Carolo Martello. Mirum eſt, ait Merula, ruſticos ejus rei tanquam nuperæ memoriam conſervare.

Templum elegantiſſimum eſt Divi Gratia- *Templũ D. Gratiani.* ni, opus Anglorum. Horologium in templi angulo poſitum videbis, quod inter alia dies anni, ſeptimanæ, lunæ incrementum & decrementum oſtendit. Miſſæ officium tintinnabula parva ſonant: ad quem ſonum aperitur porta, qua presbyteri quidam ordine procedunt. Sacellum ponè chorum eſt elegans & colum-

columnis è ligno tornatis auroque obductis decorum. Duabus prominet turribus ex quîs in urbem & circa eam deſpectus jucundus.

Templũ D. Martini. Aliud templum amplum quidem ſed obſcuriuſculum S. Martino dicatum: in quo buſtum viro ſancto erectum, clathris ferreis circumœnitum. Tabulæ iſtic hi verſus impoſiti:

Impia relligio furtis agitata malignis
Oſſa viri ſancti hîc igne cremanda dedit.
Crudeles fuerant diro Phlegetontis ab amne
Exciti tantum qui potuêre nefas.

Perpetratum hoc fertur 8. Cal. Iun. 1562. ſub Rege Carolo IX. Item:

S. Martinus ad lectorem.

Tantùm olim confeſſor eram, nunc igne crematus:
Gente malæ oblata eſt laurea martyrii.

Quid venerationis viro ſancto tribuerint antiquitus, inde patet quod ut fertur, cùm ſolennia vel pacis vel matrimonii fœdera percutere voluerunt poſteri Pharamundi, id fecerint ad ejus reliquias hîc ſervatas. Organum Muſicum elegans & altare magnificum huic templo ſunt ornamento.

Templũ S. Saturnini. In æde S. Saturnini artificioſè depictam obſervabis hiſtoriam reſurrectionis Dominicæ.

Arx. Arx ad Ligerim vetuſta eſt & ruinis deformata, cuſtodia illuſtriſſ. Ducis Guiſii nobilitata. Paucis antequam iſtic appelleremus, diebus turris in foſſam noctu prolapſa erat, cujus ruina quatuor captivos oppreſſerat.

Suburbia. Suburbia pulchra & ampla habet, eorum unum trans-Ligeranum eleganti ponte urbi connexum. Divertendum in ſuburbio ad Ligerim accedentem ſito. Duo iſtic hoſpitia ſunt, ad inſignia trium Regum & triũ Maurorum: meo tempore utrumq; dominã agnoſcebat viduam:

qua-

quarum alteram matris Alemanorum joculari vocabulo appellabant. Altera Goguelina cognominabatur, penes quam equi curſores quos poſtæ vocant ſtabulabantur. Nos quatriduum cum Goguelina ſubſtitimus, nec meminimus nos mediocri pretio lautius exceptos fuiſſe unquam in Gallia.

Cabinet de Monſieur le Chantre

Luſtres in hac urbe pinacothecam (*cabinet* vulgò vocant) Canonici cujuſdam, *Monſieur le Chantre* dicti, optimi ſenis, rebus rariſſimis refertam. Inter alia iſthic viſuntur: lapis quo circumciſi Iudæorum infantes: ſcyphus ex cornu rhinocerotis, nil venenoſi in ſe admittens: varii ſchyphi pretioſiſſimæ materiæ, unuſque ex ſuccino: manus ex lapide, ubi vena apparet inſtar veræ donata à Rege Hiſpaniæ nobili cuidam à quo redempta: Lares duo: imago Alexandri magni: cornu cervi marini: ſceletos infantis, duos cum dimidio articulos digitorum æquans; vixiſſe & luſtricis undis adſperſum dicunt: Chamæleon: ſicli Iudaici: ſerpentium immanium pelles: duo baſiliſci: pannus ex ligno textus, in quo Indi ſylveſtres ſomnum capiunt: pictura gehennæ artificioſiſſima: lapis Pontarbe, qui filo circumligatus in ignem ſi projiciatur, à flammis immune præſtat filum: numiſmata vetera aurea, argentea, ærea plurima: & alia multa.

Alia rara.

Vidi ab aliis adnotatum penes procuratorem, quem diu in Hiſpania & India peregrinatum, tria rara viſa fuiſſe, Rolandi gladium, Librum in pergameno Geographiæ Hydrographiæ artificioſiſſimè ſcriptum & pictum, membrum maſculum Monocerotis, majoris contra toxica efficaciæ quam cornu. Horum nihil ipſus cognovi: fraudandus tamen non videbaris rei relatione.

Le callemaille

Exſpatieris hîc in locum ludi quem *Callemaille* vocant. In vera Tempe deductum te putabis,

tabis, & obſtupeſces ad loci amœnitatem. Plus mille paſſus æquat longitudo, arborum latiſſimarum ſeptem ordinibus loco opacitatem adferentibus. Cùm pluit, ludo interdictum eſt pœna X librarum: nec niſi areâ probè exſiccatâ vel inambulare licet.

Extra urbem viſenda. Quin & paulo longiùs extra urbem ne contemnas ad hæc viſere loca:

1. Marmonſtier 1. Majus monaſterium, vulgò *Marmonſtier*, trans Ligerim, quò lembo conducto exiri ſolet. Cænobium ampliſſimum, amœniſſimum, monti accubuum. A S. Martino fundatum ſcribitur. *Templū* Templum iſtic perelegans, tribus feneſtris in modum roſæ ædificatis jubar diei ſplendidiſſimum hauriens. Multis gradibus aſcenditur in domum Abbatis, ex qua proſpectus jucundiſſimus. *S. Ampulla.* Cuſtoditur hîc ampulla olei cælitus delati Regibus inungendis, ſimilis Rhemenſi. Inunctus eo fuit Henricus IV. illam tamen alteram faciliùs quam hanc, uti videas, obtinebis. Cui rei cœlo miſſa fuerit ſciſcitantem docebunt.

Pleſſis. 2. Arx *Pleſſis* cubiculis ſuperbis diſtincta, ambulacris ſive galeriis belliſſimis ornata. Rex hîc degere ſolet, cùm in Turonibus agit. In medio hortorum ſitam dicas. Viridarium habet amœniſſimum. Haut longè abeſt templum S. Coſmi, ubi Ronſardus, Poëtarum Gallorum Homerus, ſepulchrum nactus.

3. Capucini. 3. Monaſterium Capucinorum: transfluvium in monte noviter ædificatum. Ædificium amplum & pulchrum.

4. La cave gouttiere. 4. *La cave gouttiere*: caverna diſtans ab urbe 2. leucis. Faces lumen alluveant opus eſt intrantibus. Summum intus frigus medio æſtu: hyeme tepet. Deſuper guttatim deſtillat aqua & cadens in lapidem duriſſimum,

vixque

vixque malleis confringendum congelatur.

5. Longiùs ab hac urbe evagari volenti adiri digniſſimum eſt oppidum *Loche ſur Indre*, cum caſtello rupi duriſſimæ impoſito, inacceſſibili & vix expugnando. Primæ huic tribuuntur inter fortalitia Gallicana. In propinquo ilic cœnobium eſt *Beaulieu*, ubi inter alia notabis pyramidem ſaxeam literis Gothicis inſcriptam. Neque etiam longè hinc diſtat arx *Paulmy* una ex ſuperbiſſimis & amœniſſimis totius Galliæ. Quin & Chinonum patria Rablæſii & locus in quo ad Regem Car. VII. perducta primùm Ioanna Darcia puella Aurelianenſis.

5. Loche ſur Indre. *6. Beaulieu.* *7. Paulmy.* *8. Chinõ.*

Turonibus deſcendendum eſt Salmurium, *Saulmur*, urbem Ducatus Andegavini. Exigua eſt quà muris cingitur, ſed ſi ſuburbia elegantiſſima hinc atque inde, tum in ponte & tranſ-Ligerim adnumeres, maximis accenſenda. Ponte pulcherrimo ſtratus eſt fluvius: eſtque in ejus initio area amœniſſima, quotidie, cùm ſudum eſt, magno inambulantium numero celebrata. Inſulæ aliquot ordine habitatæ. Suburbium trans-Ligeranum munitum eſt vallo & foſſa; pons, turre craſſa & prægrandi. Urbs ad radices montis ſita eſt, in cujus culmine arx fortiſſima eminet. Propugnacula, *eſperons*, tria habet verſus urbem ex ſaxis quadratis prægrandibus. Campos verſus aggerem habet terreum foſſa circumductum: opus inchoatum. Nullibi vidi amœniorem proſpectum, quàm ex hac arce, in Ligerim & planitiem ſubjectam latiſſimam, arboreto jugi viridem. Urbis mœnia ſunt elegantiſſima, & ſibi, turribuſque quibus interſtinguuntur, perpetuò reſpondentia. Urbs una eſt ex illis quæ in ſecuritatem datæ illis quîs à Religione nomen inditum: qui & templum hîc habent elegantiſſimum. Germanis, Belgis

Saulmur. *Ponte.* *Arx.* *Proſpectus ex arce.*

Belgis & Anglis valde frequentatur, propter loci amœnitatem & victus tolerabile pretium: tum quòd plerorumque exercitiorum, quæ exteri addiſcere ſolent, magiſtri hîc inveniuntur. In extremo ſuburbii, quà Liger adlabitur, *Noſtre Dame d'Ardillier.* ſacellum eſt dicatum *à noſtre Dame d'Ardillier:* quod valde celebratur ab ægris, propter miracula, quæ dicuntur edita in corporibus morbidis. Libellus eâ de re extat Gallicè ſcriptus. Ex eadem parte ad medium milliare *Lapidicinæ* ſunt lapidicinæ, in quîs ad mediam leucam ſub terra inambulare poſſis. Cùm calet maximè, iſtic frigebis Cave tamen ſudans aut nimis æſtuans ingrediâre. Ex altera parte pratum *Chardonnet.* longiſſimum eſt *le Chardonnet* dictum: quo tranſmiſſo accedes ad Abbatiam S. Floriani: *S. Floran.* ædificium ſuperbum, munitum, foſſis circumdatum. Monſtrantur ruinæ duæ factæ duobus tormentorum ictibus, cùm ab Admiralio Colinio obſideretur & per deditionem caperetur. Reverſus ab hujuſmodi ambulationibus indubiè ſub hunc æſtum ſities velleſque propinari tibi poculum vini ex cella bene frigida deprompti. Abi ad inſigne mori, *au meurier*, vix alibi refrigerium tibi obtinget magis ex voto tuo.

Extra urbem viſenda. Medio circiter Iulio huc pervenis, ex ratione viarum à me deſcripta Subſtitum hic oportet ad medium circiter Auguſtum.

Duplici interim vice hinc in vicina loca aditu digniſſima excurſum abs te velim: idque mox ſub adventum tuum, cùm hoſpitium conduxeris, antequam tamen in illud te transferas, ut bidui aut tradui ſumptuum compendium facias:

1. La Fleche. 1. *La Fleche*, urbem amœniſſimo ad Meduanæ flumen, *Mayene*, loco ſitam. Dignam quæ Muſis inhabitetur. Henricus Magnus hunc conceptionis ſuæ locum ædificio & palatio pluſquam regio ornatiorem reddidit: quòd Ieſui-

tis

tis habitandum conceſſit. Triplex eſt area, triplex ædificium, templum magnificum. Tribus Regibus, cum regiis ſatellitiis excipiendis ſufficeret. In ſacello ſupra gradus alteris ſuſpenſam capſulam auream aut deauratam in cordis figuram factam videbis, quâ cor Henrici IV conditum adſervatur Hoſpiteris ad inſigne 4. ventorum, *aux quatre vents:* Bene lauteque tibi pro mediocri pecunia erit. Diem in itum, aliam in moram, tertium in reditum impendere oportet, niſi bono vectore utaris & valde maturè Salmurio exeas, ceu feci cum meo comite, ut ire, videre, redire biduo poſſis. In oppido *Bogæ* non ineleganti refectio & tibi & vectori tuo ſumenda.

2. Uno itu bidui ſpatio ſi ſummò mane exeas, poſſis accedere hæc loca: Arcem *Breſayſay*, foſſa profunda & cavernis ſubterraneis innumeris circumdatam, atque ideo difficulter, ſi præſidium & commeatum habeat, etſi ſuperiora omnia ſint ſolo æquata, expugnabilem. Monſtratur ſphæriſterium collapſum in quod olim ex loco ſatis alto ciciderat vigilum unus, qui ſtationem iſtic agens obdormiverat. Hortus contiguus elegans eſt, & inprimis cupreſſetum. Reſiciatur modico fœni & avenæ vector tuus, ut ſufficere poſſit quò Iuliodunum, *Loudun*, urbem cum arce, quæ à Cajo Iulio Cæſare condita creditur, moveas. Accerſas ad te virum optimum & non ineruditum, olim cum iſtic locorum agerem, hoſpitem meum *Monſieur du Peyrat*, exterorum amantem. Ex illo curioſitati tuæ, quà hæc loca ſatisfiet. Laudatus eſt panis croco coloratus, quem, qui ex vicinis oppidis negotiòrum gratia huc abeunt, domum redeuntes liberis aut amicis adferre ſecum ſolent. Cum eò Pictavio moviſſemus, & amicos noſtros, per miniſterium ducis noſtri revertentis, hac ambroſiâ beaſſemus: unus ex illis ludibundus epigramma ad me

2. Breſay.

3. Loudun.

me Pictavia amandabat, quod ferè excidit. Erat tamen præter propter tale:

Cur Leodunenſes croceato vivere pane
Malint, quàm ſolito, dicite vos hodie,
Vos qui Luduni mavultis degere ruri,
Quam cum candidulis vivere Pictonibus.

(Interjectum erat integrum adhuc diſtichon quod excidit.)

Ignavum fucos genus à præſepibus arcent
Muſæ, vos fucis vivere non pigeat?

Cui ludibundus ſimiliter reſcribebam:

Quæris amet croceos quare vicinea panis,
Meque hodie *nodum diſſolviſſe velis.*
Quare ita feſtinas? qui me, cùm longiùs abſum,
Dicere vult hodie, *quærere debet* heri.

Ac inſuper:

Cur fucos adeò noſtræ perſtringitis urbis,
Quos tamen hinc minimè vos petiiſſe pudet?
Ede mihi cauſas, ſic nulla pederderit unquam
Fuligo faciem, candide Picto, tuam.

Non ægrè feret cum videbit hæc, candidus ille animo revera, non æquè facie, Picto, me jocorum noſtrorum hîc meminiſſe, & videbit memoriam ſui penes me adhuc eſſe integram & illibatam. Præter hanc meliorem hujus orbis notam, eſt & alia totius territorii Iuliodunenſis (*Loudaneis* vocant) quòd prægrandium gallinarum copia infinita abundant: *les poulles de Loudun* appellant. Prandio hîc ſumpto ejuſdem diei veſpera Tovarſium Principis Trimolliani urbem cum arce ſplendida
4. pergere poſſis: in colle ad fluvium ······ ſitam.
Tovars. Duas treſve horas matutinas impendere potes urbis & arcis magnificæ, in qua hortus perelegans, luſtrationi. Poſt in tranſitu viſo ad leucæ circiter ſpatium horto Principis peramœna tendas Dovæum, *Dovay*, pagum oppi-
Dovay. di in modum amplum & ædificiis ornatum.
Amphitheatrũ Ubi videbis amphitheatrum XXII. graduum maxi-

maximam partem rupi nativæ inciſum abſque ulla externa, uti Merula loqui amavit, materiatione calcis, arenæ, lignorum. Iuſtus Lipſius *lib. de amphith. quæ extra Romam, cap.* 6. addit aliquid amplius quàm pagum fuiſſe hunc locum, cùm ex hoc non pagani operis monimento, tum ex viæ antiquæ publicæque reliquiis, quæ ex pago eodem pertinuit ad pontem Cæſarianum, vulgò *Pont de Se*: cujus viæ pars adhuc variis locis conſpicitur, pars autem maxima corrupta eſt, lapidibus in ædificia abſumptis. Plura vide apud Lipſium allegato loco. Solent etiamnum incolæ quotannis exhibere in eo Comicos ludos.

Quòd ſi non ſuperat tibi tantum temporis ut omnia hæc nunc adeas, itum ſaltem velim Dovæum. Cætera obire poſſis cùm Pictavii eris.

Salmurio tandem deſcendendum in oppidum cum arce in inſula Ligeris ſitum, *Pont de Se.* Sunt qui pontem Cæſaris appellatum velint: alii à Germano derivant, ut ſonet pontem ſtagni: quod Ligeris iſtic latiſſimè ſe diffundens magis ſtagni quàm fluvii faciem præbeat. Inde parvâ leucâ diſtat Andegavum, quò pedites ire ſolent, conducto ſarcinatore impedimentis portandis. In qua urbe quod reliquum eſt Auguſti, & Septembrem integrum ſubſtitum velim. *Pont de Se.*

Provincia Andina ſive Andegavenſis, vocatur vernaculè *Aniou.* Termini ejus ſunt ab Ortu, Turones; à Meridie, *Pictones*: ab Occaſu, Britanni, à Septentrione Comitatus *la Val* & Cenomani. Regni antiquitus, pòſt Comitatus, tandem Ducatus titulo inſignita. Comitum, qui plerique aut Fulcones aut Gotefredi vocati, ſucceſſionem vide apud Merulam pag. 490. Ego enim feſtino. A Rege Iohanne Ducatus factus & filio Ludovico *Aniou.*

con-

conceſſus , hos agnovit Duces : Ludovicum I. Ludov. II. Ludov. III. Renatum , Carolum : quorum hiſtoriam habes in libello Franciſci de Clapperiis de Comitibus Provinciæ. A tempore Ludovici XI. Coronæ Franciæ reunit. & appenagium tertiò parti filii Regis facta fuit, cui inde Ducis Andini nomen. Multa habet flumina,& ſunt qui ad 4[illegible]. numerent. Montes, colles, vineta, nemora, ſylvas , prata , eryceta, ſtagna, lacus, rivulos, fontes hic non requiras. Vinum album celebratiſſimæ eſt bonitatis: *le vin d' Anjou.*

Angers. Situs. Caput Provinciæ eſt Andegavum vulgò *Angers*, urbs Meduanæ flumine interſecta & ex utraque ripa in crepidinem exſurgens. Longo & eleganti utrinque ædificiis majorem partem obſito ponte urbis utraque pars conjungitur. *Arx.* Arcem habet in editiori loco fortiſſimam, foſſa profunda & rupi inciſa circumdatam. Ambiunt illam 18. turres craſſæ & rotundæ , colore lapidum ſubnigro horrendæ. Conditor ignoratur. Ajunt ædificatam à Regina Siciliæ , Rege Comite Andium abſente & cœptorum ignaro. Reverſum ipſum , ut paria conjugi faceret, ædem D. Mauritii excitaſſe. Alii Anglorum opus ferunt. In arcem exteris facilior eſt aditus quam indigenis. Tranſeundæ aliquot portæ & pontes antequam intus ſis. Cumque unum pontem ſuperâris, illum elevant atque egreſſum obſerant , antequam ulterius intromittaris. Viſuntur aliquot tormenta in vallo collocata , quîs inſignia & nomen Ducis Brunſuicenſis , tum aliorum Dynaſterium inſculpta. Inter alia in duobus leguntur hæc verba .

Der Wollſack bin ich genant /
Mich hat Graff Hoyer zu Mansfeld
Graff Wilhelm vff Dillenburg zu
einem Willkom geſant.

Machi-

Machina præterea oſtenditur ex ea parte qua præcipitium eſt verſus præterabentem Meduanam, qua immenſi ponderis ſarcina à duobus facillimè ex imo attrahi poteſt: licetq; ipſis interquieſcere, quum libet, ſine metu ne relabatur onus.

Templa plurima habet, quîs excelſiſſimæ junguntur turres: unde proverbio jactatur de hac urbe: *Baſſe ville, hauts clochers: Riches putains, pature Eſcoliers.* Duo priora vera obſervavi.

Primum & Cathedrale Templum eſt dicatum S. Mauritio, tribus turribus eminens, quarum media cum veluti arcui impoſita ſit & communibus cum exterioribus duabus ſuſtentetur fundamentis, ſunt qui pro miro narrent, ſe vidiſſe turrem in aere pendulam, nullo fulcro terræ junctam. Pretioſum cuſtodiri in eo ajunt theſaurum, qui publicè exponitur in Feſtis majoribus iiſque pauciſſimis. Quædam ejus, & inter alia gladium D. Mauritii vaginæ argenteæ inditum, vidimus. Una ex hydris Cananæis oſtenditur in choro, coloris rubei ex lapide jaſpidi non abſimili: quam Renatus Rex Siciliæ & Solymorum, Ieroſolyma huc aſportari curaſſe perhibetur. Sepulturâ hîc eſt Regis Renati, cum hoc Epitaphio, ineleganti quidem nec bene metrico pio tamen: *Templũ D. Mauritii.*

Regia ſceptra luis rutilis fulgentia thronis
Dum quondam recolis, preſſa & nunc pulvere cernis.
Mareſcunt flores, mundi laudes & honores:
Gloria, fama levis, pomparum faſtus inánis.
Una parit Reges & vulgus terra potentes:
Quos dedit hæc, repetit: mortalia cuncta recondit.
Mors dominis ſervos, & turpibus æquat honeſtos,

Unus

Unus erunt cumulus, Rex paſtor, inerſque peritus.

Imago Regis ab ipſo picta iſtic poſita cernitur ad inſtar ſceleti: induta habitu regali & coronam geſtans. Ipſe Aquis Sextiis obiit.

Templũ D. Iuliani. In templo D. Iuliani in tabella picta eſt imago B Virginis, cum hac inſcriptione: *Ceſte preſente image eſt faicte an patron de celle qui eſt reveree & honores en l' Egliſe de noſtre Dame de populo a Rome, qu' y fit Monſieur S. Luc, durant lavis de la Vierge Marie, comme appert par la bulle qui eſt au reliquaire de l'Egliſe de ceans, à l'honneur de la dite Dame, Maiſtre Iean de Pontoiſe archepreſtre de la Fleche & Chanoine de ceans a fondé toutes les craſtines de ſept feſtes de ladite Dame* 1531. Cuſtoditur iſtic & oſtenditur tunica S. Licinii Epiſcopi & Comitis Andegavenſis, quæ 37. circiter annis citra ullius corruptionis veſtigium in ſepulchro delituerat. Mille & quod excurrit jam ab eo tempore elapſi ſunt anni, Cingulo ipſius hæc verba inſcripta legi: *Cingulum fidei me divina circumcingat cuſtodia, Atque ſuis undique invictiſſimis muniat armis.* S Iuliani ibidem imago inaurata viſitur. Tum lapis coctilis ex ædificio ædis Lauretanæ. In cœmiterio lapidi, qui pro baſi eſt impoſitæ cruci, leguntur hæc inſcripta: *Vxori optimæ* T. *Flavius Auguſt. lib. Aſiaticus.*

Templũ S. Cyri. Extra urbem, quà Meduana adlabitur in ſiniſtra ripa ædes eſt D. Cyro, *S. Cerge* dicata, ubi duo altaria cum imaginibus artificioſè ſculptis notabis. In altero eſt hiſtoria reſurrectionis Dominicæ: in altero ſepultura & adſumptio B. Virginis, ubi inter alias imagines videbis unam faciem avertentis, quam dicunt referre ipſum ſculptorem magiſtrum, ideoque averſam ſuam voluiſſe faciem, quòd non eſſet Catholicæ Romanæ religionis.

Ex

Ex adverſa ripæ parte in colle, Capucino-rum cœnobium è fundamentis recens extru-ctum eſt loco amœno. Rex ipſe Henricus IV. primum lapidem jecit ſub altari. Rei teſtimo-nio æneæ tabulæ hi verſus inſculpti iſtic le-guntur. *Capuci-ni.*

Ce grand Henry qui rend nos jours ſi beaux & calmes,
Dont le front eſt orné de lauriers & de palmes,
Pour marque memorable à la poſterite
De ſon zele enuers Dieu, & de ſa piete,
Deſſoubs ce grand Autel mit la premiere pierre
Et voua ſons deſir & ſes vœux en ce lieu,
Monſtrant que ſi ſa main fut ardente à la guerre,
Son cœur ne le fut moins au ſervice de Dieu.

Propiùs etiam urbem (de omnibus enim templis referre nimis prolixum eſſet) viſitur hortus cum tiguo xyſto ſive ambulacro Regis Siciliæ Renati, Ducis Andium, manu picto. Ædes in proximo ſunt, ſeceſſui & recreationi ejuſdem factæ. Inſignia regia ex ſaxo inſcul-pta lapidi in muro exteriori poſita adhuc co-gnoſces. Nunc à pauperculis incoluntur, & vel ideo merentur videri ut pateat αὐτάρκεια & modeſtia veterum in tam ſublimi fortuna poſitorum. *Hortus & xy-ſtus Re-gis Sici-liæ.*

In ſuburbio quod Salmurium ducit in me-dio hortorum oſtenduntur ruinæ & locus theatri quondam. *Grehan* nunc dicunt. Numi-ſmata vetera frequenter iſtic eruuntur. *Theatrũ*

Extra urbem ad hæc viſi ſolet loca: *Extra urbem viſenda.*

Dimidio paulo plus leucæ abeſt lapidicina, ex qua id genus lapidis cœrulei & fiſſilis æ-dium tectis obducendis, quod ardeſias vocant, eruitur. Miræ profunditatis foſſa eſt. Aquam educunt machinis robore equino circumactis. Quies huic machinæ nulla toto anno, niſi Pa-ſchatos feria prima. 1. *Les per-rieres.*

2. Arx Briſſacenſis recens ædificari cœpta 2. *Briſſac.*

E & bo-

& bonam partem abſoluta, cum vivario adjacente. Quatuor leucis Andegavo abeſt.

3. *Verger.* 3. Arx *verger*, ex alia parte ad 3. miliaria, ni fallor, abeſt. Dicunt magnificam eſſe, ipſius nullus eam vidi.

4. *Excurſus in Britanniam.* 4. Solent qui hîc agunt exteri commodo tempore exire viſum Britanniam, ac inprimis *Rhedones, Dinan, S. Malo, S. Michel, Auranches &c.* Tui nunc arbitrii eſt an commodè facere id poſſis: noriſque poſt occaſionem parem oblatum tibi non iri. Quin Andegavum revertentes Cenomanos (*Mans*) & Fleſchinam tranſire ſolent. Quod ſi tibi faciundum putes, Salmurio eo exire nihil attineat. Sufficit mihi indicaſſe de hoc itinere, cui faciundo ſuppetit quod decerpas ex tempore Andium civitati indulgendo.

Andegavo cum inchoante Octobre diſceſſum, & ſecundo Meduanæ flumine ulteriùs deſcenſum ex mea itinerum deſcriptione oportet.

A ſiniſtro navigantibus confectis quatuor leucis paret turris ſemiruta arcis fortiſſimæ Rupis fortis (*Rochefort*) ſub finem bellorum *Rochefort.* civilium deſtructæ: & ex qua Andegavenſes valde vexati fuerant ab illis qui eam tenuerant.

Montejan. Noctu diverti ſolent nautæ in pago *Montejan*, ſi nomen rectè notavi, ubi utrinque Ligeris ripa arce eleganti decorata eſt. Præteri- *Encenys* bis poſt *Encenys*, oppidum cum arce, Et tandem Nannetum Britanniæ urbem ingredieris.

Britannia. Britannis nomen inditum volunt à Britanno, uno temporibus Herculis ex Regibus Galliæ, teſte Parthenio. Galliæ Belgicæ populus unà cum Ambianis, Morinis, & Bellovacis à Plinio memorantur. Inde in adverſam inſulam Albionem conceſſiſſe, nomenque ipſi

Bri-

Britanniæ dediſſe putantur. Illa verò noſtra Galliæ pars, ubi olim Nanneres, Rhedones, Veneti, Diablintes, Oliſmii & alii, Britannis à Maximo tyranno, quem Auſonius Britannum latronem appellat *carmine de Aquileja*, habitanda conceſſa fuit, quòd eorum favore & auxilio Gratia num Imper. extinxiſſet: quod factum circa annum Chriſti 376. refert Sigebertus. Ex quo tempore Britanni hunc incoluerunt Galliæ Angulum: in quem multo major quoque Britannorum vis cum ſuis Epiſcopis migravit, cùm Angli Albionis partem tenentes, reliquum nullo non immanitatis genere oppugnarent. Sic una antè Brirannia in duplicem abiit: & ferè Britannia major, tranſmarina; minor, ciſmarina vocata fuit. Sermo etiam Britannicus relictus in ea Albionis parte quæ Wallia vocatur. Quæ linguæ communitas vel ſola gentium cognationem arguere poſſet, Brittanni & Brittones: & Britanni & Britones, & Bretones inſuper appellati fuerunt. Pulchrè hæc & alia diſſerit Vinetus ad Auſonium. Provinciæ hujus confines ſunt à Meridie, Pictones; ab ortu, Normani, Cenomani, & Andini: Cætera clauduntur mari Britannico. Gemina eſt, ſuperior & inferior. In illa Gallicè loquuntur, in hac antiquâ Celticâ, uti viri docti colligunt ex vocibus Celticis, quas priſci ſcriptores laudant, etiamnum iſtic ſuperſtitibus. Aremorica vocata fuit olim pars ad mare vergens: vid. Plin. 4. *Nat. hiſtor. cap.* 17. Cæſ. *lib.* 7. *bell. Gall.* nominis etymologià Britannicâ. *Armor* enim priſcis Britannis ſignificabat *ad mare*. Comites ſuos habuit & poſt Duces: quorum genealogiam vide apud Merulam pag. 542. 543. Nonus ultimuſque Ducum fuit Franciſcus II. cujus filia deſponſata quidem fuit Richardo Walliæ Principi, & poſt Maximiliano I. Imperatori: ſed nupta Carolo VIII. & poſt

Ludovico XII. Galliæ Regibus, ad coronam Franciæ Ducatum hunc tranſtulit.

Nantes Urbs Nannetum, vulgo *Nantes*, non adeo eſt ampla: ſed munitiſſima, muris, turribus, propugnaculis, foſſis. Infimo loco ad Ligerim caſtellum habet fortiſſimum. Suburbia etiam aggere jacto circumducta ſunt. Epiſcopalis ſedes hîc eſt. Sepulchrum Franciſci II. ultimi Ducis Britanniæ in templo (neſcio an Auguſtinianorum) vidimus magnificum, à Michaele Columbo artifice peritiſſimo factum. Urbs Mercurialis eſt propter commoditatem portus in Ligeri, qui æſtum marinum nunc ſentire incipiſſet. Adſcendunt huc uſque naves in Oceano ambulare conſuetæ, ſed non maximæ: quis ad 4. aut 6. leucas inferius hærendum. Ponte ligneo longiſſimo tranſitur hic Ligeris. Hoſpitium probum habuimus *au chapeau rouge*, in ſuburbio.

Commoditas Rupellá eundi. Rupellam hinc eundum cum tabellione, qui quot ſeptimanis eques it & redit. Abitus dies eſt Mercurii. Quod ſi tamen præfeſtines, antevertit tempus. Solvuntur 10.11.12. Franci, prout conveniri minimo poteſt cum ipſo, pro vectura & victa. Tertia die te iſtic ſiſtet. Tranſibis burgum *Montaigu*, ubi arcis rudera, & aliquam multos ignobiles pagos. Hos annotavi: *S. leorge*, 7. leucæ: *Fargen*, 2, *Chantonay*, 3. *Langon*, 3. Rupella, 7.

Rupella in tractu Alnetenſi aut Alniſienſi, ut alii malunt, inter Pictonium inferius & Santonium, quanquam huic olim accenſebatur) & Oceanum Aquitanicum ſita eſt

Pays d'Aulnis. Vulgo *le pays de Aulnis* vocatur, nomine, ceu vulgus opinatur, inde ipſi indito, quod Francorum rex quidam Anglos bello perſequens dixiſſe fertur, ſe rebus ſuis ſatis ſuperque proſpecturum, ſi ſingulis diebus hoſtibus ſaltem unam territorii ulnam (Galli *aulne* dicunt) eripiat. Sed antiquior videtur *Alniſienſis pagi* appel-

appellatione quàm ut hanc etymologiam ferre poſſit. Vide Mer. *pag.* 520. Alio vocabulo ab urbe territorium hoc *le Rochellois* appellatur.

La Rochele. Urbem ſex circiter ſeculorum putant, eique ædificandæ portus commoditatem præbuiſſe anſam. In Anglorum fuit poteſtate: ſed illis expulſis regno Franciæ ſe jungens ampliſſima à Carolo V. anno 1362. meruit privilegia: quorum potiora, de non exſtruendo iſtic caſtello, non alienanda urbe à corona Franciæ, facultate monetam cudendi, non cogendo ad contributionem, & quæ ſunt hujuſmodi alia. Majorem urbis habet magiſtratum annum & primum, quem eligunt 24. Scabini: quos omnes officium nobilitat, ſi poſt à mercatura abſtineant. Electio ſic fit: tres quotannis nominantur, ex his unus à Rege approbatus ſolus electus cenſetur. Major ille quotieſcunque in publicum prodit, ſtipatus eſt ſatellitum tunicis bicoloribus indutorum numero: quandoque & ſenatorum aliquos laterones habet. Iuriſdictionem tamen habet limitatam & de rebus nocturnis tantùm cognoſcit: Divinæ à Præſide ſive vicario regio dijudicantur. Appellationes rectà Pariſios, nec Burdigalam, devolvuntur. Summa, ſuperiorem non agnoſcit Major cum Senatu alium præter Regem & Principes ſanguinis.

Mœnia. Munita antè fuit mari, paludibus, & quà terra adiri poteſt, muris, turribus, propugnaculis, ſed antiquum ad modum factis. Deſcriptionem hujus munitionis elegantem habes apud Thuanum *hiſt. lib.* 5. *in hiſtoria anni* 1573. Suſtinuit tamen ita munita obſidionem arctam & diuturnam anno 1573. paſſa plurimos inſultus infeſtiſſimos, inprimis ad duo propugnacula Euangelii & fœminarum dicta. Nunc magnam partem novis mœnibus &

propugnaculis ad hodiernas regulas circumvallata, opere abſoluto vix ulli munitiſſimæ urbi cedet.

Portus. Portum habet inter mœnia non tamen multarum navium capacem: clauditur catena ex turrium alterutrâ in alteram ducta, quæ hinc inde ad introitum collocatæ ſunt craſſiſſimæ. Laxare catenam & aditum aperire manè unius hominis opus eſt, adſtringere veſperi & claudere portum non pauciorum quinque: idque certa machinâ huic rei factâ. Præfectus catenæ à ſingulis navigiis grandioribus quæ exeunt quinos habet aſſes, à minoribus duos & dimidium. Piſcatores revertentes mari capturæ ipſum participem reddere tenentur: cui rei corbis iſtic fune demittitur & immiſſum attrahitur.

Plateas habet amplas, nitidis & ſplendidis ædificiis ornatas aliquot: ſed nonnullas fœtidas & inelegantes.

Incolarũ genius. Incolæ in commune agreſte olim hominum genus, (verba ferè ſunt magni viri) mercaturæ ac rei nauticæ deditum, quæſtus avidum, ac natura ſuperbum, poſtea cultu & uſu paulo mitigatum, ſuperioribus tamen bellis, ac in primis noviſſimo ſuarum virium facto periculo audaciùs redditum. Hodie inſolentem ſe gerit erga adventantes fæx populi ad portas excubias agens, ut niſi retecto capite totum excubitorum ordinem, etſi longum, tranſeas, periculum tibi ſit ne ex equo deturberis. Illuſtrium familiarum Germani non ſemel hoc experti, frontemque adeo periſſe de rebus morati fuêre. Primores tamen populi ab his moribus mihi viſi ſunt alieni. Nec dememini quid humanitatis cum iſtic eſſemus nobis ab ipſo urbis Majore, cui aliunde commendati fueramus, exhibitum fuerit: cum ſtipatus quatuor ſenatoribus & ſatellitio ordinario cinctus ad nos in hoſpitium viſere, noſque hinc

hinc inde circumducere dignaretur. A fæce igitur hujus populi caveas tibi, à flore nihil metuas, imò omnem humanitatem expectes. Arcem olim habuit, ſed diruta jam olim fuit. Nunc in area vicina templum noviter excitatum elegans, figuræ ovalis. Ligneum opus lapideo impoſitum viſu inprimis digniſſimum: tignis ita invicem nexis, ut, etſi nullis in medio ſuſtententur fulcris, mutuò ſe ſolis muris impoſita ſuſtentent.

In Baſilica urbis juxta Henrici IV. effigiem ad vivum expreſſam, videbis genus navigii ex arborum corticibus, quo ſylveſtres Indi uti dicuntur. *Baſilica*

Salis ejuſque candidiſſimi conficiendi miram propè urbem obſervabis artem & induſtriam, ex aqua marina in factis ei rei lacubus & areis hyberno tempore concluſa, retenta, & ſolibus æſtivis exſiccata. *Salis confectio*

Si quo excurrere hinc tibi libeat, adire poſſis inſulas in mari ad 4. aut 5. leucas propinquas, quarum duæ præcipuæ ſunt *L' Iſle de Rays & Oleron* vini frumentique feraciſſimæ. *L'Iſle de Rays, Oleron.*

Terra exire poſſis viſum fortalitium *Brovage* cum portu maris contiguo: tum & urbem *Taillebourg*, cum caſtello munitiſſimo, Ducis Tremolliæ. *Brovage* *Taillebourg.*

Quin & audio in vicinia Hollandis quibuſdam petentibus à Rege Henr. IV. indultum fuiſſe, haut exiguum terræ eluvie marina obtectum induſtria ſua ab undis liberare & frugibus feruntur paſcuiſque idoneum reddere: (veluti nuper in Pemeſtero Hollandiæ Borealis lacu factum vidimus) immunitate inſuper ad multos annos ipſis à muneribus patrimonialibus conceſſa. Rem probè ſub manus ſucceſſiſſe, & re nato vocabulo id territorii in vulgus parvam Hollandiam vocari perhibent. Unus diei jactura ne patiaris te

abſterreri, ne in ipſa Gallia Hollandiam videas.

Mornac Rupella mari te abire velim Mornacum uſque ad XIV. leucas. Vecturæ pretium ordinarium ſunt 12½ aſſes. Inde meritoriis totidem ſolidorum mercede conductis, Roianum ad Garumnæ æſtuarium ſitum oppidum contendes.

La tour de Cordan. Hinc non penitebit te enavigaſſe ad turrim Cordanam, *la tour de Cordan*, pharum prænobilem, ſcopulo impoſitam, & haut ita pridem Henrici Magni juſſu renovatam. Geminus hîc ante oſtium Garumnæ ſcopulus. Aſellos vocant. Septentrionalior, *Norderеſel*: Auſtralior cui turris Cordana impoſita. *Sundereſel* Belgis vocatur. Indubiè promontorii Curiani ſunt reliquiæ. Haut procul hinc abfuit inſula Antros, & in continenti Noviomagus altera Biturigum Viviſcorum urbs, idem fatum cum Curiano experta, de quîs retigit in Burdigala *cap.* 2.

Bourdeaux. Rojano æſtu maris accedente gemino, ſi mediocriter ferente vento utaris, Burdigalam præteritâ Blaviâ adſcendes, iterum duodecim & dimidii ſolidorum mercede in caput conſtituta. Seligas tibi peritum nautam, nec cuivis obvio fidas. Nec enim ludus eſt Garumnam navigare.

Burdigalam ſeorſim depinxi: Blaviam etiam & loca alia vicina inſervi, abſtineo igitur ab iis hoc loco.

Plaie. Cum ſatis temporis ocello urbium Burdigalæ dediſſe te putaveris, redeundum Garumna Blaviam uſque, Blaviæ conducendi equi Santonas: quouſque merces fixa eſt 4. Francorum: ſicut in itinere nutrias tutemet ipſe vectorem tuum, donec Santonibus in hoſpitio ad inſigne crucis albæ reddideris.

Petit niort. Sex leucis Blavia abeſt *Petit niort*, ubi prandendum *à la fontaine*. Bene hîc tibi erit, & vide-

videbis hoſpitio ruſtico contiguum hortum peramœnum. Dominum loci audivi vocari Dn, *de Mirambeau Seigneur de Ver* : Filiam Domini *de Mirambeau* duxerat in matrimonium, unde ipſi nomen cum dote obvenit.

Duabus hinc leucis præteribis arcem *Plaſſacum* Ducis Eſpernovii cum vivario contiguo: & veſperi confectis iterum duabus leucis, excipieris hoſpitio ſuburbano nitido & bono *à l eſcu de France*, in urbe *Ponts* vocata. Urbs *Ponts.* cognomines ſibi agnoſcit dominos, quos ex Romana Pontiorum familia oriundos volunt, veriſimilitudinem faciente inſcriptione Ælii Pontii nomen præ ſe ferente : mihi tamen non viſa. Arcem habet fortiſſimam, in ſummo collis ſitam. Cæterùm diviſa eſt urbs in Superiorem. *S.*Viviani dictam, ferè deſolatam : & Inferiorem, quam *les Haires* & S.Martini vocant. In imo collis alluitur ſtuvio Seugna, qui etiam interſecat urbem inferiorem, compluribuſque ibi ſternitur pontibus : à quibus fortaſſis non ineptè ariolari poſſis inditum urbi & ab urbe Dynaſtis nomen. Ita naturâ & opere munita eſt, ut non inidonea bello urbs eſſe credatur.

Quatuor leucis ſuperatis Mediolanum Santonum, vulgò *Saintes* primariam Santonii urbem intrabis.

Vox *Santonus*, *Santoni*, *Santones* : gentem, *Santonium.* urbem & provinciam ſimul notat. Hodie vernaculo idiomate provincia, *Saintonge*; gens incolæ, *Saintongeois* ; urbs, *Saintes*, audiunt. Sunt qui initialem literam X, non S, conſtituant : lepide à Trojanis ſe ortos, quorum fluvius *Xanthus*, hinc evincere nitentes. alii *Sainctes*, exarant, inde decepti, quòd cùm tot Santoni Epiſcopos alioſque indigenas Sanctorum numero illatos habuerint, inde urbis & provinciæ populique nomen aliquid Sanctitatis traxiſſe credant. Contigui huic provinciæ

populi ſunt ad Septentrionem. Pictones & Alniſienſes; ad Orientem, Enculiſmenſes & Petricorii: claudunt illam à Meridie, Garumna; ab Occaſu, Oceanus Aquitanicus. Terra, ſi qua uſquam in Gallia, omnium rerum uſibus humanis inſervientium, feraciſſima. Bonitas illa invitârat olim Helvetios, ut patriam relinquere & huc migrare inſtituerent. Migraſſent etiam, ni conatui ipſorum omni vi reſtitiſſet Cæſar, & reverti eos in ſedes ſuas compuliſſet. Vide quæ de Ebromano horreo Paulinorum, cap. 6. in appendice de Burdigala noto.

Saintes. Mediolanum Santonum, ſive Santonus, hodie *Saintes*, urbs totius provinciæ princeps, ſita eſt ad Carantonum fluvium ponte ſtratum. Adſurgit in vicinam uſque rupem, in qua caſtellum munitiſſimum. Templum cathedrale D. Petro conſecratum, opus Caroli Magni, cujus ſtatua media in muro ejus oſtenditur, à ruinis, quibus ſub bellis civilibus deformatum, nupera reparatione vindicatum eſt. In ſacello Marchionis Fiſani à Principe, cui inſerviebat, interfecti monimentum videre eſt: cum & teſtudinem, qua aſcenditur in turrim, ab imo uſque ad ſummum probo artificio viſum tranſmittentem. Penultima alphabeti litera Y ædificium hoc inſignitum eſt, in muro exteriore. Indicem eam literam dicunt eſſe quòd Carolus Magnus tot templa in Gallia ante hoc excitarit, quot hanc literam præcedunt aliæ. E regione templi palatium eſt Epiſcopi.

In ſuburbio templum aliud eſt S. Eutropii, primi Doctoris Chriſtiani in his locis, cujus etiam caput iſtic adſervatum, ſi tangatur, morbos diverſos miraculosè pellere creditur. Antiquitatem urbis, & quòd Romani hîc degere *Antiquitates.* amarint, teſtantur operum, quæ excitarunt, reliquiæ: 1. Amphitheatri, prope urbem. 2. Aquæ-

Aquæductuum, ex alia parte pariter extra urbem. 3. Arcus in ponte Carantoni antiqui artificii ex prægrandibus ſaxis quadratis: cui inciſa hæc verba, uti adnotavit ea Elias Vinetus Santonus jam ante medium ſeculum: hodie enim plura abſtulit tempeſtatum injuria: C. JULIUS. C. JULI OTVANEVNI. F. RUFUS. C. JULI. GEDOMONIS NEPOS. EPOSTERO VIDI. PRON. SACERDOS ROMÆ.ET AUGUST. ... AD ARAM QVÆ EST AD CONFLUENTEM PRÆFECTUS FABRUM. D. ſic exhibet hanc inſcriptionem Vinetus. Hodie vix mediam partem literarum agnoſcas. In domuncula huic arcui contigua, ſtationariis militibus deſtinata, effigies eſt inſculpta ſaxo, ſed vetuſtate valde adeſa conditoris, uti ajunt, hujus arcus.

X vide memoires de l'Acad. des inscrip. T. 3. p 235.

Commoditas Santono eundi Pictaviam.

Pictaviam hinc eundi duplicem habes commoditatem. Tabellarius inde quot ſeptimanis huc venit die Martis, hoſpitans *aux quatre fils Aymon, au bourg des dames*, niſi mutavit. Poſtridie abit, & 10. circiter Francorum mercede vecturæ & victus pretio Pictaviæ te die Veneris ſiſtet: Angeriacum etiam, ſi urgeas, tranſibit. Altera eſt meritoriorum equorum, vulgò *relais*: quos in hoſpitio *à la croix blanche* accipere oportet ad 13. leucas uſque in pagum S. *Legere Mele*: puer adjungitur pedes, nec opus eſt equitem inſuper conducere. Conveniri poteſt, nullo ob id mercedis auctu, ut tranſeatur Angeriacum, vulgò *S. Jean d'Angely*, urbs ad ſiniſtram extra viam rectam, muris, turribus, & propugnaculis probè munita. Suſtinuit obſidionem acerrimam anno 1569. regnante Carol. IX. Diſtat Santono quatuor leucis; novem, Rupellâ. Gubernat urbem nomine regio illuſtriſſimus Dux Rohanênſis, Princeps erga exteros humaniſſimus. Huc ſe conferre, & viri optimi, cujus nomen excidit, Advocati convictu uti ſolent Germani,

S. Ian d'Angely.

qui Pictavio vitandi conterraneorum quotidianum ſodalitium ſecedere volunt.

Luſignan. Melæ alii equi Luſignanum uſque ſeptem leucis diſtans oppidum, nobile hiſtoriâ Meluſinæ, ſub bellis civilibus miſerè deformatum, 40. aſſibus conducuntur: quos permittere nobis noluere ſine equite inſuper conductitio adſumpto. Luſignano duo, quinque Leucarum, curſus reſtant Pictaviam: primariam Pictonii urbem, finem ſecundi à me tibi præſcripti itineris: ubi hibernandum tibi duco.

Urbs hæc caput eſt Pictonii, vulgò *Poictou*, ampliſſimæ Galliarum provinciæ. Ab Ortu, Bituricenſi tractui, & ferè hinc atque inde Turonibus & Lemovicibus confinis eſt, Britannis & Andibus à Septentrione; à Meridie Enculiſmenſibus & Santonibus: ab Occaſu alluitur Oceano. *Pictonium.* Incolæ ejus Pictones, antiquiori vocabulo quàm ut à Pictis Angliæ populis deſcenderit, vocantur, vernaculè *les Poictevins*. Solocioris fili homines hîc invenies extra cultiores urbes, quin & verè ruſticam ſermonis dialectum: qua etiam impreſſos libros vidi. Deſierunt tamen ejus qui in potioribus habitant urbibus. Numeroſa & ſtrenua pollet, ſi qua alia regio, nobilitate. Frugum, vini, lini feraciſſima: pecore, piſcibus & volatilibus feriſque, & inter hæc leporibus & cuniculis inprimis abundans. Olera hortorumque fructus minimè deſiderat. Hinc lauti illi & delicati convictus, Viperæ confectioni theriacæ utiles in hac regione, & inprimis in rupibus & dumetis circa metropolim inveniuntur: quarum numerum phramacopœi Venetias ſæpe ablegare ſolent. Aquitaniæ olim accenſebatur, quæ regni ſub Gothis cenſebatur titulo, poſt Ducatus. Novem Duces refero *penult. cap. de Burdigala*. Inter alias prærogativas, gaudet hæc provincia immunitate à ga-

à gabella. Dividitur hodie in inferiorem, quæ ad mare vergit, & Superiorem, quæ Orientalior, metropolim habens Pictaviam. Tres in hac provincia numerantur Epiſcopatus, Pictavienſis, Malcacenſis, Luxonenſis, & ſub illis 42. Abbatiæ, & 120. parœciæ.

Poictiers. Auguſtoritum olim Pictonum, hodie Pictavia, vulgò *Poictiers*, primæ in hac provincia urbi nomen eſt. *Situs.* Colli, qui hinc Clani fiventis, inde paludibus, ſtagniſque circumdatur, incumbit. Perexigua pars (Trancheam vocant) nullis alluitur undis, atque inde etiam in campos planities eſt. Forma, ad quam ædificata, mira eſt & incerta, pro loci ingenio. Situs ejus facit ut nec facilè obſidenda nec expugnanda credatur. Accedit amplitudo ejus, quæ par ferè eſt Pariſienſi: magna tamen parte vineis, hortis, pratis relicta. Cauſſam rei perhibent, quòd olim Rex Dagobertus ob certa admiſſa, deſolaverit eam penitus & ſale inaratam obſeverit. Antiquitus longè ab hoc loco condita erat, non ita procul Caſtelraurio. Locus etiamnum audit *le vieil Poictiers*, h. e. vetus Pictavia: fidemque rei faciunt reliquiæ murorum antiquorum. *Dignitas.* Urbs Epiſcopatu, Academia & Sede præſidiali claret. Quæ dignitates ſingulæ ſummos viros habuêre ſibi præfectos, & hæc ultima decus illud Iuriſprudentiæ Andream Tiraquellum. Regitur à Conſule ſuo ſive Majore urbis, quem vulgò *le maire* vocant. Eligi ſolitus annuatim: & ſolemne die Cypriani & inſequentibus, convocato ad id Senatu & matronis puelliſque primoribus, convivium non ſine tripudiis & jubilis celebrans. Majoratus dignitas nobilitatem tribuit, & durante officio Major vocabulo primi Baronis Pictaviæ inſignitur. Senatus 100. capitum, quorum 25. Scabini, & 75. Cives, ad 500. uſque libras *ἀνυπωθύνως* judicant: excurrens ſumma appellabilis eſt.

Tem-

Templũ D. Petri. Templum hîc eſt ſtructuræ magnificentiſſimæ ex lapide quadrato duriſſimo, D. Petro ſacrum: à D. Martiale primùm ſed non tam auguſto opere excitatum, ad factam ſibi divinitus revelationem de S. Petri martyrio. Uti hodie extat, opus eſt Henri II. Ducis Normanniæ, pòſt Anglorum Regis & Aquitaniæ Ducis, ad inſtinctum conjugis cœptum, ſed vix ducentis annis poſt perfectum. Cuſtoditur in eo pars barbæ D. Petri, Româ allata per D. Hilarium Epiſcopum Pictavienſem, cùm ex concilio contra Arrianos celebrato reverteretur. Ictibus aliquot tormentorum petita fuit murorum hujus templi pars ea quæ ortui obverſa eſt, vix tamen ſui veſtigium globi reliquerunt, eâ lapides ſunt duritie.

Beatæ Virginis majoris. Aliud eſt B. Virgini dicatum in foro magno, quod vocant *Noſtre dame la grande.* Conſtantini Imp. equitis & gladium manu tenentis ſtatua exteriùs in ea parte muri quæ foro obverſa eſt, conſpicitur his verſibus ſubſcriptis:

Quam Conſtantini pietas erexerat olim,
Aſt hoſtis rabies ſtraverat effigiem.
Reſtituit veteres cupiens imitarier hujus.
Vidus eques templi cœnobiarcha pius.

Quotannis uxor Majoris urbis ſolemniter pallium pretioſiſſimum in hoc templo feria Paſchatos ſecunda dedicare ſolet.

D. Hilarii. Aliud inſuper eſt in ſuperiore urbis parte D. Hilario ſacrum: ubi ex pergula turris quadratæ jucundiſſimus in ſubjecta proſpectus. Sarcographus hîc oſtenditur in quo cadavera 24. horis conſumi dicuntur. Adfricata ferro, valde putet. Goffridi etiam dentati filii Meluſinæ ſepulchrum oſtendunt. Eſt conclave in hoc templo, ubi adſervatur truncus arboris excavatus, bile D. Hilarii, *le berceau de S. Hilaire.* Huc mente captos deducunt, & ſtatis ora-

orationibus ſacroque aliquoties peractis, in illum lintrem dermitum ponunt: creduntque ſanam illos mentem recipere. Hinc qui dementiæ alter alterum arguere volunt, ablegant ſe mutuò ad cunas D. Hilarii. Similia jocularitér in Narbonenſi Gallia dicunt de S. *Tubery*.

Præter has pluresque ædes ſacras alias, ædificia & opera publica alia ſunt viſu digna: *Arx.*
1. Arx in imo urbis prope portam D. Lazari trianguli forma conſtructa: cujus area & tres fortiſſimæ turres mœnibus urbis junctæ ſuperantur.

2. Palatium curiæ, arx olim. Atrium iſtic amplissimum, cujus laquearia nullis columnis ſuſtentantur. *Palatiū*

3. Rudera amphitheatri, operis Romanorum, vulgò *les arenes*. *Amphitheatrū.*

4. Collegium, inque eo auditorium ICtorum, amplum & magnificum, noviſſimè regnante Henrico Magno ab illuſtriſſimo Duce Sulliano Prorege Pictonii nomine regio reſtauratum. *Collegiū.*

5. Rudera aquæductuum extra urbem. *Aquæductus.*

6. Scaturigo fontis vicina Clano prope propugnaculum quod *la platte forme* vocant, unde aqua ab aſinis in urbem portatur & venditur, cùm fontibus deſtituatur. *Fons.*

7. Pinacotheca pharmacopæi Domini Content, variis iiſque raris rebus referta. Edidit ipſe de ea librum verſibus Gallicis, figuris æri inciſis ornatum. *Le cabinet de Mōſieur Content.*

8. *La pierre leuee*, lapis prægrandis & 60. in ambitu pedum, quinque aliis impoſitus: Rableſio in ſatyrico ſuo laudatus. Ferunt B. Radegundam illum capite, quinque reliquos ſinu huc tuliſſe. *La pierre leuee.*

9. Ad leucæ paulo plus ſpatium abeſt ſpecus in rupe, cujus ima alluit Clanus, vocatum *paſſelourdin*. Difficillimus & cum extremo periculo *Le paſſe lourdin.*

culo

culo in id eſt aditus, reditus tamen adhuc difficilior. Sub bellis civilibus ruſticos huc refugium ſuum habuiſſe, & præ metu inſequentium militum, licèt calceis ligneis indutos, citiſſimo tamen curſu ſe huc recepiſſe ferunt. Referebátur nobis moris olim fuiſſe uti conjuges novelli nuptiarum feſtivitate finita huc exſpatiarentur & in id ſpecus viſerent. Sed deſitum fuiſſe hujus moris, poſtquam novella quæ marita ex præcipitio illo prolapſa miſerè periiſſet.

Luſſaldus. Amicitiam hîc contrahas cum Davide Luſſaldò, vulgò *Monſieur Luſſaut*, pharmacapæo viro optimo & Germanorum amantiſſimo, Germanicæ etiam linguæ pergnaro. Laudabis fidum pectus & animum commodi tui ſtudioſum. Non abs re itaque eſſet è regione ferè ædium ipſius hoſpitari, ad inſigne campanæ cœruleæ, *à la cloche per ſe*, ut vicinitas anſam familiaritatis cum ipſo contrahendæ ſub adventum tibi præbeat.

In hac urbe tranſmiſſa hyeme tot ſine dubio poſſides amicos populares, ut metus ſit non ſolùm ne non proficias ampliùs in lingua Gallicanâ, ſed & ne didicitorum obliviſcare. Fuge ergo, uti Avarico Biturigum ſuperiori anno fugiſti, in locum amœnum quem, & ubi cum indigenis honeſta familiaritate uti poſſis. Habes Tovarſium, habes Iuliodunum, viſas, ſi fors, cùm Salmurio excurreres ſuperiori anno, urbes. Nolim tamen primò has adeas. Sunt alia loca, quæ fortè placebunt præ illis. Sin minùs, illa tibi ſemper reſtant.

Ut una fidelia non unum dealbes parietem, *Bonnivet.* conductitio vectore petas Bonnivetum arcem ad 4. leucas Pictavio diſſitam magnificentiſſimè à Thalaſiarcho Franciæ, regnante Franciſco I. exſtrui cœptam, & ex parte perfectam. Miraberis architecturam ultra fidem elegantem. Dolendum non integrè abſolutam eſſe.

Con-

Conſummatæ non alia comparari poſſet totius Galliæ.

Hinc tribus leucis abeſt *la foſſe S. Pierre*: elegans & ipſa, ſed non parilis architecturæ. Inſuper munita haut mediocriter. Portæ arcus elegantiſſimus eſt. Hortus amœniſſimus, firmo muro circummœnitus, in quo præcipuè obſervanda ſunt foramina diſplodendis ſclopetis ita facta, ut vix obſervari poſſit exteriùs, unde ictus exploſi ſclopeti venerit. *La foſſe S. Pierre.*

Duæ prægrandes leucæ hinc reſtant Caſtelrautium, urbem in ripa Vigennæ ſitam, Ducatus titulo nobilem, probè munitam, ædificiorum tamen ſplendore nullo, unas atque alteras ædes excipio, ſuperbientem. Officina potiſſimùm eſt cultrorum, forficum & ſimilium. Ponte hîc novem arcuum eleganti tranſitur Vigenna, ædificari cœpto à Regina Catharina de Medicis. Longitudo 230. paſſuum eſt: latitudo, 66. Abſolutus eſt regnante Henrico IV. ſub præfectura Pictonii illuſtriſſimi Ducis Sulliani, uti inſcriptio in turribus transfluvianis poſita teſtatur. Una ſcaturigo prope mœnia urbis, incolarum uſibus aquas ſufficientes præbet. Extra urbem rudera ſunt vetuſtæ arcis, in quibus certum genus lapillorum perelegantium invenitur, quos *Diamant de Chaſtelraus* appellant. Politi veros adamantes æmulantur. Hortus etiam unus atque alter extra urbem in propinquo eſt elegans. *Chaſtelraut.*

Hac urbe luſtrata, ſeptem leucæ conficiendæ ſunt Campinium, vulgò *Champigny*, burgum elegantem cum arce pulcherrima Ducum olim Montpenſeriorum, vivarioque ampliſſimo. Hic locus, ſi quem unquam conſpexi ipſiſſima ipſa eſt amœnitas. Des operam uti poſſis hîc tibi ſimilem Molinenſi ſeceſſum ad aliquantum temporis conſtituere, & inſinues te in habitantium animos. Rus, hortum & urbem ſic ſimul habitaveris. Urbani enim *Champigny.*

hîc

hîc ſunt homines, comes & liberales. Quod ſi commoditatem hîc habitandi non invenias reſtat Iuliodunum, quatuor leucis, & inſuper Tonars aliis quatuor diſtans, loca olim fortè tibi viſa.

La feſte de Dieu à Angers. In horum locorum uno eris ſub feſtum corporis Chriſti, pridie cujus velim te Andegavi appellere (ſumptus quidem alicujus res eſt, ſed ejus pretium feres) viſum ſolemniſſimam hujus diei celebrationem. Quatuor facularum accenſarum millia præcedunt à totidem civibus geſtatarum. Religioſorum & presbyterorum ordo procedit longiſſimus. Quot inhabitantium ſunt tribus, (numerus excidit) totidem ex ligno tornato eleganterque picto circumferuntur ab octonis bajulis robuſtiſſimis hiſtoriarum ſacrarum ſculpturæ. Tanta ſolemnitas originem habet à Berengario, qui cùm eo loci myſterium cœnæ Dominicæ malignè allatrarit, ut expiari poſſet, viciſſim tantam venerationem quotannis ei habendam exiſtimârunt. Adfuiſſe volupe erit. Quippe enim unum eſt ex potiſſimis tribus, quæ ſub unum idemque ferè tempus in his regionibus maximè notanda jactantur: *la feſte de Dieu a Angers, les rogations à Poictiers, la mairie à la Rochelle.*

Montcontour. Revertens Pictavium ex hoc diverticulo tranſeas oppidulum *Montcontour*, in cujus proximo videbis campos prælio: quo Collinii exercitus fuſus fuit, nobiles. In pago *Grimodiere* ſcaturiginem videbis aquarum tam largiter prorumpentium, ut ad viginti uſque paſſus adſcendant, & tum demum objice repulſæ prono curſu deſcendant & ad totidem paſſus molendinorum rotas circumvolvant. *Mirbeau.* Tum Mirabello, vulgò *Mirbeau*, oppido cum arce munita viſo, Pictavia te reducem ſub finem Auguſti accipiet. Eminus jam ante per literas poſſis tibi comites inſiſtendi itineris, con-

conciliâſſe. Minimùm ſitis quinque, octo ne excedatis. Utamini equis meritoriis & duce inſuper itinerum conducto: & conveniatur vobis de pretio vecturæ & victus in dies ſingulos. Meo tempore 64. aſſes quiſque pro ſe & vectore ſuo; tum quotam ſuam 64. ſolidorum pro adſumpto duce ſolvebat. Multis moleſtiis hoc peregrinantes eximit, ac inprimis nulla iis cum hoſpitibus altercatio eſt. Quòd ſi, qui comites tibi obtingent, Rupellam & urbes alias vicinas non viderunt & eò egreſſum Pictavia ſuum deſtinatum velint, tu interim aliâ viâ loca viſu tibi nondum uſurpata nec pedibus trita adeas: & Burdigalæ diem præfigatis, quà denuo jungamini, aut certè iſthic prior appellens alterum expectet.

Terram Encoliſmenſem, vulgò *Angoumois*. Lemovicenſem, vulgò *Limoſin*, Petrocorienſem, vulgò *Perigord*, tranſeas.

Encoliſmam, vulgò *Angouleſme*, non vidi ſed rectà Lemovices perrexi: nec igitur verba faciam, niſi de itinere mihi confecto. Si huc etiam tibi declinare animus, inſtructio tibi ſufficietur ab amicis Pictavienſibus. Inprimis ne dememineris prope Enculiſmam nobilem illam & incomparabilem aquarum ſcaturiginem *Touure* dictam videre. *Angouleſme.*

Pictavio duæ leucæ conficiendæ Savinium, tres in pagum *au temple* dictum: ubi ego à prandio egreſſus pernoctavi hoſpitio ſatis bono.

Hinc una leuca diſtat *Sinot* pagus, juxta quem cœmiterium infinitis cippis obſitum, adeò ut fabulati fuerint poſt neſcio quem exercitum cæſum pluiſſe iſtic tumulandis mortuis lapides: vocat *Le grand Cimetiere.* Una leuca *Luſſac*, oppidum prope Vigennam, duabus poſt *Molimes* pagum præterivi, & tandem tribus parvis inſuper confectis in pago *Buſſier* pranſus, duabus leucis mediocribus. Bonnivetum, *Sinot.*

Billac. tum, poſt totidem aliis ſed grandioribus confectis Bellacum, oppidum in colle declivi juxta Vigennam ſitum, ducentarum ædium perveni ac ibi pernoctavi. Poſtridie tertiæ leucæ finis fuit *à la maiſon rouge*, atque exinde quartæ, Lemovicum.

Lemovicium. Urbs hæc Lemovicii (vulgo *Limoſin*) caput eſt: regionis, quæ Vicecomitatus nomine inſignis Biturigibus, Borboniis, Arvernis Petrocoriis & Pictonibus ambitur. Aſperior eſt aliis hactenus viſis. Vinum producit, ſed ignobilius. Ex frugibus inprimis ſiliginis ferax eſt, nec tamen ubique. Fructus alios fert immitiores. Caſtaneis abundat. Incolæ minùs ſunt culti, fœminæ deformes & laudatæ caſtitatis: nec ea eſt libertas juvenibus cum puellis converſandi, quæ alibi in Gallia: ut ſæpe matrimonio jungantur, qui nunquam ante ſermonem miſcuerunt. Induſtrios hîc invenies homines & otium deteſtantes: ſobrios etiam nec deliciarum avidos, atque inde μακροβίȣς. Linguam loquuntur horridam, & quam vix intelligat è media Gallia oriundus. Conſtituunt Lemovicium duplex, Superius cujus caput *Limoges*; Inferiùs quod vulgo vocant *la marche de Limoſin*, in quo tres celebratæ ſunt urbes *Tuille, Brive, Uzarche*: quarum ultima circumluitur Vezera, præterque amœnitatis laudem natura & opere eſt munitiſſima, uti jactent, *Qui à maiſon à Uzarche, à chaſteau en Limoſin.*

Limoges Lemovicum igitur, vulgò *Limoges*, ſuperioris Lemovicii metropolis, urbs Mercurialis & populoſa, inter colles vitiferos prope Vigennam ſita, colli adclivis partim ima partim ſumma ejus operit. Turres præaltas & accuminatas eminus venientibus oſtentat. Muris foſſiſque non improbè munita. Ædificia habet excelſa ſed lignea, nec tamen inelegantia: cujuſmodi ferè hinc inde in Saxonia inferiore videas.

Cæſa-

Cæſaris ævo una ex magnis & potentibus fuit: quem vide lib. 7. & 8. Sphæriſteria hîc pariter obſervavi habere parietes ligneos. In ſummo urbis fons eſt largiter promanantis aquæ, qui hinc inde rivulos per urbem diſpertit diverſis plateis emundandis. Templum cathedrale D. Stephano dicatum eſt, conditum à B. Martiale, Chriſtianæ doctrinæ primo in his oris doctore. Epiſcopatu & ſede præſidiali fulget.

Vidimus hîc & ſalutavimus artifices duos incomparabiles *les Mabreaux* fratres: qui credi nequit quam ſubtilia conficiant opera. Inter alia vidimus par cultrorum ſubtiliſſimè elaboratum, uti tamen ligni aliquid ſcindere poſſes, cum vagina duorum receptaculorum & catenula aurea 120. orbiculorum, ponderis duorum granorum. Vir quidam nobilis cùm de veterum quadriga muſcæ ala obtecta retuliſſet alteri horum quæſiviſſe ſe dicebat, ecquo pretio illam æſtimaret. Quatuor millibus coronatorum reſpondenti regeſſerat, ſi mille coronatos ſibi promitteret, ſeſe ſimilem facturum, nec niſi opere perfecto obvium poſtulaturum. *Les Mabreaux.*

Lemovicibus profecto, tranſito, *Neſon*, quò quatuor ſunt leucæ minimæ, prandium tibi præbebit *la fargue* pagus, quò inſuper duæ minimæ reſtant leucæ. Unde quatuor prægrandes conficere habes per loca inculta & ſylvas ad oppidum *Tuviers*: ubi primarium hoſpitium ad inſigne S. Jacobi. Hinc Perigordium reſtant 5. leucæ conficiendæ.

Petrocorium, vulgò *le pays de Perigord*, provia ab Ortu, Arvernos: Septentrione, Lemovices, Occaſu, Santones: Meridie, Vaſcanes vicinos habens, montoſa eſt & petroſa: unde haut dubiè ipſi & populo nomen. Sylvis hinc inde atq; inter alias, haut paucis caſtaniferis, obducta, vicino Lemovicio in pleriſq; ſimilis. Vinum tamen inprimis in valle quam Lilla fluvius per- *Perigord.*

perlabitur, & collibus hinc inde ſurgentibus producit longe nobilius. Botanicæ operam dantibus perquam eſt commoda, propter ſimplicium copiam. Thermæ etiam ſunt ei ſaluberrimæ. Aer puriſſimus, morbi rari, contagia rariſſima. Fluviis & rivis abundat, ex quîs omnis generis piſcium copia ſuppetit. Quin & moletrinis & officinis Vulcanicis, quas creberrimas habet. fluvii & rivi iſti valde conducunt. Notant mira quædam videri in hac regione. Ac inter alia fontem prope pagum Marſan, Pliniano in epiſtolis ſimilem, quod fluxum & refluxum ſentiat. Scaturiginem præterea aquarum prope oppidum Lindam, ſimilem Grimdoerianæ Pictonum, quæ undas quas ejaculatur ad 50. pedes ſurſum protrudat, antequam repulſa prono curſu prolabantur. Tum vero inprimis prope oppidum *Miramont*, cryptam eſſe, vulgo *le cluſeau*, ad 5 aut 6, leucas ſub terra protenſam. Eſſe ibi atria & cubicula pavimento Muſaici operis ſtrata, altaria & picturas; fontes & fluvios: ac inprimis unum alvei ad 100. aut 120. pedes lati, rapidè procurrere. Ultra conſpici longè latéque patentem adhuc planitiem, ſed neminem eò progredi auſum: Non niſi magno numero cryptam intrare plurimis adſumptis facibus lumen præbentibus obſcuritati cavernæ, cui aliàs nullum, niſi ab introitu lumen. Similem in terra Comingicâ eſſe notant cryptam, ſed non tam vaſtæ amplitudinis. Veneri in utraque ſacrificia peracta credibile eſt. Hæc mihi non viſa, lecta tamen apud alios non tacenda hîc viſa fuerunt.

Crypta ſub terranea.

Petricorii urbs primaria eſt Perigordium: Veſuna olim nuncupata: vulgò *Perigueux*. Urbs Epiſcopalis. In valle peramœna ad Lillæ fluenta, montibus undique cingitur. Antiquiſſimam & à Nohæ poſteris in Galliam profectis conditam & Iaphet appellatam, tradunt.

Perigueux.

Antiquitas.

tradunt. Ut de ima iſta antiquitate taceam, novitiam non eſſe, & olim longè hodiernâ ampliorem fuiſſe teſtantur tot fornices arcuati, columnæ, reliquiæ ædium in ruinas datarum.

Duplex ea nunc eſt, altera ab altera centum & ampliùs paſſuum ſpacio diſpreta. Altera in ruinis antiquæ Petricorii ædificata hodie Civitas, *la Cité* vocatur: Altera urbs, *la ville*. Civitatem habitat Epiſcopus. Iſtic etiam ſunt Amphitheatri, figura ovali exſtructi, rudera. Hodie *les Rolphies*, aut *Cacarota* vacant. Haud procul inde abeſt turris antiquum VESUNÆ, nomen in vocabulo *Vuſonne* aut *Vyzonne* retinens. Rotunda ea eſt & ampla, muro in craſſitiem 7. circiter pedum, in altitudinem centum. Clavis ferreis exteriùs armata, interiùs cemento duriſſimo, ex calce & lapide coctili facto ſuffulta, non janua aditum, non feneſtris lumen admiſit. Dubium inde natum, cui uſui fuerit. Acceſſus ſubterraneus per duas cryptas in eam inventus eſt, & creditur ſacellum fuiſſe Veneri dicatum.

Amphitheatrũ.
Vuſonne.

Urbs perangustas habet & fœtidas pleraſq; plateas, nec ſuperbientes multo nitore ædes. Templum cathedrale antiqui operis & architecturæ: quinque fornicibus crucis figuram exprimentibus. Hoſpitium tibi ſeligas in ſuburbio ad inſigne Angelorum, *aux Anges.* In liberiore futurus es aere, quam ſi ad ſignum B. Magdalenæ in urbem divertas.

Fœminas in commune nuſquam quod ſciam vidi deformiores, multas etiam defectu corporis conſpicuo laborantes, verbi gratia, gibboſas, claudas, luſcas, & veſtitu inſuper deformitatem augentes. De vulgò tamen loquor ſolùm, & fortean de primoribus familiis eſt intelligendum, quòd Merula tantopere formam

formam commendat ſexus fœminini. Dialectus linguæ Gallicæ hîc eſt ex peſſimis una.

Hinc Liburnam defluit Lilla, & interſecat vallem amœniſſimam, ſed non valdè latam, pratis, agris, vineis conſpicuam. Inprimis jucundum ſpectaculum oculis præbent ulmi & quęvis aliæ excelſiſſimæ arbores vitibus maritatæ. Ipſas arbores botriferas credas. Amœnioribus totius Galliæ locis hic accenſeri meretur.

Montenſier. Prandio hîc ſumpto & viſis videndis pernoctare commodum erit in pago ſatis ampla *Montenſier*, tribus leucis diſtante. Hoſpitii inſigne excidit, ſed prope flumen eſt, & pro loci dignitate optimum.

Muſſidam. Hinc tribus leucis abeſt oppidum *Muſſidam*, cujus mœnia in bellis civilibus, anno 1569. ut retulere, tormentis bellicis valde quaſſata fuerunt. Probum hîc hoſpitium *à cheval blanc*.

Montpont. Tribus iterum leucis diſtat *Montpont*, oppidulum amœnum ducentarum ædium. Proſpectus ex aggere iſtic eſt amœniſſimus in ſubjectam vallem.

Liburna. Sex jam, ſed breviores, leucæ reſtant Liburnam, urbem non magnæ quidem antiquitatis, ſed per elegantem. Ædes ferè ardeſiis, quas vocant, tectæ. Præterfluit Dordonius, naviger & æſtuoſus. Tranſlatum huc quandoque fuit Parlamentum Burdigalenſem propter lucem contagioſam Burdigalæ graſſantem. *Fronſac.* Vicinam habet arcem *Fronſac*, in cacumine montis ſitam, & haut ita pridem ultra mœnia antiqua, vallo, foſſaque circumductis, propugnaculiſque latiſſimis munitam. Dominus ejus eſt S. Pauli Comes. Liburna deſcendendum navi ad arcem *braire* dictam, quò duas leucas numerant. Inde quatuor adhuc reſtant, per terram duobus maribus Dordonia &

Ga-

Garumna concluſam (vulgò *le pays entre deux mers* vocant) Burdigalam uſque conficiendæ. Quò ſi forte juſto tardiùs pervenias, in citeriore Garumnæ ripa hoſpitari potes perbene ad inſigne S.Sp.

Hîc, ſi illâ viâ egreſſi fuerunt Pictaviâ comites tui, illos expectes oportet, aut, quod malim (vidiſti enim olim Burdigalam) tu ipſis expectatus venies, & referes cùm de incultiſſimis locis, tum de valle amœniſſima & fertiliſſima, & inprimis de duabus tribúſve (ſi & Enculiſmam acceſſiſti) nobiliſſimis urbibus tibi viſis.

Quòd ſi forte nemo ſit ex comitibus, qui alio quàm tu itinere pergere velit, Burdigalam denuo jam viſere nihil attineret, præſtaretque Liburna ad ſiniſtram declinare, & viſere ad hæc loca *Sainte Foix, Bergerac, Marmande, Nenac, Agen*, & poſt proſequi iter tuum, uti poſtea adnotaturus ſum.

Fuere qui Gallicæ peregrinationi adjunxere Hiſpanicam, & adſumpto interprete hinc Bajonnam, inde per Navarræ regnum in Caſtiliam perrexere, per Perpignianum tandem in Galliam reduces. *Excurſus in Hiſpaniam.*

Alii breviori diverticulo facto Bajonnam uſque, inde Caſtrum-Palum, vulgò *Pau* Benearniæ metropolin, Henrici Magni nativitate celebrem, arce ſuperba hortoque amœniſſimo nobilem contendant, & vel Neraco, ubi idem Henricus Magnus educatus, adito & tranſito, vel Toloſam profecti, in orbitam noſtram revertantur. *Excurſus in Benearniam.*

Neracum, ut obiter hoc ex aliorum obſervationibus, addam, Ducatus Albretani metropolis, oppidum eſt prædives. Arx ibi eſt magnifica, cum viridariis & hortis amœniſſimis: in quîs ambulacra inter cupreſſos, lauros, granatos. Oſtenditur hîc cupreſſus omnibus aliis eminentior, manu Henrici IV. plantata. *Nerac.*

 Omen

Omen indubiè faſtigii regalis. Videas iſtic fontem Delphino dicitum, ejuſque inſcriptionem non illepidam.

Iter Burdigala Toloſam. Cæterùm rectà iter Burdigalâ Toloſam eſt, ut tranſeas Cadillacum, quo de in Burdigala 5. leucis, Fanum S. Macarii, vulgò *S. Macaire*, 5. leucis; *Reole*, duabus; Marmandam urbem non in elegantem, ubi hoſpitium ad inſigne 3. Regum, in quo non ſolùm lautis cibis, ſed & baſiis (hunc morem à multis annis obſervant) excipieris ultroneis, 3. leucis: *Tonnam*, tribus, *Aiſguillon*, unâ: Portum S. Mariæ, unâ, (in proximo hujus oppiduli ex monte ſubjectam planitiem Amphitheatri modo in monte undique ſurgentem, arvo, vineis, pratis, hortis diſtinctam velim contempleris & admireris.) *Agen*, duabus; *Magiſtaire*, tribus; *Malauſe*, ubi fluvius tranſmittendus, duabus; *Caſtel-Sarraſin*, duaqus; *Griſole*, quatuor; Tholoſa, duabus; Omnia hæc inquam, tot, quot notavi, leucis ab ſe invicem diſtantia loca.

Marmande.

Satius tamen eſſet ad ſiniſtram declinare, & Maloſa abire Moiſſacum, una leuca diſtantem urbem; Montalbanum, tribus; *Fronton*, tribus; *Caſtelnau*, una; S. *George*, una, Toloſam, duabus.

Ad tres in hoc itinere urbes aliquid notandum: Aginnam, Moſſacuma, Montalbanum.

Aginnum, Nitriobrigum olim caput, nunc metropolis eſt Comitatus Aginnenſis (vulgò vocatur *la Comté d Aginnois*) vernaculè *Agen* dicta. Urbs Epiſcopalis, Sede præſidiali clara, perantiqua (teſtantibus hoc ruderibus priſcorum operum de quîs vide Cheſneum *parte* 2. *p.* 124. *Antiq. Gall.* qui in hujus urbis deſcriptione eſt amplus) ad ripam Garumnæ ponte olim hîc ſtrati, in terrâ, quam ſumen Galliæ vocare poſſis, ſita. Templa hîc duo antiquiſſima, cathedrale unum, S. Stephano; colle-

collegiale alterum, S.Capraſio dicatum. Natus hîc & denatus, orbis miraculum, JUL. CÆS. SCALIGER. Ædes Scaligeranæ viſuntur adhuc è regione cœnobii Cordeliorum, ſive Franciſcanorum.

Moiſſacum urbs Cadurcii antiquiſſima. In ripa Tarnis poſita eſt, qui dimidia leuca inferiùs Garumnæ limpidas aquas volventi turbidas ſuas, diſcrimine manifeſto, miſcet. Templum iſtic pulchræ eſt ſtructuræ: introitus ejus columna marmorea affabrè elaborata fulcitur. Septentrionem versùs mons ipſi adjacet vineis totus obductus. D. Cyprianum in cœnobio S. Benedicti ſepultum ajunt. Pons olim hîc fuit lapideus: nunc fragminâ ejus ſtantia jacentiaque conſpiciuntur, & turris integra verſus urbem: Plateas habet latas & eleganti pavimento ſtratas. Hoſpitium hîc in ſuburbio *à l' eſcu de France.* *Moiſſac*

Mont-Albanum, vulgò *Mont-aubam*, urbs eſt Epiſcopalis, perinde in ripa Tarnis ſita. Suburbium habet transfluvium, in quo diverſorium primarium, *aux trois marchands*, ponte elegantiſſimæ ſtructuræ urbi connexum, valloque & foſsâ aquis repleta munitum. Claram ipſam reddidit obſidio triplex ſub bellis civilibus fortiter ſuſtentata. Nuper novis ex coctili lapide mœnibus cincta & amplior reddita fuit. Accenſetur nunc munitiſſimis Galliæ urbibus. Floret hîc officina fabrilis machæropœorum, uti Molinis & Caſtelrautii. Fons elegans in propugnaculo portæ nomen inde adeptæ *de la fontaine*, decem ſiphonibus aquas limpidiſſimas ejaculans. Haut procul mœnibus abeſt mons, ſi benè notavi, *fau-montaigne*, aut non longè abſimiliter dictus, vinum producens celebratiſſimæ bonitatis. *Mont-auban.*

Alias Cadurci (vulgò *Quercy*) urbes tibi non adeundas prætereo. Niſi quòd addo, regionis metropolin eſſe Duveonam Caducorum, vulgò

Cahors, Epiſcopatu & Academia florentem. Tum propè oppidum Martellum in Cadurcorum finibus eſſe oppidum Uxelloduni, *le puech d' Vſoldum*, in editiſſima & præcipiti rupe ſitum: multa venerandæ antiquitatis indicia præ ſe ferens. Cum quo notant egregiè convenire deſcriptionem auctoris lib. 8. de bello Gallico, Cæſaris commentariis additi. Ait Merula, vix ruſticum reperiri qui de loco interrogatus non reſpondeat

Atque hæc eſt, triga illa urbium, de qua aliquid garrire volui, antequam ad magnam illam Toloſam, Languedoccii caput & ab hac parte initium tecum ferrer.

Languedocium. Languedocii nomen, ut de ineptis haut paucorum derivationibus taceam à linguæ dialecto, quâ à reliqua Gallia diſcriminatur, inditum. Diſcrimen illud eſt vocularum *ouy* & *oc*: quarum illa Gallorum, hæc Languedocciorum propria, adfirmativam *ſic* aut *ita* exprimit: ut ſit *Languedoc* quaſi *langue d' oc*: cui poſſis oppone *langue d' ouy*, *Linguæ tortæ gubernamentum* Francos hanc provinciam nominaſſe Merula refert. Licet hanc nominis rationem improbet Paſquerius *lib.* 1. *cap.* 3. & à Lingua Gotthica per tranſpoſitionem nominatam contendat. Ab Oriente Rhodano à Provincia ſeparatur: à Meridie alluitur mari mediterraneo, partim Pyræneum etiam attingit: à Septentrione Arvernos & Forenſes, ab Occaſu Vaſcones agnoſcit accolas. Regio Galliarum, æquatori omnium maximè vicina, unà cum Provincia. Attingit enim ferè 42. gradum elevationis poli.

Fructibus immitius cœlum non ferentibus abundat: quales ſunt poma aurea & Punica, citrea, amygdala, ficus, olea. Vina optima in ea naſcuntur, & ad longè diſſitas gentes portari ſolita. Excellentiſſimum eſt album quod Frontiniacum producit *le muſcat de Frontignac.* In

Germaniam delatum vocant *Muſcatum Lugdunenſe*, quod Lugduno ea feratur. Iſatidem ſive Glaſtum, herbam vulgò *paſtel* dictam, raris locis provenientem, tingendis pannis neceſſariam abunde producit. Montes & rupes obducuntur libanothide ſive rore marino, magis quàm juniperus in Germania, aut æquè ferè ac ſentes & ſpineta, frequenti: inter cujus arbuſta hinc inde ſerpunt, ſpica nardi aliæque optimi odoris herbæ. Quin & tam hîc, quam in Provincia, uſum ligni præbet ros marinus convectus, calefaciendis cubiculis. Saliceta tamen & aliorum generum arboreta minùs invenias frequentia. Nec etiam pratis & paſcuis irriguis abundat. Unde eſt quòd pluris æſtimatur caro bubula & ovina, quam alibi, magiſq; frequentes ſunt ex volatilibus cibi. Linguæ dialectus in hac Galliæ parte viget peſſima: ut qui Gallicum ſermonem didiciturus in hæc loca penetrat & diu ſubſiſtit, peſſimè ſibi conſulat. Habitarunt olim hanc provinciam celebratiſſimi populi Volcæ Tectoſages & Volcæ Arecomici, Velauni, (nomen hodieque exſtat in vernaculo tractus vocabulo *Velay*) Helvii ſive Albenſes, quorum ager hodie *Vivarais*, urbs verò Alba Auguſta olim, *Aubenas* audit: & alii plures, de quîs vide prolixè Merulam *part.2.lib.3.cap.32.*

TOLOSA princeps olim Volcarum Tectoſagorum urbs, poſt etiam diu regni Gothici caput (unde etiam Reges Toloſæ ſæpe vocantur, qui Gothorum) nunc totius Galliæ nulli quàm Lutetiæ ſecunda, nomen antiquum fideliter retinet. A Tholo, uno ex poſteris Iapheti ſunt qui conditam primùm & appellatam velint: alii ad Trojanos citeriores antiquitatis indagine convolant. Curis his nimis ſollicitis me non miſceo, & ſat habeo dixiſſe Romanis Gallias ſubjugantibus populum *Toloſa.*

lum & urbem floruiſſe : olim ampliſſimam & ingentis ambitus fuiſſe æquè ac hodie, teſte Auſonio in urbibus ibi:

Coctilibus muris quam circuit ambitus ingens.

A Romanis decoratam Amphitheatro & Capitolio, honore, quà poſterius præter Toloſam, Narbonem, Carthaginem novam, nulli urbium indulto. Illius veſtigia adhuc exſtant: de hoc dubitatur an non ſit arx illa rotunda, quæ conſpicitur prope locum, Inquiſitionis vocabulo appellatum. Jovis Hammonis templum fuiſſe volunt, quod Beatæ Virgini conſecratum; Apollinis, quod D. Quintino. Ab illo etiam plateam nomen adhuc cuſtodire putant quæ Portaria dicitur, quaſi porta Arietis. Urbs eſt ampliſſima, elegans ædificiis ex lapide coctili ſtructis conſtans. Garumna perfluens geminam facit. Unà tantum, quæ major, Languedocii eſt portio; altera, quæ minor, Vaſconiæ. Ponte ligneo junguntur. Saxeus magnæ molis jam à longo tempore ædificari cœptus eſt, eò uſque perfectus ut columnæ arcuum aquis jam exſtent, & unus arcus planè ſit perfectus. Populoſiſſima eſt, victum ubere circumjacentis terræ copioſiſſimum ſuggerente.

Comites Toloſa-

Habuit olim Toloſa Comites ſuos Pares Franciæ. Sed Alphonſus S. Ludovici frater ducta Johanna filia Raimundi Comitis, herede comitatus, ἄπαις moriens ipſum Galliæ Regem heredem ejus fecit.

Parlamentum Academia.

Hodie inprimis duo uñiones ornant hanc urbem, Parlamentum totius Galliæ ſecundum, & Academia magna ſtudioſorum frequentia affluens, hodie Iuriſprudentiæ maximè nutrix. Privilegiis ampliſſimis dotata eſt à Ioanne 22. & Innoc. 6. Pontificibus. Quîs licenter abutuntur, qui ſub obtentu illorum latrocinia exercent in tranſeuntes tam Gallos quam exteros

ros alios, & ſine reſpectu, poſito omni pudore in maximos, medioxumos, minimos graſſantur. A quibus cautè caveant ſibi, qui luſtrandi urbem in vicis publicis obambulant.

Templum cathedrale D. Stephano dicatum ante paucos annos igne conflagraverat. Ortum id ex incuria æditui, qui faces nondum probè exſtinctas ciſtâ concluſerat, quæ reſumptâ flammâ omne quod ligneum fuit abſumpsêre. Reſtituta nunc eſt planè & pro ligneo operimento, obtegitur fornice lapideo. Campana hîc viſi dicitur ex maximis, quæ viſuntur ullibi, una. In periſtylio vidi epitaphium Paſchalii & Guilielmi Philandri, cujus curæ in Vitruvium exſtant. *Templū S. Stephano.*

Collegiale templum (opus mirandum) oſtentat D. Saturnini, munitiſſimum. In ſummo diſpoſita ſunt tormenta bellica, ad defenſionem urbis & comprimendos tumultus, ſi qui oriantur. Interiùs ita ædificatum eſt, ut etſi plurimæ eæque multangulæ columnæ laquearia ſuſtentent, nemo tamen intus ullibi occultare ſe poſſit, ut non bombardarum ictibus deſuper pugnantium pateat. Ponè chorum XII. Apoſtolorum videntur ſtatuæ ligneæ: quæ dicuntur genua flexiſſe, cum duo mæchanici prætereuntes blaſphemias jacerent in Chriſtum Salvatorem. Tabula è regione appenſâ miraculi hujus exhibet relationem. D. Iacobi imaginem uſque ad terram ſe demiſiſſe perhibent, quam cùm puella prehendiſſet ſine ullis adminiculis ſurſum cum illa abiſſe, & in locum ſuum eam repoſuiſſe. In fornice ſubterraneo plurimorum Apoſtolorum & ſanctorum corpora & capita cuſtodiuntur, ciſtis ex argento deaurato incluſa. De quîs viſum admiſſi accipiunt literas patentes cum 492. annorum indulgentiis. Supra introitum notabis hoc diſtichon: *S. Saturnini.*

Omnia ſi luſtres alienæ climata terræ.
Non eſt in toto ſanctior orbe locus.

In choro clauſtrum eſt cancellis ferreis circumdatum, ubi S. Saturnini corpus ciſtæ argenteæ auro obductæ incluſum jacet. Homo quidam ſacrilegus noctu ex parte, qua cancelli aliquantulum patent, ſe intromiſerat & deraſo hinc inde argento retrogredi nequiens poſtridie comprehenſus & in area ante templum combuſtus fuerat.

Aurum Toloſanum. Locum hîc oſtendunt quo olim lacus fuit, in quem moniti à Sacerdotibus ſuis projecerunt Tectoſagi aurum rapinis, ac in primis è templi Delphici, Duce Brenno, direptione quæſitum ut averterent à ſe peſtilentiam qua adfligebantur. De auro Tholoſano, in proverbium tracto, poſſeſſores ſuos magnis multante malis, en tibi Juſtini locum lib. 23. *Tectoſagi cum in antiquam patriam Toloſam veniſſent, comprehenſique peſtifera lue eſſent non prius ſanitatem recuperavêre, quam aruſpicum reſponſis moniti aurum argentumque bellis ſacrilegiiſque quæſitum in lacum Toloſenſem mergerent. Quod omne magno poſt tempore Cæpio Romanus Conſul abſtulit. Fuêre autem argenti pondo centum millia, auri pondo quinquies decies centum millia, quod ſacrilegium excidii cauſſa Cæpioni exercituique ejus poſtea fuit. Romanos quoque Cimbrici belli tumultus, velut ultor ſacræ pecuniæ, inſecutus eſt.* Alia de eodem vide apud Agell & Strabonem.

Noſtre dame d' Aurade. Aliud templum eſt Beatæ Virginis, *à noſtre Dame d' aurade.* ubi baptiſterium ex ſolido marmore nigro, venulis candidis interſtincto. Gradus, quîs ad illud adſcenditur, pariter ſunt marmorei. Altare in eodem videbis ex ære magnificum. Ex turre contigua contemplari potes ſitum & figuram urbis, tum etiam planitiem circumjacentem.

Alias ædes ſacras complures, & quæ in illis, ſciens prætereo: niſi quòd innuo S. Dominici me-

mereri ut videatur. Licet enim ſit parvum, elegantiſſimum tamen eſt.

Baſilica urbis. Baſilica urbis Capitolii nomine donata ædificium eſt præmagnificum. Ad introitum milites & apparitores ſunt deſtituti, penes quos deponere oportet arma. In porticu areæ ad ſiniſtram depictum conſpicies Carolum IX. In loco eminentiori è regione introitus collocata eſt ſtatua Henrici magni cum hac inſcriptione: *Henrico Magno pacis cauſſâ armato publicorum ædificiorum magnique patriæ operis reſtitutori magna Toloſa regni olim alterius caput, regnum quæ Franciæ augere maluit, cum patris & ſuis ſub pedibus regiis ſuorumque hinc inde Capitolinorum inſignibus inſigniqve ſubactorum amante animorum & faucibus mali ereptorum nota hoc opus debuit dicavit:* 1606. 1607.

Ac ſiniſtram interioris introitus depictus eſt Ludovicus Galliæ Delphinus Carol. VII. filius) qui matrem ſuam Reginam in eodem equo ſecum geſtans cum patre Toloſam ingreſſus eſt. Anno 1142. 1143. Tabula picta fuit anno 1569. renovata 1613. Ad dextram iſtic intratur in atrium in quo Senatus Toloſanus congregari ſolet, in cujus angulo dextro collocata viſitur ſtatua fœminæ ex candido marmore cum hac inſcriptione in æs inciſa:

Ludi floralet Toloſani

Epitaphium CLE. ISAU.

CLE. ISAU. L. ISAU. F. EX PRÆCLARA ISAU. FA. QUUM IN PP. CÆLI. OP. VI. TAM. DELEGI CAS. Q. ANNIS L. VIXI FOR. FRU. VINA. PISCA. ET HOLITO P. S. IN PUB. USUM STATUIT C. P. Q. T. L. G. HAC LEGE, UT QUOD ANNIS LUDOS FLO. IN ÆDEM PUBLICAM

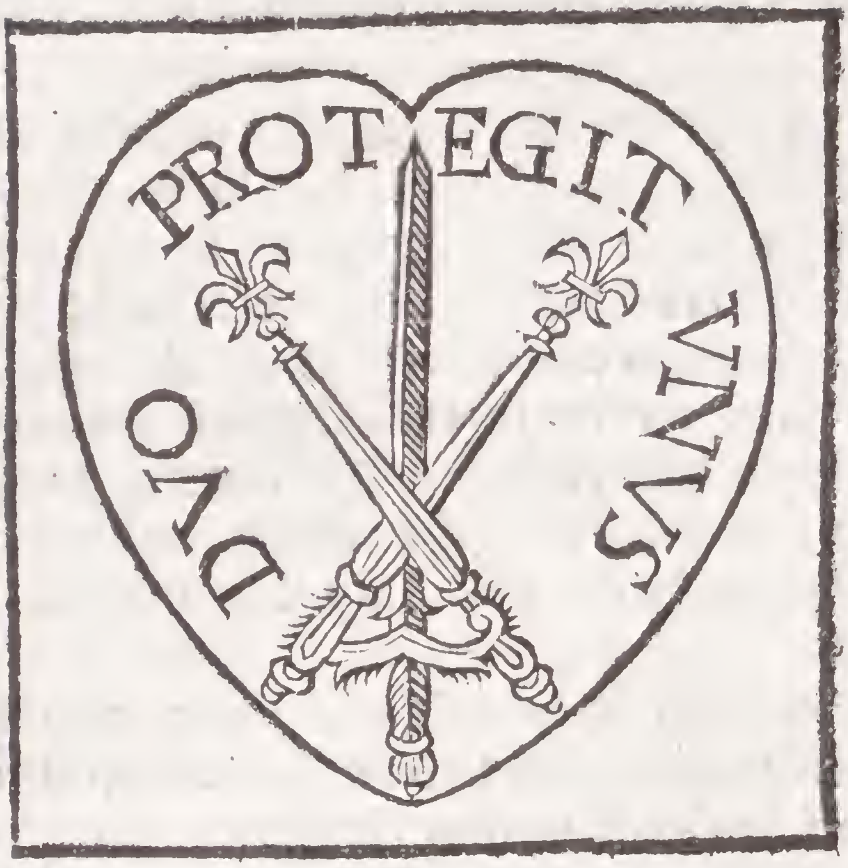
QUAM IPSA SUA IMPENSA EXIRUXIT CELEBRENT RHOSAS AD M. EJUS DE FERANT ET DE RELIQUO IBI EPULEN. QUOD SI NEGLEXE. SINE COFISCUS VENDICET CONDITIONE SUPRADICTA. H.S.V.F.M. UBI R.I.P.W.F.

Quatuor florum picturæ erant huic inſcriptioni ſubjectæ ni fallor erant *Aquileja*, *roſa*, *gareophilum*, & neſcio quis quartus.

Celebrantur hi ludi Florales, olim paſſim per urbes Gallicorum conſueti, quotannis die S. Crucis, menſe Majo, nomenque antiquitus impoſitum etiamnum retinent *les jeux Floraux*. Proponitur juvenibus materia, ex qua verſus in vernacula lingua componunt. Præmia victoribus ſunt floſculi ex argento confecti. Convivium lautum poſt in curia inſtituitur, & impenduntur 400. circiter libræ. Ianuæ qua introitur in locum convivii hujus, inſcriptum.

VITÆ SOCIA VIRTUS
MORTIS COMES GLORIA.

In parvo, quod vocant, conſiſtorio in angulo ſiniſtro viſitur pictura S. Saturnini, urbis patroni à plebe trucidati & à tauro per urbem tracti, uſque ad locum ubi ejus nomini dedicatum eſt templum: unde nullis ictibus dicunt abigi potuiſſe taurum. Eadem pictura amplior viſitur introitu templi cujuſdam *à la grand ruë*, per quam tractus dicitur. In eodem conſiſtorio Regis & Reginæ ab Epiſcopo conſponſorum pictura eſt. Sub illorum pedibus in medio hanc conſpicies figuram:

Formula antiqua ibidem marmori nigro inſcripta: VIDEANT CONSULES NE QUID DETRIMENTI RESPUBLICA CAPIAT. Supra quam formulam picturam videbis hieroglyphicam juvenis laureati & clepſydram manu tenentis à cujus dextra conſiſtit Prudentia,cujus humeros ſtryx inſidet, &c. ſubſcripto terraſticho:

Vir medius ſertum geſtans & clepſydra, ſphera
Stryx, oculos ſceptro crus quoque ſaxa gerens.
Provideas vigileſque notant hæc,tempora lauro
Vt tua Phœbeâ cingere poſſit Honor.

Vivimus ibidem cubiculum pictorum, variaſque inibi picturas. Inter reliquas effigiem Pſyches Apuleianæ,ad lucernæ lumen incognitum ſuum maritum Cupidinem cùm ſomno ſopitus jaceret,contemplantem.

Capitolinorum effigies habitu ſolemni indutorum paſſim in atriis & area Baſilicæ collocatæ viſuntur: quibus pingendis pictores iſti habentur.

Superbum non minùs ædificium eſt Pala-

Palatiũ Curiæ. tium Curiæ Parlamentalis, atriis, auditoriis, cubiculis diſtinctum ornatiſſimis: Philippi pulchri: Gall. Regis opus, ut notant.

Ac uti ad humiliora te deducam, exſpatieris in locum qui *Bazade* dicitur. *Moletrinæ.* Moletrinas iſtic videbis miro artificio & modo à noſtris planè diverſo coſtructas. Rotæ non erectæ & pendulæ, ſed jacentes circumvolvuntur & longè minoris ſunt circumferentiæ quam communes aliis locis uſurpatæ. Quindecim rotarum fuerat: undis, cum iſthîc eſſem, valde laceratum, exundante XIV. May anno 1612. Garumnâ.

Viridarium. Viridarium in propinquo extra urbem eſt amœniſſimum. Solet ab exteris adiri, mihi non viſum: indicari tamen debuit.

Quod ſi ex hac urbe Lugdunum quid curatum velis, commendes viro cui nomen *Mont ault, devant les penitens bleus*, à quo fideliter expeditum.

Viſis igitur his quæ notavi tibi & fortean aliis, quæ faventior ſors inſuper mihi incognita, tibi faciet cognita, magna hæc urbs linquenda tibi erit, & tranſeunda minorum gentium aliquot oppida. Primum, ubi refectio ſumenda in hoſpitio ad inſigne B. Virginis eſt, *Ville Franche.* *Ville Franche* Magnus hîc glaſti proventus. Septies anno colligi dicebant, & ultra 100000. Coronatorum lucro annuo totam regionem beare. *Caſtelnau d'Arry.* Secundum tranſeundum *Caſtelnau d' Arry*. Notabis hîc magnum numerum moletrinarum vento agitatarum. Uber terræ circa eam fœcundiſſimum. Tertium perinde tranſeundum ſolùm *Ville nouvelle*, Quartum *Ville Pinte* *Ville pinte.* cibum potumque tibi exhibebit. Quintum *Ville-Seiche* tranſmittet te ſolum, & Carcaſſona melioris notæ urbs adventantem hoſpitio exceptum medium fortè diem retinebit.

Carcaſſona. Nomen urbi à multis ſeculis hæſit. Carcaſſo, Car-

Observe ye canal finished by Sieur Riquet one of ye greatest works of Louis 14 & Colbert his minister.

Carcaſſum, Carcaſſio veteribus nonnullis etiam citra geminationem literæ S. dicta. Urbs Epiſcopalis, gemina. Una, *la Cité*, in monte ſita, unicâ portâ aditum præbens, muris turribuſq; craſſiſſimis, foſſis profundis cincta, ac inprimis loci inſuper ingenio munitiſſima. Arma ad introitum relinquenda ſunt. Cathedralis hîc Eccleſia S. Eraſmi, ubi ad altare notabis picturam martyrii ejus. Extra urbem in muro videbis lapidi inſculptam effigiem fœminæ, quæ obſtiterat ne traderetur urbs Saracenis. Hanc & inferiorem interfluit Atax, vulgò *Aude* dictus fluvius, ponte ambas ripas connexus. Inferior urbs vallo, foſſis & propugnaculis firmis eſt munita: ordine, quod jucundum viſu, platearum pulcherrimo ædificata. In medio urbis forum, inque medio fori quatuor plateas viſum ad mœnia uſque tranſmittentes videbis, ædificia pleraque omnia ſunt lignea. Cæterùm ſi ex ſaxo eſſent vix elegantiorem urbem videres in tota Gallia. Pectines hîc capſulæque & alia ex buxo aliiſque lignis magno numero artificiosè elaborant, & parvo pretio venum tibi adferunt in hoſpitium, quod eligas *à la poſte*: pro diurno convictu equitis & equi ſolvuntur 40. ſolidi.

Hinc abiens prandium cum comitibus meis ſumpſi in pago *Mours* (alii ſolent interjungere in oppido *Leſignan*) & poſt per anguſtas montium fauces, ubi ros marinus fortuitus herbæque odoriferæ aliæ jucundam nobis auram adſpirabant, in planitiem haut inamœnam progreſſus Narbonem extremam hac parte Galliarum urbem intravi. *Mours.* *Leſignā.*

NARBO & Narbona dicta fuit olim: quod nominis habere putatur, vel à Narbone antiquo Galliæ Rege, vel à Nerbone fluvio. Nomen etiam ſuum communicavit provin- *Narbo.*

ciæ,

ciæ, in qua ſita eſt. Inſuper appellata fuit aliis diverſis nominibus.

Atacinorum Decumanorumq; colonia. 1. *Atacinorum Decumanorumque colonia.* Idque partim ab Atacinis, populo Narbonenſis Galliæ dicto, vel ab Atace fluvio, vel Atace vicot à quo & Varro Atacines; & ex quîs duobus hæc colonia conflata.

Martius Narbo. 2. *Martius Narbo.* An à Marcio Rege, quo & L. Portiò Catone Coſſ. colonia huc deducta? An à Deo Marte? Hoc præ illo. Fortè quòd ex Martiæ legionis veteranis colonia conſtiterit. Ac licet quinta legio, non decima legatur Martia dicta: quid vetat ne ſuſpicemur & decimæ hoc nomen inditum fuiſſe? quod & Vineto probatur. Fortè etiam inde, quòd propugnaculo eſſet Provinciæ Romanorum: quod firmat Sidonius in Epiſtolis, cùm ſcribit: *Dum apud Narbonem quondam Martium dictum, ſed nuper factum, moras necto.* Cur nuper factum? Nempe quòd fortiter Gothorum obſidionem ſuſtinuerit. Commendationes etiam Narbonis à Cicerone & Mela profectæ, cùm Martium appellant eodem collimant, quòd bello ſuſtinendo & hoſtibus reſiſtendo peropportunus ſit locus. Cicero quidem pro Fontejo: *Eſt in eadem provincia Narbo Martius colonia noſtrorum civium ſplendor populi Romani, ac propugnaculum iſtis nationibus oppoſitum & objectum.* Mela lib. 2. *Sed antîſtat omnes atacinorum Decumanorumque colonia: Vnde olim iis in terris auxilium, nunc & nomen & decus eſt Martius Narbo.*

Julia Paterna. 3. *Iulia paterna.* Subintellige colonia. Deducta illa eò fuit C. Iulii Cæſ. Dictatoris auſpiciis. *Paterna* additur, ne Julii filii, hoc eſt, Octaviani Auguſti putetur. Marmor effoſſum in ipſa urbe, & nunc in exteriore parte turris ædibus Archiepiſcopi contiguæ infixum, continens dedicationem altaris Auguſto jam inter Divos relato factam, hac de re loquitur

quitur: cui inſcripta verba ecce hîc exhibeo:

Titio Statilio, Lucio Caſſio Longino conſulibus, decimo Calendas Octobres, numini Auguſti votum ſuſceptum à plebe Narbonenſium in perpetuum.

Quod bonum fauſtum, fœlixque ſit Imperatori Cæſari Divi filio, Auguſto, Patri patriæ, Pontifici Maximo, Tribunitia poteſtate triceſimum quartum, conjugi, liberis, gentique ejus, Senatui populoque Romano, & colonis, incoliſque coloniæ Juliæ Paternæ Narbonis Martii qui ſe numini ejus in perpetuum colendo obligaverunt, plebs Narbonenſium aram Narbone in foro poſuit: ad quam quotannis nono Calendas Octobres, qua die eum ſeculi fœlicitas orbi terrarum Rectorem edidit, tres equites Romani à plebe, & tres libertini hoſtias ſingulas immolent, & colonis & incolis ad ſupplicandum numini ejus thus & vinum de ſuo ea die præſtent. Calendis quoque Ianuariis thus & vinum colonis & incolis præſtent. Septimo quoq; Idus Januarias, qua die primum imperium orbis terrarũ auſpicatus eſt, thure, vino uſpplicent, & hoſtias ſingulas immolent, & colonis incoliſq;, thus vinũ ea die præſtent. Et pridie Calendas Junias, quòd ea die Titio Statilio Tauro, Marco Æmilio Lepido Conſulibus, judicia plebis Decurionibus conjunxit, hoſtias ſingulas immolent: thus & vinum ad ſupplicandum numini ejus colonis præſtent. Exque iis tribus equitibus Romanis ..... libertinis unu .....

Hîc effracto marmore pauca quædam interciderant. In parte altera hæc leguntur:

Plebs Narbonenſis aram numinis Auguſti dedicavit legibus iis, quæ infrà ſcriptæ ſunt.

Numen Cæſaris Auguſti patris patriæ, quando tibi hodie hanc aram dabo dedicaboque: his legibus hiſque regionibus dabo dedicaboque: quas hîc hodie palàm dixero, Vti inſimum ſolum hujuſque aræ titulorumque eſt, ſi quis tergere, ornare, reficere volet, quod beneficii cauſa fiat, jus faſque eſto. Sive quis

hoſtia

hoſtia ſacrum faxit, qui magmentam nec protollat, idcirco tamen probè factum eſto. Si quis huic aræ donum dare augereque volet, liceto. Eademque lex ei dono eſto, quæ aræ eſt. Cæteræ leges huic aræ, tituliſque eædem ſunto, quæ ſunt aræ Dianæ in Aventino. Hiſce legibus, hiſque regionibus ſic, ut dixi, hanc tibi aram pro Imperatore Cæſare Auguſto patre patriæ, Pontifice Maximo, Tribunitia poteſtate triceſimum quintum, conjuge, liberis, genteque ejus, Senatu populoque Romano, colonis, incoliſque coloniæ Iuliæ Paternæ Narbonis Martii, qui ſe numini ejus in perpetuum colendo obligaverunt, doque, dedicoque ut ſies volens propitium.

Urbs in pretio habita fuit Romanis, quippe qui Amphitheatro, Capitolio, aquæ ductibus, balneis eam decorârint. Proconſulum etiam erat ſedes. Hodie eſt Archiepiſcoporum. *Car.23.* Præclarum ejus elogium cecinit Sidonius carmine phaleuco. Vallo, mœnibuſque ac propugnaculis firmiſſimis munita inter prima totius Galliæ fortalitia numeratur. Antiquæ tamen formæ munitiones ſunt, nec ad regulas hodiernas ædificatæ. Planities circum eſt maxima & fertiliſſima. Atace fluvio ſecta gemina quaſi fit urbs. Pons eſt ſuper illum, inſtar plateæ, ædibus utrinque deſpectum in undas eripientibus. Ædificia continet elegantia, & areas habet patulas.

Templũ S. Iuſti. Templum S. Juſti ædificari cœptum miræ magnificentiæ, & quod defenſioni urbis conducat cum turre contigua 400. graduum: in cujus faſtigio jucunda eſt inambulatio. In templo Organon muſicum eſt elegantiſſimum, diſtributum in utrumque parietem & columnas intermedias: nec tamen niſi unâ follium eademque animâ inflatur. Monimenta ſuperba multorum Archiepiſcoporum ibidem exſtant. In pretio habetur pictura reſuſci-

ſuſcitationis Lazari: in qua hæc notanda obſervant: 1. Siniſtram manum Marthæ in genua provolutæ. 2. Dextram Chriſti. 3. Canos & barbam D. Petri. Picturam inchoavit Michael Angelus, perfecit Sebaſtianus Venetus. Referebatur nobis, Regem pro illa obtuliſſe 8000. coronatos, & voluiſſe Pariſios eam transferre: cùm renueretur conditio, miſiſſe pictorem qui tranſumptum inde Lutetiam ferret. Annum eum impendiſſe in hanc operam ajebant. Sacella elegantia videbis plura, quorum unum extremi judicii & purgatorii ſculptura elegantiſſima exornat.

Antiquitatis monimenta ſunt infinita in muris & propugnaculis, in quæ nemini conſcendere licet ſine permiſſu gubernatoris, qui expreſsè interdicere ſolet admiſſis, ne quidquam deſcribant. Fortè ne quis ſub hoc prætextu munimentorum figuras & altitudinem demetiatur. Cæterum facillimè, qua eſt humanitate, indultum ab eo impetrabis. Divertimus ad inſigne Angeli, & per bene lauteque viximus. *Antiquitates.*

Diei itinere hinc diſtat Perpignianum, prima Hiſpaniæ urbs, eò non pauci, ut poſſint vel libatam ſaltem Hiſpaniæ ſibi fuiſſe oram gloriari, excurrunt.

Aſt nunc ab extremo hoc Galliarum angulo paulatim in interiora ejus retrogredi oportet.

Narbonâ Biterras contendenti Atax tranſmittendus eſt, & mons, de quo gloriali ſolent: *t' ay veu d' une montaigne quarante & deux villes:* nempe ideò quod *Carante* pagus, urbeſque Narbo & Biterræ conſpiciantur.

Biterræ aliàs Bœterræ, vulgò *Beziers*, urbs eſt colle ſita, ad cujus radices præterfluit Orba fluvius. Templum hîc D. Lazari eſt elegans, ex cujus propinquâ areâ proſpectus jucundiſſimus eſt in circumjacentem regionem. *Beziers*

Ieſui-

Jeſuitæ collegium hîc habent amplum & magnificum. Hoſpitium lautum ad inſigne Crucis albæ: in cujus horto rudera antiqui theatri adhuc viſuntur. Adventantes hoſpites nomine pauperum compellunt tres quatuorve puellæ ex primis & venuſtiſſimis, ipſorumque indigentiæ ſubvenies rogant. Des pro facultatibus, certus eadem die (ſecus ac alibi in Languedoccio, ubi polluɛturis & choreis impendunt) quicquid dederunt in Ptochotrophio redditura s. Caſtellum etiam hîc ſed adeò non munitum. Inſcriptiones etiam quædam, aliis notatæ, mihi non viſæ.

S. Tubery. Rectà ſi Monſpelium hinc contendas, fanum S. Tubery tranſeundum. In monaſterio illic clauſtrum eſt in quo ad 14. dies mente capti cuſtodiuntur, pòſt in ſacello ſubterraneo propinquo, ſacro adſunt, donec mens ipſis ſana redeat. Hinc joculare illud: *Allez à S. Tubery pour devenir ſage.*

Pezenas Altera ex parte (quam præfero) ad lævam medii diei itinere abeſt Piſcena, vulgò *Pezenas.* Urbs elegans cum arce, nec mediocriter munita. Haut procul fluvio *Leyraut* dicto. Comes ſtabilis Franciæ propè urbem in receſſu campeſtri degit: vocant *la Grange*, hortus amœnus adjacet. Parvo inde diei itinere Monſpeſſulanus Muſis Gratiiſque dicatus abeſt: ubi ad inſigne equi albi commodè divertes.

Montpellier. Monſpeſſulanus, aliis Monſpelium, vulgò, *Montpellier* urbs dicta putatur quaſi mons puellarum, eo quod tot venuſtate pollentibus quamvis pleriſque omnibus ſubfuſcis, abundet puellis. Agatham Plinii, aut Agathopolin qui hanc eſſe volunt, rectiùs facerent, ſi id nominis oppido, quod hodie Agde dicitur tribuerent. Sita eſt partim in colle partim in planitie, muris cincta elegantiſſimis & firmis. Unius leucæ diſcrimine mediterraneo mari diſtans: ut mirer Munſterum, P. Merulam, & hodie atq;

heri ſequaces alios æquè pertinaci ac manifeſto errore ad 10. leucas à mari removere. Plateas habet anguſtas & ædes excelſas: idq; ad inhibendum radiorum ſolarium vehementiam. Qualiter etiam veteribus Romanis à Solis æſtu ſe defendere commodum viſum fuit: teſte Tacito 15. *Annal.* his verbis: *Erant qui crederent veterem illam formam ſalubritate magis conduxiſſe, quoniam anguſtiæ itinerum & altitudo tectorum non perinde ſolis vapore perrumperentur, ac nunc patulam latitudinem & nulla umbra defenſam valentiore æſtu ardeſcere.* Nec ſecus antiqui Lugdunenſes præcipuis cis & ultra Ararim aliquot plateis illarumque ædibus ad eundem modum opacitatem conciliarunt.

Urbs Epiſcopatu, & inprimis Academia celebris. Nec tamen aliæ litteræ æquè in illa fierent ac ſtudium Medicinæ. Cauſa citra dubium eſt, quòd ſub tempus quo Saracenis Hiſpaniâ pulſis erecta. Arabum ac inprimis Avicennæ & Averrois diſcipuli huc migrabant, tum quòd in vicinis montibus infinita ſimplicium alibi vix aut rarò inveniendorum copia ſuppetit. Nolim hinc moveas non visâ prius electuarii *Alkermes* confectione. Videbis ipſam penes Pharmacopœum induſtrium Laurentium Catellanum, Germanicæ linguæ pergnarum, cui haut pauca humanitatis officia, cùm iſthac tranſiremus, accepta referimus. Officina etiam ejus verſibus Germanicis inſcripta eſt: teſtibus ipſius in Germaniam & Germanos adfectus. *Academia.* *Alkermes.* *Laur. Catellanus.*

In hoc theatrum Aſclepiadeum undique ex tota Gallia & externis etiam locis confluunt, qui huic ſcientiæ nomina dederunt. Titulis etiam inſigniti, & tiarâ Doctorali Donati abeunt. Notant alii candidatos tunica Rableſii indui ipſiſque inclamari: *Vade & occide Cain:* explicatione mira addita, in quam inquirere in loco potes. Chirurgi etiam & phar-

pharmacopœi exercitia ſua diſputationum habent diebus Dominicis : logicis quidem terminis, ſed ſermone vernaculo , uti Lugduni ſolent.

Julius Pacius ICtus. Juriſprudentiæ ſtudium etſi non ita floreat, nec tamen omnino jacet : retinere iſthic fugientem Aſtrejam JCto celeberrimo Jul. PACIO à Beriga : qui compellantes ſe humaniter admittit.

Templũ D. Petri. Ædes magnifica hîc fuit D. Petro dicata , ex ſaxis quadratis prægrandibus conſtructa. Sed in bellis civilibus maximam partem diruta. Aliquot ſeptimanarum obſidionem ſuſtinuêre in ea Catholici, tormentis denique ab una parte in janua domus è regione poſitis probè concuſſa , & commeatu deficiente deditionem fecerunt.

Dicaſterium & Collegia. Minoris non ſunt magnificentiæ Dicaſterium , vulgò *la chambre du Roy* appellatum : Collegium Medicum, Regium , & quod *du vergier* appellant.

Ceram hîc dealbant , & id genus coloris quod *verdet* appellant conficiunt , quod paucis alibi locis æquè gnarè & gnavè perficiunt. Officina etiam hæc urbs eſt cultrorum , forficum , & huiuſmodi inſtrumentorum quæ integris thecis circumferri ſolent. Vitrea vaſa pulcherrimè picta venalia habent : & hujuſmodi infinita alia.

Magelonne. Ad duas Leucas hinc abeſt arx *Magelonna*, in inſula. Epiſcopum Montpeſſulanum dominum agnoſcens. Equis pergi poteſt Villam novam uſque in pagum circummunitum , & inde uſque ad ſtagnum Volcarum , Laterram Plinio olim dictum , ad 300. paſſus circiter à pago diſſitum : unde equi reducuntur in pagum, & ſtagnum lembo tranſmittitur. De hoc ſtagno Merula notat ex Caroli Cluſii ad Abr. Ortelium literis : *Rectè Poldus*, (nempe Lataram Pomponii eſſe Caſtellum *Lates*.) *Nam*

Laterra, ſtagnum.

Lates

Lates *etiamnum vocatur hoc caſtellum cum vico adjacente, vicinum ſtagno Volcarum, qua Ledum flumen in ſtagnum labitur. Id ſtagnum aliquot milliaria in longitudinem porrigitur, cui aliquot vici & oppidula adjacent. Nonnullis locis* Eſtang *ab indigenis appellatur, qui piſces in altiori ſtagni gurgite captos præferunt aliis, quòd cœnum adeò non reſipiant. Littus maris quod incolæ* playe de la mar *dicunt, ſtagnum à mari ſejungit. Aquæ tamen marinæ fluxum quibuſdam in locis in ſtagnum præbet: & haut dubiè id ſtagnum tutiorem à piratarum atque hoſtium incurſionibus eam Galliæ Narbonenſis oram reddit.* Præſidium in Magelonna noſtra habetur aliquot militum, canéſque prægrandes inibi aluntur & mordaciſſimi. Notiſſima eſt in vulgus fabula de Petro Provinciali, quem conditorem; deque pulchrâ Magelonnâ, quam hîc ſepultam ferunt. Magnum quem ICtum, Rebuffum alii, alii Placentinum ſepultum hîc notant. Tum eſſe intus duos fontes, ſalſum unum, alterum dulcem, Urbs hîc fuit olim & portus maris. Sed illa à Saracenis deſtructa, hic arenis nunc ingeſtis repletus. Qui huc exire volent, rectè fecerint, ſi literas commendatitias ſecum adferant. Hinc Frontignacum vini Muſcatellini feracem, in montem & Caſtellum Seti, & Thermas vicinas uno itu ire & in urbem redire poſſis. *Frontignac. Mons Seti.*

Monſpelio Nemauſum abitum velim, ſed itinere non recto & tranſito Ponte Lunello, quo Vidrola fluvius, *Vidourle*, viatores tranſmittit, contiguo hoſpitio totius Galliæ optimo habito olim celebratiſſimus, ad dextram flectendum, & prætereundus hortus peramœnus Domini de Bartenſier, qui arcem habet in propinquo. E regione ferè tranſ-Vidrolam ſita eſt urbs Maſſiliargues. Superatis poſt aliquot pontibus & tranſmiſſa turre ſatis forti, quam *la Carbonniere* appellant, præ- *Pont Lunel. Maſſiliargues. La Carbonniere*

præſidium, 5. aut 6. militum ſemper habente, ibique pedagio ſoluto, Aquas mortuas, vulgò *Aigues mortes* intrabis, urbem prope oſtium Vidrolæ ſitam, figuræ quadruæ, non improbè muro ex quadratis ſaxis & turribus fortiſſimis quindecim munitam. Præminet inter alias Turris Conſtantiæ decima ſexta numero, extra ordinem & numerum poſita, aditum ponte pendulo præbens: olim pharos, cùm mari urbs allueretur, nec portus eſſet arenâ occupatus. Arcem tamen potiùs quàm turrim diceres. Secunda ab hac eſt Reginæ, *la tour de la Royne*, muro tamen & ordine reliquarum contenta. Leucæ ſpatio hinc abſunt ſalinæ, vulgò *Salines de Begays*, quæ ex turri Conſtantiæ proſpicienti imagines montium candidorum tibi præſtabunt. Munimentum etiam prope eſt *le fort de Begays*.

Aigues mortes.

Turris Conſtantiæ.

Salines de Begais.

Hæc urbs anno 1422. à Duce Aumico (qui erat à partibus Burgundi & Sabaudi contra Carolum VII.) occupata fuit, inque ea collocatum præſidium Burgundorum, qui tamen trucidati fuere à populo & totum Languedocium in poteſtatem Regis redactum. Monſtrari adhuc ajunt locum, ubi ſalliti fuerunt Burgundi, *la cave des Bourguignons*. Refert Serres *in vita Carol. VII. pag. mihi* 603.

Tribus prægrandibus leucis hinc abeſt fanum S. Ægidii, vulgò *S. Gilles*. Oppidum nobile Comitatus titulo & triplici templo, ſibimet invicem ſuperſtructo. In ruina id templum nunc jacet, teſtimonium furoris civici. Magnificum fuiſſe ex marmoreis columnis patet, quas ſculptæ imagines ornant. Ego duplex tantùm fuiſſe ex ruderibus cognoſcere potui.

Iſtagela

In ſylva vicina *Iſtagela* viſitur cathedra lapidea, ex qua creduntur Druydes (qui ferè ſylvas inhabitabant) populo conciones habuiſſe.

Hinc

Hinc tandem Nemauſum, fidelem pulcherrimarum antiquitatum cuſtodem pergas.

NEMAUSUS Volcarum Arecomicorum metropolis, vulgò *Nimes*. De illa ita meminit Strabo: *Caput Arecomicorum eſt Nemauſus, longè inferior Narbone, ſi peregrinam negotiantium turbam ſpectes, ſin rempublicam multo præſtantior. Nam viginti quatuor habet pagos popularium præſtantes viris quibus & Latii jus. Ita ut Nemauſi invenias Romanos qui ædilitatis & quæſturæ honorem ſint conſecuti, eamque ob cauſam gens ea cum præfectis Româ miſſis nihil habet negotii.* *Nimes.*

A Nemauſo Herculis filio conditam volunt. Ampliſſima olim fuit, teſtantibus muri veteris ruderibus. Septicollem ad exemplum Romæ fuiſſe perhibent. Montem vicinum in quo annoſa illa turris, vulgò *Tourremaigne*, (ſive turrem magnam ſive Romanam Latinè ſonare dicas) aliis *Tourremille* (quod una fuerit ex mille turribus, quæ urbem circundabant) olim comprehenderat. Ab illa magnitudine hodie multum abeſt, in anguſtum coacta, inq; planitie jacere contenta, nec in occupatos olim colles adſurgens. Cæterùm elegantes ædes non exiguo numero hîc videre eſt, plateaſque & amplas & longas. Extra urbem ab ea parte, quâ planities eſt, horti & oliveta amœnitatem ſummam præbent. Licet unicuique per hortos pro lubitu deambulare: nec domino prohibendi jus eſt. *A quo condita.*

Degit hic vir eruditus Chriſtianus Piſtorius Germanus, Profeſſor, qui ſolet Germanis adventantibus adeſſe & de viſu dignis referre. Ego brevis ero & ſumma tantùm capita notabo eorum quæ vidi ἀξιομνημόνευτα. *Chr. Piſtorius.*

Palmarium omnium duco Amphitheatrum: in figura ovali 470. paſſus continens. 63. arcuum: quod Antonini opus eſſe non dubitatur, cui

cui paternum genus ex Tranſalpinis Gallis & Nemauſo fuerat. In iſtius amphitheatri ſtructura obſervabis, I. Par gladiatorum ſaxo inciſum. II. Lupam altricem Romuli & Remi. III. Vultures qui Romulo & Remo Urbs fundamenta jacientibus olim apparuerunt. IV. Priapos duos alatos, vulgò *les vits volans* dictos, quibus inſidet vetula freno illos regens. Variæ rei jactantur explicationes. Acceſſerim illis qui putant Ramanos ſub hac figura hieroglyphica, quod apertè rarò faciebant, victoriam Gallis ſuam tacite exprobraſſe. 5. Capita duo taurorum aut urorum ad portam, quâ intrabatur olim. 6. Duas turres ad hodiernum introitum poſitas à Nobili quodam, qui poſtquam diruta eſſet à Saracenis, Gotthis, Vandalis urbs, amphitheatrum occupaſſe & ex eo ſolo reſtitiſſe: idque cum poſteris per aliquot ſecula poſſediſſe dicitur. Hodie area interior domunculis hominum pauperculorum occupata eſt.

La maiſon carree. Jungo amphitheatro ædificium antiquum quod *la maiſon carree* vocant. Forma ejus eſt ἑτερομήκης, quadrata quidem, ſed quæ in longitudinem nonnihil vergit. Latera decem columnis fulciuntur: frons, & pars fronti obverſa, ſex. Tectum ex magnis lapidibus compoſitum eſt, deambulantibus accommodum. Plotinæ id exitatum à Trajano dudum viri docti demonſtrarunt: inprimis ex Spartiano in Hadriano, ubi inquit: *Per idem tempus in honorem Plotinæ Baſilicam apud Nemauſum opere mirabili exſtruxit.* Et ex veteri inſcriptione, quam Aquis Sextiis exſtare ferunt, in qua non Baſilica, ſed ædes ſacra dicitur: PLOTINA. TRAJANI. UXOR. SUMMA. HONESTATE. ET. INTEGRITATE. FULGENS. STERILITATIS. DEFECTU. SINE PROLE. FECIT. CONJUGEM.

QUI

QUI. EJUS. OPERA. ADRIANUM. ADOPTATUM IN IMPERIO. SUCCESSOREM. HABUIT. A. QUO. IN. BENEFICII. MEMORIAM. NEMAUSI. ÆDE. SACRA. MAXIMO. SUMPTU. SUBLIMIQUE. STRUCTURA. AC. HYMNORUM. CANTU. DECORATA. POST MORTEM. DECORATA. EST. Subtus cella eſt, in qua initium cryptæ ſive meatus ſubterranei, quo Arelatum uſque veteres Romani pedites & equites ire potuerunt.

Templū Dianæ. Tertium eſto templum quod Dianæ, alii Veſtæ fuiſſe opinantur. Duo in illo columnarum ordines operis antiqui & artis exquiſitæ. Propinquus fons eſt, lacus tamen habens faciem magis, quam fontis. *Fons Dianæ.* Fontem Dianæ ſunt qui appellent: alii lavacrum Veſtalium fuiſſe opinantur. Sunt qui aquas ejus per meatus ſubterraneos ex Gardo huc penetrare credant. Quidquid ſit, perennium eſt undarum & pellucidiſſimus, ut Apono cum jungere non fuerit veritus Auſonius: quo vel ſolo argumento non adſentior viro doctiſſimo, qui alium fontem Auſonii fuiſſe adſerit, & ex proximis collibus in urbe ductum, ejuſdem fati cujus Divona Burdigalenſis fuit.

Portæ Coronæ. Quartum Porta Coronæ, ubi præter plures alias inſcriptiones viſitur hæc formula ſubſtitutionis: *Si qui ex iis qui ſupra ſcripti ſunt, cùm moriar non vivet, ſive poſt mortem meam morietur, tum qui reliqui erunt in eorum locum, qui mortui erunt, alios per ſuffragia ſubſtituant, quos digniſſimos putaverint, dum non minus in perpetuum triginta ſint, licetque iis qui præſentes eſſe iis dieb. non poterunt in locum ſuū convivam ex amicis ſuis mittere ejuſque me ſol ei claves duæ penes aliquem libertorum meorum & curatorum cujuſque anni ſint ſubſtituti Frontius Maternus, C. Licinius*

nius Sotericus , A. Fulvius Tarentinus , L. Iulius Coſmas, T. Claudius Etœmus, P. Acilius Philodeſpotus , C. Caninius Eutychus , Q. Juventius Venuſtus, L. Valerius Cupitus.

Breviter : ultra hæc videnda reſtant :

Antiquitates compluſculæ aliæ. Columna Franciſco. I. erecta, cum Salamandra.

Statua Geryonis , Hieroglyphicum amicitiæ.

Collegium fundatum ab Henrico II. Ad cujus introitum ſcripti ſunt hi verſus,

Anno poſt tercenta undaque luſtra ſecundo.
Septembris nono hunc merſerat unda locum.

Linea ſubducta notat quouſque eluvies aquarum ex fonte illo ſive Dianæ ſive Veſtæ pertigerit.

In veſtibulo ædium quarundam privatarum aliquot aquilæ ſaxis inſculptæ viſuntur in pariete, capitibus truncatæ. Gotthi ita mutilaſſe creduntur, in Romanorum odium , & ſignificationem imperii nunc divulſi , nec ſub uno imperante conſtituti.

Statua Cynthiæ , & compluſculæ inſcriptiones in ædibus Domini *de la Beſſeriæ.*

Statua Mimi aut Hiſtrionis in proximo diverſorii ad inſigne pomi.

Triſte in angulo plateæ cujuſdam monſtratur lignum : arbor patulos expandens ramos, ex qua ſuſpenduntur qui malefactis ſuis laqueo ſuffocari meruerunt.

In horto extra urbem ductus ſubterranei qui à ponte Gardi aquam in urbem tranſmittebant.

Hæc & alia vir optimus Dn. Piſtorius in charta connotata ſolet tranſeuntibus communicare.

Pont du Gard. Ad quatuor leucas abeſt hinc ſtupendum illud humanæ induſtriæ opus Pons Gardius Pons appellatur à parte ſui inferiore, qua tranſ-

iiuur

itum hominibus & jumentis præbuit: Cæterùm ſuperiùs aquæductus: Gardius à fluvio Gardo, cui impoſitus. Triplex arcuum eſt ordo. Inferior ſex tantum continet, medius, undecim; ſuperior triginta. Incumbit his canalis ſex pedum in altitudinem, trium in latitudinem contectus prægrandibus ſaxis. Altitudinem operis qui metiri fuere, notant eſſe 82. pedum. Quis magnam hanc molem excitarit non conſtat: nec etiam mentio ejus ulla fit à ſcriptoribus antiquis. Deo eo ita cecinit Theodorus Beza:

Montibus impoſitos cantavit Græcia montes.
Pyramidum oſtentat barbara Memphis opus.
Plus eſt quod cernis, triplicis conjungere pontis
Fornicibus montes ſic potuiſſe duos.
Et plus eſt (victam quo ſe natura fatetur)
Impoſuiſſe ipſis flumina fluminibus.
Et rurſum hoc plus eſt contempto laudis honore
Artificem nomen ſubticuiſſe ſuum.
Mire opifex quod tu feciſti, ſit licet ingens,
Quod non feciſti, plus ego miror opus.

Haud procul ab hoc ſive ponte ſive aquæductu abeſt ſpecus in monte capaciſſimum, in quo pranſum, cum hic eſſet, ferunt Regem Henricum IV.

Duplici via Nemauſo huc itur. Mallem illâ egredi quæ ad dextram declinat, etſi paulo altera ſit compendioſior. Sic enim montes nullos tranſcenderis & per vicos & rura amœniſſima perrexeris.

Viſo ponte Gardi Belloquadram ad dextram declinandum, vulgò *Beaucaire*, urbem in dextra Rhodani ripa ſitam, mercatu diei S. Magdalenæ nobilem. Arx ipſi juncta eſt in edito colle munitiſſima. Propugnaculum extra arcem monti vicino oppoſitum fortiſſimum, in quod aditus eſt ex arce muris munitus ab ea *Beaucaire.*

parte, ubi duas excelſas & craſſas exporrigi turres.

Taraſco Belloquadræ oppoſita eſt in ſiniſtra Rhodani ripa, ubi ſe ipſi miſcet Durantius, Taraſco, urbs probè munita cum arce elegantiſſima. Inſula noviſſimis annis in medi Rhodano nata eſt inter has urbes. Olim proverbium erat:

Entre Beaucaire & Taraſcon,
Non repaiſt ny brebis ny mouton,
Non plus qu'entre Tain & Tournon.

Arx. Arcem ædificavit Renatus Renatus Rex Ierosolymæ & Siciliæ. Ejus & Reginæ effigies i interiore area arcis exſtant cum hac inſcriptione:

Renatus D. G. Ieruſa Domina Ioannalem c
Siciliæ Rex. Regina Siciliæ.
Divi Hieroes Francis liliis cruceq
illuſtres incedant jugiter parant
ad ſuperos iter.

Structura magnifica eſt ex ſaxis quadrati Tecto nullo obtenditur, ſed ambulacrum la tiſſimum habet in faſtigio: in quo aliqu depoſita tormenta bellica. Inde deſpectus i urbem peramœnus: quæ ſinuata efficit figu ram lunæ arcuatæ.

Templũ D. Martha. Primarium templum eſt ad D. Martham. I illo monſtri effigies chartacea hominem d glutiens, cum hoc epigrammate:

In laudem beatæ Marthæ hoſpitæ Ieſu Chriſti
A Caſſoleti Bellicadrenſis carmen.
Suſpice multipedem ſquammoſum deinde dr conem,
Auritum cernas dentigerumque caput.
Terror erat populis horrendum nomine monſtr
Caudatumque animal glutivorumque pec
Martha tamen ſævam rabiem ſerpentis & i
Perdomuit, loro continuitque brevi.
Cujus in hoc templo reſidet venerabile corpus.
Sanctaque ſunt Chriſti membra ſepulta ma

Oſsaque ſunt tandem rutilanti incluſa metallo.
Nobile regali munere fulget opus.

Primam hanc Provinciæ ab hac parte intras urbem. De ea itaque pauca præfabor in genere.

Gallia Narbonenſis tota à Romanis devicta & Provinciam redacta nomen illud ut in pleraque ſui parte perdiderit, in hoc tamen tractu ubi Maſſilia & Aquæ Sextiæ cum aliis urbibus, hodieque retinet: ut oſtentet ſe primam dignitate, & cui κατ' ἐξοχὴν hoc vocabuli competat, fuiſſe Provinciam. Quouſque patuerit tango cap. de Burdigala. Hodie ab ortu finit ad Alpes & Varum fluvium: ab Septentrione Delphinates vicinos habet: ab Occidente, Languedoccium, Veniſſæ Comitatum & Arauſionenſem Principatum: ad Meridiem, mare Gallicum. Fructus præter ſegetes (ut Merulæ verbis, quod & ipſe notavi, referam) profert non ſolicitâ curâ nobiliſſimos. Uvarum paſſarum ficuumque tanta hic copia, ut potiori Europæ ſufficiat. Ros marinus, myrtus, juniperi baccæ, aliaque id genus larga hîc manu ab Natura proveniunt. Caſtaneæ nuſquam majores. Mala Citria, Cydonia, Granata: item Crocus, oryza, ſimiliaque pleno ibi cornu funduntur. Vires generoſiſſima dant vina. Solum denique paſſim gratum, ferax, benignum. Cœlum mite, clemens, & valdè purgatum. Hæc Merula. Addo ego: Portus maris habet nobiliſſimos, in quos ex Oriente pretioſiſſimæ & raræ merces, ex Barbaria nobiliſſimi equi adferuntur. Comitatus titulo claret. Hiſtoriam XII. Comitum (quorum bona pars ex familia Angedavina) eleganter deſcripſit FR. CLAPPERIUS ICtus Provincialis: qui libellus ſeparatim olim, nunc junctim cum ejus Deciſionibus Fiſcalibus editus ſufficiet tibi hac de re ſcire volenti. Carol. III. ultimus Provinciæ & Forqualquerii Comes

Ludov. XI. Gall. Regem inſtituit heredem. A quo & ſucceſſoribus regno Franciæ unita fuit. Vide hanc in rem pulchra quædam apud Fr. de Clapperiis *Deciſ. part.* 1. *Cauſ.* 1. *quæſt. unica*, ubi etiam inſtrumentum unionis.

Arles. Taraſcone in ſiniſtra Rhodani ripa Arelatem deſcendendum.

Theline & Mamillaria dicta. Theline olim, cùm Græci has oras inhabitarent, & Mamillaria dicta Feſtus Avienus:

Arelatus illic civitas attollitur,
Theline *vocata ſub priore ſeculo Grajo incolente.*

Inſcriptio quæ in columna legitur Arelate in ædibus matronæ Vallenſis:

SALVIS DD. NN
THEODOSIO. ET
VALENTINIANO
P. F. V. AC TERTIUM
SEMPER AUG. XV.
CONS. VIR INL
AUXILIARIS PRÆ
PRÆTO. GALLIA
DE ARELATE MA-
MILLARIA PONI. S.

M. P. I.

Quam ſic interpretandam ariolatur Iſacius: *Dominis noſtris Theodoſio & Valentiniano piis fœlicibus victoribus ac triumphatoribus ſemper auguſtis decimum quintum Conſulibus viris illuſtribus auxiliaris præfectura prætorium Galliarum de Arelate Mamillaria* (ſic enim ſcriptum fuiſſe retur) *poni ſupra mille paſſus juſſit.* Atque hoc nominis forte obtinuit propter terræ uber aut urbis formam: quam rationem nominis in Thelina Miſnorum *Ciza* ſunt qui reddant.

Vide

Vide prolixè Ioan.Iſac.*Itin.Gall. Narbon.p.66. & ſeqq Merul. part.2. lib.3.p.590.*

Gallulam Romam vocat Auſonius in urbibus, vel quod colonia Romanorum quàm maximè genetricem ſuam æmularetur, ut Merula opinatur: Vel, ut Iſacius, quod in voce Roma (quæ ut Romulus & Remus à ruma ſeu mamilla denominata) alludat tacitè ad Mamillariæ aut Thelines appellationem: cui ingenioſiſſimæ conjecturæ & ipſe ſubſcripſerim. Colonia Saliorum & Colonia Sextanorum dicta fuit, quod olim ex Saliis antiquiſſimis Galliæ populis examina huc deducta: & quod multo poſt ſexta legio hîc ſtativa ſua habuerit. *Gallula Roma.* *Colonia Saliorũ & Sextanorum*

Conſtantinam urbem appellatam voluit Flau. Conſtantinus Imperator: cujus ea de re conſtitutionem non ob nomen urbis, ſed ob ejus encomium ex Scaligeri Auſonianis lectionibus ecce hîc tranſcribo: *Conſtantina urbs.*

IMP. FL. CONSTANTINUS AD Agricolam præfectum prætorio Galliarum.

Saluberrima magnificentiæ tuæ ſuggeſtione inter reliquas Reipubl. utilitates evidenter inſtructi, obſervandâ provincialibus noſtris, id eſt, manſurâ in ævum auctoritate decernimus, quod ſperari planè ab ipſis provincialibus debuiſſet. Nam cùm propter privatas & publicas neceſſitates de ſingulis civitatibus, non ſolùm de ſingulis provinciis vel honoratos confluere vel mitti legatos aut poſſeſſorum utilitas aut publicarum ratio exigat functionum maximè opportunum & conducibile judicavimus, ut ſervata poſthæc quotannis conſuetudine in conſtituto tempore, in Metropolitana, id eſt in Arelatenſi urbe incipiant ſeptem provinciæ habere concilium. In quo planè tam in ſingulis quàm in commune conſulimus.

primum ut optimorum conventus ſub illuſtri præſentiâ præfecturæ, ſi id tamen ratio publicæ diſpoſitionis obtulerit, ſaluberrima de ſingulis rebus poſſint eſſe concilia. Tum quicquid tractatum fuerit, & diſcuſſum ratiociniis conſtitutum, nec latere potiores provincias poterit, ut parem neceſſe eſt inter abſentes æquitatis formam juſtitiæque ſervari. Hinc planè præter neceſſitates etiam humanæ converſationi non parum credimus commoditatis accedere, quòd in Conſtantinâ urbe jubemus annis ſingulis eſſe concilium. Tanta eſt enim loci opportunitas, tanta eſt copia commerciorum, tanta illic frequentia commeantium, ut quicquid uſquam naſcitur, illic commodiùs diſtrahatur. Neque enim ulla provincia fructus ſui facultate lætatur, ut non niſi hæc propria Arelatenſis ſoli credatur eſſe fæcunditas. Quicquid enim dives Oriens quicquid odoratus Arabs, quicquid delicatus Aſſyrius, quod Africa fertilis, quod ſpecioſa Hiſpania, quod fæcunda Gallia poteſt habere præclarum, ita illic exhibetur affatim, quaſi ſibi naſcantur omnia, quæ ubique conſtant eſſe magnifica. Jam verò de curſu Rhodam & Turoni recurſu, neceſſe eſt, vicinum faciant & pænè conterminum, vel quod iſte præterfluit, vel ille quod circuit. Cùm ergo huic ſerviat civitati quidquid habet terra præcipuum ad hanc vel navi, vel vehiculo terra, mari flumine deferatur quicquid ſingulis naſcitur: quomodo ſibi non multum Galliæ noſtræ præſtitum credant cùm eadem civitate præcipiamus eſſe commentum, in quâ divino quodam munere commoditatum & commerciorum opportunitas tanta præſtatur? Siquidem hoc rationabili planè probatoque conſilio jam & vir illuſtris Petronius obſervari debere præceperit. Quod interpolatum vel injuriâ temporum, vel deſidiâ Tyrannorum reparari ſolitâ prudentiæ noſtræ auctoritate decernimus, Agricolæ parens chariſſime, atque amantiſſime. Unde & illuſtris magnificentia tua, &c.

Latinis Arelas, Arelatus & Arelate, vulgò *Arles* dicitur. Condita eſt à Phocenſibus, de quis

quìs paulo pòſt ad Maſſiliam dicam. Urbs eſt ampliſſima, unica hodie & ſimplex: olim interfluente Rhodano duplex & ponte connexa, teſte Auſon. in urb. & Caſſiod. 8. epiſt. 11. Gothos alteram unà cum ponte deſtruxiſſe autumant.

Scinditur hîc Rhodanus in duas partes, quarum dextram Aquas Mortuas uſque pergentem illicque ſe mari miſcentem foſſam Marianam; inſulam verò, quam efficit, *Camargues*, quaſi Campum Marii vocant. Ideo quòd Marius hîc caſtra habuerit, foſſaque ſive canali iſto munierit. Id quod tamen ridet Merula *pag.* 592. *Foſſa Mariana. Camargues.*

Hodie Archiepiſcopi ſedes hîc eſt. Primus præſulum fuit D. Trophimus, D. Pauli Apoſtoli diſcipulus, qui primus in Gallia Chriſtianæ fidei fundamenta jecit.

Viſu & aditu digniora hîc ſunt, quæ ordine enoto.

1. Templum S. Antonii, in quo reliquiæ ejus argento deaurato incluſæ, exuviæ item crocodili. *Templū S. Antonii.*

2. Alio in templo, ni fallor Sancti Trophimi, vidimus ſepulchrum Ferreti ICti & Archiepiſcopi Arelatenſis; cui inſcripti hi verſus:

Quiſquis ades & morte cares, en reſpice plora.
Sum quod eris, modicum cineris: pro me, precor, ora.

3. Memini & extra urbem nos ductos in templum pervetuſtum, ubi in cœmiterio monimentum antiquiſſimum Ducis Sabaudi iſtic ſepulti. Literæ vetuſtate exeſæ ſunt. Inſculptos notabis duos gryphes, cervum, duos centauros & leonem. In templo oſtenditur inter alia ſepultura Rolandi Car. Magni nepotis. Cuſtoditur etiam iſtic ſaxum cancellis ferreis incluſum in quo conſediſſe dicitur beata Virgo, Salvatorem noſtrum lactans. *Templū extra urbem.*

4. Spatio perexiguo & quod quadrantem leucæ conſtituat, Montis majoris diſtat hinc *Mont-majour.*

monaſterium,in montis petroſi, qui paludibus circumdatur,parte Orientaliori. Locus ſatis eſt munitus: turri quadrata excelſa ſuperbiens, cujus vertex pinnis diſtinguitur, & turriculam in angulo eminentiorem geſtat ad exemplum phari Aquæ-mortenſis. Monſtratur iſtic crypta Trophimi in qua ſacra peregit: Foramen, in quo ſe occuluit infidelibus adproximantibus: lapis excavatus, in quo ſomnum cepit: & alius, in quo veſtimenta poſuit. Chorus à reliquo templo ſeparatur cancellis ferreis elegantiſſimè fabricatis. In cella ſubterranea oſſa ſunt militum occiſorum in prælio inter Car. Magnum & Saracenos commiſſo. In peri ſtylio ſepultus eſt Dynaſta, qui neſcio cujus generis (certè ex grandioribus) piſcium primò captum ſibi in recognitionem debitum monaſterio legavit. Ibidem ad introitus dextram videbis effigiem lapideam Ioannæ Reginæ Ieroſol. & Siciliæ cum coronâ, & ſororis ſine coronâ ad ſiniſtram. Extra mœnia cœnobii in infimâ radice montis ſacellum eſt à Carolo magno exſtructum. In quo hæc inſcriptio legitur.

Noverint univerſi, quòd cùm ſereniſſimus Princeps Carol. Magnus, Francorum Rex, civitate Arelatem, quæ ab infidelibus detinebatur, obſediſſet, & ipſam vi armorum cepiſſet & Saraceni in eadem exiſtentes pro majori parte aufugiſſent in montaneam Montis majoris & ibidem ſe retraxiſſent, & in eadem ſe muniſſent, & idem Rex ibidem cum exercitu ſuo veniſſet, pro ipſis debellandis & ipſos debellando triumphum de ipſis obtinuiſſet, & de ipſo Deogratias agendo inſignum hujuſmodi victoriæ præſentem Eccleſiam in honorum S. Crucis dedicari fecit, & præſens monaſterium in honore ſancti Petri Apoſtolorum Principis dedicatum quod à dictis infidelibus penitus deſtructum fuerat & inhabitabile redactum, idem Rex ipſum reparavit & reædificavit, & monachos ibidem pro ſerviendo

viendo Deo venire fecit & ipſum dotavit, & plura bona eidem contulit. In quo quidem monaſterio multi nobiles de Francis ibidem debellantes ſunt ſepulti. Ideo fratres orate pro eis.

Carolus IX. Rex, & Regina mater cùm obirent regnum ſuum, viſerant ad hoc ſacellum. Rex & miniſtri pedibus & gladiis metiri fuerant: dixeratque Rex ſimile ſibi videri Pariſienſi cuidam quod parens ipſius exſtrui fecerat. Sepulchra ibidem in area circa ſacellum viſuntur infinita rupi inciſa; quædam minora in quîs fragmina crurum & brachiorum aliaque membra à corporibus abſciſſa repoſta fuerunt. Religioſi hujus monaſterii ſunt perhumani. Communicarunt nobis exemplum iſtius inſcriptionis, & generoſum inſuper vinum propinaverunt.

5. In ipſa urbe viſitur amphitheatrum ſexaginta arcuum, opus ad perfectionem ſuam nunquam deductum. Hodie à mæchanicis inhabitatur. *Amphitheatrũ.*

6. In proximo eſt cella vinaria publica, in qua exitus eſt meatus illius ſubterranei, quo Nemauſo huc iri potuiſſe ſupra indicavi. *Cella vinaria publica.*

7. Porticus duo ſtructuræ Romanæ prope Carmelitarum Cænobium. *Porticus.*

8. Baſilica urbis, cum novitiis inſcriptionibus ſupra introitum. *Baſilica*

9. Palatium Regum Burgundiæ olim, hodie Ducis Guiſiæ Proregis in Provincia. *Palatiũ*

10. Pyramis ex ſaxo ſolido 60. pedum, ut dicunt, (exſtant tamen hodie tantùm 24.) in loco extra urbem quem *la Roquette* appellant. Vulgò fertur ara lata (à qua nomen habeat urbs) iſthic fuiſſe, in qua Dianæ immolari fuerint quotannis juvenes duo & ſanguine illorum populus adſperſus. *Pyramis.*

11, In collegio duæ ſtant columnæ, opus Roma- *Columnæ Romanæ*

Romanorum, & ſaxum prægrande, quod alii credunt aram illam latam fuiſſe. Non procul hinc abeſt turris in qua Dianæ ſupplicarunt priſci. Et turris inſuper alia, ad quam uſque eluvies aquarum pertigit olim, ut interitum urbis metuerint incolæ. Sub turri hac 5. oſtenduntur portæ triumphales Romanorum, nunc obturatæ.

Portæ triumphales.

Noſocomium.

12. Noſocomium hîc dedicavit Carolus IX. ampliſſimum anno 1673. Cal. Mart. & reditibus dotavit. Munda eo in ſunt atria & cubicula. Monimentum in area vidimus, venerandæ antiquitatis tumbum, 4. ſpithamas latum, 13. longum. Cornu copiæ illi inſculptum, & hæc verba fuerant inſcripta:

Cæciliæ D. F. Aprullæ.
Flam. deſignatæ col. dea.
D. Aug. voc. Θ an. 14. menſ. M.
II. dies Maritus uxori
piiſſimæ poſuit.

Ajebant Maſſilienſem quem, Conſiliarium an presbyterum neſcio, certe antiquitatum amantem voluiſſe Maſſiliam tranſportare, ſed ne 30. quidem equis loco moveri potuiſſe: cùm tamen in hoc hoſpitale levi labore vectum fuerit.

La Cabinet de Monſieur Agath.

13. Aurifaber hîc habitat, cognomine Agathus, qui pinacothecam habet rariſſimis & pretioſiſſimis rebus refectam. Singulari libello edito quicquid in ea adſervatur, comprehenſum eſt, unicè hæc videri meretur. Videbis in ea picturam Arelatis ipſius Agathi manu eleganter factam.

Hoſpitati fuimus apud virum optimum, dictum, *Parracan.* Nulla inſignia habent ædes. Quid enim hederâ opus habet vinum, quod probum?

Tauri ſylveſtres.

Antequam hinc decedas dandum operam tibi ut videas quomodo unicus lanio ferocem & ſylveſtrem taurum proſternere poſſit. Inſi-

Infiniti hujuſmodi tauri in vicinis pratis aluntur: de quîs excerptum ex Petro Quinquetano Bellojocano, quod inſervit delitiis ſuis Scambergius, inde huc tranſcribi è re tua, Lector, putavi. Id tale eſt: *Quid totam Provinciam dictis commovere opus, cùm Inſula Arelatenſis agri plus quatuor millibus equarum alat, bovini verò pecoris millibus item non minus ſexdecim? quam copiam ego ſat ſcio alibi totis Provinciis, iſdemque cultiſſimis deſiderari. Ingens numerus, ferocia par, leviter irritati hominem perſequuntur acerrimè prompta ſalus equiti, ſi haſtile, aut certandi animus minùs præſens ſit, præcipiti fugâ elabi, pediti, niſi fortè ſuper ſint audacia viréſque repellendi, ſtratum ſubitò humi corpus. Neque enim impetus aut inſignis violentia niſi adverſus ſtantia. Sunt qui dicant eandem ipſis eſſe cum urſis naturam, nimirum non ſæviendi in cadavera, quodque ſi quis anhelitum tantiſper inhibeat, dum furens animans proſtratum corpus olfacit abiturum innoxium. Cæterum nos frequentiſſ. experimento vidimus, eorum multos, cùm jacentia corpora, pronoque incubitu pertinaciter ſolo hærentia, conſequi non poſſent, pedumque frontiſque ictibus contudiſſe. Nec ambiguo quin qui jacebat ſpiritum cupidiſſimè comprimeret, nimirum vulgatiſſimo remedio & vel in ea neceſſitate unico.*

Arelate profectus Campos lapideos à multis ſeculis celebratos tranſire neceſſe habes. *Campi lapidei.* *Les Craux*, vernaculè appellant: quo de vocabulo quid Chambdenus & Iſacius notent vide in *Itin.Gall.Narb.p.62*. Qui hos Campos in numerum montium Galliæ referunt videant qua ratione faciant. Nulla certè planities his planior eſſe poſſet. De iis hæc Strabo: *Inter Maſſiliam & oſtia Rhodani campus eſt à mari circiter C. diſſitus ſtadiis, diametro ejuſdem quantitatis forma orbiculari. Is lapidoſus*

ab

ab eventu dicitur. Eſt enim plenus lapidum, qui manum implere poſſint, infra quos gramen naſcitur abundè paſcui pecoribus ſuppeditans. Tota quidem quæ ſuperiùs adjacet regio ventis eſt expoſita. In hunc autem maximè campum Septentrionalis ventus incumbit ac defertur violentus & horribilis, quo ferunt & lapides agitari ac volui, & homines de vehiculis deturbari, ac vi flatus armis veſtibuſque denudari. Ariſtoteles ait à terræmotibus quibus ob ejiciendi vim Braſtôn nomen eſt, lapides in ſuperficiem egeſtos in cava loca confertim delapſos eſſe Poſidonius lacum fuiſſe dicit, qui cùm fluctuatione quadam exaruerit, ideo in plures diſſipatus ſit lapides, ſicut fluminum lapillos & littorum ſcrupos, ſimiles inter ſe magnitudine levitateque. Sanè uterque probabilem rei rationem expoſuit. Neceſſe eſt enim lapides qui ſic conſtituuntur non per ſe aut humidi alicujus concretione oriri, ſed fragmina magnorum ſaxorum continentibus rupturis avulſa. Æſchilus quidem intelligens difficulter cauſſas rei exponi poſſe, aut ita ab aliis accipiens in fabulam detorſit. Nam apud eum Prometheus Herculi exponens iter à Caucaſo ad Heſperidas, in hanc loquitur ſententiam:

Veniens ad impavidas Ligurum quoque copias,
Ibi bellicoſus etſi ſis, tamen hoc ſcio,
Satis arduo tibi conflictabere prælio,
Fato jubente deſtitui te ſpiculis,
Tellure ſaxa nec poteris avellere
Rigidâ ſoli ſuperficie ſidentia.
Miſerebitur tuas Jupiter anguſtias
Videns, rotundorum & plenam lapidum, nive
Nubem polo ſubtendet, atque umbra ſolum
Teget: hiſce tu lapidibus armatus ferum.
Facilè Liguſticum fundes exercitum.

S. Martin. In mediis campis ad 3. leucas viculus eſt *S. Martin*, ubi refectio ſumitur. Præterito pòſt

Nirmas

Nirmas, oppidulo in montis vertice ſito quartæ leucæ terminus eſt, S. *Chamas*, oppidulum: ubi mons, qui id à ſtagno ſeparat, perfoſſus tranſitum præbet. Hoc egreſſus tranſibis pontem, cui utrinque arcus inædificatur, ipſique inſcriptum: CEDONIUS C. F. FLAVIUS FLAMEN ROMÆ ET AUGUSTI TESTAMENTO FIERI JUSSIT ARBITRATU CEDONEI VENÆ ET ATTEI RUFI.

Stagnum pòſt circumeundum & 5. leucis ſuperatis in oppidulo Pinnes interjungendum: à quo 3. leucis abeſt Maſſilia. *Pinnes.*

MASSILIA, vulgò *Marſeille*, Phocenſium eſt Colonia, ab ipſis Cyri tyrannidem, regnante Romæ Tarquinio, condita. Claſſis Phocenſis ductores fuerunt teſte Juſtino *lib.* 43. Furius & Peranus. Hi cum Regem Segoregiorum Senanum, in cujus finibus urbem Maſſiliam condere animo agitabant, eo die occupatum in apparatu nuptiarum filiæ Gyptis, quam more gentis, electo inter convivas genero, nuptum tradere illi conſuetum erat, conveniſſent, & ad nuptias & ipſi invitati comparuiſſent: intraducta virgo cum juberetur aquam porrigere ei, quem virum vellet eligere, omiſſis aliis, ad Græcos converſa aquam Perano porrigit. Quo facto ex hoſpite gener evaſit, & locum condendæ urbis à ſocero accepit: Cum his mores cultiores, lingua Græca, & ſtudia artium liberalium, cultura etiam agrorum & vinearum exquiſitior in has oras migraverunt. Contractus hîc Græca lingua ſcribi ſolitos, inque publicis privatiſque rationibus Græcum ſermonem uſurpatum fuiſſe (cauſſa cur Helleniſmus etiamnum in Gallica lingua frequens) & nobiliſſimos quoſque Romanos antequam ad Atticas epulas proficiſcerentur, hîc veluti in promulſide guſtum

Marſeille. *A quîs condita.* *Maſſilienſes Græcè locuti.*

guſtum elegantiorum literarum & diſciplinarum percepiſſe, & alia de frugalitate & modeſtia Maſſilienſium, tum de Reip. inſtitutis vide pulchrè apud Strabonem *lib.* 4. *de ſitu orbis.* Amicitia & fœdus Maſſiliæ cum Roma ferè fuit à cunabilis : ac laudatiſſimum eſt exemplum fidei, quòd Roma à Gallis capta, & Capitolio obſeſſo cùm pacem à Gallis redimerent Romani, Maſſilienſes funere publico hoc proſecuti fuerint, & omne aurum argentumque publicum privatum contulerint ad explendum pondus Gallis promiſſum. Alia de antiquis Maſſilienſibus leges apud Merulam *pag.* 593. *& ſeq.* Pro meo inſtituto hæc libaſſe ſat eſt.

Fœdus cum Romanis.

Maſſyli Africani.

Cognominis Maſſylorum fuit populus in Africa : & dubitatur de utris intelligendum ſit proverbium πλεύσειας ἐς τὴν Μασσαλίαν. Ac eſſe de noſtris intelligendum contra Eraſmum volunt Ritterhuſ. *ad Opp.* 3. *Hal.* eumque ſecutus Ludov. de la Cerda *ad* 4. *Æneid. Virg. verſ.* 478. necnon Iſacius *Itin. Gall. Narb. pag.* 59. Cæterum non noſtri Europæi, ſed Africani ſunt Maronis Maſſyli equites, & gens Maſſylia Lucani, ſine freno ephippioque equis inſidens, quos tamen alii in Gallicana hac ora maritima, magis nauticæ quam hippeuticæ operam dante, perperam quærunt.

Hodie emporium eſt nobiliſſimum, euntque inde in Orientem Tripolin, Alexandriam, &c. quotidiè redeuntque naves. Munita turribus, mœnibus, ac propugnaculis fortiſſimis. Portus hîc natura fabricatus eſt tutiſſimus, quo nomine palmam inter omnes alios obtinere dicitur. Introitus eſt anguſti, qui tamen paulatim ſe latiùs diffundit : Lacydon olim vocatus, teſte Strabone ac Mela. Ad introitum turris eſt craſſa, in qua tormenta diſpoſita ad impediendum illos qui vi intrare velint.

Portus.

velint. Catena etiam ex illa in adverſum littus ducta ipſam claudit. Quin & exteriùs tria ſunt fortalitia in rupibus & inſulis mari exſtantibus. Proximum vocatur *le Chaſteau d' If*, ſcopulo impoſitum, totus quidem ſcopulus munitus eſt: in Auſtraliori tamen parte arx ipſa quadratæ figuræ, ut in medio aream relinquat, ædificata eſt. Una ex turribus fortior eſt, geſtans turriculam ſeu ſpeculam eminentiorem. Poſita iſtic ſunt duo tormenta bellica majora hoſtili incurſui avertendo. Præſidio 80. aut 100. militum cuſtoditur. Præfectus arcis meo tempore erat *Monſieur de la Plane*, vir humaniſſimus, quem convenimus. Ex hac arce duo reliqua fortalitia contemplati poteris, nec opus eſt ut eò uſque excurras. Ad dextram quod eſt, vocatur *Rattonneau*, fortiſſimum & longè ampliùs: ad tuitionem ſui requirens 300. minimùm milites. Ad ſiniſtram eſt fortalitium S. Iohannis, *la fortereſſe de S. Jean*, turris rotunda, craſſa & ampla, cuſtodita 25. militibus.

Chaſteau d'If.

Rattonneau.

Proximius urbi & in continenti poſitum eſt caſtellum, quod vocant *Noſtre Dame de la Garde*: unde & urbi quodque circa urbem, in continenti, & mari imperant machinæ bellicæ. Signis etiam porrectis appulſus & abitus navium indicatur. Munitiſſimum eſt loci & hominum ingenio. Viginti tormenta majora & omnis generis arma cum commeatu ad ſui defenſionem habens. Sacellum in eo videri meretur. Oſtenduntur etiam etiam exuviæ duæ crocodilinæ. In proximo eſt templum B. Virgin. quò multi peregrinantes confluunt. In portu ſemper aliquot triremes conſiſtunt, quas, imprimis regiam, *La Royale*, intrare, non abs re ſit. Videbis variis operis deditos remiges, ſive ſclavos, quos vocant, & in primis Muſica ipſorum recreaberis:

Noſtre Dame de la Garde.

qua

qua non inſuperhabebunt te in hoſpitio tuo beare.

Ultra portum eſt Ædes S. Victoris: ubi cuſtoditur S. Victoris Maſſilienſis caput ex argento deaurato magni ponderis ad 600. uſque libras: A latere ejuſdem materiæ conſiſtunt angeli: caput item S. Caſſiani fundatoris, coſta Lazari, barba Ap. Pauli, arcula Mariæ Magdalenæ, qua geſtaverat unguentum quo pedes Salvatoris inunxerat, & plura hujuſmodi alia. Crypta & ſacellum B. Mariæ Magdalenæ in quo 7. annis ex Aſia mari huc cum fratre D. Lazaro primo Maſſ. Epiſcopo & ſorore Martha, profecta, pœnitentiam egiſſe dicitur. Lapis ibidem eſt, in quo recubuit, quem febri abigendæ conducere ajunt. In periſtylio monſtratur puteus in quo Diabolum, qui in forma coci ſervierat, ſuffocatum narrat. Audies rem ex illis qui in loco ſunt. Prolixè hujuſmodi referre nil attinet.

Primarium quod in hac urbe notari meretur, Portum, & quæ circa eum, jam ſcis. Eamus etiam, ſed curriculo ad alia, quæ ferè ſunt iſta.

Templũ B. Virginis. 1. Cathedrale templum B. Virgini dicatum, magnificæ ſtructuræ. Divi Lazari reliquiæ iſtic cuſtodiuntur.

2. Porta regia, cum inſcriptione teſtificante urbis libertatem à tyrannide defenſam: quæ talis:

Quo tandem caſu cecidit Caſalius, urbi
Libertas nondum cognita ſera fuit
Occiſus juſtis Libertæ eſt Caſalus armis,
Laus Chriſto urbs Regi, libertas ſic datur urbi.

Accidit hoc XVII. Febr. 1596. Hiſtoriam qui vult, legat librum qui inſcribitur *Hiſtoire des derniers troubles de France:* ſub initium anni 96. pag. mihi 63. & ſeqq.

3. Ædes

3. Ædes Ducis Guiſiæ, in qua excepta fuit Regina cum mari huc appelleret. *Ædes Ducis Guiſiæ.*

4. Palatium Curiæ. *Palatiũ*

5. Jucundum eſt ex parte continentis contemplari tot hortos ædibus decoratos è planitie ampliſſima ſurgere in montes vicinos. Numero 1800. excedere dicuntur. *Horti.*

6. Nec prætereundum rara quædam diverſorum generum ex cochlearum & concharum Teſtis, coralliis & ſimilibus, inprimis verò cochlearia & pocula iſtic confici & mediocri pretio venalia proſtare. *Operæ rara.*

7. Vidimus virum 45. circiter annorum monſtruoſi & enormis capitis. Quatuor pedes rotunditas ejus æquabat: pondus 70. librarum credebatur. Minimæ cæterum erat ſtaturæ & macilentus adeò ut oſſa cute tantùm tecta putaſſes. Incedere præ nimio capitis pondere non poterat. Loquebatur ſed debili & pluſquam fœminina voce. *Capito.*

Novem milliaribus Maſſiliâ Italiam verſus abeſt Telonum vulgò *Tolon*: oppidum quod portus ampliſſimus, Maſſilienſ. major ſed minùs ſecurus nobilitat. Sed huc te mea delineatio non vocat. *Tolon.*

Aquas ſextias vulgò *Aix* 5. leucarum diſtantem urbem pergendum tibi. AQUÆ, ab aquis calidis, terrâ iſtic erumpentibus; SEXTIÆ, à C. Sextio Calvino, qui victis Saliis hanc urbem condidit & Romanum præſidium in ea collocavit. Cæſus ad hanc urbem eſt à Cajo Mario Cimbrorum numeroſus exercitus. Urbs hodie Provinciæ metropolis, parlamento & Archiepiſcopatu fulget. Ampla eſt & ædificiis conſtat magnificis, plateis latiſſimis. Vix inventu eſt in Gallia quæ elegantia ipſam ſuperet. *Aix.*

Plurima hîc ſunt templa. Principale & Cathedrale eſt S. Salvatoris, *S. Saveur*. Baptiſterium

rium elegans in eo, octo columnis ex ſolido marmore oblongis circumdatum. Ingreſſui imminet ſtatua perelegans D. Michaelis. Palatium Curiæ magnificum habet, erectum à Franciſco I. & aream ſpatioſam juxtà. Thermæ à quîs nomen ſumpſit, ſunt in privatis ædibus.

Ædes perelegantes à Civitate Duci Guiſiæ Provinciæ Proregi donatæ, adiri merentur. Pinacotheca plurimis numiſmatis aliiſque rebus rariſſimis referta viſitur penes quem, Dn. *Ferrier* an *Perrier* dubito, dictum.

Antiquæ inſcriptiones, columnæ, & alia hujuſmodi hinc inde inveniuntur. Locus etiam oſtenditur ubi caſtra metatus fuerat Eſpernonius, cùm hanc urbem obſideret.

Aquis Sextiis tribus leucis abeſt *Loumas* oppidum: hinc Urgenum 5. leucis; inde prætterita arce vulgò *Chaſteau du Renard* dicta, & tranſito Durantio rapido & periculoſo fluvio, totidem aliis Avenionem pervenitur.

Salō des Craux. Obiter hoc addo Maſſiliâ rectâ Avenionem pergen ib. *Salon des Craux*, oppidum elegans cum caſtello tranſiri. In templo S. Franciſci Epitaphium viſitur Noſtradami, ſummi proximè elapſa ſeculo, Mathematici, quod tale: *Oſſa Michaelis Noſtradami unius omnium mortalium dicto digni cujus penè divino calamo totius orbis ex aſtrorum influxu futuri eventus conſcriberentur. Vix an. 62. M. 6. D. 17. obiit an. Salutis 1567. Quietem poſteri ne invideant. Anna Pontia Gerena Salonia conjugi opt.* V. F.

Attinges jam duos diſtrictus Franciæ ſceptro exemptos, alterum Comitatus Veniſſini, Principatus Auraici nomine alterum inſignitum.

Comitatus Veniſſæ. Comitatus Veniſſæ, ſive Avenionenſis, vulgò la Comté de Veniſſy, ab Ortu & Meridie, Pro-

Provinciæ ; à Septentrione, Delphinatui, ad Occidentem, Rhodano confinis eſt. Poſt Romanos Gothis, Burgundis, Francis, Imp. Romano-Germanis, Regibus Arelatenſibus, iiſque Comitibus Prouinciæ ſucceſſive paruit. Donec tandem Ioanna Regina Neapolis & Siciliæ in Pontificem Romanum Clem. VI. ipſum alienavit. Cauſſam rei alii aliam adferunt. Merula ait factum ad compenſationem tributi Romanæ ſedi per multos annos non ſoluti nomine regni Neapolitani, quod ſedis Apoſtolicæ eſt feudum. Franciſcus de Clapperiis in hiſtoria de Comitibus Provinciæ ideo Ioannam hoc feciſſe ait, ut Ludovico Tarentinorum Principi Conſobrino ſuo, cui primo marito interfecto, nupſerat, Regis nomen conciliaretur, his verbis: *In eamque cauſſam Pont. Max. Clementi VI. & Romanæ Eccleſiæ Avenionem civitatem cum territorio omni & juriſdictione*, 80. *millibus florenorum auri Florentiæ vendidit*, *an.* 1348. *Die* 9. *Iunii : ſed id non ſine ſuſpicione fiduciariæ aut ſimulatæ venditionis, ut illâ venditione pellectus Pontifex nomine regio maritum Ludovicum cohoneſtaret. Nam ſola pretii ſoluti confeſſio, nulla autem pecuniæ numeratio intervenit.* In tempore non conveniunt. Et in atrio quodam Palatii, ubi effigies Pontificum qui Avenione reſederunt, hoc legitur: CLEMENS VI. AVENIONEM SANCIÆ APOSTOLICÆ EMPTIONIS TITULO ACQUISIVIT, ANNO MCCCXLIII. Adde Cheſneum in Antiquitatibus Franciæ.

Regio frugum & fructuum, ſi qua ullibi, eſt fertiliſſima, & inſuper ex optima byſſi pannorumque tinctura, tum moletrinis papyro conficiendæ paratis lucrum pecuniarium præpingue ſentit. Commoditatem ei rei fluvii & rivi frequentes præſtant. Hinc tot in ea

urbes

urbes & oppida elegantiſſima. Fluviorum, quîs alluitur, potiores ſunt Rhodanus, Durantius, Sorga.

Avignon AVENIO, vulgò *Avignon*, metropolis eſt Comitatus: ab eo tempore quo Romam Pontifices reverſi fuere ſede Legati Apoſtolici (qui triennio quovis mutatatur, & XII. Helvetiorum ſtipatur pediſſequo) Archiepiſcopatu & Academia (in qua Paulus Caſtrenſis, Andreas Alciatus & Æmilius Ferretus docuere) clara. Sita eſt in ſiniſtra Rhodani ripa, à parte qua accedit flumen rupes eſt editiſſima, in qua prope ædiculam S. Martini duo tormenta bellica collocata ſunt. Ponte longo 1220. paſſuum, 23. arcuum, jungitur Neapoli, aut villæ novæ oppido in adverſa ripa ſito. Totus ferè eſt Iuriſdictionis regiæ. Mira narratur hiſtoria quomodo à S. Benedicto in rapidiſſimi hoc fluminis alveo ædificatus fuerit: quam vide in Cheſnei antiquitatibus, libr. 5. c. 9. Hodie pars ejus bona fluminis impetu disjecta conſpicitur. Circuitus ejus eſt ampliſſimus murique eam ambiunt elegantiſſimi, ſimiles Salmurienſibus, Monpeſſulanis & Aquæ mortenſibus. Ædificia habet magnifica. Septies ſeptena olim hîc numerata fuere. *Palatia*, *Parochiæ*, *Xenodochia*, *Monoſteria fœminarum*, *Collegia*, *Conventus*, *Portæ*. Numerus tamen in quibuſdam hodie fallit.

Templa Templa hîc complura ſunt elegantiſſima: in quis ferè hæc notanda:

1. Ad D. Magdalenæ Epitaphium tale:

Vnſer Leben vnd Ende
Steht alls in Gottes Hände.

D. O. M.

Hic jacet clarus & nobilis Wilhelmus Theodorus Nothhafs de Homberg, ex nobili illuſtrique Noth-

Nothhafftorum de Homberg Germanorum familia ortus, cui ſummo quondam deſiderio Gallorum urbes ac mores cognoſcere cupienti, cùm prope muros Avenionenſes inopinata æſtuantis Rhodani & funeſta inundatio ſupremum diem infœliciter attuliſſet, incredibile ſuis reliquit deſiderium & acerbum dolorem omnibus, præſertim cùm peregrè exextincto poſſe juſta perſolvere pro ſua pia voluntate diffiderent. Veruntamen defuncti pietatis & nobilitatis inprimis conſpicuæ atque etiam patriæ dulcis memor Nobilis Bartholomæus Solighoferus Sancto-Gallenſis ſuus popularis, poſtremum illi amicitiæ officium ac funus curavit, atque in S. Stephani ad D. Magdalenam templo, hoc monumentum familiæ inſignitum ſtemmatis parentum impenſis poſuit & F. F. Obiit anno Domini MDXCVI. die XI. Junii, Ætatis verò ſuæ XX.

2. In templo Fratrum prædicatorum Epitaphium Ferreti ICti.

3. In S. Martialis, Epitaphium ſuperbum Cardinalis Ambiani, ibidemque imagines omnium Abbatum Monaſterii Cluneati, inter quos fulget Rex Poloniæ, cujus effigiei hæc epigraphe adjecta: *B. C. Poloniæ Rex in Galliam ſecedens Cluneatæ monaſticæ vitæ ſe addixit & profeſſione amiſſa frater Carolus vocatus & Diaconi ordinem ſuſcepit. Anno ſui monachatus tertio à Polonis requiſitus, S. P. diſpenſatione à voto abſolutus regno inaugurari meruit, his tamen conditionibus: 1. ut Poloni ſingulis diebus Mercurii jejunent, unica tantùm refectione contenti. 2. ut omnes rotundâ coronâ in morem Monachorum utantur. 3. ut nobiles feſtis ſolemnibus dum ſacra peraguntur, ſtolam è collo ſuſpenſam ferant. 4. ut ſingulis è plebe perſolvant obolum in lucernam uſturam Romæ. Anno milleſimo quingenteſimo primo.*

4. Inprimis Celeſtinorum ædem viſitare te velim & in ea notari Epitaphium Clem. VII. Pon-

Pontif. altare ex ſolido marmore. In cryptâ ſubterraneâ ſepulchrum Petri antipapæ: ubi fontis ſcaturigo, varios morbos ſanare credita. Tabula in qua fruſtillatim diſcerpti pueri reſtitutique depicta hiſtoria, quâ de referam paulo pòſt. Pictura Sceleti à Renato Siciliæ & Neapol. Rege, cùm abiturus in regna ſua longinqua à ſubditis Avenionenſib. ut memoriam ſui relinqueret, rogatus eſſet, effigiat: ſimilis Andegavenſi, qua de ſuprà pag. 128. Tabella etiam viſitur inibi Ludovico Valeſio filio Caroli Ducis Aureliorum ſuſpenſa, cum his verſibus:

Ille ego qui gnatus, patruus ſum, frater avuſque
Regem non habui regia ſceptra tamen.

In eundem ſenſum Gallici duo ſunt verſus, quos non enotavi. Horti templo contigui duo ſunt peramœni.

5. In Franciſcanorum templo Petrarchæ amica LAURA tumulata eſt. Atque hæc de ædibus ſacris.

Palatium hîc Pontificum eſt vetus & amplum.

Introitus exhibet quatuor architectorum effigies. Monſtratur atrium igni & pulvere nitrato ſubjecto, uti narrant, disjectum: nunc ſphæriſterium pilæque minoris luſus. Aliud item, in quo Pontifices electi fuerunt, hodie pilæ majoris luſui deſtinatum. Aliud inſuper, in quo vice legatus ſedis Apoſt. audire ſolet ſe compellatum miſſos pulchrè ornatum, in quo hi verſus:

Qui varias operum moles, turritaque paſſim
Mœnia dimenſæ ſuſpicis artis opus:
Ingreſſus noſtras humiles ne deſpice ſedes.
Quærimus ex ſolâ commoditate decus.

Complura reſtant alia, quæ huc, cum dictis verſibuſque inſcriptis enotare longum eſſet.

Turris

Turris ibi præalta, & in ſummo data opera foramen factum, collocando tormento ad infeſtandum liberum pontis tranſitum. Ex hac neſcio an alia infans prolapſus miſere in fruſtra disjectus à Petro Antipapa reſtitutus dicitur. Tabulam in Celeſtinorum æde cujus rei picturam continentem ſuſpenſam ſupra retuli. Sacella etiam templi cum audientiâ Rotæ adiri merentur, ac vicinum armamentarium.

In collegio ICtorum cathedræ inſcriptum notabis: *Seſſio Æmilii Ferreti: Peritum orno, imperitum dedecoro.*

Judæorum magnus hîc eſt numerus, qui Synagogam etiam ſuam habent, in qua quotſeptimanis à Monacho concio habetur (ea enim conditio hîc morari volentibus præſcripta) ſi forte quem converti obtingat. *Judæi.*

In faſtigio domus cujuſdam collocatum eſt apud Cardinalis, qui malignis artibus neſcio cujus nominis Pontifici toties dolores & morbos conciliabat, quoties ejus imaginem, quam ſecum geſtabat, articulis pungebat.

Alia aliis notata, mihi non viſa, ut domum Regis Renati, aream *placepia* dictum, XII. Imperatorum ex marmore effigies & quæ hujuſmodi ſunt plura, indubie ſcies cum viro CL. humaniſſimoque D. Henrico Bacmano Medic. Doct. Germano familiaritatem contraxeris: quod inſuper te habere nolim.

Caveas hic pulpamenti Terentiani venditores & proxenetas, qui ſe ſiſtent tibi quamprimum urbem ingreſſus fueris. Noriſque merces illos corruptiſſimas vænum exponere.

A Judæis mirum ni negotium tibi faceſſetur, qui alterius generis nec vivas merces tibi adferent & omni conatu loculos tuos

 oppu-

oppugnabunt: quîs tamen facilior expugnata eſſe poteris quàm alteris.

S. André. Fortalitium trans Rhodanum prope Villam Novam oppoſitum Avenioni eſt fanum S. Andreæ, in edito loco ſitum munitiſſimum cùm loci ingenio, tum propugnaculis & præſidio perpetuo.

Huc breviter de Avenione, metropoli Comitatus Veniſſini: qui tres alias urbes Epiſcopales continet, Carpentoractum, Cabalionem, & Vaſionem: vulgò *Carpentras*, *Cavaillon*, & *Vaiſon*: prætereaque, oppida complura minora amœniſſima.

Avenione cùm es, imò antequam ad illam accedas) nec enim valde divertendum eſt à recto itinere) memineris Vallis clauſæ, vulgò *Vaucluſæ* dictæ. Seceſſus hic fuit Fr. Petrarchæ quoties meditationibus Philoſophicis dedere ſe voluit. Rupes eam undique cingunt & ſcaturigines aquarum limpidiſſimæ largiſſimæque.

Vaucluſe. Ex hoc Comitatu egredieris in Principatum Arauſienſem, cui nomen à primaria urbe, quæ Arauſio Cavatum, minùs Latinè Araica, vulgò *Aurange* aut *Orange* audit. Terra feraciſſima omnium frugum fructuumque. Crocum etiam copiosè hîc creſcit. Sola poma Auraica deeſſe dicuntur, ut proverbio jactetur: *En Orenge il n'y a point d'Orenges*: ſi modo veritas ſua proverbio conſtat.

Orenge. Principes nuperi Arauſionis fuêre ex familia Cabillonenſi & Claudia Cabillonenſi Principatus herede Renato Naſſovio nuptâ, ex Naſſovienſi, quos hodieque dominos agnoſcit. Urbs ad fluvium Argennam, vulgò *Argente*, ſita olim longè amplior fuit, indicium facientibus veterum murorum reliquiis. Secundanorum colonia. Arcem habet fortiſſimam & multorum præſidiariorum capacem. Tres areas in ea ſunt: *la vignaſſe, le donjon, la cortaine*. Puteus in ea immanis profun-

funditatis. Proſpectus inde in VII. Provincias: Languedoccium, Provinciam, Delphinatum, Vivareſium, Arverniam, Forenſes & Arauſienſem terram.

Antiquitatis monimenta hîc ſunt Arcuum Marii, (ſic vulgò vocant) Theatri & Templi Dianæ reliquiæ.

De arcu & Theatro hæc amico meo Arauſione communicata fuerunt Gallice ſcripta: unde quo quàm potui exſcripſi. Hiatibus ignoſces.

Les Romains jugeans la ville d'Orange digne de leurs monuments ils l'embellirent de ce grand arc triumphal dreſſé cent ans avant la Nativité de noſtre Seigneur Ieſu Chriſt à l'honneur de C. Marius & Catulus Luctatius Conſuls Romains apres la victoire obtenue par eux ſur les Teutons & Alimbrons Cimbres, qui furent vainous pluſieurs fois en bataille rungee, ainſi que les hiſtoriens & marques dudit monument teſmoignent, & de faict les combats & batailles s'en peuvent encor remarquer par les ouvrages relevez du coſté de midy & Septentrion où l'on voit les repreſentations des pavois, picques, targes & autres ſortes d'armes des Romains, des navires briſees, des cordages, des maſts tridens, & autres pieces ſervans à la navigation. Mais principalement les noms deſdicts Marius & Catulus qui ſe liſent fort apertement en deux endroicts, & par la figure des gens à pied, & cheval, les uns rendant le combat, les autres emportez par l'effort & fureur de la guerre. On void auſſi en un coing dudict arc la figure de Marche Sirienne Pithoniſſe tenant le doigt à l'oreille, de laquelle ledict Marius ſe ſervoit pour la prediction des choſes à venir & ſuccez des batailles, la faiſant conduire avec honneur & reverence dans une litiere veſtue d'une grande robbe de pourpre, & aſſiſter aux ſacrifices, l'ayant en admiration à cauſe des merveilles qu'on diſoit qu'elle avoit faict à Rome en preſence de la femme dudict Marius, *Arcus Marii.*

ainſi que Plutarque & autres hiſtoriens ont laiſſé par eſcrit, & à l'oppoſite du coſté de Septentrion tirant au levant on void la marque de l'enſeigne & triſlame des Romains appellé labarum, *lequel ils faiſoyent porter par cinquante Chevaliers, qu'ils appelloyent* præpoſitos labarorum, *les jours des batailles & combats, en laquelle enſeigne conſiſtoit une partie de l'honneur & de la grandeur de l'empire. On y voit auſſi la forme & la figure de toutes les pi ces, deſquelles les meſmes Romains ſe ſervoyent en leurs ſacrifices. On void auſſi ſur le midy les effigies des Chefs de leurs ennemis meſme en triomphe, ayans les mains liees par derriere, & le nom du Roy de ceſte grande armee des Barbares appellé Tauro-Bacchus comme teſmoigne quelque hiſtorien, ſe trouve eſcript ſur une grande pierre dudict baſtiment, qui eſt cheute par l'injure du temps, duquel nous n'avons autre teſmoignage que celuy qui en a eſté laiſſé par ceux qui nous ont precedez. Mais en tout ce baſtiment, il ſemble qu'il n'y a rien de plus remarquable, que la ſtructure & la magnificence du grand portail..... qui eſt au milieu des deux autres petits arcs baſtis des grandes pierres avec leur pilaſtre, ... chappeaux friſez, & autres ouvrages admirables. Or les plus grans combats qui ſont repreſentez audit arc ſe firent en Provence pres la ville d'Aix, & encor comme aucuns eſtiment avec quelque apparence pres d'un lieu qu'on appelle Pourrieres, ou les meſmes Romains laiſſerent les marques de leurs victoires par les monuments qu'ils y firent dreſſer, l'Antiquité deſquels ſe void encores malgré des ans: c'eſt quoy on a parlé depuis touſieurs en memoire de ceſte grande journee, & les combats qui furent faicts en ce quartier là; & ſe parle encore du triomphe de Pourrieres. Mais ainſi il y a apparence que partie des ennemis fut vaincue pres du lieu où le triomphe fut dreſſé. Car il y a un quarter du terroir de ladicte ville d'Orange, boutiſſant la riviere du*

Rhoſne

Rhoſne qu'on appelle Martignant par abus & corruption du mot, qui vray ſemblable derivé de Marius pluſtoſt que de Mars, comme aucuns eſtiment. L'on dit qu'une partie des Romains y campa & fit ſejour quelque temps, pour remarquer la contenance de leurs ennemis, & s'accouſtumerent à leur façon de faire, & pour avoir plus de commodité de fortifer leur camp, & le munir de toutes ſortes de munitions de guerre & de viures, vaincre par le temps & par la patience des Barbares, & deſtourner ce grand orage qui devoit aller fondre ſur Italie, Marius fit faire un canal en la dicte riviere du Rhoſne appellé depuis Foſſa Mariana, *pour rendre à bord des Navires plus aiſé, & forma de grand retranchement ſon camp attendant l'opportunité pour commencer de venir aux mains, & donner ſur l'ennemy: comme il fit lors qu'il le vit porter en deſordre. En ſomme, cet arc triumphal eſt admirable, tant par ſon antiquité que pour la rareté des ouvrages revelez, qui repreſentent leſdictes batailles.*

Leſdicts Romains pour gaigner la bonne grace du peuple, embellirent auſſi ladicte ville d'Orange, d'un cirque qui eſt au pied le la montagne en forme de theatre, que le vulgaire appelle Cire *par abus, ayant devant & en perſpectivè un des plus beaux ponts par des murailles qui ſcit en europe tenant* 18 *cannes de hauteur.* 64. *& un quart de long, qui revient à* 227. *pieds françois, duquel les jeux & combats ſe faiſoyent tantoſt des hommes ſeuls, & tantoſt avec les beſtes ſauvages, comme Ours, Taureaux, Lyons, Pantheres, quelques fois les hommes combattoyent entre eux à cheval, dans ces lices & ſtades telles que celle qu'on void au devant dudit cirque, ce qui ſe peut verifier par les marques des baſtimens qui ſont encor au dehors d'iceluy par où on void les ſieges des ſpectateurs faicts en forme de degrez, & en voutes baſſes tirant contre mont*

la montagne, ſervant pour toutes ſortes de perſonnes : mais principalemen pour les chevaliers, leſquels ſieges eſtoyent appellez par les meſmes Romains Cannæ, *on y remarque encore par dedans & ſur le milieu des colomnes parquets capitaux & une cornice de marbre richement entaillee fort eſlevee, où poſſible eſtoit le lieu deſtiné pour le ſiege des Conſuls & autres perſonnes appellé* Podrum, *où pieça eſtoit l' Orcheſtre la où les Magiſtrats ſo tenoyent, ou pluſtoſt ce devoit eſtre le ſiege des Empereurs ou leurs Lieutenans, qui eſtoit eminent & eſlevé, appellè* Suggeſtum, *comme l' endroit ou ladicte cornice eſt poſee: laquelle marque la richeſſe de ces ouvrages, la dignité de la place deſtinee pour le ſiege des plus honorables perſonnes. Il y a auſſi pluſieurs arcs & portes en ladicte muraille, fermans ledict cirque du coſté de Septentrion, dont il y en a une au milieu tres-grande comme la principale, les autres eſtant tellement proportionné, & d'un coſté & d'autre, avec leurs pilaſtres, chapiteaux & cornices que cet edifice eſt du tout admirable. Mais il y a grande apparence que leſdictes portes qui ont eſté fermees depuis peu de temps, comme ſe void par le baſtiment d' icelles qui n' eſt gueres vieux, ſervant principalement pour le paſſage des hommes & des beſtes deſtinees au combat, & c'eſt que les Hiſtoriens diſent,* aditus & portulas eſſe in theatris è quibus feræ imitebantur in theatrum & emittebantur. *Et quant aux beaux corps de logis qui ſont à chaſque bout dudit cirque, il y a apparence que c'eſtoyent ordinairement les Theatres & Amphitheatres, pour enſerrer beſtes ſauvages,* è quibus poſtea emittebantur ad venationem exhibendam, *ou l'un & l'autre ſervoit pour enfermer les gladiateurs, & les en faire ſortir pour entrer au combat ou d homme à homme, ou avec les beſtes : Car quelques fois les hommes comme les priſonniers de guerre, & les Chreſtiens du tems des Empereurs, eſtoyent expoſez aux beſtes dans les Theatres, pour donner paſſe-temps aut peuple, c'eſt*

que

que les Juriſconſultes diſent en pluſieurs parts, in arenam aut ad beſtias damnari: unde arenarii dicebantur. *Laquelle ſorte de combat eſtoit extremement cruelle & effroyable ſe faiſant de ſang froid. C'eſt pourquoy la plus part du temps ceux qui eſtoyent condamnez à tels ſpectacles aimoyent mieux ſe desfaire de leurs propres mains, que de ſervir de paſſetemps au peuple, & de paſture aux animaux. Or tous ces combats ſe faiſoyent premierement, lors qu'on devoit aller en quelque expedition, & à la guerre, pour accouſtumer les ſoldats aux armes & combats, & au ſang, & lors deſdits combats, on avoit accouſtumé de jetter du ſable au fond du Theatre, à fin que le ſang ne fiſt horreur aux gladiateurs, & pour y aller plus à l'aiſe. C'eſt pourquoy on appelle les cirques & theatres* des Arenes, *on avoit auſſi dans ledict cirque des degrez ſervans pour monter aux ſieges & lieux plus eſlevez & eminents.*

Atque hæc ita in commune credita fuerunt. Aliter hac de re ſenſit Iſacius: qui arcum illum non Marii, ſed Q. Fab. Maximi trophæum fuiſſe conjicit: cùm ex authoritate Flori, tum quòd in ipſo Arcu, qua parte Lugdunum ſpectat, ſtatuæ Regis manus à tergo devinctas habentis in pectore inſcriptum BUDUACUS: quod nominis Arvernis uſitatum apud Florum, & inſcriptioni veteri apud Goltzium, tum ſimile fœminæ apud Tacitum reſtituendum ſit. Obſervavit idem tres veluti effigies triumphantium in hoc arcu conſpici, quas opinatur eſſe C. SextI, Cn. Domitii Ænobarbi, & Q. Fabii Maximi: à quorum primo tentata potiſſimùm hæc Galliæ pars, ab Ænobarbo victoriis plurimis conquaſſata, tandemque ſuccedente Fabio Maximo, ſuperatoque poſtremum Buduaco in provinciam redacta fuit. Idem obſervat has de iiſdem populis diverſorum victorias ſæpe confundi. Idem etiam murum, qui templum Dianæ fuiſſe creditur, Mar-

ris & Herculis templorum reliquias eſſe conjectat, ex loco Flori, cùm ait: *Quo loco Iſara & Rhodanus Fluvii confluunt prope Cemmenum montem Q. Fabius Maxim. 30. millium non integrorum exercitu inſtructus 200. millia Gallorum concidit, ibique trophæum ſtatuit ex albo lapide ac duo templa, unum Martis, alterum Herculis.* Hæc Iſacius. Ego valdè metuo ne loci ſitus contradicat ipſius conjecturæ. Longè enim abſunt Arauſione Iſaræ & Rhodani confluentes. Sed de hoc alio tempore.

Fons ſterilitatem abigens. Fons hic præterea eſt creditus ſterilitatem fœminis abigere ſi ejus aquis lavent id, quo ſunt quod audiunt. Hinc etiam nomen, quo vulgò venit, adeptus eſt.

Pont de S. Eſprit Non procul hinc abeſt, pons S. Spiritus, oppidum elegans munitumque, ubi elegantiſſimo ponte ex lapide quadrato Rhodanus tranſitur. Longus eſt 1206. latus 15. paſſus: arcus habet 22. Columnæ intermediæ omnes in medio ſui lata veluti feneſtra undam, ſi plenior ſit Rhodani alveus, tranſmittunt. Paulò hic locus extra viam ad ſiniſtram abeſt: meretur tamen videri. Qui adverſo itinere Rhodano deſcendunt, ſi in minimo tempeſtas adverſetur, rectiùs egrediantur navi antequam huc perveniant. Cum periculo enim hic pons tranſitur.

Mornas Bolaine. Pierre late. Rectà, præterito oppido *Mornas* cum arce in prærupta rupe, item alio elegantiſſimo *Bolaine* ditionis Pontificiæ, ad oppidum *Pierre-late* contendenti quinque Arauſione ſunt leucæ. Inde montoſa via ſuperata, tranſmiſſa *Caſtelnau de ratte. Monte-limar. Loriaut Liuron.* gemina olim in duplici utrinque monte (quas muros tamen unit) arce *Caſtelnau de ratte*, & confectis tribus leucis occurret *Montelimar* urbs non inelegans & Mercurialis. Quatuor leucis hinc fereris in oppidum *Loriaut*: & poſt præteritis oppido & arce *Liuron* in monte ſitis prope Rhodani & Iſaræ confluen-

fluentiam, totidem reſtant Valentiam uſque ſuperioris Delphinatus urbem primariam.

DELPHINATUI nomen eſſe volunt à regionis hujus caſtello antiquo *Chaſteau Dauphin*: alii à Delphino filio Comitis Griſinandæ, qui circa annum 1061. rebus in his oris valde turbatis, occupatis his terris & Gratianopoli metropoli conſtituta à filio ſuo eas denominavit. Vide Cheſneum pag. 145. Ab Ortu Sabaudiam & Pedemontium; ab Occidente, Veniſſimum Comitatum & Vivareſium Languedoccii portionem: à Septentrione Lugduneſium & Breſſiam habet conregionales, Principes nomem Delphini geſſere, & ultimus Humbertus, qui regno Galliarum has terras adjecit, voluit uti primogenitus Regis filius vocabulo Delphini Viennenſis vocaretur: & inſignia geſtaret ex Francicis & Delphinaticis mixta. Unitus regno fuit hic Ducatus regnante Philippo ejuſque filio Ioanne circa annum 1340. & ſeqq. Delphinus primus ex Regum filiis fuit Carolus Ioannis filius, hujus nominis quintus Rex Franciæ. In ſuperiorem & inferiorem dividunt. Superior Provinciam attingit & ex parte Sabaudiam. Inferior Lugdunenſem tractum & Breſſiam. Terra non unius ejuſdemque eſt genii, modò plerarumque omnium rerum utibilium ferax, modò earum omnium ſterilis. Plana alicubi, ſed majorem partem montoſa. Vina diverſis locis producit. Generoſiſſima deprehendi quæ prope Gratianopolin dant annoſæ & in aliarum arborum excelſitatem ſurgentes vires. *Delphinatus.*

Nos hîc jam luſtrabimus illas urbes, ad quas ratio itinerum præſcripta nos ducet.

VALENTIA antiquum nomen retinet, vulgò *Valence*, Agro circumjacenti

nomen fœnerat, ut dicatur *le pays de Valentinois.* Urbs Ducatus titulo, Epiſcopi etiam ſede & Academia fulget. Templa omnia bellis civilibus diruta fuere: alioqui magnifica. Reparantur tamen quotidie, & ex parte reparata ſunt. Ingreſſus templum D. Apollinarii à ſiniſtra notabis hanc inſcriptionem: *Tito Pompejo Hilari Lucrino T. Pompejus Baſſus Et patri & ſibi.*

In Jacobinorum æde pictura & oſſa Gigantis Buardi, XV. cubitos proceritate æquantis, monſtrantur. Similia Molinis videri ſuprà notavi. Inſcriptiones antiquæ hîc plures ſunt inventu. Mihi jam illæ ad manus non ſunt. In ruinis templi D. Petri monſtratur antrum, quo ſubtus Rhodani fluenta in adverſam ripam exiri potuiſſe jactant. Fœminæ tumbus & corpus in ſpeciem integrum gemmiſque ornatum, mox tamen ad intromiſſum aërem in cineres diffluxum, olim hîc inventa, cum hac inſcriptine D. JUSTINA M. Monſtrari adhuc dicitur extra portam D. Felicis. Fontes hîc celebrati ſunt aliquot, de quis in re præſenti ab incolis ſcies. Fortalitium hic urbis defenſioni exſtructum eſt, 5. propugnaculis conſtans.

Tain. Tribus leucis ſuperatis Thinnium, vulgò *Tain*, oppidum Comitis Turnonenſis te excipiet. Ex ſpatieris protinus lembo trajectus in oppoſitum oppidum *Tournon*, Caſtellum iſtic fortiſſimum, Collegium Jeſuitarum elegantiſſimum, Bibliotheca inſtructiſſima. Verſus Gallicos de oppoſitis his duobus oppidis retuli ad urbem Taraſconem.

Piage. Sex leucis hinc *Piage* abeſt: tribus inde Vienna.

Vienne. Viennæ divertendum ad ſcyphum aureum *à la couppe d'or.* Mõſtrabitur tibi ab hoſpite liber in quo omnes antiquitates, quæ in hac urbe & circa eam ſunt inventu, conſignatæ ſunt.

Hic

Huc exſcribere omnes prælongum eſſet. Indicabo tantùm quæ tranſeuntes adire ſolent loca viſu digna, quanquam valde dubito an ſint omnia talia, qualia jactantur.

A Venerio Africano exule biennio ædificatam & inde Biennam vocatam in vulgus tradunt. Salsè hoc ridet Merula. Quidquid ſit, antiquiſſimam reliquiæ antiquitatum plurimæ, longè etiam hodierna ampliorem fuiſſe veterum murorum rudera teſtantur. Alpinam vocat Auſonius 4. *Parental. & Carm. 7. de urbibus.* Notat ibi Vinetus ex Plinio & Ptolomæo Viennam Auſtriæ urbem non, ut hodie, cognominem huic fuiſſe, ſed *Viana* nomen habuiſſe. Circumjacenti tractui nomen dat *le pays de Viennois.* Alluitur Rhodano cui ſe *la Giere* fluviolus miſcet, qui moletrinis papyri, & officinæ in qua laminæ gladiorum fabricantur valde conducit. Ne negligas officinam hanc Vulcaniam adire. Miraberis induſtriam hominum ad talia ſervitia aquas perduxiſſe: quin & ſolent haut pauci numerum laminarum mediocri pretio hîc ſibi parare. Marti & Victoriæ olim à Gallis Senonibus cùm in Italiam irruerent ædificatum fuit templum. Ædes S. Mauritii primaria eſt. Gradibus elegantibus in eam aſcenditur. Ante altare epitaphium notabis Franciſci Delphini æneum, ubi & cor ipſius ſepultum. Videbis cordis figuram ſaxo inciſam cum hac epigraphe: *Officina gladiorũ*

D. O. M. S.

Corpus abeſt, cor tantùm hîc eſt pars maxima noſtri.
Principis, in cœlo corporis umbra manet.

Domino Franciſco, Franciſci primi Galliarum Regis auguſtiſſimi primogenito Delphino Viennæ, Britanniæ Ducis, Viennenſes mœſtiſſimi poſuerunt. Id. Jul. 1548.

Supra introitum templi caput fundatoris ex marmore collocatum eſt.

In ædis D. Petro ſacræ ſacello ſanctum Sepulchrum ex marmore oſtenditur clathris ferreis circummunitum. Opus affabre elaboratum. Ædes B. Virginis Veteris, formæ quadrangulæ octo columnis fulcitur in longitudinem, in latitudinem quatuor. Prætorium Pilati fuiſſe creditur. Exteriùs ſcriptum : *C'eſt la pomme du ſceptre de Pilate.* Cæterùm Pilatum huc à Tiberio relegatum ex D. Hieronymo adferunt. Turrim, in qua captivus retentus, domum ejus haud ita procul in Rhodano montes ab eo dictos, pyramidem extra urbem ubi domum ejus fuiſſe credunt, ſpecus quo ſe præcipitârit nebulis perpetuò obductum, monſtrant. Ego hæc omnia prætervehor.

Amphitheatrum hîc magna ſui parte integrum : muri veteres, in primis ubi collegium nunc excitatum eſt ex prægrandibus ſaxis : Carcer iſtic vicinus, ubi Princeps Arauſienſis detentus : Xenodochium cui Latini verſus de ortu & interitu urbis antiquæ, ut operam ipſis impendas, magis merentur. Duo ſunt hic caſtella : *Pypet*, fortiſſimum in rupe edita, & quod pro inexpugnabili venditant : *La Baſtie* non æqui roboris, & intus magna ſui parte lacerum.

Quinque leucarum diaſtemate hinc ſejunctum eſt Lugdunum, Galliæ & Propugnaculum & Emporium nobiliſſimum : vulgò *Lyon*, dicta urbs. Tractus vicinus à nomine ejus nomen accepit, vocaturque, *le Lyonnois* : cujus termini ſunt ab Ortu, Sabaudia ; à Septentrione, Breſcia, ab occaſu, Forenſes & Arverni ; à Meridie, Delphinates & Languedoccii.

Merebatur ocellus hic urbium encomia ſui ampliora, quam mei inſtituti fert ratio. Pro-

Promam nunc ea, quæ omnino premi non debent. Alia videbis & experieris ex temetipſo.

Nomen urbis quidam à Lugdo 13. Galliarum Rege, Beroſi hypobolimæi auctoritate perſuaſi derivant. Qui ſi iſtius Regis tempore id huic urbi impoſitum opinantur, falluntur: Quod patebit ex loco Polybii mox allegando. Rectiùs fortaſſis cum aliis dixeris Plancum, ad quem per cantilenas Bardorum, quæ loco Annalium Gallis erant, memoria antiquorum Galliæ Regum (quales fuere Celtes, Belgius, Allobrox, Lugdus, Narbo, &c.) pervenerit, à Lugdi nomine Lugdunum indigetaſſe.

Alii à Lugendo, quòd incendio fatali, aut etiam Severiano in deplorandam ceciderit calamitatem. Ridentur hi non nemini in hoc ſuo luctu, ideo quòd conſtet ante hæc incendia nominis hoc ipſi inditum. Ego adeò non improbem, ſi pro nominis alluſione id habeas. Poſſes etiam dicere, urbem LUGDUNUM non inepte nomen ſuum poſt illas calamitates in *Lugudunum*, aut *Luctuſdunum* transformare potuiſſe. Extant hanc in rem Elegidion ex vet. cod. Jacobi Tavelli Senonenſis deſcriptum, & rei literariæ communicatum à CL. de Rubys 1. *Hiſt. Lug. cap.* 30.

Gallia Victoris premitur dum Cæſaris armis.
Victaque Romano ſubditur Imperio.
Qua fluit in Rhodanum pinguis lentuſq; Sagona.
Conditur à Planco, Plancia magna viro.
Urbs ea, ſeu locus hic, lento qui præſidet amni,
Monte jacens, flammis corruit in cineres.
Inſtaurant cives in margine fluminis urbem.
Et meliore locant mœnia priſca ſolo.
Nomen ab eventu triſti renovata priori
Lucdunum, à luctu quem dedit ignis habet.
Vulcano fanum, qui ſacros temperat ignes,

Po-

Ponitur in tumulo quo cinis urbis erat.
Omen id, ut flamen ſuper execrabilis eſſet:
Et memor exuſti, plebs miſeranda, loci.
Fama refert populum, quo dignis actibus eſſet
Clarior, & doctis urbs bene culta viris.
Marmore candenti niveum poſuiſſe theatrum,
Hîc ubi ſe flumen miſcet utrumque ſimul,
Palladis ara Deæ medio ſtetit orbe theatri,
* *Mira canent quævis nomine poſſe putenas.*
Palladis intactæ Rhetor dicturus ad aram,
Palluit, & ſtupido protinus ore fuit,
Ipſe licèt Cicero Divæ ſimulachra petiſſet,
Ante Deæ ſcenam corde tremente foret.
Sed modus unus erat placandi numinis iram.
Miteſcunt ſacris numina quæque ſuis.
Fit focus ex lento, mediâ clariſſimus Arâ
Lumine quo flagrans garrula pica perit.
Stat ſupplex circum populus, funditque ſacerdos.
Thura Palatinis cum ſale dona ſacris.
Hic ubi libavit (fas eſt) impallidus orat
Rhetor & orantis verba Minerva probat.

Alii, quaſi lucidum collem ſignificet, Lucdunum ſcribunt, non adeò inconvenienter. Nam & Ericus Monachus lib. 4. de vita S. Germani in *Lugduno*, dictionem *Lucht*, agnoſcere videtur:

Lugduno celebrant Gallorum famine nomen,
Impoſitum quondam quod ſit mons Lucidus.

Quo videntur etiam collimare verſus Senecæ in morte Claudii:

Vidi duobus imminens fluviis jugum,
Quod Phœbus ortu ſemper obverſo videt:
Ubi Rhodanus ingens amne prærapido fluit,
Ararque dubitans quo ſuos curſus agat,
Tacitus quietis alluit ripas vadis.

Alii quaſi *Lucii collem*, accipiunt, quòd Lucius Munatius Plancus eam in colle, *Forum Veneris* poſt dicto, cum ante inter Rhodani & Araris fluen-

ſluenta ædificata tunc in ruinis jaceret, reſuſcitarit: tum quod antea Lugduni vocabulum, ipſi inditum fuiſſe nullis ſide dignorum auctorum teſtimoniis conſtet. Inſula enim ante vocata fuit. Livius: *Poſtero die profectus Annibal, adverſa ripa Rhodani, mediterranea Galliæ petit: non quia rectior ad Altes via eſſet, ſed quantum à mari receſſiſſet, minùs obvium fore Romanum credens: cum quo priuſquam in Italiam ventum foret, non erat in animo manus conſerere. Quartis caſtris ad Inſulam pervenit. Ibi Arar, Rhodanuſque amnes diverſis ex Alpibus decurrentes, agri aliquantulum complexi, confluunt in unum, mediis campis Inſulæ nomen datum.* Polybium perinde loqui, notant alii, & addere Inſulam hanc fuiſſe, πολύοχλον κὴ σιτοφόρον: Plutarchus verò: *Annibal caſtra movit, & per ripam Rhodani adverſo flumine profectus, paucis diebus pervenit ad locum, quem inſulam Galli vocant. Hanc Arar, & Rhodanus amnes ex diverſis montibus confluentes efficiunt. Ibique nunc Lugdunum eſt celeberrima Galliæ urbs, quam longis poſteà temporibus à Planco Munatio conditam fuiſſe accedimus.* Ex dictione *nunc*, patet, ante Lugdunum non fuiſſe. Ac neceſſe erat nomen urbis mutato ipſius ſitu mutare. Quin retento antiquo vocabulo ineptè appellâſſent Inſulam, extra confluentes in colle poſitam urbem. Niſi fortè verius inſuper eſt Inſulam non fuiſſe urbem, ſed omnem illam terram quæ Rhodano, Arari & montibus interjectis concluditur, figuram literæ Græcæ Δ efficiens, ad exemplum Inſulæ Ægypti: quod ex Polybio pulchrè deducit contra Paradinum Cl. de Rubys 1. *Hiſt. Lug.* 6. Huic tamen etymologiæ id contradicit, quod nunquam à prænomine Romani urbes à ſe conditas, ſed potiùs nomine familiæ, appellarunt, ut patet in Aquis Sextiis, Foro Iulii, & aliis.

Sunt qui à Lugda Cæſaris legione frequenter

ter hîc hibernante deducant. Lugda autem idem quod fulgur Gallis ſignificabat. Cujuſmodi nomina terroris plena legionibus indere ſolebant. Exemplo ſint Rapax & Fulminatrix.

Aliis nec id adeo ineptè, à voce *Luck*, quæ hodieque Belgis fortunam ſignificat & litera adjecta Germanis effertur *Gluck* derivare, tanquam fortunatum collem, placuit. Hinc itinerarium Burdigala Ieroſolymas ducens interpretatur *Lugdunum, Deſideratum montem. Dunum* enim montem aut collem antiquis Gallis notaſſe, vulgus etiam novit, ſuntque hujus farinæ urbium nomina frequentiſſima, ut: *Auguſtodunum, Cæſarodunum, Noviodunum Iuliodunum, Miliodunum, Verdunum, Ebrodunum, Caſtellodunum.*

A fluviis etiam, quîs adluitur, alia urbem hanc nomina obtinuiſſe, tacendum non eſt. Rhodanuſiam vocat Sidon. *lib* 1. *Epiſt.* 5. Uti Horatio 2. *Od. ult.* Lugdunenſis *Rhodani potor*, dicitur Arariam indigerat hiſtoria Lupi Lugdun, Archiepiſcopi, & perinde Lugdunenſis Sidonio 1. Epiſt. 8. *Araricus bibitor* audit.

Hodie vulgò vocatur *Lyon*: an nomine contracto ex Lugduno? Vix me abſtineo ne credam, cum & *Laudunum*, in *Laon*, & ſimilia in ſimilia abîſſe videam. Nec tamen abs re eſt quod Claudius de Rubys adfert. Poſtquam & urbs & urbis nomen abolitum & oblivioni damnatum eſſet, veriſimile non fuiſſe & Chriſtianos & paganos qui in planicie qualem moliebantur urbem, priſtinum & damnatum nomen ipſi imponere auſos fuiſſe. Aliudque potiùs ipſi indidiſſe, idque à coloniæ hic collocatæ inſigni, quod fuit Leo: quemadmodum Piceni, à Pico inſigni ſuo appellati fuere. Vide pluribus hac de re Pub. lib. 1. c. 30. pag. 113.

Ho-

Hodie hujus urbis ambitus & jugum iſtud ſive collem, in quo, là Munatio Planco poſita, *Forviere* dictum, & Inſulam in qua antiquitus collocata quibuſdam creditur, cum imminente monte, S. Sebaſtiani dicto, complectitur. Suntque quadrigemina de quîs gloriari poſſit: *Duplicem ſe eſſe urbem, duos ambitu ſuo complecti montes, ripis duorum fluviorum navigabilium impoſitam, duobus in ea aut ad eam pontibus ſaxeis elegantiſſimis & fortiſſimis duos illos fluvios tranſiri.*

Adeoque in ipſo mœnium circuitu & montes ſunt & planicies, & terra eſt & unda; ædificia & loca ab his vacua, eaque hortis, vineis, ſegeti, pratis relicta. Vix credo repertu urbem tam variâ amœnitate pollentem. Sive ex imo in ſuperiora & æqualia reſpicias: ſive ex ſummo inferiora ſub & circumjecta contempleris, oculos animumque expleri nequibis. Magnum eſt quod dico, ſed audacter tamen aſſero, æquè commodo loco vix aliam Europæ ullam poſitam eſſe urbem. Hinc enim prono Rhodano promptus abitus in Italiam, Hiſpaniam, Africam, Orientem, & Occidentem: Hinc ad 12. leucas abeſt Ligeris navigabilis, quo in potiſſimam Galliam, Hiſpaniam Septentrionalem, Angliam, Belgium, Daniam, Germaniam inferiorem mercimonia transferri poſſunt: quin Geduno (*Gyan*) in ripa Ligeris poſito unius diei itinere tantùm abeſt Montargium, ubi alius fluvius, cujus nomen excidit, naves ferre incipit, qui Sequanæ poſt miſcetur, ut commodè in regni metropolin, & breviori inſuper itinere in Septentrionaliorem Galliam merces ferri poſſint. Hinc in Germaniam paulo longior quidem via eſt terreſtris, ſed qua & ad Rhenum, & Danubium longiſſimos poſt fluvios merces delatæ ad remotiſſimas

gen-

gentes citra magnam difficultatem ablegari queunt. Quæ etiam ſola mihi videtur eſſe cauſa quòd tot opificia & artificia hic florent, tot non indigenis ſolùm ſed diverſarum etiam nationum remotarum mercatoribus, quîs in ſua ſunt collegia & privilegia, abundat. Accedunt commoditates victus incomparabiles. Vinum intra mœnia & circa producit generoſiſſimum: quin & ex Burgundia ſecundo Arari, & adverſo Rhodano ex Provincia, Languedoccio & Delphinatu adfertur. Pretiumq; ejus in tantâ copiâ eſt valde mediocre. Inprimis quia ejus efferendi & aliis nationibus eo carentibus communicandi commoditas hiſce provinciis non eſt talis, qualis reliquæ ad Ligerim, Garumnam, Sequanam, & Carantonum Galliæ. Illis enim fluviis abitur ad terras Septentrionales quæ vinum non producunt: Rhodano verò ad illas, quæ id minimè deſiderant, ut Italos, Hiſpanos, & ſimiles. Uti hac ratione natura huic urbi populoſiſſimæ proſpexiſſe unicè videatur. Frugum feracia arva perinde & in urbe ſunt & eam circumdant, ac advehitur ex Burgundiâ fertiliſſimâ regione infinita, cùm opus, frumenti copia. Fructus & in ipſa & circum naſcuntur omnis generis, & ex Provincia adferuntur copioſè. Jucundùm eſt, contemplari primo vere florentes in longo montis in urbe & extra eam jugo amygdalos cùm aliæ arbores pleræque ne germinare quidem incipiunt. Greges & armenta, tum volatilium copia ea ſubſidia menſis & convictibus miniſtrant, quæ tanto hominum numero ad abundantiam ſufficiant. Retinet ergo jure meritò laudes ſuas antiquitas, uti & ſit πολύοχλος & σιτόφορος: quîs vocabulis ipſam Polybius inſignivit. Qua indubiè laude utrâque tantopere non polleret, eſſet abſque duobus celeberrimis fluviis: de quîs quid vetat hic aliquid promere?

Rho-

Rhodanus à Plinio ſic breviter deſcribitur: *Rhoda Rhodiorum fuit, unde dicitur multo Galliarum fortiſſimus amnis Rhodanus ex Alpibus ſe per Lemanum Lacum rapiens, ſegnenque deferens Ararim.* Fuſiùs paulò à D. Hieronymo: *Rhodam Rhodiorum coloni locaverunt, unde amnis Rhodanus nomen accepit. Adeò magni curſus eſt, ut vix adverſa navigari poſſit aquâ. Ferunt hunc amnem ex Alpibus oriri, non longè à Rheni & Danubii fontibus. Fertur per Lemanum Lacum & verſus Occidentem per Galliam fluens tardum Ararim & Iſaram Durentiamque ſuſcipiens apud Heracleam uno hoſtio & paulo altius duobus aliis in mare Tyrrhenum irrumpit.* Verſus Occidentem fluere ait: quod verum Lugdunum uſque, inde enim recepto Arare ad lævam meridiem verſus declinat, antequam Iſaram Druentiamque recipiat. Adeoque rem probè reputanti, injuria facta Arari videri queat, cujus alveus non ſolùm quoque hodie nomen ſervat; ſed & Lugduno Arelate uſque rectà contendit: cum ex tranſverſo ipſum accedat Rhodanus, nomenque ipſius expungat. Probiùs curſus ejus deſcribitur à Pomponio Mela lib. 2. *Rhodanus non longè ab Iſtri Rhenique fontibus ſurgit: deinde Lemano lacu acceptus tenet impetum ſeque per medium integer agens, quantus venit egreditur. Inde contra in Occidentem ablatus aliquandiu Gallias dirimit. Poſt curſu in Meridiem abducto, hac intrat, acceſſuque aliorum amnium jam grandis & ſubinde grandior inter Volcas & Cavaras emittitur.* Ammiani Marcellini deſcriptionem parilem vide lib. 15. Danubius, Rhenus, Arola, Ticinus haut procul ab ejus ſcaturigine fontes ſuos habere notantur. De eo hæc ferè notanda. Quod integer & ſervato colere lacum Lemanum tranſeat: quòd anguſtiis montis Juræ, ubi Cluſa nunc, tranſgreſſis præcipiti voragine oculis ereptus aliquanto poſt ſpacio reddatur, & poſt placidus

dus abeat: quòd Lugdunenſibus lignorum tam comburendo quàm ædificando idoneorum copiam adferat: inſulam ad pontem *le Breuteau* hodie dictum amœniſſimam efficiat: cùm periculo haud paucis locis, inprimis propè pontem S. Spiritus navigetur.

Arar ex monte Vogeſo ortus per Sequanos, hodie inter Ducatum & Comitatum Burgundiæ, Virodunum, Cabillonum, Tornum, Matiſconum prætergreſſus Lugdunumque perlapſus mox Rhodanum curſu tam lento ut ſtanti ſimilis, ceu Silius loquitur, videatur, aut utram in partem fluat, ut Cæſar, non facilè dignoſci queat, influit. De illo ita Tacitus: *Moſellam atque Ararim factâ inter utrumque foſſâ connectere parabat, ut copiæ per mare dein Rhodano & Arare ſubvectæ per eam foſſam, mox fluvio Moſellâ in Rhenum exin Oceanum decurreret, ſublatiſque itinerum difficultatibus navigabilia inter ſe Occidentis Septentrioniſque littora fierent. Invidit operi Ælius Gracilis Belgicæ legatus, deterrendo Veterem, ne legiones alienæ provinciæ inferret ſtudiaque Galliarum affectaret. Formidoloſum id Imperatori dictitans, quo plerumque prohibentur conatus honeſti.* Nomen hujus fluvii antiquum eſt *Brigulus*, teſte Plutarcho *in libr. de Fluminib.* Ararim vocatum idem ait παρὰ τὸ ἁρμόσθαι τῷ Ῥοδάνῳ, quòd Rhodano jungatur. Scoras Polybio appellatur, quod nominis Paradinus tuliſſe eum inde putat, quod tranſiens terram tam fertilem non poſſit non multo luto abraſo limoſum ſe reddidiſſe: quam etiam cauſam lenti curſus ejus opinantur. Merula corruptum & legendum credit Σαόνας pro Σκόρας. Sangonam appellarunt poſtquam cæſo infinito in perſecutione Severiana Martyrum numero, ſanguis effuſus ejus undis mixtus

tus Matiſconum uſque regurgitavit, ibique concretus ad aliquot dies ſubſtitit. vid. Parad. *lib.* 1. *cap.* 3. Rub. *lib.* 1. *cap* 21. Adfertur ſecundo hoc fluvio copia frumenti, vini, carbonum aliarumque rerum & mercium. Hinc Arariorum etiam Nautarum Corpus olim inſtitutum, cujus mentio in inſcriptione Romana in capite pontis S. Bartholomæi & Lugdunenſi in ædibus Prioris ad D. Irenæi. Utroque fluvio juncto ſed adverſo, naves appellunt omnis generis mercibus, vino etiam & fructibus ſub imitiori cœlo non naſcentibus, oneratæ.

Hæc urbs tot laudibus pollens nomen toti Galliæ Celticæ communicavit, ut Lugdunenſis diceretur. Primatus etiam Galliæ quà ſtatum Eccleſiaſticum, penes ipſam fuit à tempore Irenæi, habuitque præſules ſive Archiepiſcopos viros ſanctiſſimæ vitæ & eruditionis incomparabilis: qui & moderamen civitatis olim tenuerunt. Prolixus eam in rem Paradinus toto libro ſecundo hiſtoriæ Lugdunenſis, quem adi & evolvi: adde etiam Claud. de Rubys in ejuſdem argumenti libro.

Tempore triumviratus, L. Plancus Munacius, inſtaurator urbis, cùm à partibus Antonii contra Auguſtum tandem victorem ſtetiſſet, uti gratiam ejus aucuparetur ſexaginta Galliarum nationibus auctor erat uti ad confluentes Rhodani & Araris templum Auguſto communi ſumtu erigerent, inque eo totidem, quot erant nationes collocarent ſtatuas: duplicem etiam aram, unam elegantiâ, alteram magnitudine conſpicuam. Dedicatio templi facta fuit Calendis Sextilibus ſive Auguſti JULIO ANTONIO & FABIO Africano COSS. anno V. C. 744. ſeptem ante Chriſtum natum annis: qua ipſa die Lugduni naſcebatur Claudius Tib.

Tib. Cæſar, poſt imperator. Trecenti Augures hoc templum incolebant, quorum præſul primus fuit Cajus Julius Verecundatus, teſte Julio Floro. Inventæ fuêre compluſculæ inſcriptiones Augurum iſtorum meminentes: tum perpetui Pontificatus, uni ex Auguribus collati, Quatuor virorum & Decurionum. In templo D. Stephani ad introitum viſitur lapis perpetui Pontificatus meminens. Ad portam qua introitur in Clauſtrum S. Joannis, lapis viſitur antiquus cum hac inſcriptione. *Julius Primitius Decurio trecentorum Augurum.* Alius, in muro exteriore turris ad D. Petri in ipſo clauſtro: *Jovi Opt. Max. Q. Alcinnius Vrbis F. Martinus Seq. Romæ, & Augur ad Aram ad confluentes Araris & Rhodani umen in civitate Sequanorum.*

Haud ita longo poſt tempore Cajus Caligula, Tiberii nepos, Romanorumque quartus Imperator, tertii Conſulatus honorem Lugduni adeptus, præter alia gaudentis animi teſtimonia publicos ludos miſcellos inſtituebat, & certamen Oratorium in Lingua Græca & Latina ad hanc Auguſti aram. Certaminis conditio hæc erat, ut victus lingua propria, aut ſpongiâ madidatâ minimum, elueret ſcripta ſua, ni præferret aut virgis cædi aut mergi in proxima præterfluente. Atque hoc eſt quamobrem pallor exprimebatur iis, quî non exquiſitæ dicendi facultatis ſibi conſcii in hanc palæſtram progrediebantur: quod Iuvenalis innuit:

Palleat, ut nudis preſſit, qui calcibus anguem.
Aut Lugdunenſem rhetor dicturus ad Aram.

Vide Suetonium in Caligula. Ac credo ſub hoc tempus, non initio, huic loco Athenæi vocabulum inditum à Minerva Athenes nomine Græcè appellata, Diva Ethnicorum opinione Scientiarum largitrice: quod firmiter ipſi

hæſi

hæſit, poſtquam etiamnum Latinè Monaſterium Athenacenſe: & vulgò *l'Abbaye d'Aiſnay*, audit. Deſtructum tamen hoc fuit templum inſequenti tempore, cum Lugdunenſes Chriſto nomen dare inciperent, ex ejuſque ruina ornata templa S. Ioannis, & Monaſterii Athenacenſis Chriſtianum in Pagani locum poſitum. Brunehildem Reginam conditricem hujus Monaſterii ferunt, Sigeberti Auſtraſiæ Regis conjugem. At antiquius longè eſt, & à Papa Paſchali II. dedicatum anno Chriſti 1107. Imò & reparatum à Salomo Archiepiſcopo ſequi ſeculo & ampliùs Brunehildis tempora antecedente. Pinguioribus fortè reditibus dotavit, & ornatius reddidit. Utque olim Ethnica fuit in hoc confluentium angulo palæſtra non ignobilis: ſic poſt Chriſtiana fuit nobiliſſima, poſtquam 40. utriuſque ſexus martyres, inter quos Epiſcopus Photinus fuit, ſanguine hîc fidem obſignantes coronam vitæ adepti fuerunt: vide Paradinum *Hiſtor. Lugd. lib.* 2.

Hodie in hujus Monaſterii templo, antiquæ magnificentiæ fortaſſis non reſpondente, viſuntur tamen quatuor columnæ prægrandes ex lapide & marmore fuſili, multis ſuperſtites ex antiquo Planci opere creditæ: tum in choro effigies Archiepiſcopi artificioſiſſimè ex marmoris tenuiſſimis portiunculis in pavimento repræſentata, quæ Amblardi qui & ipſus deſolatum à Normannis templum reſtauravit, eſſe creditur. Hortum adjacentem habet amœniſſimum, tiliis per diverſa ambulacra umbram facientibus gratiſſimam, ac imprimis nemuſculo ſive luco ſtationem ſub vernum tempus philomelis præbente gratiſſimam, & refrigerium æſtivo colore peruſtis.

Haut longè recentiùs ædificatum creditur templum Veneri in colle, qui *Forviere* (quod

Forum

Forum Veneris ſonare credunt) audit. Ac Claudius de Rubys quidem eò abire videtur ac ſi ſub imperio Auguſti conditum aſſereret. Præmiſſoque quod fora ſemper contigua habuerint Deorum templa (ut forum Romanorum templum Jani) addit, ideo credibile eſſe Auguſtum Veneri dicatum voluiſſe, quòd gens Julia ab Julo, atque ita ab Ænea & Venere, deſcenderint : exemplo Julii Cæſaris qui in novo ſuo foro *Veneri Genetrici* templum erexerat. Iſacius Imperatorem Claudium excitaſſe illud ſuſpicatur, ideo quòd idem Suetonio teſte, in Sicilia quoque Veneris Erycinæ templum vetuſtate collapſum, ut ex ærario populi reficeretur, auctor fuerit. Quod veriſimilius inde ipſi accidit, quòd idem Claudius Lugduno oriundus fuerit. Paradinus addit ſe in antiquis inſtrumentis inveniſſe non *Forum Veneris*, ſed *Forum vetus*. Id tamen alteram appellationem non deſtruit. Citerioris enim ſunt temporis ea inſtrumenta, ut reſpectu urbis in plano poſt Severi deſolationem, quæ funeſtiſſimæ huic urbi accidit, ædificatæ, illud forum rectiſſimè vetus appelletur. Poſt Eccleſia iſtic collegiata exſtructa fuit in honorem B. Thomæ de Aquino, quam etiam vocant *noſtre Dame de Forviere*. Templum eſt perexiguum, decem tamen ſunt ei Canonici. Qui plerique in plano habitantes, ſuas tamen & iſtic habent ædes cum hortis contiguis. Fontibus deſtituuntur in illo culmine montis. Puteum habent miræ profunditatis: & ciſternas recipiendis aquis cœleſtibus.

l'Iſle Barbe. Quin & Monaſterium in Inſula Barbara, vulgò *l'Iſle Barbe*, ætate haut longè ſequitur : ab initio tamen Chriſtianum. Quippe enim cùm Imper. Antoninus Verus ferro perſequeretur Chriſtianos Lugdunenſes, inter quoſdam manibus ipſius elapſos fuit quidam Peregrinus qui in hujus Inſulæ deſolatiſſimæ id temporis

poris vepretis ſe occultabat. Poſt paulò monaſterium in ea ædificatum à Dynaſta quodam nomine Longino in honorem ſancti Andreæ Apoſtoli. Barbaram verò Inſulam ab horrore & barbarie loci dictam Paradinus lib. 2. cap. 6. adnotat. Ipſius verò Antagoniſta Cl. de Rubys, de his omnibus longè aliter cenſet. Deſtructa nempe urbe per Septimium, Severum, & reſtaurari ſub graviſſimis pœnis prohibita: incolarum reliquos alioſque commoditate loci allectos ad radicem montis tenue ab initio oppidulum conſtruxiſſe ex quîs paganos, ne, ſi Diis ſuis templum in vicino areæ urbis deſolatæ ponerent, contra prohibitionem feciſſe viderentur, in iſta inſula id poſuiſſe. Ad inde veriſimile eſſe Chriſtianos primùm illum locum Barbarum appellaſſe, quòd poſt Chriſtianam fidem ſuſceptum barbari dicti fuerint Gentiles & à fide Chriſtiana alieni: quod ex Pſal. 113. & Baronii annalibus probat. Iuxta hunc igitur, Ethnicorum idolis primùm dedicatus fuit locus. Quicquid ſit, longo poſt quàm Chriſtiani hunc locum Deo Trinuno dedicaſſent, etiam cum Saracenicus furor, hoc etiam monaſterium cum pluribus aliis evertiſſet, ſub Carolo Magno reſtauratum & magnificentiùs longè ædificatum fuit & dicatum S. Martino: & nomine inde monaſterii & Regalis inſignitum. Huc etiam idem Rex & Imperator verè magnus bibliothecam ſuam collocavit, cujus portio fuit liber manuſcriptus operum Auſonii, reipublicæ literariæ, poſtquam diu delituerant, communicatorum. Hodie denuò maximam partem in ruinis jacet, in bellis civilibus laceratum. Tria iſtic etiamnum ſunt templa S. Annæ, Mariæ, & Lupi. Tertia feria Paſchatos potiſſimum eſt feſtum quod celebrant. Infinitus populi numerus eâ die hanc inſulam celebrat:

totaque inſulæ planities tripudiantibus adeò occupata eſſe ſolet,ut vix tranſiri poſſit.

At recenſere omnium templorum & monaſteriorum initia meum nunc non eſt. Tangam curſim ex locis celebrioribus, ſacris, prophanis, ea quæ frequentiùs adiri ſolent ab exteris.

Splendidiſſimum omnium & primatiale totius Galliæ hodie, S. Ioanni Baptiſtæ & S. Ioanni Euangeliſtæ dicatum: quorum utriuſq; ſtatua ex choro exeunti una ad dextram altera ad ſiniſtram collocata. Bonam partem tanti operis ex ruderibus templi Auguſtalis ædificatam credibile eſt. Quatuor turribus ad quatuor angulos poſitis eminet. Horologium Aſtronomicum non contemnendi artificii, prope chorum videre eſt. Campana in turrium una quibuſvis maximis accenſita. Contigua huic ſunt duo templa alia ſancti Stephani,& ſanctæ Crucis.

S. Nicetii templum,vulgò *S. Niſier,* olim ſub primis Epiſcopis, cathedrale & primatiale, hodie Collegiale, non longe minoris eſt ſplendoris, in medio ferè urbis ſitum. Videbis pone chorum ſuſpenſam tabulam æneam reſtituti civis teſtem. Aliud Conventuale eſt S. Iuſti, olim extra pomeria urbis in ſuburbio collocatum, ſub furore civico dirutum, in ipſa urbe hodie reſtauratum; S. Pauli collegiale prope vicum Flandricum: S. Thomæ *de Forviere*, de quo ſuprà.

Meretur præterea videri templum Iacobinorum, vulgò *noſtre Dame de Confort*: in quo Germanorum Cœnotaphium: quod obtegitur ſaxo quadrato, cui Aquila Imperii inſculpta, cum his verbis: CY EST LA SEPULTURE DES ALLEMANS IMPERIAUX. Aliquot, noviſſimis his annis, Germanos illi illatos novimus, ac imprimis illum qui ſolus eorum, qui Itineraria Galliæ

ſcri-

ſcripſerunt, ejus accuratiſſimam deſcriptionem Deliciis ſuis (ſine dubio præſagiente animo) inſervit, Petrum Eiſembergium Danum. Sacellum ad dextram 8. columnis marmoreis fultum elegantiſſimis. Templum S. Irenæi unum eſt ex vetuſtiſſimis. Dirutum in bellis civilibus & qualiter reſtauratum. Monſtratur hic pars columnæ, ad quam Chriſtus flagellatus; ſepultura S.Irenæi, altare S.Polycarpi. Pavimentum muſivi operis fuit, ſed nunc maximam partem extritum. Novem Muſarum picturæ expreſſæ fuerant inter alia, & hi verſus additi: *Ingrediens loca tam ſacra, tam rea pectora tunde, Poſce gemens veniam, lachrymas hîc cum prece funde. Præſulis hic Irenæi turma jacet ſociorum. Quos per martyrium perduxit ad alta polorum. Ipſorum numerum ſi ſcire cupis tibi pando, Millia dena novemque fuerunt ſub duce tanto: Hinc mulieres & pueri ſimul excipiuntur, Quos tulit atra manus nunc Chriſti luce fruuntur.* *S.Irené.*

Elegans eſt etiam templum Minimorum, *Minimes.* tum Capucinorum. Carthuſiani in monte S. Sebaſtiani à paucis annis Monaſterium ſibi *Capucins* exſtruxêre loco unde proſpectus in ſubditam *Carthuſ.* urbem peramœnus. Celeſtinorum monaſte- *Celeſtins* rium in ripa Araris eſt, aula olim Ducum Sabaudiæ. Sed omnia de his omnibus referre, longum eſſet.

Juxta hæc ædificia divino cultui deſtinata, *Hoſpitalia.* charitati erga proximum Lugdunenſes excitarunt aliquam multa, inque iis orbos, expoſititios, ægros, pauperes, ſenes hoſpitantur & alunt. Ac laudabile inprimis eſt exemplum Eleemoſynæ generalis, quâ magnum egentium numerum alunt, diſtributis quod diebus Dominicis panibus, & pecuniæ aliquanto pauperibus addito. Proceſſio fit, ſub feriis Lugdunenſibus Paſchalibus, cui omnes pauperes, qui de hoc beneficio participare volunt, intereſſe

tenentur: vide uberiùs in hanc rem Paradinum.

Citadelle Ut à ſacris ædificiis ad profana tranſeam, Fortalitium anno 64. in monte S. Sebaſtiani ſtructum idemque anno 85. deſtructum fuit. Hiſtoriam leges apud Cl. de Rubys *lib.* 3. *hiſt. Lugd. c.* 63. Hodie reſtant tria alia quæ celebrantur: *la Pierrecise* in dextra Araris ripa rupi præruptæ impoſita: veriſimiliter ab Archiepiſcopis, ut contra furorem populicum in ea ſecuri eſſent, ædificata: nobilis captivitate Ludovici & Aſcanii Sfortiarum, & Ducis Namurci: Fortalitium S. Ioannis, *le boulevard de S. Iean* in ſiniſtra Araris ripa è regione alteri oppoſitum, pariter rupi duriſſimæ, non tamen æquè præruptæ, impoſitum: & Fortalitium S. Clari quod Rhodano alluitur, ſatis quidem munitum, alteri tamen non comparandum. Munimenta hiſce duobus interjacentia ſunt fortiſſima.

Pierre-ciſe.

Baſilica urbis, olim Archiepiſcoporum ſedes credita: in qua duæ tabulæ Æneæ continentes orationem Claudii Imp. habitam ad Senatum, pro Senatorum jure Gallis indulgendo, quas vide apud Paradinum, *lib.* 1. *cap.* 18. *& ſub initium Inſcriptionum Lugdunenſium:* tum adde quæ de iis notat Cl. de Rubis, *lib.* 1. *cap.* 15. *hiſt. Lugdun.*

Palatium curiæ vulgò Rhodana dictum ad Ararim ſitum eſt. Legitur inter 48. utriuſque ſexus Martyres, paſſam etiam fœminam nomine Rhodanam: cujus ſunt qui fuiſſe putent hoc palatium, & damnatâ illâ fiſco ceſſiſſe.

Armamentarium ad Ararim à ſiniſtra machinis probè inſtructum vulgò *la Rigaudiere* dictum, à paucis annis novo circumducto muro munitum. Majorem ejus partem hortus occupat.

Hinc haud procul abſunt novæ munitiones

ante

ante quinquennium ab ea parte excitatæ, ubi nulla alia urbis ab antiquo fuerant clauſtra, quàm confluentium undarum. Ea de re egredientibus porta Achenaica ad ſiniſtram legitur epigraphe Gallica. Ipſi portæ hæc inſcripta ſunt.

Quà Rhodano fert dives Arar quà dividit Orbi
Alter opes, nova quà facies adſurgat Athenæ,
Hannibal Auſoniæque acies & caſtra loquuntur,
Sub fido Francorum oculo cuſtode Leonis.

Domus Antiquaria, vulgò *l' Antiquaille*, in trivio montis Fori-Veneris ſita: in qua aliquot inſcriptiones antiquæ cuſtodiuntur. Fornices ſubterranei, qui illa montis parte inveniuntur, teſtantur non fuiſſe nullius pretii ædificium illo loco poſitum. Sunt qui palatium Severi hîc loci conſtitiſſe non inveriſimiliter opinantur.

Paulo altiùs viſuntur rudera antiqui & magnifici operis, juxta templum. Amphitheatro inſerviiſſe quidam autumant, alii huc collocant Severi palatium. Paradinus ait Caſtellum Bucium nominari in antiquis inſtrumentis nomine mediâ pòſt ætate, ut auguror, ipſi indito. vide Parad. lib. 2. cap. 103.

In propinquo ſunt rudera alterius ædificii, quod palatium Claudii Imper. fuiſſe creditur. Theſauros hîc ſub terrâ conditos, in vulgus creditur.

Deſcendens verſus fanum S. Iuſti tranſibis aream, in qua aliquot millia martyrum occiſa feruntur. Crux ibi poſita, *la Croix decolé* vocatur.

Ante portam S. Iuſti (ne futile hoc prætercam) lapis immenſæ magnitudinis & ponderis viſitur, quem minimo etiam digito moveas. Nempe in æquilibriore quieſcit.

Haut longè abes, cùm hunc lapidem contemplaris à porta ſuburbii quam Trifontii dictam,

ex antiquis chartis teſtatur Parad Nempe quòd ductus aquarum ab aliquot leucis huc porrecti ſimplices, diſpertiti fuerint in triplices, ut eo commodiùs aquæ inhabitantium uſibus diſtribuerentur. Niſi fortè à triplici aquarum ſcaturigine ita appellatam malis: quomodo hodieque fontem illum Romæ, ubi D Paulus decollatus, appellant. Clau. de Rub. *lib.* 1. *cap.* 10. Hodie vocant *la porte de Trions*, vocabulo contracto: quod cave accipias de porta triumphorum ullius Cæſaris, ut quidam nugari volunt.

Prope fanum S. Iuſti in vinea videbis fornices arcuatos ſubterraneos indubiè receptaculo aquarum ex illis ductibus huc derivatarum factos. Agnoſces à ſiniſtra introitus foramina per quæ indubiè tubi eas evomuerunt.

In monte hoc videbis vineas, arua, hortos, prata, tum diverſa prædia mœnibus incluſa. At ſat diu in eo hæſimus. Deſcendimus.

Haut procul portâ quæ vocatur *an Veze*, viſitur tumulus antiquiſſimus, operis non vulgaris, quanquam hodie vetuſtate corrupti: vulgò vocatus *tombeau des deux amants*. Herodem & Herodiadem, in exilio palantes hîc fortè fortuna obvios mutuò factos præ gaudio mortuos vulgus inſipidum commentum fuit. Alii, omiſſò quòd fortuitò ſibimet obviati fuerint, hîc ſaltem poſt obitum ſepultos contendunt eoſdem. Utrique falsò. Nam mœrore & pædore confectos in Hiſpania obiiſſe Egeſippus auctor eſt. Et demus hîc mortuos: eſtne veriſimile læſæ majeſtatis damnatos, & quorum etiam memoria damnata erat, in hac Romanorum Colonia, ubi aut ipſi Imperatores aut præfecti ipſorum reſidebant, talem ſepulturæ honorem nanciſci potuiſſe? Quin accedamus potiùs conjecturæ Claudii de Rubys

bys, qui putat per duos amantes ſignificari conjuges duos Chriſtianos, qui caſtitatem voverint, ſimul tamen habitantes: quorum ſepulchris moris erat inſcribere hæc verba, DUO AMANTES: teſte Gregorio Turonenſi *lib.* I. *hiſt.cap.* 47. ubi refert hiſtoriam de Injurioſo nobili Arverno. Vid. Cl. de Rub. *lib.* I. *c.* 14.

Portus Ararici munimentum ſiniſtra ripa conſideres. Olim locum lutoſum, nunc pavimento ſtratum, gradibus etiam hinc inde elegantiſſimis percommodum redditum omnibus qui quovis modo fluminis beneficio uti deſiderant. Ara iſtic Henrico IV. poſita, cui hoc inſcriptum: *Portus.*

Henrici IV. regnante pace vigente, præfecti COSS. COSSQ. *urbis Lugduni Ararim extra alveos prorumpentem cinxerunt, vallarunt hac eleganti ſerie ut in poſterum ſint portus, mercatorum commoditati, nautarum ſecuritati, urbis ornamento, populi oblectamento. Incept. Anno M DC VI. Perfect. Anno M DC IX.*

Pons quo Rhodanus tranſitur longiſſimus eſt: ad 800. paſſus feciſſe in eo me memini: Arcus habet XIX. Crux in eo collocata terminum Delphinatus & Lugdunenſis tractus notat. Turris in medio eſt excelſa in qua excubitor collocatus, & colubrina. *Pontes.*

Ex illo deſpectus eſt in ſubjacentem inſulam amœniſſimam, *les Arches*, & *Breuteau*, dictam arboribus obſidam: in quam numerus populi ſolet exſpaciari ſub verni temporis amœnitatem. Haut rarò etiam in viridibus his convivantur. Pontem exſtructum ferunt à S. Benedicto, qui & Avenionenſem miraculosè poſuiſſe creditur. Vide Parad. lib. 2. cap. 43.

Ponte tamen ſtratum hîc fuiſſe longo antè tempore Rhodanum patet ex Sozimo lib. 4. ubi ait: *Andragatius impetu continuo Gratia-*

num perſequens Lugduni pontem tranſiturum comprehendit & occidit. Alium tamen & ligneum fuiſſe opinatur & Rub. *lib.* 1. *cap.* 38.

Pons Araricus circa annum 1050. ab Humberto Archiepiſcopo exſtructus ſcribitur. vid. Parad. lib. 2. c. 32. Rub. lib. 3. c. 33. Novem eſt arcuum, ſcopuli iſtic ſunt in Arari undis exſtantes, firmiſſimum ex parte pontis ſuſtentaculum. Æſtivo tempore infinitum lavantium in Arari numerum in media urbe, ex eo contemplaberis.

Portæ. Portæ urbis ſunt ſex: *La porte du Rhoſne, de S. Sebaſtien, de Veze, de S. Iuſt, de S. George. & d'Aiſnay.* Quarum tamen ultima non ducit niſi ad confluentes Rhodani & Araris.

Areas habet compluſculas. Maxima eſt, prope pontem Rhodani, *le belle Cour* dicto, gramminibus obſita, & amœniſſima, civium vernali tempore deambulatio. Sub veſperam diebus feſtis totam obambulantibus, ludentibus, tripudiantibus occupatam videbis. Ex hac obverſum Fori Veneris collem contempleris: vix uſquam fateberis te vidiſſe locum amœna varietate magis diſtinctum. Jam ædificiorum cumulum: jam vineis, hortis, aruo occupata loca: jam vacua præcipitia: jam ædes ſingulares: jam arcuratos fornices ſuſtentandæ ad præcipitium terræ conſpicies. Apelles magis varium aſpectum vix poſſet penicillo effigiare. In hac areâ ludus eſt quem Balemaille vocant: In eâdem ſtabulum equorum Gubernatoris: ad eam ſphæriſteria ampliſſima, ante paucos annos ædificata. Luſtrando aliquot millium exercitui ſatis hîc ſpatii.

Confort. Propinqua huic eſt area *de Confort*, à vicino templo dicta. Olim cæmiterium fuit, & muro incluſa utrinque viæ tantùm ſpatio vacuo. In medio ejus Pyramis triangularis erecta eſt

Hen-

Henrico IV. cum inſcriptione deauratis literis conſtante.

Aliæ ſunt: 1. *le Terreau*, hodie Gemoniæ Lugdunenſium ſcalæ, 2. *des Cordeliers*. 3. *de S. Niſier*, ubi forum olitorium. 4. *de S. Pierre* 5. *de la Grenette*: & in altera urbis parte, 6. *le Change*, ubi quotidie mercatores conveniunt, 7. *de la Dovane*, 8. *de la Roche*, 9. *de S. Iean*, & hinc inde quædam aliæ.

Suburbia habet quatuor amœniſſima. Ultra Rhodanum longiſſimum eſt *la Guillotiere*, Paradino tanquam *Grilottiere* à tintinnabulis mulorum, qui crebri hîc ſtabulantur, dictum Claudio de Rubys tamen tanquam *l' hoſtiere de Guy* quaſi *Guy l'hoſtiere*, tanquam hoſpitium viſci. Notum enim eſt ex extremo lib. 16. Plinii Druides viſco & robore, in quo gignitur, nihil habuiſſe ſacratius. Roborum elegiſſe ſibi lucos, nec ullum ſacrum ſine hujus arboris fronde confeciſſe. Solemniter ſacris ſub arbore peractis, falce aurea viſcum demeſſuiſſe: & quæ hujuſmodi prolixè ab eo referuntur. Credibile igitur eſt in ſylvam Roboream, quo vicina planities, hodie, *la plaine d' Airieu*, occupata erat, & cujus veſtigia & reliquiæ etiamnum ſuperant, collectum id viſci exiiſſe Lugdunenſes, revertentes in illo ſuburbio depoſuiſſe, ut ab omnium ordinum hominibus poſt in urbem ſolemniter cum balationibus, hoc eſt, cantilenis ſaltationi mixtis (unde remanſit verbum *baler*) idolis etiam Deorum ſuorum præcedentibus ferretur. Vide Rub. lib. 1. cap. 25. Non prætereo viſcum hoc ſtrenæ loco mitti, eoque ceu re ſacratiſſima & ſaluberrima fortunatum annum amicis voveri ſolitum fuiſſe, ut notat ex Geropio Becano, Elia Vineto, & Vignereo, Merula part. 2. Coſmogr. lib. 3. cap. 11, pag. 308. Tum etiam *Ad viſcum*, *Guillotiere.*

ſub anni initium cantari ſolitum fuiſſe, unde promanârit quod adhuc alicubi ſuperſtes, quod pauperculi ſtrenam cantando petentes, dicunt ſe canere *au guy l'an neuf*. Merula dicto loco, Parad. lib.1. pag. 21. Diverſoria & tabernæ vinariæ, cum contiguis hortis & viridariis, in hoc ſuburbio ſunt plurima. Diebuſque feſtis magna utriuſque ſexus incolarum portio animi cauſſa tempore verno exſpatiatur.

Aliud ſuburbium eſt *à la Croix rouſſe*, extra portam S. Sebaſtiani; aliud *en Veze* dictum, muris ſuis circumdatum, uti & quartum *S. Juſti.*

Ornamentum inſigne & primum hujus urbis eſt quod Primatus totius Galliæ à multis ſeculis penes ejus Epiſcopos & Archiepiſcopos reſedi. Tum quod non ſolùm ſub Ethnicis Imperatoribus ſcholæ Athenaicæ celebratæ hîc fuerunt: ſed & Univerſitas longo poſt Juriſprudentiæ hîc fulſit: quo de vide Parab. lib.1.cap.14. & Rub.lib 3.cap.43. Hodie ſedes hic præſidialis. Ipſa verò urbs emporium celeberrimum. Ac ut ne indictum relinquam quod literatos propiùs tangit, infinitus hîc numerus librorum typis imprimitur, & per univerſum orbem quà literæ notæ ſunt, magno etiam numero in utramque Indiam diſtribuitur: uberrimum lucrum bibliopolis, fructum litterarum ſtudioſis reportantibus.

Nec novum & noſtris temporibus cœptum, quòd negotiatio libraria in hac urbe floret, ſed perinde viguit ante aliquot ſecula. Sic enim Plinius *lib.9. Epiſt. Lugduni bibliopolas eſſe non putabam.*

Feriæ jam olim ſub Impp. Ethnicis hîc celeberrimæ fuerunt: teſtante Chriſtianorum, de perſecutione querulantium epiſtola apud Euſebium lib.5.cap.3. Noviſſimis temporibus à Carolo VII. duæ, à Ludovico verò XI. quatuor

tuor conceſſæ fuerunt: Primæ poſt feſtum 3. Regum, ſecundæ poſt Paſcha, tertiæ, menſe Auguſto; quartæ, poſt omnium Sanctorum feſtum celebrari, ſolitæ. Sub Carolo IX. Biturigas duæ tranſlatæ, duabus abolitis, ſub eodem tandem omnes quatuor huic urbi reſtitutæ fuêre: vid. Cl. Rub. lib. 3. cap. 50. ſub fin.

Feſta ſua omnes tribus ſive fraternitates ſtatis diebus quotannis celebrant. Panes prægrandes croceos, inſtar placentarum orbiculatos, in pegmate diverſis phaleris ornato in templum, præeuntibus qui tibiis & fidibus canunt, deferunt: ubi & iſti panes, & minores alii à ſingulis geſtari à presbytero benedicuntur, domumque poſt reditur, & fruſtillatim diviſi panes diſtribuuntur.

Feria ſecunda Paſchatos, ſi ſub id tempus hîc agis, memineris ad Inſulam Barbaram viſere, & videre ea quæ ſuprà retuli.

Feſtum etiam corporis Chriſti cum magna ſolemnitate obeunt, pretioſiſſimis tapetibus parietes ædium, quà procedentes eunt, veſtientibus.

Viſu digna etiam eſt proceſſio pauperum ſub tempus feriarum Lugdunenſium Paſchalium fieri conſueta: cui adſunt qui Juſtitiæ præſunt, Scabini ſive Conſules urbis, quatuor Ordines Mendicantium, tum longiſſimus orborum & pauperum ordo.

Tandem & primâ Dominica menſis Auguſti confraternitas S. Jacobi ſolemniter procedit. In quâ XII. Apoſtoli, tres Reges, aliæque complures perſonæ in habitu, quo pingi ſolent, unà cum Salvatoris aſello inequitantis, repræſentantur.

Extra urbem viſas ad ædificium *la Duchere* vocatum, in colle peramœno ſeceſſui gratiſſimo haut longe ab Arare ſitum.

Tum in domum proximam *la Claire* dictam, cui hortus contiguus elegantiſſimus. Fons ibi cui hoc Diſtichon adſcriptum : quanquam quid ſibi velit non adſequor :

Hanc ornans clara clarum clariſſimus unda
Clara fuit clarus quo ſua clara forent.

Et tandem in vicinum mercatoris cujuſdam ſeceſſum, *La gorge du Loup* dictum, amœniſſimum. Fontes ibi aliquot ſalientis aquæ. Tum in ſuperiori parte unus cui impoſita ſtatua Meduſæ quinque ſiphonibus, à quorum medio locus nomen habet, undas evomens.

Aquæductuum arcus plurimi ad duas plus minus leucas viſuntur. Ad illos cùm viſes, hortum elegantem Domini *de Beauregard* prope fanum S: Geneſii, *S. Genis* in tranſitu luſtres.

In hac urbe quam tecum obiter percucurri, vellem quidem te hyemare: ſed metropolis te ſibi vindicat. Abi nunc eò, gnarus linguæ Gallicæ & paratior ad converſandum cum illis, à quibus peritior domum reverti potes.

Recta via eſt per Forenſes, Borbonios, Nivernenſes, Charitæum, Gedunum, Montargium, &c. loca pleraque omnia olim tibi viſa. Satius igitur eſſet alias non aditas urbes tranſire: in primis ſi cum comitibus tuis equos eo pacto, Pictavii conduxiſti, quo ſuadebam, quîs Pariſios uſque uti poſſis, aut ſi propriis utaris. Ac fungar vice cotis, ſuggerens tibi mihimetipſi ignota : iter nempe aliud, magnam partem, Antiſſiodorum uſque, mihi non tritum.

Aultun. Videas ut quam commodiſſima via pervenias in Æduorum urbem, hodie *Aultun* dictam. Edua olim dicta fuit, ut ex Aimonio & Petro Venerabili demonſtrat Merula pag. 609. & 610.

& 610. Idque nominis habuit à gente cujus caput erat. Poſt diruta bello cum Gallis Cæſariano, & ab Auguſto (ut credibile eſt) Octaviano reſtaurata *Auguſtodunum*, tanquam Auguſti collis, appellari cœpit: quod nominis hodie quamquam contractius reſtat in vulgari. Urbs eſt antiquiſſima, in ſummum honoris culmen provecta ut & Romæ æmula, & quibuſvis maximis orbis terrarum urbibus potentiſſimiſque & ſplendidiſſimis accenſita fuerit. Nunc tanti (exemplum lubricitatis rerum humanarum) ſplendoris vix tenuia videas veſtigia. Templa tamen habet magnifica, quorum maximum S. Nazarii: tum alia ædificia publica viſu & aditu digniſſima. De antiquitatum hujus loci monimentis hæc ecce notat Paradinus de antiquo ſtatu Burgundiæ: *Ad Septentrionalem adſpectum non procul à fluentis Aroti Fanum Proſerpinæ & Plutonis viſebatur: ubi Augures, Arioli, Aruſpices, Genethliaci de futuris pronunciabant, cujus Fani adhuc vetuſta quædam turris exſtare dicitur ad urbis portam, vulgò Genet boyex.*

Ego ſtructuræ formam intuitus, quum didicerim vulgò dici ſcribique *la Janitoye*, cenſeo vel Iani templum fuiſſe, vel Ianum. JANI veteribus ædificia erant quadriformia & pervia: quales Romæ per omnes regiones fuiſſe notat Petrus Victor. *In urbe in ſupermedia fuiſſe Martis templum contendunt.*

*** Tum etiam in plaga quæ ad Orientem pertinet, collis eſt Philoſia, in quo Cupidinis ædem ſtruxerant Ædui: nec ab eo procul erant ſpelunca & fornices Veneris, ſcortorum diverſoria. In eo confinio in vepreto, eſt Cucubarrius, locus vocatus à cuculo eburneo (ſi fides habenda recentioribus) qui illic impudenti Deo, impudentiſſima victima cædebatur. Eſt enim avis adulteriis lenociniiſque infamis. Viſuntur & magnæ ruinæ*

Thea-

Theatri eo loci ubi ſacra olei ſcaturigo fuit ad murorum antiquorum fundamenta, ubi fons limpidiſſimus. In ſuperiore etiam urbis parte erat Capitolium, cujus tantùm reſtat nomen. Deinde via Fraxinea erat Apollinis templum, quod haut abſurdè in editiſſima urbis parte exædificatum cenſeatur, nempe quòd Arcem Acropolinque ingenii Apollo teneat. Caninus præterea vicus, in quo Anubis ſimulachrum caninino capite celebrabatur, ad Occidentalem plagam ubi convicti furti Anubi mactabantur. Erat rurſus Rochi Dei delubrum. Hunc in Deorum albo non agnoſcunt Poëtæ: cujus auſpiciis ab Æduis permulta gerebantur. Porrò ſunt ruinæ ſtatuarum, Columnarum, Aquæductuum, Pyramidum, Theatrorum, Arcuum atque alia innumera Vetuſtatis opera. Effodiuntur inſuper annis prope ſingulis antiquorum Numiſmatum vaſcula auri atque argenti, cujuſmodi quamplurima Mangarius meus, doctiſſimus apud Eduos, ſuperioribus annis corraſit.

** Eſt enim urbs, forma rotundiore & ovali, ab reliqua ſuis quaſi portis mœnibuſque ſecluſa, quæ Gallica voce corruptius *Marchault*, quaſi ut quidam volunt: *Martis Campus.*

Has duas obſervationes Paulus Merula ad Paradinum notat: & inſuper addit, quæ ſequuntur. *Scribunt etiam quidam Auguſtoduni ſenatum fuiſſe Druydum, locumque ei dicatum ab Druidibus vulgato ſermone* Montdruide *vocari: Præterea mille ab urbe paſſibus ad Occidentem montem eſſe editiſſimum, cui ab Jove cognomen: ubi in hanc uſque diem familia illuſtris floret* Mont-Joviorum *vulgò de* Mont jeu. *Et quis, hæc omnia ſi vera, non videt urbem hanc urbis Romæ ſimiam eſſe voluiſſe? & quis miretur* Auguſta *quondam appellatione non contentam ad auguſtiorem adſpiraſſe. Canit ætatis mediæ Poëta Hericus lib. 1, vitæ S. Germani.*

Cel-

Celtica Roma dein voluit cœpitque vocari.

Hæc Merula, Vellem de meo potuiſſem addere. Sed cum iſtuc non viſerim ipſus, ne tibi deeſſem, aliena hæc meis ut commodum tuum promoverem, quiſquis mihi futurus es lector, inſerere volui. Gymnaſium hîc fuit celeberrimum. Vide Panegyricum Eumenii, qui totus occupatus eſt in ſchola Auguſtodunenſiũ reſtauranda Ac refert Tacitus nobiliſſimam Galliarum ſobolem liberalibus ſtudiis hîc operatam fuiſſe. Gens tota Eduorum fraterno fœdere Romanis juncta & ab iis viciſſim jure Senatus donata fuit.

Diſputant eruditi an hoc Auguſtodunum ſit Bibracte illud, cujus tam frequens apud Cæſarem mentio. Adfirmat Petrus Sancto Julianus in Burgundia ſua: qui nondum ſatisfacit Merulæ. Cheſneus tamen duo imprimis adfert argumenta pro Sancti Juliano: 1. Quod conſtet Cæſarem Cabillono, ut horreum haberet, viam ſtraviſſe Bitracten uſque: at verò hodieque veſtigia & reliquias ſtratæ iſtius viæ, quæ ſuperſint, rectà ducere Auguſtodunum. 2. Ex nomine Auguſto impoſito, quod facturos Eduos non fuiſſe niſi in prima gentis ſuæ urbe, & quæ caput fuerit reliquorum credibile eſt. Vide plura apud Cheſneum *lib. ant. Gall. cap* 4.

Auguſtoduno abitum oportet Antiſſiodorum, vulgò *Auxerres*, Urbem elegantem, antiquam, Epiſcopatus titulo fulgentem, tractui circumjacenti nomen mutuans, *le pays Auxerrois*. In medio vinearum ſita, longè etiam remotis populis temetum propinat optimum. Studgardiæ Wirtembergicæ ferè ſitum, quà vineta, æmulatur. *Auxerre.*

Antiſſiodoro moveas Senonum urbem, *Sens* hodie appellatam, Archiepiſcopi ſedem. Proximo ſeculo miraculoſa accidit hiſtoria. Fœmina prægnans per legitimum ferè tempus, *Senes.* *Graviditas miraculoſa*

pus, doloribus tandem acutiſſimis adflicta, & partui vicina credita, tribuſque annis continuis lecto adfixa, totum verò inſequens vitæ tempus ægra & adflicta, 28. annos onus hoc, ceu gravida geſſit. Mortuam ſuperveniens maritus ſecari curavit, inventuſque fuit infans ſexus ſequioris totus lapideus. Intellexi ſaxeum illum partum adhuc monſtrari. Refert hæc uberiùs Paſquerius in libro cui titulus *Recherches de la France, lib. 5. cap. 39. pag.* 700.

Senonibus pergendum ad confluentes Sequanæ & Icaunæ: Urbs *Montereau*, vocatur. In fluviorum medio arx ſita eſt, olim ſeceſſus Regum Franciæ; unde & nomen, tanquam *mons Regius* habere creditur. In ſiniſtra Sequanæ ripa adeoque Gaſtinenſium territorio urbs ipſa: ſuburbium verò S. Nicolai in dextra, tractuque Brienſi. In ponte hujus urbis Joannes Dux Burgundiæ ab illis qui cum Delphino erant quod Ducem Aurelianenſem interfeciſſet cranio prægrandi ictu aperto, occiſus fuit. Cranium foramine amplo perforatum Divione penes Carthuſianos adhuc oſtenditur. Arguta eſt reſponſio à Monacho facta Regi Franciſco primo, ſciſcitanti, unde tam latum foramen redditum fuerit: nempe ideo, quod per id Angli tanto numero in Galliam intraſſent. Filius enim Ioannis Philippus, ut mortem patris vindicaret, Anglis ſe jungebat, illoſque in Galliam accerſebat.

Hinc ad ſiniſtrum paulum declines viſum denuò (meretur enim antiquum δὶς καὶ τρὶς) arcem primariam Regum Galliæ Fontem Bellaqueum, vulgò *Fontaine b' leau.*

Fontaine b' leau.

Regio huic ſeceſſui cum meis comitibus vix horam impendi. Ignoſces igitur ſi non eo quo debet penicillo depingatur, aut ſi quæ omittam ſilentio minimè tranſmittenda. Nomen ſeceſſui huic arcique regiæ cum adjacente

urbe

urbe (quanquam muris nondum circumdatâ) eſt à fontium ſcaturiginibus limpidiſſimas aquas egurgitantibus. Sita eſt in medio ſylvarum & rupium in ſolo arenoſo. Venationes pleriſque partibus ſunt opimiſſimæ aura adflatur ſaluberrima. Selectus ea re fuit locus in quo ſtemma regium ſurculus protruderet, umbra ſua regnum protecturos. Antiquum eſt ædificium, & Ludovico etiam Sancto *deſertorum & ſolitudinis ſuæ* vocabulo appellatum. Sub Franciſco tamen primo reſtauratum & ad hanc magnificentiam ædificari cœptum fuit. Atriis cubiculis & xyſtis abundat magnificentiſſimis : de quîs omnia particulatim referri hîc nequit.

Unius ex xyſtis ſive galeriis ingreſſus videbis inſcriptionem impoſitam, teſtem recepti Portûs Gratiæ, his verbis :

DEO OPT. MAX.

Cùm per occaſionem civilium armorum & ob impuberem Principis ætatem, quibus tota ferè Gallia exarſerat, Eliſabetha Angelorum Regina portum oppidumque Gratiæ, quod eſt ad oſtium Sequanæ poſitum, naturâ manuque munitiſſimum inſigni fraude occupaſſet, firmiſſimoque præſidio teneret, auſpiciis C A R. I X. *Chriſtianiſſimi Regis, conſilioque & prudentia ſingulari Catharinæ Matris Reginæ, paucis diebus oppugnari ſummâ vi cœptum, deditione receptum eſt. Anno* M. D. LXIII,

In extremo hujus galeriæ obſidio & recuperatio Ambiani ſupra caminum penicillo repræſentata eſt.

In minoris galeriæ, quam & Regis Franciſci vocant, medio notabis locum ubi colloquium erat inter Peronium & Mornæum. Ex hac

hac in aliam egredieris ſtatuis marmoreis dimidiatis exornatum.

In galleria cervorum depictas videbis arces regias primarias, cum ſaltibus & venationibus, quîs plæræque circumdantur *S. Germain*, *Monceau*, *Amboiſe*, *Madrit*, *Chambourt*, *Villecoterets, &c.*

In galeria Reginæ elegantiſſimas videbis picturas. Inter alia & prælia in quîs triumphavit Henricus IV. repræſentantur. Proſpicitur inde in aviarium.

Aviarium hoc oblongum eſt inſtar galeriæ, (ſic enim voco, ut cuivis intelligat) in cujus medio ſurgit turris rotunda. Undique ferè apertum lucem & aërem haurit, clathris tamen prætenuibus, qualibus caveæ muniri ſolent, obductum, exitum volucribus negat. Arboreta & dumeta in eo diſpoſita ſunt, in quibus nidificant aves. In medio fons eſt, diverſos hinc inde diſpertiens rivulos, cincta eſt vineis & roſetis arte factis: quîs ſubſcriptum: *Henricus IV. D. G. Franciæ Rex.* Hinc atque hinc picti ſunt gemini Angeli: quorum, qui à dextro ſunt latere, alter coronam, caniſtrum alter roſis plenum geſtat: quîs ſubſcriptum hoc diſtichon:

Tot populos victor juſto Rex Marte ſubegit,
Regius hic retinet quot ſibi carcer aves.

Qui à ſiniſtro conſiſtunt alter coronam tenet, alter pſitracum: iiſque ſubſcriptum:

Qui Ianum clauſit, volucres hic ſponte recluſas
Detinet, æternum quæ ſua facta canant.

Omnis generis aves videbis: quæ fritillantes, trutillantes, minutrientes, gementes tam ſuave auribus melodon accinent, uti in ſtuporem datus ubi ſis, quid audias, ambigendum tibi ſit.

Atriorum quæ Salas vocant, præcipua ſunt.

I. de

1. *de la garde* dictum ornatum tapetibus elegantiſſimè manupictis, prælia Caroli VII. & victorias ab Anglis reportatas exhibentibus. 2. *des feſtins*, conviviis celebrandis deſtinatum olim. Obſerves hîc caminum magnificè ſtructum. Regis Henr. IV Equitis ſtatua ex marmore candidiſſimo iſtic collocata, Valore 18000. Coronatorum æſtimari nobis referebatur. Marmori Lydio ſubtus hæc epigraphe impoſita: *Henricus IV. Francorum & Navarræ Rex, bellator, victor, & triumphator, bello civili confecto, regno recuperato reſtauratoque pace domi foriſque conſtituta, &c.* Adſiſtunt à dextra Clementia; à ſiniſtra Pax: pariter ex candido marmore. Calumnæ ibidem viſuntur ex marmore variegato: & in ſummo par leonum ex ære, cum duabus coronis, omniſque generis armis. Subtus grandem iſtam Regis ſtatuam, tabellam notabis ex marmore æqui candoris, in qua ſingulari artificio idem Rex repræſentatur eques, habitu Romano antiquo, ſub pedibus devictos ſuos hoſtes conculcans. 3. *des bals*: in cujus laquearium medio ſymbolum Henrici II. ſcriptum: *Donec totum impleat orbem.* Alia ipſius notabis.

Duceris in cubicula plurima vèrè regia; qualia ſunt quæ vulgò appellantur: *La chambre & antichambre du Roy, le cabinet du Roy, la chambre & antichambre* (in quo natus Ludovicus XIII.) *de la Royne: La chambre du Conſeil: de Monſieur le Daulphin: la chambre neufue*: in quo obſervabis ſub perſona Dianæ effigiem magnorum Principum, ex magno Rege, matris. Laboribus Herculis Parietes picti ſunt.

Sacellum quoque meretur videri. Idem ſphæriſteria, horologium, ſudatoria, culina.

Areas aliquot habet latiſſimas, quarum nomina quantum recordor hæc ſunt: *La cour*

de la

de la fontaine, in qua fons perelegans, cui impoſita ſtatua Mercurii, duæque aliæ nudorum hominum. *La cour des Officiers : Le dongeon*, in qua videtur horologium Aſtrologicum: area baptiſmo Delphini tunc Regis nobilitata: *La baſſe cour*, in cujus medio equus prægrandis ex gypſo factus conſpicitur. Singularis artificii opus creditur, propter proportionem accuratiſſimam, qua in tantâ mole omnes partes ſibi correſpondent.

Viridaria & horti aliquod adjacent ſtupendæ amœnitatis: *Le jardin du Roy. de la Royne, de la fontaine, de pin, des eſtangs.* In quibus & ſtatuæ, & fontes & ambulacra diverſa videbis: quæ omnia meo calamo in hoc perexiguo libello ſuis coloribus depingi nequeunt.

Extra arcem hortus eſt alius pomiferis arboribus obſitus, in cujus ſtagno duas triremes parvas vidimus, inque ejus extremo par ſtruthio camelorum tum omnis generis anates & anſeres exoticos.

Fonte bellaqueo Melodunum viſas vulgò *Melun*, Heurepenſis territorii primariam urbem. Olim in inſula Sequanæ, non ſecus ac ipſa Lutetia, coercebatur: teſte Cæſ. *lib. 7. de bell. Gall.* nunc ad inſtar Lutetiæ in media inſula, & utrinque in fluminis ripa ædificata triplicem reddit urbem. Fabulæ ea res originem præbuit: Huic urbi olim nomen fuiſſe *Iſis*, & quia Lutetia ad exemplum hujus in inſula & utrinque in continenti poſita erat, nomen ipſi datum *Par Iſis*. Supra unum ex portis hujus urbis inſignia Francica & Medicæa picta ſunt, hoc adſcripto: *Concors inæqualitas facit melos unum*. In quo agnoſcis adluſum ad nomen urbis. Minùs quidem ingenio loci, ad haut mediocriter opere manufacto munita eſt.

Melun.

Corbolium hinc pergendum urbem in ripâ Sequa-

Sequanæ ſitam, nec ipſam improbè munitam. Alluitur & Eſſonâ.

Charantonium poſt tranſeundum ubi Matrona, *La Marne*, ponte tranſitur. Echo iſtic percipis τρισκαιδεκάφωνον, quæ terdecies humanam reddat vocem, ut alii obſervant: mihi undecies reddita fuit.

In proximo hîc eſt alius vicus Confluentes, vulgò *Conflans* dictus. Ubi Sequanæ ſe jungit Matronà. Seceſſus hîc eſt Domini Villeregii amœniſſimus: in quem animi gratia Lutetiam exſpaciari poſſis.

Redîſti nunc ſub hyemis initium in urbem totius Regni caput. Hyemandum hic: tempuſque ita collocandum ut ne fruſtra in ea vixiſſe dicatis. Deſcriptionem ejus meam aliquam hic ponerem. Sed tremulus calamus rem tantam aggredi timet. Ne tamen deſim tibi, magnæ hujus urbis brevem à magno viro profectam deſcriptionem huc tranſcribam. Fraudi id, opinor, mihi non erit: qui candidè auctorem, qui eſt Paulus Merula, laudo.

Lutetiæ, vulgò *Paris* dicta, territorii, quod Pariſium vulgò *Pariſis* vocant. parſque eſt Inſulæ Franciæ, totiuſque regni eſt Iuſulæ Franciæ, totiuſque regni eſt metropolis. Pariſium complectebatur olim quicqnid erat hinc à Poria Pariſienſi uſque ad pontem Æſiæ, vulgò Pontoiſe; inde verò Clayam uſque, verſus Brienſes. Nomen ferè periit, niſi quod ejus etiamnum memoria ſervetur cùm in quibuſdam pagis, *Louvres*, *Cormeilles*, *Eſcova*, & aliis qui cum adjectione *en Pariſis* cognominantur: tum in ſolidis denariiſquo Pariſiis, vulgò *Sols & deniers Pariſis*, & quibuſdam Parlamenti Pariſienſis taxationibus. Quin etiam ſunt qui portæ, quam nunc Lutetiam incolentes Parienſem vocant non aliunde nomen eſſe cenſent, quam quod ea in Pariſium duceret. *Paris.*

Nomer. ret. Luteria: Λευκοτεκία, Λευκετία dicitur: quibuſdam etiam *Lutetia Pariſius*, non tam barbarè ut quidam hodie putant. Sic dicebatur *Santonius Mediolanum*, *Auguſta Vindelicus*, *Colonia Tarquinius*, *Colonia Craviſcius*, *Colonia Vejus*. Hodie *Paris* vulgò, ab ipſis hujus agri populis: quod paſſim per Gallias accidit, ut urbes antiquis nominibus rejectis & obliteratis, auguſtiores ipſarum gentium appellationes adſumpſerint. Pariſios verò dictos volunt vel in Paridis Trojani Memoriam, vel à Parthaſiis Aſiaticis, Herculis comitibus, vel ab Iſide παρ' Ἴσεως, hoc eſt, prope templum Iſidis, cujus ſtatuam ſcribunt nonnulli ad D. Germani Pratenſis paucis antè annis adhuc fuiſſe, *Idolum S. Germani* vocatam: ſed anno 1515. ſublatæ crucem rubram ſubſtitutam. Lutetia quibuſdam à luto, propter paludes vicinas, quarum apud Cæſ. lib. 7. eſt mentio: earum hodieque ut ferunt, memoriam ſervante foro primario quod *Marchepalus* dictum, quaſi forum paludoſum: aliis ab gypſi fodinis proximis, quaſi λευκοτείχα quòd ferè tota cruſtrario conſtet opere Civitatem Iulii Boethius libr. de diſcipl. Schol. nominat, quòd is multa fortean illic ædificaverit. Lutetia multo quondam fuit, quàm fuit, quàm hodie minor. In Inſula tantùm, quàm ambit Sequana. Deſcribit eam genuinè Iulianus Cæſar in Oratione, cui titulus, Ἀντιοχικὸς ἢ Μισοπώγων. Cæſar vocat, oppidum Pariſiorum, poſitum in inſula Sequanæ fluminis. Ammianus: *Matrona & Sequana amnes magnitudinis geminæ, fluentes per Lugdunenſem poſt circumcluſum ambitu inſulari Pariſiorum caſtellum, Lutetiam nomine conſociatim meant, meanteſque protinus prope Caſtra conſtantia funduntur in mare.* Ex quibus patet, quàm tenue tantæ urbi fuerit initium. Tantilla inſula adcreſcentem in dies hominum

num multitudinem paulatim capere non fuit potis. Ductis in utramque continentem quaſi Coloniis, additiſque locis ſuburbanis, ita ſenſim productis variè pomeriis excrevit, ut jam totius Galliæ ſit maxima. In tres nunc ſecatur partes: quarum major eaque ad ripam fluminis dextram humilior eſt, ad Ortum & Septentrionem vergens Villa vulgò dicitur, *la ville:* Minor ad ſiniſtram verſus Auſtrum & Occidentem loco altiore, & qui per colliculos ſuos nonnihil adſurgit, *Univerſitas* vocatur, *l'Vniverſité:* Media eſt *Inſula*, quàm *Civitatem*, antiqua appellatione, *La Cité*, nuncupant, Fluvio undique cincta: Pontibus, duobus quidem Minori, tribus verò Majori juncta. *Villa* ſpeciem præbet Lunæ διχοτόμȣ, hinc Sequana, illinc Mœnibus, Vallis, Foſſiſque in Hemicycli figuram circumdata. *Portas* habet ſeptem, *D. Antonii, Templi, D. Martini, D. Dionyſii, Montis Martyrum, S. Honorii Novam:* *Suburbia* quinque; *Templi D. Martini, S. Dionyſii Montis Martyrum, S. Honorii.* Hujus Vetera Mœnia pro incrementi ratione contractiora fuere. Arcis Lupariæ caput orſa, D. Euſtachii Templum, Hoſpitaliaque DD. Iacobi & Iuliani complectebantur; juxta Sacellum Braccorum ad D. Catharinæ Vallis Scholarium adſurgebant; D. Antonii Portam continebant; hinc ad Monaſterium, quod *Ave Maria* vulgò, Sequanæ vicinum, deſinebant. Succeſſerunt Nova, quibus Suburbia etiam incluſa fuere: Vallo atque Foſſis, ex Sequana irriguis, munita; Vetuſtis illis vel dejectis ſoloque æquatis, vel in privatarum ædium uſum converſis. *Civitas* quatuor parvulis inſulis ſuperioribus ordine & in linea ſitis, tanquam obicibus contra vim Fluminis defenditur; primùm, ut dixi propter ſitus commoditatem habitata; Ligneiſque Pontibus adiri ſolita: totius Urbis veluti Cor, propter Epiſcopale, Regiumque Pala-

1. Villa, ejuſque Portæ, & Suburbia.

2. Civitas.

Pala-

ejuſque Porta quondā & Pontes hodie.

Palatium *Portas* habuiſſe olim videtur quatuor ad totidem Pontium capita: *Caſtelli Majoris* ſeu *Pariſienſis*, *Superiorem* quidem ad Pontem Virginis, *Inferiorem* autem ſiue *Inferni Portam* ad Pontem Trapezitarum, *Caſtelli Minoris* ad Pontem Parvum, *Quartam* denique ad D. Michaelis *Pontes* habet tamquam Alas, dextras quidem *D. Virginis*, *Trapezitarum*, *Molitorum*, *qui Villam* reſpiciunt; Siniſtras autem, *Pontem Parvum*, *& D. Michaelis*, quibus in *Vniverſitatem* tenditur. *D. Virginis & Parvus* lapidei ſunt; cæteri tignis & ſublicis impoſiti. Lapideorum, ſanè Major, qui *D. Virgini* ſacratus, olim longitudinem habebat Lxx. paſſuum, latitudinem xviii; Ordines xvii. (ordo quivis xxx. Tignis conſtabat) Ædes utrimque lateritias, pari magnitudine & altitudine, Lx. impoſitas gerens Lxxx. poſt anno ſub Ludovico XII. quum mole ſua corruiſſet, refectus eſt ſummo artificio ſex Arcubus lapideis; Dominibus Lxviii. æqualibus ſuperſtructis, Pavimentoque Lapidibus ſtrato, ut Pontem eſſe multi neſciant. *Pons Parvus* reſtauràtus eſt ſub Carolo VI. ex Iudæorum multis. *S. Michaelis* ædificatus ab Hugone Aubrioto, Præfecto Pariſienſi, ſub Carolo VI. quum anno cIↃ. IↃ. xlvi. navium impetu convulſus corruiſſet, non multo poſt refectus eſt, æqualibus Dominibus lateritiis hinc inde ornatus. Eſt & hodie *Pons* inter Arcem Lupariam Auguſtinenſium Cœnobium Sextus; cujus fundamentum poſuit Henricus III. Franciæ Rex, Pridie Kalend. Junii cIↃ. IↃ. Lxxviii. In eo abſolvendo adhuc ſerio laboratur. *Civitas* autem hæc Muris olim fuit cincta, qui inferiore parte Palatium & Domum Regiam adhuc circumdant; reliquis dejectis. *Vniverſitas* quandam Galeri ſpeciem exhibere videtur, quo Caput tantæ Urbis tegatur quaſi, & ornetur, *Portæ* illi ſeptem, *D. Victeris*, *D. Marcelli*,

Vniverſitas. ejuſque Portæ.

celli, D. Jacobi, S. Michaelis, S. Germani, Buſſia &
Nella, Suburbia quinque, *S. Germani, S. Michae-* *& Sub-*
lis, D. Jacobi, D. Marcelli, D. Victoris. Hæc *urbia.*
Lutetiæ pars Mœnibus etiam: ut Villa, eſt
cincta, ſed Foſſis propter Loci ſitum ſiccis.
Longum eſſet enumerare quæ in tribus hiſce
Patribus occurrunt, deque iis adferri poſſunt.
Singularia. Brevis ero, & in Brevitate, ſpero,
non obſcurus. Epiſcopus Pariſienſis Spiritua- *Civibus*
libus præeſt. Epiſcopi numerantur cvii; *in Lute-*
quorum ultimum novi *Petrum Gondium.* *Vrbs* *tiam*
Regi paret, habens peculiarem quamdam *Iuriſ-*
Jurisdictionem. *Suburbiis* idem Ius cum Ur- *dict.*
be conceſſit Carolus V. Francorum Mo-
narcha anno cIɔ. ccc. Lxxiv. *Acade-*
mia Rectoris unius arbitratu regitur. Ma-
giſtratu trimeſtri. Philippus I. Galliæ Rex
anno cIɔ. xc. *Eſchevinos* (Viros Con-
ſulares) Urbi dedit; locoque Inſignium
Navem Liliis aureis ornatam, Civibus *Vrbis*
Pariſienſibus Iura *Nobilitatis* largitus eſt *Scabini,*
Carolus V. cujus memini anno cIɔ. ccclxxi. *Inſignia*
Templa numeravi Lxix. univerſim: inter ea *Civium,*
auguſtiſſimum, *Cathedrale D. Virginis*; quod, *Nobili-*
jactis ab Philippo Auguſto anno cIɔ. cxci. *tas.*
ſub Mauricio Pariſiorum Epiſcopo, fun- *Templa*
damentis, ſerio ædificari cœptum anno *& in-*
cIɔ. cclvii. menſe Februario, Ioanne *terea*
Kalenſi Latomo, regnante D. Ludovico; *D. Vir-*
ex Galliæ Miraculis præcipuum. Columnis *ginis.*
cxx. ſuſtinetur. Longitudo Paſſuum clxxiv.
Latitudo Lx. Altitudo c. Chorus Lapi-
de cinctus; Hiſtoriis ex Veteri Novo Te-
ſtamento inſculptis, quas anno cIɔ.
cccli. abſolutas, loquitur Inſcriptio. In
Ambitu habet Sacella xlv. ferreis Clathris
munita. Univerſim Portæ xi. In Fronte
tres biforæ, Statuas xxviii. Regum in-
ſignes. Ad latera Turres viſuntur, ſeu Mo-
les verius Campanatiæ, altitudine xxxiv.

K Cubi-

Cubitorum. Campana Maxima, cui ab Maria Virgine cognomen, viginti Viros flagitat pulſanda; Sonitus ſereno cœlo per ſeptem Leucas auditur. *Sacella* Pariſiis non pauca, XIII. circiter; inter quæ primi cenſendum loci, quod in Palatio Regio *Sanctum* audit, ab D. Ludovico exſtructum; omnium Ciſmontanorum audaciſſimum, nam Sacellum Sacello fornicato incumbit, nullis Columnis mediis, ſed lateralibus tantùm ſubfultum: Porta Inferior veram D. Virginis imaginem; Superior Jeſu Chriſti fertur exhibere. Servantur ibi (ſic perhibent Curiones) Corona Spinea, Toga Purpurea, Arundo, Spongia, Sudarium, Mappaque Cœnæ ultimæ: quæ omnia à Balduino Imperatore Conſtantinopolitano Venetis oppignerata, Gallus redempta ibi repoſuit. *Cœnobia* plurima (XXIV. ſi rectè numerum memini) & ampla: *Templariorum* ſane circuitum notavi ſpatioſiſſimum, Urbis inſtar; Templariis anno CIↃ. CCCIX. è medio ſublatis, Bona Hoſpitalariis S. Ioannis fuerunt adſignata. Eſt & *Cœnobium Filiarum* Dei prope portam S. Dionyſii, quæ Damnatis ad ſupplicium ducendis tres Panis bolos cum Vino porrigere ſunt ſolitæ. *D. Victoris Cœnobium* Canonicorum Regularium S. Auguſtini ab Ludovico Craſſo CIↃ. CXIII. victoria de Perduellionibus parta, ædificatum; Sub Franciſco I. magnificè reparatum. *Templum DD. Petri & Pauli* ab Hiodoveo ædificatum eſt, anno CCCC. XCIX. hortatu Genovefæ, quæ ibi ſepulta, anno IↃXXI. Canonicorum Secularium priùs, poſt ab Ludovico Craſſo Regularium eſt factum. Turris anno CIↃ. CCCCXXCIII. fulmine conflagravit. *S. Germani Pratenſis. Cœnobium* Benedictinorum; ab Childeberto II. in honorem S. Vincentii exſtructum; poſt, ſepulto illic D. Germano, Epiſcopo Pariſienſi, nomen ejus induit. Opulentia nulli Cœnobio cedit; Privilegiis & Juriſ-

Sacella, interq; ea Sanctum.

Cœnobia, interque ea Templariorũ

Filiarũ Dei.

S. Victoriis.

DD. Petri & Pauli.

D. Germani Pratẽſis

Juriſdictione liberrimum. Muris clauditur. Forum habet annuum. *Collegia* adii innumera; Publica xx. Privata ex ampliſſimorum hominum beneficio xxx. Omnium pulcherrimum *Navarræum* ab Joanna Navarræa, Philippi Pulcri Conjuge, exſtructum *Sorbonnæ Collegium* inſtituit Robertus de Sorbona, Theologus, D. Ludovico Regi familiaris *Bernardinorum Collegium & Templum*, à Benedicto XII. P.M. excitatum, auxit Guilielmus Cardinalis Toloſanus & Bibliotheca, & XVI. Studioſorum, qui Theologiæ darent operam, ſtipendiis. *Officinæ Mechanicæ* in ſuas quaſi Regiones ſunt diſtributæ, certiſque locis adſignatæ: *Membrariorum* ſunt ad pontem D. Michaelis: *Fullonum*, prope S. Ioannem Grevenſem: *Monetariorum*, prope Lupariam Arcem, ubi Mola Monetaria Sequanæ ſublicis impoſita: Aliorum, alibi. Apud Celeſtinos *Officina* eſt *Regia Tormentorum æneorum*. *Plateæ* ſunt ſupra CCCC, inter quas facile principes: Villæ quidem, *Divorum Antonii, Martini, Dionyſii, Honorii, Templi Vetus & Nova. Montis Martyrum, Luparia* ad ripam Sequanæ, Univerſitatis, *Sanctorum Victoris, Marcelli, Jacobi, Germani*, & aliæ; Civitatis denique, præter Pontes ipſos, *Via* hinc ad Cathedralem, inde Palatium. Jam *Domus Pariſienſes*, cum Publicæ, tum Privatæ, univerſim anno CIϽ. IϽ. XLIX. ad X. millia ſunt numeratæ; exceptis Collegiis, Templis, Cœnobiis, iiſque, quæ in Suburbiis. Eminent inter reliquas *Domus Regia* vicina Palatio, *Nella, Flandra, Arteſia, Aurelianenſis. Albretia, Lotharinga, Nivernenſis, Alenconia, Senonum, Remenſis, Lugdunenſis, Foſcampia, Bellovacenſis, Rotomagienſis, Bituricenſis, Heureſia, Sabauda, Claromontia, Cubillonenſis, Bavara, Burgunda, Reginæ, S. Paulli*, & aliæ. *Palatium Thermarum* prope D. Mathurini quidam ab C. Julio Cæſare conditum volunt. Cœnaculum illic eſt fornica-

Collegia, inter ea Navarræum. Sorbona, Bernardinorum Officinæ variæ, Plateæ, Domus.

tum cui Hortus cum Arboribus imminet. Nomen habere creditur ab Thermis Iuliani Apoſtatæ, Aquis ex Pago vicino Gentillio eò deductis. *Domus Publica Pariſienſium*, anno C I Ɔ. I Ɔ. X X X I I I. cœpta ab fundamentis exſtrui, ſub Franciſco I. Quid verò dicam de *Arcibus*? *Majus Caſtellum* ab Iulio Cæſare ædificatum ajunt: magis cenſeo ab Iuliano Cæſare qui aliquamdiu hic habitavit. Prima Pariſiorum porta fuiſſe fertur: Vulgò *Le grand Chaſtelet*, *Caſtellum Parvum*, *Le petit Chaſtelet*, refectum legitur ſub Carolo VI. contra nocturnas Studioſorum graſſationes. *Arx Baſtilia*, *La Baſtille*, excitari cœpit ſumptibus regiis, anno C I Ɔ. C C C L X I X. ſub Carolo V. Rege, per Hugonem Aubriotum Præfectum Pariſienſem, qui poſt hæreſios nomine in perpetuos Carceres fuit relegatus. *Turnellenſem*, *Lupariam*, *Divique Germani Layenſis* fieri fecit Carolus V. cujus paulo ante memini: *Lupariam* Franciſcus I. ampliare cœpit; abſolvitque Henricus II. anno C I Ɔ. I Ɔ L V I I I. Quid de *Turribus*? *Turrim Arcis Lupariæ* editiſſimam Franciſcus I. ut Area Regiæ major fieret, demolitus eſt. *Turris* in Cœmiterio *Innocentium* ædificata creditur initio contra Latrocinia, quum vicina omnia Loca ſilveſtria eſſent & parum tuta. *Turris Billia* Pulvere Tormentario plena, fulmine tacta, adſita Templa Monaſteriaque Celeſtinorum, S. Pauli, Gervaſii, Victoris, Marcelli, maximis adfecit damnis anno C I Ɔ. I Ɔ. X X X V I I I. Quid de *Xenodochiis*, *Noſocomiis*, *Ptochodochiis*, & *Orphanotrophiis*? *Domum* in villa C C C. *Cæcorum*, ab Saracenis excæcatorum, D. Ludovicus condidit. Alia prætereo. Quot Urbis *Areæ* (inter quas primas obtinent *Grevenſis*, *Templaria*, *Luparia*) *Foraque*, ut *Mauberti* & aliorum, tot & plura *Suppliciorum* ſunt *Loca*, Maleficiis plectendis deſtinata

Arces. *Turres.* *Xenodochia, &c.* *Areæ.* *Fora.* *Suppliciorum loca.*

nata, quorum Cadavera poſt in *Montem Falconum* extra portam D. Martini transferuntur. Reſtauravit Petrus Remigius, Theſaurarius & Regni Gubernator ſub Carolo Pulchro; Reuſque ſub Philippo Valeſio factus Repetundarum ibidem eſt ſuſpenſus. Inter *Sepulcreta* prima cenſere ſoleo, *SS. Innocentum & S. Joannis Grevenſis*: illud ampliſſimum eſt muris ab Philippo Auguſto circumdatum, Sepulcrorum numero & Sceleris admirandum; Cadavera novem dierum ſpatio abſumi ajunt. *Sepulcra* vero, & præſertim Regum, Principum, Ducum, Comitum, Nobiliumque utriuſque ſexus quot in hac Urbe vidi! Eorum plena eſt enumeratio apud Ægidium Corrozetium, cujus exſtat accuratum de Pariſienſis Urbis antiquitate opus. Variorum etiam (liceat enim hæc ſpeciatim commemorare) quorum præclara Ingenii monimenta cum admiratione leguntur, quorumque fama jam volitat docta per ora virûm, Cineres variis hic locis reverenter adſervantur: *Petri Lombardi* in S. Marcelli Suburbio: *Roberti Cenalis* Epiſcopi Abrincantenſis, Viri doctiſſimi, ad D. Paulum; ubi & *Nicolai Gillii* Secretarii Regii & Hiſtorici Gallorum; *Petri Berchovi* Prioris, qui fecit quinque Opera ſolennia, Dictionarium, Reductorium, Breviatorium, Deſcriptionem Mundi, & Tranſlationem cujuſdam Libri Latini in Gallicum, ad D. Eligii: *Petri Comeſtoris*, *Hugonis Richardi & Adæ de S. Victore*, ad Victoris: *Ægidii de Roma*, Archiepiſcopi Bituricenſis, Philoſophi ſummi, & *Philippi Cominei*, Hiſtoriographi, apud Auguſtinianos, *Roberti*, *Gaguini*, *Ioannis de Sacroboſco*, *Franciſci Balduini* I. C. ad D. Marturinum: *Paulli Æmilii Veronenſis*, Hiſtoriographi, ad Cathedralem: *Coſmæ Guymier*, qui Gloſſas ſcripſit ad Pragmaticam

Sepulcreta.

Sepulcra variorum.

Sanctionem, in Cœmiterio Innocentium, *Guilielmi Budæi* apud Maturinos: *Ioannis Raviſi Textoris* in Sacello Collegii Navarræi, *Claudii Eſpencæi* Theologi, in Templo S. Coſmæ; *Chriſtophori Thuani & Petri Siguierii*, Præſidum, ad D. Andreæ Artium; Aliorum alibi. *Fontes* guſtavi publicos ſupra XVI. inter quos admiratus ſum, qui Innocentum dictus, quique in S. Martini Cœnobio. *Statuas* etiam ſtupui variis locis: *Regum* omnium in Palatio Regio; *Caroli Magni* in Templo S. Marcelli; *Philippi Valeſii* in primario; ubi & *D. Chriſtophori* Gigantea, anno CIↃ. CCCC. XIII. ab Antonio *d'Eſſars*, Equite erecta. Eſt ibi & effigies *Petri Cugneri*, juxta Chorum in angulo ad altare Beatæ Mariæ. Fabulantur per ludibrium poſitam, quum Bona Eccleſiaſtica nomine regio in Fiſcum trahere conaretur, ſub Philippo Valeſio: ſed fruſtra. *Bibliothecas* inſpexi varias, publicas quidem, cum primis *Regiæ Majeſtatis*, & *S. Victoris*; privatorum autem infinitas, præcipue, CL. *Puteani*, *Pithœorum*, *Nicolai Fabri*, *Barnabæ Briſſonii*, & aliorum; & omnes optimis rariſſimiſque cùm editis; tum Manuſcriptis refertas libris. Quot porro Pariſienſis Urbs *Seditionibus* agitata, quot *Incendiis* deformata, quot *Inundationibus* vaſtata, quotque *Hoſtium incurſionibus* fuerit concuſſa & laniata, copioſe notant Francorum Annales. Hæc de una Urbe ſufficiant. Qui plura deſiderat adeat Ægidium Corrozetium, cujus antea memini, & Jacobum Capellum, qui de Lutetia ſingulares ſcripſerunt Libellos. Exſtat & Carmen Euſtatii à Cnobbelſdorfi Pruteni. Franciſcus Belleforeſtius omnium accuratiſſimè Lutetiam delineavit.

Fontes. *Statuæ.* *Bibliothecæ.* *Seditiones.* *Incēdia.* *Inundationes.* *Incurſus Hoſtiles.*

Hæc Merula. Addam ego inſuper pauxilla quædam. In templo Celeſtinorum poſteris teſtatum fecit Rex potentiſſimus Henricus II. quanto adfectu proſequeretur Annam Mo-

mo-

morantium Comitem ſtabilem Franciæ, in quo voluit ſuum ipſiuſque cor communi tumulari ſepulchro, his adpoſitis epigraphis:

I.

Cor junctum amborum longum teſtantur amorem
Ante homines, junctus ſpiritus ante Deum.

II.

Pyramidi ex marmore inſcriptum:

Adſta viator, non leve pretium moræ:
Hîc grande parvo cor duplex jacet loco,
Regis Duciſque: Regis Henrici, Ducis
Montmorantii Annæ, per gradus qui ſingulos
Ad militaris ordinis faſtigium
Pervenit, & res maximas cum maximis
Domi foriſque Regibus geſſit tribus,
Franciſco, & Henrico, ultimoque Carolo
Sed præcipua quo ſingularis & fides
Inter Ducemque Regem & Henricum foret
Teſtata, corda juſſit amborum ſimul
Rex ipſe poni, pignus haut dubitale,
Quòd juncta eorum vita perpetuò fuit.
Hîc juncta quorum mors habet vitalia.

III.

D. O. M. S.

Siſte parum & audi viator. In Anna Montmorancio tanta fuit rei militaris ſcientia, & in tractandis & explicandis negotiis vigilantia, ut paulatim tanquam per ſcalarum gradus virtutis ergo adſcenſum ſibi ad honoris altiſſimum gradum pararerit. Quem dum vixit tenuit honoriſicentiſſimè cum Henrici ſecundi Regis potentiſſimi approbatione maxima, qui eam ipſam ampliſſimam, quam à

Rege Franciſco patre conſecutus erat Annas dignitatem augere ſi potuiſſet cogitabat, ut incomparabilem & penè inauditum ſuum erga clariſſimum virum amorem declararet, cum etſi plerique Principes viri imminuere quibus poterant artificiis conarentur, augebat tamen obtrectatio amorem, ut nihil penitus de jure publico aut privato ſtatueret, quod Annæ non probaretur, ut jam unum animum in duobus corporibus facilè cerneres; quæ voluntatum & animorum ſumma conjunctio ut poſteris monumento pleriſque innoteſceret memorabili, voluit Henricus amborum corda in eadem jacere æde. Igitur conſentientibus Carolo IX. & Catharina Regina mater ejus beatiſſ. fœmina Magdalena conjugi, & Franciſcus filius piiſſ. mœrentes P. P.

IV.

Quarta Gallica eſt. Annotata cum modò poſitis in Antiquitatibus Pariſienſibus pag. 125. In quibus horum ſimiliumque theſaurum habes.

Pariſiis exeundum ad loca vicina nobiliora. Præter Fontem bellaqueum, de quo ſuprà, viſas ad fanum S. Germani 5. leucis diſtans: de quo P. Merula: Fanum verò S. Germani, vulgò *S. Germain en Laye*, ſic deſcribit idem. Oppidum non nullius eſt antiquitatis. Arcis fundamenta jecit, vel ſaltem, ut quidam volunt arcem reſtauravit Carolus V. Francorum Rex, Reſtituit eam Franciſcus I. venationibus addictior. Superat omnes regias domos: aeris ſaluberrimi. Nullius cenſetur Diœceſios. Sylva adjacet cædua, quercubus conſita, quæ vulgò, *le bois de trahiſon*. In ejus angulo, qui oppidum ipſum reſpicit, menſa lapidea mihi monſtrata prægrandis, ad quam proditio fertur concepta: quæ qualis fuerit, & à quibus facta, malo ab aliis explicari, quàm in re

S. Germain en Layes.

re ſatis dubia & incerta errare. Quod quidam narrant ſylvæ ramos, ſi in Sequanam projiciantur, ſtatim lapidum inſtar fundum petere, non ego ſum expertus: ideoque nihil temere volo adſerere. Hæc Merula. Quibus ego addo. Hodie novam arcem juxta veterem excitatam operis magnifici & verè regii. Xyſtis ſive galeriis ſex ornatam vidi. Notatu digniſſimum, quod videas, ſunt cryptæ ſubterraneæ, artificioſis aquarum ductibus irriguæ. Quatuor erant cùm iſtic eſſem: I. Orphei. In qua ſtatua Orphei cum cithara, qua ludit cum opus movetur. Ad ſonum citharæ omnis generis feræ progrediuntur ipſumque circumſiſtunt: Arbores ſe inflectunt: Rex ipſe pòſt cum Delphino aliiſque ſequitur. II. Puellæ organo Muſico motricibus aquis ludentis: hinc inde, ac ſi auditores ſuos contemplaretur, circumſpicientis. Suaviſſimum etiam melos fictitiæ aves admodulantur. Juxta feneſtram notabis tabulam marmoream variegatam repræſentantem picturas amœniſſimorum camporum. In medio tubus eſt ex quo, impoſitis diverſis inſtrumentis diverſas ſpecies unda repræſentat. In pariete interiori videbis Satyri ſtatuam mirè elegantem. III. Neptuni: Cùm movetur opus, duo angeli tuba ſonitum adunt, & ad ſonitum Neptunus tridente armatus carrui inſiſtens à duobus equis tractus exit: cumque paulum ſubſtitit, revertitur, & tubarum clangor repetitur. In pariete notabis officinam Vulcanicam IV. Perſei Andromadem liberantis, monſtrumque marinum gladio percutientis. Inter duas priores videbis adhuc quintam, Draconis: qui motis alis caput elevat, idque demittens evomit undas largiſſimè. Philomelis factitiis ſuaviſſimum melos accinentibus. Præter has Cryptas aquis rorantes,

videas etiam illam quam ſuccam vocant, *la croute ſeiche*, locum refrigerio ſub æſtivos colores commodum: Tum fontem cum ſtatua Mercurii in galeriarum una: Et tandem in cubiculo quodam Francidos effigiem plorabundæ ſedentis, quàm Rex elevat, & in priſtinum ſtatum reponit.

Madril. S. Clou. Cum huc exis unâ operâ viſere poſſis ad arcem Madritum, tum in vicum S. Clavi, cæde Henrici III. maculatum & inde celebratum Monimentum ejus hîc inter plura aliorum viſitur, cui hi verſus inſcripti:

D. O. M.

Æternæque memoriæ Henrici III. Galliæ & Poloniæ Regis.

Adſta viator, & dole Regum vicem:
Cor Regis iſto conditum eſt ſub marmore,
Qui jura Gallis jura Sarmatis dedit.
Tectus cucullo hunc ſuſtulit ſicarius.
Abi viator, & dole Regum vicem.

Eodem ipſomet itu luſtres etiam fanum S. Dionyſianum, duabus leucis Lutetia diſſitum: de quo ſic Merula: *S. Dionyſianum*, quod vulgò *S. Denys en France*, non alia re nobilitari ſolet, quam Fano ſuperbiſſimo, cui initium tenue ſatis ab Dagoberto Francorum rege. Auxit mirum in modum anno CIↃ.C.XLII. aut circiter, Suggerus Abbas, ut ipſe in ſua teſtatur Hiſtoria. Servari memorantur ibi Corpora *SS. Dionyſii*, Francorum Apoſtoli, *Eleutherii, & Ruſtici*; item *Dionyſii*, Corinthiorum Epiſcopi (cujus hiſtoria Eccleſiaſtica ſubinde meminit) *Hyppoliti*, & aliorum. Vidi hic aliquando, præter alia Singularia, grande *Monocerotis Cornu*, ſexſemis pedum. *Labrum* vel *Solium ex Jaſpide*, roſei coloris, quo uſum ferunt in Balneis Regem Dagobertum: *Crucem auream: Lychnum* *penſi-*

S. Denys

penſilem ex argento, quem pro accepto S. Eugenii corpore obtulit Philippus Hiſpaniarum Rex, anno cIↃ. IↃ. Lxv. Servantur in Theſauro S. Dionyſii, quæ ad Regem pertinent Ornamenta, Diadema, Sceptrum, & alia; quæ quoties quis Rex conſecrandus, Remos ſolenniter deportantur. Longitudo hujus Templi cccxc. pedum; Latitudo c. Altitudo Lxxx. ad interiorem Fornicem. Nam Tectum altius multo exſurgit. Turres habet duas excelſas, quadrata forma, inque iis Campanas ex puro ære. Sunt Valvæ æreæ, auro obductæ. Locus hic à multis jam annis deſtinatus Regum aliorumque Principum Sepulcris. Siros ibi notani quam plurimos. Sunt illic, præter Dagobertum Cœnobii Conditorem, in Choro verſus Meridiem, ut nomina loquuntur: *Ludovicus*, Rex, Filius Dagoberti; *Carolus Martellus*, Rex; *Pipinus* Rex, Pater Caroli Magni: *Berta* Regina, Uxor Pipini Regis: *Kallomanus* Rex, Filius Ludovici Balbi; *Ludovicus* Rex, Filius Ludovici Balbi. Viſuntur ibidem paullo inferiore loco tres Effigies ex Alabaſtrite Lapide, cippis nigri Marmoris impoſitæ, quæ perhibentur (nam carent Inſcriptionibus) *Philippi* Regis, S. Ludovici Filii: *Iſabellæ Aragoniæ*, ipſius Conjugis: *Philippi Pulcri*, ipſorum Filii. In Choro verſus Septentrionem leguntur *Kallomanus* Rex Filius Pipini: *Hirmintrudis* Regina, Uxor Caroli Magni: *Conſtantia* Regina II. (adſcriptis his verbis. *Venit de Hiſpania*) *Odo*, Rex: *Hugo Capet*, Rex: *Robertus* Rex: *Conſtantia*, Uxor Roberti: *Henricus*, Rex, Filius Roberti: *Ludovicus Groſſus*, Rex: *Philippus* Rex, Filius Ludovici Groſſi. Ad Latus Summi Altaris Septentrionale ſitos teſtantur Effigies Tituliqe, *Philippum Longum*, cum corde *Joanne* ipſius conjugis: & *Carolum* cum *Ioanna* Uxore, Franciæ Navarræque Reges, Philippi Pulcri Filios: *Philippum Valeſium*,

Joannemque ejus filium. Ad Latus fere Matutini, ut vocant, Altaris Septemtrionale Sepulcrum eſt & Effigies Marmores *Ludovici Huttini*, ejuſque Filii *Ioannis* & Filiæ *Ioannæ*, Navarræorum Reginæ. Haud procul inde Statua eſt *Caroli* VIII. in genua procumbentis, cum Epitaphio non indocto. In medio Choro, ubi Monachi cantare ſoliti, Sepulcrum ſpectatur Caroli Calvi Regis & Imperatoris. Poſt Altare Matutinum Sepulcra ſunt (quorum tamen exigua adparent veſtigia) *Philippi Auguſti*: qui *Conquæſtor* cognominatus, *Ludovici VIII. Ludovici Sancti*, cujus Corpus poſtea fuit elevatum. Ante Primum Altare poſitam legi *Margaretam* S. Ludovici Conjugem. Conditos idem in Choro memorant Monachi, licèt indicia deſint *Hlotarium III. Theodoricum II. Hlodarium* penultimum Stirpi Carolinæ & *Alphonſum* Comitem Pictavienſem, S. Ludovici Fratrem. Iſti igitur in Choro, extra eundem, verſus Meridiem quidem in Sacello Caroli V. ſitos didici ipſum *Carolum V.* Ioannis Filium, cum Conjuge *Ioanna Borbonia* Petri Filia, *Carolum VI.* Caroli V. Filium, cum *Iſabella* Conjuge, Stephani Bavariæ Ducis, Comitis Palatini, Filia: *Carolum VII.* Caroli VI. cum uxore *Maria* Regis Siciliæ Filia: præter hos, *Bertrandum de Gueſolin*, Longæ-Villæ Comitem, Franciæ Conneſtabilium: *Ludovicum Sancerræum*, Franciæ IV. Virum, moxque Conneſtablium, fratrem germanum Comitis Sancerræi: *Arnaldum Guillenium*, Barbabazanis Dynaſtam, Caroli VII. Regis conſiliarium: *Carolum* denique *Delphinum Viennenſem* Caroli VI. Francorum Regis Filium. Viſitur haud procul inde magnificum *Franciſci I. Magni* cognomine, ejuſque Conjugis *Claudiæ Britannæ*, Ludovici XII. Filiæ, Mauſoleum: ipſorumque Libe-

Liberorum, *Franciſci Delphini*, Britanniæ Ducis, *Caroli* Ducis Aurelianenſis, & *Carollæ* Filiæ: adſculptis, præter omnium effigies, Bellorum, Victoriarum, Rerumque ab eodem geſtarumque monimentis. Ad Septemtrionem in variis Sacellis conſpiciuntur Buſta, in Blancæ quidem Sacrario, *Mariæ Blancæque*, Caroli IV. Franciæ Navarræque Regis Filiarum; *Ludovici Abrincantenſis*, Stamparum Comitis, Paris Franciæ; *Joanne d' Eu*, Stamparum item Comitis, Athenarumque Ducis, Rudolphi Comitis, Filiæ: in S. Hippolyti, *Blancæ* Francorum Reginæ, Philippi Navarræorum Regis Filiæ, cum *Joanna* Filia: in S.Denique Martini, *Alphonſi* Comitis Evenſis, Ioannis Bainenſis, Hieroſolymarum Regis & Imperatoris Conſtantinopolitani Filii. In ipſo Templo, qua Septemtrio eſt, viſitur Monumentum ex Alabaſtrite, *Ludovici XII.* ejuſque Conjugis *Annæ Britannæ.* In Novo Sacello, quod rotunda forma ſe extendit ad Septemtrionem in Cœmiterium, magnifice poſiti leguntur *Henricus II.* ejuſque Filii, Franciſcus II. *Caroluſque IX.* Franciæ Reges. Hæc Merula. Ego nihil addo ipſis de meo, nec refero de aliis pagis, arcibus, urbibus vicinis. Scies ex aliis.

Iter Rodimagū duplex.

Paulo ante adpetens Paſchatos feſtum, ſecundùm ſtylum Iulianum, quem Angli obſervant, commodè ſuſcipitur iter in Angliam: nec alio tempore parile operæ pretium fertur itineris eò ſuſcepti. Sunt qui Sequanâ deſcendant, & hæc prætereant loca, *Chaſteau Madril. S:Clou, Argenteul, S. Germain en Laye, Poiſſy, Mante*, oppidum juxta quòd Regis Franciæ & Angliæ ſtatuæ conſpiciuntur) *Vernon*, *Gaillon*, (Arx eſt magnifica, in cujus area videbis menſam marmoream à Venetis Regi Lud. XII. conditori obla-

oblatam, tum hortum vix ulli Galliarum comparandum, & in eo xyſtum ſive galeriam picturis artificioſiſſimis decoratam: ſpectat ad Archiepiſcopum Rothomagenſem) *Louviers*, (oppidum eſt naturâ & opere munitiſſimum) *Pont de l'arche*, (oppidum perinde munitiſſimum) & tandem intrent Rhotomagum Normaniæ metropolim. Alii utuntur commoditate veredorum quotidie eò abeuntium, mercede nummi aurei ſolaris in caput conſtitutâ. Potiſſimum, quod bidui hoc itinere tranſitur, eſt Pontæſium, vulgò Pontoiſe, à ponte quo Æſia tranſitur. Oppidum amœnum, nec improbè munitum. Hoc tranſito Normania incipit. Pernoctandum in appidulo *Magny*, pariter ſeu leucis diſtante. Poſtridie 7. leucis tranſmiſſis præceps mons deſcendendus, & prandendum in pago *Fleury à l'eſcu de France*. Hinc 5. leucæ Rothomagum reſtant.

Normania. NORMANIA, olim *Weſtria*, & corruptè *Neuſtria* dicta, nomen habet à populis Septentrionalibus, à quibus occupata fuit. *Nort* enim Septentrionalem plagam; *Man*, virum notat. De illorum in Germaniam Galliamque excurſionibus paſſim Hiſtoricorum monimenta loquuntur. Maxima facta fuit Duce Rollone, tempore Caroli ſimplicis, qui eò tandem redactus eſt, ut Rolloni Chriſtianam fidem amplexo filiam Gillam dederit uxorem, totamque Neuſtriam cum Britannia in dotem dederir. De illa irruptione laudat Merula verba præfationis Concilii Meldenſis Anno 845. celebrati: *Quia divinas juſſiones non ſecuta eſt obedientia, dedit dominus ab Aquilone, unde juxta Prophetam pandetur Malum, dignos meritis noſtris Apoſtolos, crudeles videlicet & immaniſſimos Chriſtianitatis perſecutores, qui Pariſios uſque venientes, quod juſſit Dominus monſtraverunt*, Ad-

Adjacet Normaniæ ab Occaſu. Britannia, à Meridie, Limania; Belſia, & Francia; ab Ortu, Picardia. Ducatus in illâ Alançonius, Aumalius Longævillæus: Comitatus plures, Regnum etiam ſed perexiguum, vulgò *le Royaume d'Yvetot*. Titulus Regni natus ſub Clotario I. qui Dominum *d'Yvetot* obtruncaverat: damnatus ideo Romani Pontificis ſententiâ, ut occiſi heredibus jus ſupremitatis concederet. Ita hæc provincia deſcribitur à Roberto Gaguino lib. 7. hiſt. *Eſt Normania una metropoli & ſex urbibus, quatuorque & nonaginta munitiſſimis oppidis atque arcibus potens, pleriſque viciis frequens ad civitatum ſpeciem exſtructis, quam ſexto vix die expeditus pertranſeat; piſcium & pecorum ferax, frumenti uberrima: pomorum atque pyrorum tam paſſim conferta, ut hinc potum gens ſibi adfatim exprimat, & ad exteros copiosè fructus exportet. Laniſici plebs ſtudio, & bibax etiam* pomacii *quod* Siceram *vocant. Gens omnis ſuâpte naturâ callida, nullis exteris legibus obnoxia, moribus ſuis & conſuetudine, quam pertinaciſſimè tuetur, vivit: doli quidem & litis adprimè gnara: quo fit, ut cum illa ſocietatem aut negotium ſortiri exteri reformident: alioqui doctrinæ & religione dedita: bello inſuper idonea & fortis, cujus egregia in exteros geſta plurima referuntur.* Duces Normaniæ fuerunt Rollo, Guilielmus longa ſpatha, Richardus intrepidus, Richardus II. Richardus III. Robertus liberalis, Guilielmus Conquæſtor cognominatus, quòd Angliæ Regnum ab Eduardo cognato ſibi legatum conquiſierit, ſibique armis ſubjecerit, Robertus II. Gulielmus, Henricus I. Stephanus, Henricus II. ductâ Eleonora herede Aquitaniæ à Lud. VII. repudiatâ, Dux etiam Aquitaniæ factus, Henricus III. Richardus cor leonis, Ioannes, quo patricidii in Arturum ex fratre nepotem commiſſi apud Philippum Franciæ Regem accuſato & comparere nolente,

prin

principatus ejus Coronæ Franciæ ſunt adjudicati. Poſtea Ioannes, & Carolus V. ex parentum donatione Duces Normaniæ facti ſunt: ambo, parentibus mortuis, Reges Franciæ. Ab Anglis denuo Carolo VII. quem Regem Buturigum contemptim appellat excepta: qui tamen aliquanto pòſt ex tota Gallia, Caleto excepto, Anglos profligavit.

Metropolis provinciæ eſt Rothomagus, vulgò *Roven* dicta. Nominis etymologiæ variæ traduntur, & haud paucæ ridiculæ. Inprimis mirum eſt in ſyllaba *magus*, Regem Magum quæri: quæ Germanis *Vrbem* ſignificabat, urbiumque nominibus adjiciebatur quemadmodum Gallis *ville*, Germanis Stadt aut Stådt ſolet. Verior mihi videtur derivatio ab idolo Rots / quod his locis adorabatur: fidem etiam faciente pago ad 3. leucas diſtante muntroth. AS. Melone abolitum & hunc hymnum compoſitum ferunt:

Exſtirpato Roth idolo
Fides eſt in lumine:
Ferro cinctus pane ſolo
Paſcitur & flumine:
Poſthæc junctus eſt in polo
Cum ſanctorum agmine.

Urbs eſt ampliſſima, elegantiſſima: plateas tamen habens anguſtiores. Ab Occaſu alluitur Sequana jam æſtuante: ponte artificioſiſſimè ædificato ſtrato, qui nunc ex parte in ruinis jacet. Naves prægrandes eo uſque accedunt. Portum habet duplicem: Unum, quem Pariſienſem vocant *la porte Paris*, ſupra pontem, ubi ſtatio navium Lutetiâ venientium; Alterum infrà, *le quay des navires*, ubi conſiſtunt naves in Oceano ambulare conſuetæ. Ultra Sequanam planities eſt latiſſima. Montes tamen, quibus cingitur, hinc videntur. Ab Ortu & Meridie propinqui ipſi imminent

mon-

montes. Ac inprimis Mons S. Catharinæ, in quo fortalitium olim poſitum fuit munitiſſimum: obſeſſum ab Henrico IV. ſed non occupatum. Facta tandem pace urgentes ob cauſſas ſolo æquatum. Perluitur tribus aliis fluviolis qui educendis ſordibus, & moletrinarum rotis circumagendis commodant.

Templum primarium eſt. B. Virginis exquiſitæ artis & elegantiæ ædificium, ſive exterius ex areâ contigua, ſive intus contempleris. Tribus turribus decoratur, S. Romani, butyracea, & pyramide. Butyracea nomen habet, quod eo argento exſtructa fuerat, quod Archiepiſcopus Georgius Ambroſius, ex indultu eſu butyri tempore quadrageſimæ exactis ab unoquoque ſex nummis collegerat. In ea viſitur Campana totius Galliæ maxima, 13. pedes alta, 32. lata, 11. in diametrum; 40000. librarum, craſſitie magis conſpicua quam granditate. Illi Gallicè inſcriptum:

Ie ſuis nommee George d' Ambroiſe,
Qui plus de trente ſix mille peſe:
Et qui bien me peſera,
Quarante mille il trouvera.

Latinè verò iſtud:

Ipſa ego ſum quamvis ſonitu venerata Tonanti,
Prima eſt auctori, gloria danda meo.
Namque ter & denis cum ternis millibus æris
Obtulit hæc vero dona dicata Deo.
Scilicet Ambroſius, qui ſancta Georgius arma.
Cunctaque Francigenis tractat habenda viris.
Rothomagum tanto felix antiſtite gaudet,
Cum ſit Cardinei gloria magna chori.

Pyramis ex ligno mirabili artificio erecta plumboque veſtita hinc inde deaurata eſt. In faſtigio etiam templi ſtatua D. Georgii collo-

collocata eſt pulcherrima. In ſacello ponè chorum, quod vocant d'Amboyſe, viſu digniſſimum eſt Epitaphium Cardinalis Ambroſii, Domini de Breſay Seneſchalli Normaniæ, & aliorum. Sacellum Innocentium inviſum ne relinquas. In quo ſepulti illi qui innocenter deſpicabili morte adfecti, poſt huc ſepulti fuêre. Hiſtoriam audies in re præſenti. Prope chorum pictus eſt draco, qui infeſtiſſimus dicitur fuiſſe incolis. Obtentu ſtolæ victus à S. Romano, (alii S Oventium ſucceſſorem ejus hoc feciſſe notant) cui adjuncti fuerant duo captivi capitis rei, quorum tamen unus aufugerat. Inde mos adhuc ſervatur, quòd ſingulari privilegio Archiepiſcopi & Canonici hujus ædis quotannis liberant unum ex captivis, poſtquam omnium confeſſiones audiverunt: fitque hoc in feſto Adſcenſionis. In liberationis ab hac beſtiâ memoriam quotannis proceſſio celebratur, in qua captivus iſte tenetur adeſſe per ſeptem annos, ipſe, aut, ſi nequeat, per alium. Aliud templum eſt ſplendidiſſimum & nitidiſſimum S. Oventii vulgò *S. Oinct*, cum Cœnobio contiguo loco à Clotario Rege totius urbis amœniſſimo conditum, hortoſque vicinos habet perelegantes. Duas feneſtras è regione ſibi obverſas figuram roſarum repræſentantes, alteram à magiſtro, à diſcipulo alteram ſtructam: & magiſtro invidiâ & æmulatione laborante diſcipulum occiſum, ipſum ob facinus hoc laqueo ſuffocatum, amboſque in templo prope chorum humatos narrant. In chorum hujus templi calcaribus cincti ſi ingrediantur, mulcta ipſis, ceu in palatiis, extorqueri ſolet. In hoc monaſterio Reges Galliæ, cum huc veniunt, hoſpitari ſolent.

Palatium Curiæ Parlamenti opus eſt egregium. Atria & cubicula magnifica. Inprimis elegantiſſimum eſt atrium, quod vocant *la cham-*

chambre dorée. Alia etiam palatia Principum, ædeſque privatæ ſplendoris non exigui in hac urbe viſuntur. Palatii etiam nomine venit arx in imo urbis ad Sequanam ſita, *le vieux palais*, muris turribuſque non mediocriter munita.

Ornamenta hujus urbis ſunt Parlamentum & Archiepiſcopatus.

Hoſpitium hîc perbonum *au quadrant de mer.* Si libeat poſſis hinc à recta viâ declinare & Cadomum, vulgò *Caon*, tum Portum Gratiæ, *l'haure de grace*, aliaque in hoc itinere loca accedere: quæ, quia mihi non adita hic non deſcribo,

Diepam hinc abeuntes conductitiis equis tabellionis Diepenſis utuntur. Solvuntur pro capite 45. ſolidi. Quot ſeptimanis ter abitur Rothomago Diepam, & totidem Diepâ Rothomagum à tabellionibus. Exitur primum per montoſa loca. Tranſeuntur poſt in plano aliquot pagi, eminus faciem ſylvarum habentes, quòd ſingulæ ædes hortis ampliſſimis circumdentur, viæ etiam utrinque altiſſimis arboribus cingantur, adeoque arborum cacumina ædes obtegant. Prandium ſumitur in pago *Toſtes.* *Diepam eundi commoditas.*

Diepa urbs eſt inter auguſtos montes in faucibus quaſi maris ſita, quo alluitur à Septentrione. Portus hîc eſt tutiſſimus, ſed anguſtioris introitus. Navigationibus in oras remotiſſimas famam ſibi quæſiverunt cives. Pſittacos hîc ex Indiis allatos magno numero videbis. Plateas habet latas, ædes elegantes, non tamen excelſas. Ad Septentrionem arx ipſi imminet probiſſimè munita. Exteriùs campum versùs & juxta mare, in quod præcipitium eſt, munitiones excitatæ ſunt, ad vim hoſtilem arcendam: nullis tamen ædificiis, præter unam domum, inibi poſitis: Pariles ſunt ultra portum versùs Ortum & prope *Diepa.*

mare,

mare, & paulo magis in continenti juxta moletrinas pneumaticas. Varia hîc conficiuntur ex oſſibus balenarum & ebore. Prima hæc urbs eſt Galliæ, quæ Henricum Magnum agnovit dominum. Confligendum tamen hîc Regi fuit cum Duce Maynio & victoriam ab eo reportandum. Trajectus hic in Angliam eſt, ſi mediocriter ferens ſit ventus, 24. horarum. Nautam habuimus virum optimum & diligentiſſimum, naviſque inſtructiſſimæ dominum *Jan Baſſon*: mercede in caput coronati pactâ. Quâ in re utaris conſilio hoſpitis tui, qui erit ex meo conſilio *au fardeau*. Hinc igitur tranſilienda nunc magna illa foſſa, qua Naturæ auctor Angliam à Gallia, & Belgio ſeparavit, fretum Britannicum.

ITINERIS ANGLICI breviſſima delineatio.

ANgliæ quædam loca frequentiùs ab exteris ſalutari ſolita, paucis attingam verbis. Nam de regno ſtatuque & omnibus ejus partibus multa verba ſerere extra meum inſtitutum eſt, qui non niſi indicem viarum ſcribo, & nunc ad finem feſtino.

Dubria primus Cantii portus eſt, vulgò
Dover. *Dover* dicta. Oppidum nullis muris cinctum, cui in monte adjacet caſtellum naturâ loci probè munitum. Triplex ejus eſt munitio Area gramine viridans latiſſima. Centum oves, 12. vaccæ in eo perpetuò paſcuntur. Tormenta aliquot & versùs oppidum, & versùs mare, cum in ſummo, tum in præcipitii loco inferiori repoſita videbis. Unum reliquis præeminet longitudine, quippe enim

32. eſt

32. eſt ſpithmarum. Id fieri fecit Henricus VIII. cum hac inſcriptione: *Breck ſeuret al muer, ende vual bin ick gebeten. Doer berch en dal boert min bal van mi geſmeten.* Puteus hic profundiſſimus. Ab aſino & mula, ſapiente ridiculum in modum pecore, unda attrahitur. Meretur hoc exercitii videri. Atrium Regis Arturi jam nullius ſplendoris, ex ligno Hibernico nulla inſecta venenata ferente. Hoſtitium commodum *à la poſte.* Hinc Cantuariam tres ſolidi Angelici, hoc eſt, triginta Francici; Cantuaria Setibornam totidem; Inde Rocheſtram 25. Rocheſtra Graveſandam 15. ſolvuntur.

Cantuariæ templum elegantiſſimum omniumque Angliæ magnificentiſſimum. Notes hic monimenta, Eduari Nigri, qui Ioannem Galliæ Regem vicit æneum: aliud Henrici IV. cum duabus uxoribus. Sepulchrum & cathedram D. Thomæ. Tabulam æneam memoriæ Reginaldi Poli ſuſpenſam. Feneſtram vitream, artificioſiſſimè pictam. *Carterberg.*

Setiborna oppidulum eſt non inamœnum. Antequam huc pervenias, videbis ſuſpenſum ex arbore latronem, qui nuncium Electoris Palatini ad Sereniſſ. Angliæ Regem miſſum proditoriè occiderat, catenis & circulis ferreis adeò munitum ut injuria tempeſtatum ſupplicii exemplum non facilè ſit abolitura. Hoſpes Setibornæ *à la poſte* vir eſt optimus, Scotus, Latinè callens. *Setinborn.*

Rocheſtra urbs eſt non in elegans, juxta quam in Medarro flumine ſtupendę molis claſſis regia conſiſtit. Ex maximis navibus eſt collecta, pleræque hominis ætatem excedunt. Des operam ut primarium, ſi plura nolis, videas navigium quod Principis vocant. Septuaginta dicebant id geſtare tormenta, & octingentis regi nautis: mille inſuper vectores recipere. Conclavia habet ele- *Rocheſtra.*

elegantiſſima. Malus grandior, ſpithamâ minùs gemino amplexu meo menſurabatur. Aliæ ſunt *Eliſabetha Ionas* olim primaria, *Vrſus albus*, *Honor*, *Triumphus*, & quæ aliis nominibus vocantur aliæ, pleræque picturis & emblematis ornatiſſimæ.

Graveſand. Graveſandæ, ſi vis bene tibi eſſe, ad inſigne urbis Vliſſingenſis divertas. Hoſpes eſt Belga, vir optimus. Hinc cum æſtu marino accedente Londinum ſcaphâ abitur.

Londen. Londinum Metropolis regni urbs eſt ampliſſima, in longitudinem juxta Tameſin ſi extendens, Lunæque ſinuatæ figuram repræſentans. Interfluens Tameſis, in quo magnum navium numerum videbis, geminam facit: quæ in dextra tamen ripa ſita pars South Warcke dicta, altera longè eſt minor. Pons elegantiſſimus arcuum 19. ædificiiſque obſitus utramque jungit. Videbis ſub hoc tempus lotionem pedum ſolemnem ab Archiepiſcopo Cantuarienſi nomine regio tot pauperibus, quot annos Rex natus eſt, fieri ſolitam. Lotio in ordinem geminatur: pòſt ſexties adhuc eodem ordine circumitur, doniſque, regiis adficiuntur iſti egeni: panno, linteis, calceis, lance prægrandi piſcibus repletâ, vino, marſupio cum numiſmate auro, accinente interim, dum hæc peraguntur, choro Muſico. Strumoſos ſub hoc idem tempus Rex tangit. Solemnis etiam Majoris ſive Conſulis cum 24. ſenatoribus proceſſio in templum feria tertia Paſchatos celebratur. Pridie Georgii inchoant feſtum ſuum Equites periſcelidis, in ſacello arcis: Poſtridie ceremoniis ſolemnibus adhibitis id celebrant. Viſu digniora ſunt hæc.

1. Ædes S. Pauli ampliſſima. Tumuli variorum in ea: inter alia Thomæ Linacri. Turris adjacet præalta, ceu ſpecula urbis, ex qua urbs tota cum circumjacente planitie viſu obiri poteſt.

2. Weſt-

2. Weſtmonaſterium in occidentali urbis angulo templum magnificentiſſimum : Mauſoleum Regum Angliæ ſuperbiſſimum. In eodem Reges inaugurantur. Plurima hîc monimenta, plurium Regum & Dynaſtarum, de quîs ſingularis liber impreſſus ab æditiuo venditur. Triumphant inter ea, id quod Elizabethæ, & alterum quod matri ſuæ Mariæ Stuartæ Rex Jacobus fieri fecit. Quot diebus Dominicis pauperes hîc cibantur. Dum concio habetur, in tabula ligneâ oblongâ diſpoſitos notabis cibos. Ex rarioribus, quæ hîc oſtenduntur, eſt lapis in quo Abraham quieverat, cùm dormienti appareret viſio angelorum deſcendentium ex cœlo. Sub cathedra poſitus eſt, in quâ ſedentes Angliæ Reges inaugurantur. Epigramma tabulæ inſcriptum eâ de re leges.

3. Arx regia Whytehal, aut Weital in ripa Tameſis poſita. Exteriùs ſi contempleris, præ ſe non fert magnificentiæ nimium. Intus verò, regium eſt Palatium. In ædificio novo atrium eſt capaciſſimum, ubi convivari ſolent equites periſcelidis peractis ceremoniis ſolemnibus, ordine bini & bini adſidentes. Atria & cubicula picturis & tapetibus ornatiſſima monſtrabuntur tibi plura. In bibliotheca cuſtoditur libellus manu Eliſabethæ Reginæ ſcriptus linguâ Gallicâ, & parenti Henrico VIII. dedicatus.

4. Iuxta arcem eſt hortus regius ampliſſimus in quo & feræ & cicures beſtiæ Indicæ, tum volatilia aquatica non hujus orbis aluntur. In eodem ædificium eſt hippeutico exercitio, ſi pluvium ſit cœlum, deſtinatum.

5. Domus Parlamenti, ſub qua cuniculi acti fuerant, pulveris tormentarii proditionem exequendo.

6. Haud procul versùs campos abeſt *la maiſon*

ſon du Prince, ædificium amœnum & ſplendidum: olim Abbatia.

7. Vicus etiam ſeu platea Principis notari meretur, haut ita pridem ædificiis elegantiſſimis & ſibi invicem correſpondentibus ornatus.

8. Turris Londinenſis, caſtellum in angulo Orientali ad Tameſim ſitum. In ea eſt armamentarium regium. In areâ ſatis lata acervi ſunt globorum tormentorum bellicorum. Numerus ibi in imo diverſi generis armorum, tum tormentorum. Unum vidimus rotundum, ex quo ſeptem globi diverſis meatibus uno ictu ejiciuntur. Aliud quadratæ figuræ, ex quo tres. Duo alia lignea circulis ferreis ambita, quîs Henricus VIII. Boloniam oppugnavit. Tria ſuperiora cubicula diverſi generis armorum numerum, inter aliaque quædam ſingulari Henrici VIII. Regis, Ducis Lenceſtriæ, & Comitis Suffolciæ continentur. Tapetes hîc pretioſiſſimi oſtenduntur. In ſummo turris interioris quam Cæſaris vocant, collocata ſunt tormenta bellica capta in occupatione Gadium. Officina ibidem eſt monetaria, in qua aurei & argentei nummi cuduntur: nec enim alterius metalli moneta in uſu per hoc regnum. In circuitu hujus caſtelli aliquot ſunt turres rotundæ, carceres primariarum familiarum perſonis deſtinati. Contiguus huic caſtello eſt carcer Leonum & Leopadorum, ubi etiam aquila & lupus, hoſpes & peregrina in toto hoc regno beſtia, viſuntur.

9. Burſa, ædes mercatorum, palatium eſt magnificum, in cujus area & periſtyllio quotidie bis conveniunt. In ſuperiori contignatione omnis generis mercimonia venalia habentur.

10. Theatra Comœdorum, & in quibus urſi & tauri cum canibus committuntur,

tum

tum in quibus certamina gallorum gallinaceorum exhibentur.

11. Collegia & ſcholæ diverſæ. In primis duo, juxta medium templum *tho the medel tempel:* quîs amœniſſima viridaria adjacent, ad Tameſin.

12. Palatia aliquot magnifica in dextra Tameſis ripâ poſita.

13. Singulis menſibus executio ſemel fit in damnatos ad ſuſpendium. In carro collocantur aliquot, & ſub patibulum uſque vehuntur. Inibi cùm omnes collo tenus funibus conſtricti ſunt, carrus provehitur, & penduli ipſi relinquuntur.

Infinita ſunt alia obſervatu digna in hac urbe: ſtudio nunc præterita. Ad finem enim feſtino. Memini me olim omnia probè connotata vidiſſe à Kentznero.

Qui amplius quid in hoc regno luſtrare cupiunt ſolent interpretem conducere: quorum aliquot iſtic operam ſuam locare ſolent. De unius atque alterius infidelitate haut pauci conqueſti fuerunt Germani. Nos uſi fuimus opera juvenis optimi nominis Friderici, Caſſellis Haſſorum oriundi, in quem inquiri poteſt ad inſigne campanæ nigræ, *tho-the blac bel:* ubi etiam qui pecuniæ comparcere volet, rectiùs hoſpitabitur quàm alibi. Plerunque equites exire ſolent, quandoque conducto curru, quandoque etiam lembo. Currûs nimio conſtant: lembo Ritſchmontium, Nonſchitſum, Hantecourtum, Vindiſoram & Oxoniam iri & rediri inde poteſt: equorum commoditate uti potes quò voles. Sunt qui Salisberiam & Briſtolam uſque urbem totius Angliæ ſecundam, portum verſus Hiberniam, excurrant, & thermas vicinas luſtrent. Illa loca non vidi, nec igitur de iis refero. Breviori circuitu facto ad hæc loca viſere poſſis.

Ritſch-mont. 1. *Ritſchmontem*, arcem regiam ab Henrico VII. exſtructam. Potiſſimum quod hîc notes eſt bibliotheca Henr. VII. atq; ibi ſpeculum ejus in quo narrant ipſum videre potuiſſe, quæ ubique generentur, ruptum ipſo moriente: Genealogia Regum Angliæ ab Adamo: atramentarium Henr. VII Cubiculũ ejus ſanguine conſperſum.

Hãpton-court. 2. *Kingſthon* oppidum & in vicinia arcem ampliſſimam & magnificentiſſimam *Hamptoncourt*, cum viridario peramœno. Notes in hoc Sacellum perelegans; atrium cujus concameratio ex ligno Irlandico nihil venenati, atque inde nec araneas ferente; inſtrumentum muſicum ex vitro; picturas plures elegantiſſimæ in galeriis ſuperioribus, ac inter alias una Salvatoris, cum inſcriptione teſtante Turcarum Imperatorem illam Pontifici miſiſſe ab captivitate liberandum, nî fallor, fratrem ſuum; cubicula aliquot ordine tapetibus & lectiſterniis pretioſiſſimis ornata; in illo quod Reginæ eſt Veneris notes effigiem, cui ſuprà ſcriptum: *Imago Amoris*: in fronte, *procul & propè*, in verticè, *Mors & vita*; in imo. In hac poëſi figurantur Proprietates amoris. Omnibus tamen præeminet *Camera Paradiſi* margaritarum & unionum fulgore oculos ingredientium perſtringens. Mirum eſt, eas eſſe ſordes iſtius qui curam ejus gerit, ut licitari priùs oporteat cùm illo de honorario: cùm tamen ex habitu quantivis pretii videatur, Infinitâ hîc prætereo.

Non-ſchitz. 3. *Nonſchitz*, omnium arcium regiarum amœniſſimam, mihi non aditam: quam viridaria contigua nimioperè commendant.

Vindeſos 4. Vindeſorum oppidum cum arce antiquâ & ſuperbâ. Digniſſimum viſu hîc eſt templum Equitum periſcelidis, in cujus choro inſignia ipſorum omnium ab Ordinis initio cum nominibus adfixa. Imperatores, Reges & Principes extranei in iſto numero haut pauci.

Epi-

Epitaphia ſuperba aliquot notabis. Duceris per cubicula lectis lectiſterniiſque pretioſiſſimis decorata. Oſtendetur tibi cornu monocerotis longitudinis 9. ſpithamarum. Vicinum eſt Vindeſoro collegium Etonæ,quo viſere abs re non eſſet.

5. Oxoniam, urbem in qua Academia. Sedecim hîc ſunt collegia. Unum ex iis vocatur Reginæ, in quod ſi viſant extranei, & conſpiciantur à ſtudioſis inhabitantibus, in cornu bubulo prægrandi de cereviſia ſua ipſis propinant. Laudem meretur officioſa hæc humanitas aliam, quam effrenis alibi non ſtudioſorum ſed latronum in tranſeuntes graſſantium petulantia. Bibliotheca libris & cuſis & manuſcriptis inſtructiſſima eſt in collegio novo. *Oxforde*

6. Wotſtockium, arcem antiquam, nullius ſplendoris. Captiva hîc detenta fuit Regina Elizabetha à ſorore ſua. Verſus Anglicos feneſtræ inſcripſit, qui adhuc leguntur. Ad aliquantillum ab arce ſpacii rudera ſuperſunt antiqui ædificii Roſemundam Richardi II. amaſiam id habitaſſe, & ex arce aditum in id ſubterraneum fuiſſe perhibent. *Wetſtock*

7. Bethfort, oppidum amœnum, Comitatus titulo inſignitum. *Bethfort*

8. Cantabrigiam urbem & ipſam Academiâ ſuperbientem. Ex collegiis hîc ſplendiſſima ſunt Trinitatis, regio palatio par ædificium, & S. Ioannis. Bibliotheca eſt in Regali. Sacellum hic eſt ſingularis & vix memorandi artificii. *Cãbritz.*

9. Adelinum, trium horarum itinere diſtantem arcem, noviter à Dynaſtâ quodam Regni Anglici ædificari cœptam & bonam partem perfectam. Abſolutæ non certabit ulla hujus regni alia. *Adelin.*

10. *Thiebaults*, arcem hortis viridariiſque amœniſſimam. Comitum Salisberienſium ge-

nealogiam videbis in horto, & menſam marmoream, juxta quam XII. Impp. Romanorum ſtatuæ collocatæ ſunt. Conclavia hîc duo tranſibis in quorum uno 40.arbores, totidem provincias Angliæ referentes; in altero nobiliores Europæ urbes depictæ, caminus etiam cum hiſtoriâ Ioannis de Sitſchitz & Guil. Fanacham Gallicè adſcriptâ. Hinc Londinum paucarum horarum eſt reditus.

Londino revertendum Tameſi, & in tranſitu videnda fragmina navis, quâ Fr. Dracus orbem obiverat. Luſtranda etiam arx regia Grenovicum, Eliſabethæ nativitate & frequenti ſeceſſu celebris. Rara quædam alii hîc vidiſſe ſe notant. Mihi comitibuſque meis intrari non poterat, quòd Regina cò ſeceſſerat. Graviſandâ Dubriam revertendum viâ qua ventum tibi fuit. Caletum hinc navi abeundum, urbem non improbè munitam, cum contiguo caſtello fortiſſimo ab Henrico II. excitato, cùm illam occupaſſet Guiſius anno 1558. ducentis & ampliùs annis antè ab Anglis poſſeſſam: qui clavem Franciæ in loculis ſe habere gloriabantur, quòd Domini erant hujus urbis & portus. Adjacet ipſi in mari arx Risbana, defenſio & tutela portus. Duplex hinc tibi reditus eſt Lutetiam. Unus per circuitum, ut luſtrato Belgiorences, alter ut rectà tendas.

ITER CALETO RECTA *Pariſios ducens.*

1. BOloniam urbem duplicem, in monte unam munitiſſimam, alteram in imo ad portum ſitam, primam accedas oportet. Urbs nobilitata in hiſtoriis bello inter Anglos Galloſque geſto. Comitatus alioquin titulo claret. Duo nobiliſſimi in his oris fuêre portus, Iccius, & Geſſoriacus. Geſſoriacum navale viri docti hoc Bononienſe eſſe arbitrantur, cui Iccium fuerit Occidentalius ex dimenſione Melæ, mari fortè hauſtum cum terrâ adjacente, ut promontorio Curiano in Aquitania, inſulæ Antros dictæ, & pluribus aliis locis contigit: nedum ut Caletenſis portus cum nonullis id eſſe putetur. Vidè accuratè hæc differentem Paul. Merulam *part.*2. *Coſm. lib.*3.*cap.*20.

2. Monſtrolium, vulgò *Montreul. jur. mer*, ad differentiam alterius in Pictonio ſitæ cognominis urbis. Et hæc urbs Comitatus nomine inſignita eſt. Natura & opere manufacto non mediocriter munitur.

3. Abbatis villam, *Abbeville*, urbem amplam, elegantem, munitiſſimam, ad Somonæ, quâ interſecatur, flumen, Comitatus Pontici metropolin. Nomen huic Comitatui (vulgò *Comté de Ponthieu*) à pontium numero. Eſt enim hæc regio inter Somonam & Authyam paludibus ſtagnis & rivis plena; pontibuſque referċta.

4. Ambianum, metropolin Picardiæ regionis: ab Ortu Leuceburgos; à Meridie Campanos; ab Occaſu, Normanos & Oceanum; à Septentrione, Arteſios & Hannonios habentis conterminos. Frugum feraciſſima *Picardia.*

eſt regio Lutetiæque horreum: Vinum non profert: quod magis incolarum ſocordiæ quàm cœli ſolive injuriæ adſcribunt viri docti. In hac Provincia paſſim uſu receptum, ut hoſpites præter hoſpitium vinum, panem, mappam & vaſa, nihil præſtent, ciboſque quos velis ex tabernis coquinariis adferri curare neceſſe habeas. Metropolin vulgó *Amiens*, vocant: urbem amplam, tamque probè munitam ut vix præferri ipſi poſſit alia. Occupata ſtratagemate ab Archiduce, recepta eſt vi militari à Rege Henrico IV. Anno 1597. Hinc jactatur vulgò: *Amiens fut prinſe en renard, reprinſe en lyon.* Excitatum poſt in parte ejus eminentiore caſtellum fortiſſimum. Interſecatur aliquoties Somonâ in diverſos rivos, veluti ramos, diſſectâ. Templum Cathedrale omnium totius Galliæ elegantiſſimum cenſetur. Sacella plurima utrinque operis artificioſiſſimè elaborati conſpiciuntur. Hoſpitium tibi ſelige *au Cardinal*, nec præfer nonnullorum AVE acclamantium vocem.

Hinc tridui itinere per campos fertiliſſimos, pagos amœniſſimos, tranſito Clarimontio oppido Principis Godæi in colle ſito, Lutetiam perfereris.

ITER CALETO IN BELgium & inde Lutetiam reducens.

ITer quod rectà ducit exhibui breviter. Breviùs inſuper delineabo alterum quod per Belgium te circumducet, menſis unius ſpacio, ſi velis, abſolvendum. Cogites an ex re tua ſit tantillum temporis terrarum tractui Arte & Marte celebratiſſimo impendere. Guicciardini earum terrarum deſcriptionem, diverſis linguis

guis una cum urbium picturis editam, ad ma-nus tibi eſſe velim. Ego plerumque præter nuda nomina locorum in hoc viarum indice nihil ponam. Hoc moneo, jam ferè ubique inveniri commoditatem curru de loco ad locum eundi: aliquando etiam, ſed rariùs & cariùs, equis meritoriis. Caleto Gravelinam; oppidum munitiſſimum; inde Dunckercam urbem munitam, cui portus maris contiguus, ubi, ad inſigne clavium bene divertitur; poſt Nyportum, tranſitiſque dunis ut vocant, ſive collibus arenaceis, adquos prælium memorabile inter Archiducem & Ordines commiſſum; luſtrata etiam munitione Albertina & eminus conſpectis aliis. Oſtendam, urbem obſidione incomparabili nobilitatam, abibis. Videbis magni nominis, ſplendoris perexigui urbem, & miraberis tantum ſanguinis effuſum hujus Trojæ cauſſa. Huc uſque diei & ſeſqui iter eſt. Oſtendam, Sluiſam una die, pervenies. Veheris in littore maris ſæpe aliquot paſſus in ipſo mari. Tranſibis munitionem *Blanckenburg* dictam. Toto hoc itinere Caleto uſque infinitum numerum videbis cuniculorum. Sluiſæ luſtres arcem vetuſtam, tum obeas, impetrato indultu, munimenta urbis, vix adeunda, nedum expugnanda. Si tempeſtas ſit propitia, in Selandiæ inſulam potiorem. Valacriam hinc abeas, viſum quadrigam urbium, Vliſſingam, 1000. Anglorum præſidium habentem, nuper amplificatam, infinitarum navium ſtationem, propugnaculum Belgii, *Middelburgum*, urbem ampliſſimam *l'eſtappe du vin de France & d'Eſpaigne*, (ubi inprimis viſundum horologium, tum ædes mercatoris cujuſdam magnificum in modum ſtructæ, locus in quo & ſclopetis & arbaleſtis ſe exercent cives. *Veriam*, non æquè amplam ſed fortiſſimam urbem in qua videbis tormenta aliquot, Caroli V. Imperatoris nomine inſcripta, juxta por-

tam hoſpitium eſt amœniſſimum, ex quo in mare & Ziriczeam uſque alterius inſulæ urbem ad aliquot leucas remotam, proſpectus amœniſſimus; *Armuidam*, oppidum elegans, juxta quod ſtatio navium tutiſſima. Delatus in hanc inſulam in novum orbem veniſſe te putabis, adeò omnia aliam à continente habent faciem. Continentem verſus, aggeribus induſtria humana; Oceanum, dunis ingenuis adversùs impetum ſævientis maris munita eſt. Quin & memores incolæ magnam vicinæ Bevelandiæ partem, pagoſque multos ſuperfundente ſe mari cum multis millibus inhabitantium periiſſe, tumulos paſſim per inſulam ſeptem in circuitum leucarum excitarunt, ut qui rus habitant in eos ſe conferre poſſint irruentibus undis. Frugum feraciſſima eſt, nec lætiores ullibi videbis ſegetes. Quin & vinum producit. Pagum inter Vliſſingam & Middelburgum videbis cujus ædes pleræque vitibus coopertæ ad ſummum uſque faſtigium. Currus meritorii ad portas harum urbium expectant viatores, vili mercede eos vecturi. Ducenti Middelburgi ſolùm eſſe ferebantur. Ut de hac inſula & vicinis ne ignarus ſis, ecce magni Thuani deſcriptionem mutuo, & tui cauſa huc pono: *Inter Scaldis & Moſæ æſtuaria Septemtrionem & Occaſum verſus, inſulæ complures jacent, Mattiacorum populorum nomine à veteribus appellatæ; nunc Zelandiæ, quaſi regiones maritimas dicas, ad diſtinctionem Pſeumoſiorum Atvaticorum & Batavorum, quibus in continenti poſitis illæ prætenduntur & iis omnino numerantur, quæ tamen aliquot ab hinc annis magna damna, à ſuperfundente ſe Oceano acceperunt ut magna earum pars revulſis ac dejectis aggeribus ſalo merſa ſit. Earum hodie tres præcipuæ ſunt, quæ cum Oceani æſtu continenter luctantur, & inſanis ac immenſis ſumptibus adverſus hoc im-*

immane elementum ægrè ſe tuentur, princeps Valacria ex alto in portum delatis ſe offert, à Gallis, ut creditur, qui Valli apud Belgas appellantur, aut à Vallis Britannis, qui & à noſtratibus Gallis, quorum linguam priſcam retinuerunt, denominantur, appellata, Middeburgo, & Arnhmida ei ſubjecta, quæ tutiſſimum portum & ſtationem navibus præbet; Vliſſinga præterea, & Veria inſignis. Secundùm hanc Scaldia recenſetur à præterlabente Scaldi ſic dicta Septentrionem verſus, & ab ortu ſolſtitiali Valacriæ oppoſita; in qua præcipua civitas eſt Ziriczea, quæ anno Chriſti 1349. à Lothario Cæſare in civitatis formam ædificari cœpta, in hanc, quam videmus magnitudinem excrevit, à Flandrorum principibus ob loci opportunitatem ambitiosè ſæpiùs bello petita; & à Guidione Dampetra inprimis infœliciter olim tentata, cùm Ziriczeani Philippi Pulchri opibus ſubnixi, qui eorum auxilio Ioannem Pederoſum & Riverium Grimadum Genuenſem cum triremibus tunc primum in illo mari conſpectis ſummiſerat, ingentem Victoriam reportavit, capto ipſo Dampetra, & pleriſq; ex proceribus Anno Chriſti 1303. Idibus Sextilibus. Propior continenti & veluti inter Valacriam & Scaldiam Suituelandia exporrigitur à ſolo ad Auſtrum oppoſito ſic denominata, quæ maximam jacturam paucis abhinc annis ab æſtu paſſa eſt, ita ut dimidio jam ſit anguſtior. Nam ab hac avulſa eſt Romerſuahalis undique mari cincta multis vallata pomeriis, quæ ſalis negotiatione ſola ſubſiſtit, in occidentali inſulæ parte ſita eſt Goëſa civitas exigua, ſed ſplendidè extructa, ſupra hanc Atvaticis ferè contermina, & exiguo tantum freto diſcreta inſula jacet, in qua Teloneum oppidum à vectigali & portoriis inappellatum, quòd & inſulæ nomen dat; cui rurſus alia annexa eſt occaſum verſus haut majore ſpatio diſcreta, in qua Annelandia eſt, & Martinianus

agger Arauſionenſis ditionis civitas, loco amœno & arboribus ardearum nidulatione frequentibus conſito poſita; cui ad ortum objacet Philippolandia ab æſtu maris ante paucos annos obruta & in arenarias redacta, ex qua in Duvelandiam à columbarum frequentia ita denominatam, brevis trajectus eſt; quæ rurſus Scaldiæ brevi interjecto freto ferè conjungitur. Suprà Aquilonem versùs Gœreda eſt à fida navium ſtatione, & in Moſæ ſeu Vahalis, aut potiùs alterius Rheni brachii æſtuario Briela, & Iſſelmonda, quæ veluti Batavorum appendices ſunt. Ingenia iis populis quamquam cœlo nebuloſo & ſolo ferè paluſtri magis quam mediterraneis vicinis, ſunt induſtria; & cùm Brabanti hilares, feſtivi, ridiculi, in ludicris immodici; Flandri mulieroſi & intemperantes; Batavi ſimplices, incauti, inertes, ſegnes ac ſtolidi vulgari dicterio appellentur; Zelandi callidi, vafri, ſubdoli, dices, & captioſi omnium conſenſu exiſtimantur, quaſi natura, quod illis à natali ſolo deeſt, per induſtriam rependente, ſiquidem apud eos omnia ferè incerta, nullaque regio magis rerum humanarum vices experitur, ut cujus proſpera & adverſa à vento, mari & arena dependeant, & fluxu denique ac refluxu, lunæ incrementis ac decrementis volvantur ac regantur. Itaque ex avorum apud eos memoria conſtat plus 100. jugerum 1000. diſſipatis aggeribus mari hauſta, ac rurſus ejuſdem maris beneficio & indigenarum induſtria alias inſulas enatas & excultas, ita ut quæ ab una parte abraduntur, alteri alluvione adjiciantur, nunquam deficiente novis inſulis exſtruendis materia.

Ex Valeria Vliſſingâ revertaris Iſendickum propugnaculum Flandriæ munitiſſimum, ac inde Sluiſam. Hîc currum conſcendes, qui te tranſito oppido *Damme*, non improbè munito, Burgas vehet, urbem ampliſſimam & elegantiſſimam. Videas hîc palatium *la Franche* dictum. Atrium hic in quo diſceptantur cauſæ magnificum, & in eo caminus elegans, inferiùs

feriùs ex Lydio lapide, in medio, ex alabaſtro, (ubi hiſtoria, 1. Suſannæ à ſenibus ſolicitatæ, 2. ad judicium deductæ, 3. ſenum captivorum, 4. ſenum occiſorum) in ſummo, ex ligno artificiosè ſculpto, ubi ſtatua Caroli V. Ad dextram introitus eſt geographica deſcriptio territorii circumjacentis Nyportâ Sluiſiam uſque in longitudinem. Adjacet huic Curia, ubi plurimorum ſtatuæ & ſubſcriptiones, inprimis Caroli V. qui nominatur Turcarum, Indorum, Italorum, Gallorum, Saxonum, &c. victor. Turrim foro contiguam aſcendas, & ex ea luſtres urbem & territorium circumjacens, quin & Selandiæ inſulas. Hoſpitium hîc *au Sauvage*.

Brugis Gandavum urbem totius Belgii maximam pergendum. Equis eò melius itur & frequentiùs quam curru. Primarium templum S. Joanni dicatum hîc luſtres. In choro ejus ad dextram, tabulam cum inſcriptione Gallica de ordine aurei velleris videbis. Caſtellum hic fortiſſimum, figuræ quadruæ, quatuor ad angulos ſuos propugnaculorum. Et urbs & caſtellum, & planities latiſſima ex turri 500. in altitudinem graduum (altior fuit, ſed fulgure pars dejecta) viſu obiri poſſunt. In Baſilica urbis ſtatuas Neptuni & Cereris; tum effigies Alberti & Iſabellæ Archiducum, aliorumque plurium videbis ad dextram; ad ſiniſtram, Maximiliani & Rudolphi Impp. Tum Fortitudinis picturam, cui adſcriptum: *pro virgine virgo:* & Conſtantiæ, cum his verbis: *pro aris & focis:* inſuperque: *Gend.*

Virginis æternæ muros & templa tuemur
Innuba virgo armis, innuba virgo ſacris.

Et paulò pòſt.

Quam tu olim hanc urbem cernis, non altera tantum

Auſpiciis cœlo tantum caput efferet alto.

Spolia inibi dicata, intrantibus ex platea à ſiniſtra his verſibus adſcriptis:

I. Ardeſio obſeſſo & Clementi Marte ſubacto.
II. Viſo, icto, victo celeri virtute Caleto.
III. Hoſtibus erepto Solido, atque è fluctibus Hulſto,

Natus hic in arce aquis circumdata non tamen multùm ſplendida, Imper. Carolus V. In quam viſere, vel ob tanti Herois nomen convenit. In foris ſtatua ipſi poſita eſt cum quadruplici inſcriptione: quarum una: *D. Carolo V. Imp. Cæſ. Auguſt. Pio Felici Turc German. Gall. Ital. Geldr. Hiſpan. Sicil. & Ind. Regi, Flandriæ Comiti P. P. ſacr. Imper. vindici, Quietis Auſpici D. N.* Altera: *Principi potentiſſimo victori ac triumphatori perpetuo Magno Max. univerſi Chriſtiani orbis bono Deo volente, cœlo favente, huic urbi ſuæ Flandriæ maximæ fœliciter innato.* Tertia, Alberto & Iſabellæ ingredientibus facta: Quarta continet nomina illorum, qui ſtatuam poſuerunt.

In ponte quodam duæ ex ære ſtatuæ collocatæ ſunt, filii patrem decollantis, atque ob id vita donati.

Bruſſel. Gandavo Bruxellas eas: ubi arx, ſedes Archiducis. Templa aliquot hic magnifica. Baſilica urbis ad forum non vulgaris elegantiæ. In fori extremitate oſtenditur locus ubi Egmondanus & Hornius Comites decollati. Turris, in qua armamentarium, meretur videri. In ſtabulo Principis cuſtodiuntur exuviæ equi, qui Archiducem ex prælio Nyportenſi reportaverat, cauda humum vertentis, jubamque longam collo demittentis, cum his verſibus:

Il cavallo noble:

Siſte gradum ſpectator, ego de nomine dicor
Nobilis: at præſtò nobilitate rei.

Archi-

Archiduci Alberto ſubſtravi corpora quondam.
Quando prope Oſtendam Martia Erynnis erat:
Illumque eripui pugnantem hoſtibus armis,
Cum vel ei mihi vel mors ſubeunda fuit.
Me magis ardebat miles: quia virginis inſtar
Cernebat niveam creſcere fronte jubam.
Hinc ut me raperet crebro ſua ſpicula & enſes
In caput ignoti ſtrinxerat Archiducis.
Evaſi eduxique virum, meque ipſe reduxi
Incolumem: noſtræ non erat hora necis.
Aſt anno vertente die quâ evaſimus ambo,
Nobilis interii. Cernite qualis eram.

Plurima ſunt hîc Ducum & Principum palatia magnifica. Hortum & vivarium ne relinquas inacceſſum; tum cryptas cochlearum & concharum teſtis ornatas, aquis ad mira opera arte coactis. Videbis inter alia virginem organo Muſico ludentem motricibus aquis. Hortus etiam Ducis Aumaliæ in propinquo urbis eſt amœniſſimus. Fontes per urbem crebri & elegantes.

Bruxellis Lovanium tendas: urbem amplam, at non ubique ædificiis occupatam. Academia hîc eſt celeberrima, in qua nuper docuit I Lipſius, cui ſucceſſit Erycius Puteanus, vir ut eruditionis raræ, ſic humaniſſimus. Luſtres hîc arcem antiquam in colle, quam meo tempore habitabat Puteanus, ab Romanis, ut ferunt, conditam. In primario templo videbis epitaphia complura elegantiſſima. In Curia ſcalæ & petardæ ad occupandam urbem factæ ſuſpenſæ conſpiciuntur: & tabula repræſentans Andromedæ fabulam cum pulchra accommodatione ad introitum Archid. Alti. In ædibus I. LipsI picturas ad caminum obſervabis Mopſi, Mopſuli & Saphiri canum ipſius. Exeas hinc luſtratum arcem Ducis Arſchottani *Heverle*, cum templo vicino elegantiſſimo, hortoque amœniſſimo. *Lovain.*

Lova-

Mechel. Lovanio Mechliniam declines, urbem amplam & elegantem. Armamentarium hic Archiducis inviſum ne relinquas. Mechlinia Liram urbem amœniſſimam, & inde Antverpiam tendas.

dorff Antverpia, ocellus urbium totius Europæ emporiumque olim totius orbis nobiliſſimum, in dextra Scaldis ripa poſita eſt. Caſtellum in ſuperiore parte ad Scaldim habet munitiſſimum, præſidio aliquot millium Hiſpanorum cuſtoditum. Plateas habet latas elegantique pavimento ſtratas: ædificia & palatia magnifica. Vallo cingitur vaſtiſſimo in quo diſpoſiti tiliarum ordines, & amœnitatem & opacitatem deambulantibus præbent. Templum B. Virginis hic magnificentiſſimum, inque eo altaria plurima & epitaphia elegantiſſima, ac inprimis artificioſis picturis ornata. Turris adjacet 6?0. gradus alta, ſtructuræque artificioſæ: Ex illa Flandriæ, Brabantiæ, Selandiæque urbes plurimas conſpicies.

Curiam ejuſque conclavia viſas: tum Burſam Anglicam & urbanam: ædificium laſcivæ juventuti coercendæ ſtructum, vulgò Das Zuchthauß: domum Hanſæ Teutonicæ: domum aliam in qua machinis aqua per urbem diſtribuitur: portum majorum navium: portam Cæſarianam cum inſcriptione: tabernam vinariam *aux mille moyens*, Zun tauſend mitteln: ſtatuam idoli ſaxeam ad antiquum portam juxta forum piſcatorium, à cujus membro maſculo abraſum pulverem ſi bibant fœminæ, haud pauci credunt ſterilitatis vitium ceſſare.

Lillo. Anverpia tribus circiter leucis abeſt *Lillo*, olim munimentum tantùm terreum: quod hodie in oppidum excrevit natura opereq; munitiſſimum, in Scaldis æſtuario ſitum. Ordines fœderati id excitarunt, præſidiumque in eo habent. Navis nulla prætereit, non bene priùs per-

perquiſita. Si qua non viſitata ulterius pergere nitatur, diſpoſitis in utraque ripa (nam & ex adverſa hodie munimentum eſt fortiſſimum) tormentis impeditur. Frenum hoc libertati Scaldis impoſitum. Ex turri Antverpienſi hoc munimentum agnoſces.

Antverpia tendendum *Bergam op Som*, urbem munitiſſimam, nobilitatam obſidione Ducis Parmenſis fortiter ſuſtentata. Hinc Bredam eundem urbem Principis Arauſionenſis amplam, & munitiſſimam. Luſtres hîc arcem, in qua navis adhuc cuſtoditur, qua intraverant milites Ordinum, ceſpitibus comburi hîc locorum ſolitis, obtecti. In atrio arcis videbis hippelaphum, equum pedes & caudam cervi habentem. Una die Bruxellas eo iri & rediri potuit, quo tamen 20. milliaria numerantur. Canem venaticum curſu ſuperavit. Templum etiam intres, inibique monimentum magnificum contempleris Henrici Arauſionenſis, qui arcem ædificavit. *Bergen op Som. Breda.*

Gertrudi-Bergam hinc pergendum, oppidum natura munitiſſimum, mari paludibuſque undique ferè cinctum: inde navi Dordracum primam ab hac parte Hollandiæ urbem, marinis undis ferè totam circumdatam. Quod ſi Sluiſia propter tempeſtatem minime faventem in Valacriam non excurriſti: memineris id tibi faciendum aut cum *Bergæ op-Som* es, aut cum Dordraci. Dordraco Roterodamum, urbem ampliſſimam, aut navi, aut curru pergendum. Patria magni Eraſmi: cujus ſtatua in foro viſitur. Hinc Delphos perelegantem & magnificam urbem: ubi luſtrandum monimentum Guilielmi Arauſionenſis proditoriè interfecti. Hagam-Comiti-pòſt, ubi Curia Ordinum, contendendum. Pagus olim, nunc urbis amplæ faciem habet. Arx hîc Comitum Hollandiæ ſedes, amœnitate varia incomparabilis. Exiri hinc ſolet Schef lingam, viſum currus *Gertrudenberg. Roterdã Hagæ.*

velis ventorumque animabus celerrimo curſu euntes: tum in pagum vicinum Lauſdunum, ubi in templo depicta hiſtoria Comitiſſæ trecentos ſaxaginta quinque enixæ uno partu infantes. Quæ iſti tabulæ inſcripta, ecce huc tranſcripſi:

En cibi monſtroſum nimis & memorabile factum,
Quale nec à mundi conditione datum.

Margarita Hermanni Comitis Hennenbergici uxor, quarti Florentii Comitis Hollandiæ & Zelandiæ filia, Guilielmi Regis Romanorum, ac poſtea Cæſaris ſeu gubernatoris Imperii, atque Alitbejæ Comitis Hannoniæ ſoror, cujus patruus Epiſcopus Trajectenſis, avunculi autem filius Dux Brabantiæ & Comes Thuringiæ &c. Hæc autem illuſtriſſima Comitiſſa annos quadraginta circiter nata ipſo die paraſceves nonam circiter horam anno milleſimo ducenteſimo ſeptuageſimo ſexto, Trecentos & ſexaginta quinque enixa eſt pueros, qui priùs à Guidone Suffraganio Trajectenſi omnes in duabus ex ære pelvibus baptiſati ſunt. Quorum maſculi, quotquot erant Joannes, puellæ autem omnes Elizabethæ vocatæ ſunt. Qui ſimul omnes cum matre uno eodemque die fatis conceſſerunt, atque in hoc Lauſdunenſi templo ſepulti jacent. Quod quidem accidit ob paupérculam quandam fœminam, quæ ex uno partu gemellos in ulnis geſtabat pueros, quam rem ipſa Comitiſſa admirata dicebat, id per unum virum fieri non poſſe, ipſamque contumelioſè rejecit, unde hæc paupercula animo perturbata ac perculſa mox tantum prolium numerum ac multitudinem ex uno partu ipſi imprecabatur, quot vel totius anni dies numerentur. Quod quidem præter naturæ curſum obſtupenda quadam ratione ita factum eſt ſicut in hac tabula in perpetuam hujus rei memoriam ex vetuſtis tam manuſcriptis quàm typis excuſis Chronicis breviter poſitum

ſitum & enarratum eſt. DEUS ille ter maximus, hac de re ſuſpiciendus, honorandus, ac laudibus extollendus in ſempiterna ſæcula, Amen.

Hæc lege, mox animo ſtupefactus
Lector abibis.

Iter faciens in Hollandia hoc obſerves ut contrahas cum veredariis expreſsâ hac conditione, ut in urbem, ad quem tendis, ad hoſpitium uſq; te deferans. Secus enim ante portam urbis deſcendendum tibi ex curru, & bajulus impedimentis, ſi quæ habes, portandis conducendus, cujuſmodi genus hominum in his oris nequiſſimum & ne duplo quidem mercedis contentum.

Hagâ Lugdunum Batavorum, vulgò *Leiden*, fereris. Luſtres hîc Academiam, bibliothecam, anatomiam, hortum Medicum. Arcem etiam, Burgum vocant, viſas antiquam, de qua jactant unicum totius eſſe montem Hollandiæ. De amœnitate & elegantia urbis malo re ipſa, quàm verbis meis cognoſcas. Leidâ Harlemum tendenti prætereundus pagus cum arce amœniſſima *Warmond*: Dominos agnoſcit fratres *Duvenvordos*, Dynaſtas *de Warmond*. Natu majorem, fidiſſimum pectus, Biturigibus & Andegavi noveramus, ad eumque in hunc ipſorum elegantiſſimnm ſeceſſum viſebamus. Harlemi ad inſigne aurei velleris divertendum, ac inde Alcmariam, (ubi templum elegantiſſimum, in eoque ode Alcaica parieti adſcripta, referens quando conditum) Medemblíccium, & propugnaculum illud Bataviæ Borealis Enchuſam eundum. Magno numero naves hîc, uti & Vliſſingæ & Hornæ, ædificant. Salutes Paludanum Medicum, virum humaniſſimum, luſtreſque ejus pinacothecam

Harlem

Alcmar

Enchuyſen.

Paludanus.

rebus

rebus rariſſimis referctam. Quatuor leucarum hinc trajectus eſt in Friſiam, quam non aditam mihi, hîc conſultò prætereo. Enchuſa Hornam petes: ac inde per Bempſterum, nuper lacum ſeptem leucarum, nunc campum fertiliſſimum, Pomerandam curru fereris: ubi navicula conto in ripa euntis illamque gubernantis propulſa fereris per Waterlandiam ad aggèrem ulteriorem, tandemque brachium maris lembo tranſmittes, & Amſtelrodamum intrabis: urbem canalibus interſectam: cui ſæpe amplificatæ, quotidie novæ adhuc portiones adcreſcunt. Luſtres hîc Burſam, ſive ædes Mercatorum, ſimiles Antverpianis & Londinenſibus: ædes duplices coërcendis laſcivioribus & petulantioribus, maſculis unas, Das Zucht⸗oder Raſpelhauß; fœminis alteras das Spinnhauß/ erectas. In templo videas epitaphium Iacob. ab Hemskerken, Ducis & thalaſiarchæ Ordinum ſtrenuiſſimi, in freto Herculeo partâ inſigni victoriâ globo tormenti majoris percuſſi, ex eoque ictu mortui.

Amſterdam.

Hinc jam Lutetiam reflectendum. Quòd ſi Coloniam etiam accedere ſit animus: has ferè urbes tranſire poſſis, Ultrajectum, Renen, Arnheim, Nymegen cum munimento tranſfluvium Knodſenburg dicto, Graviam, (Boſcum Ducum hinc ire poſſes & redire) Cliviam, (ad fortalitium Schenkianum lembo hinc exitur) Emmerick, Rees, Veſel, Duyſſeldorp, Nuys, Coloniam. Feſtinans nihil de his urbibus refero: uti nec de iis quæ ſequuntur tranſeundæ: Iuliacum urbs cum caſtello, Aquiſgranum, Moſæ Trajectum, (intres templum & ſpolia ſuſpenſa luſtres: exeas ad lapidicinas) Leodium, Hoya, Namurcum, (hucuſque navibus adſcenditur) Montes Hannoniæ, Valencenæ, Cameracum: omnes urbes ampliſſimæ & fortiſſimæ, quarum hæc ultima caſtellum habet

bet in edito loco ſitum, unum ex fortiſſimis totius Belgii. Poſſis hinc Duacum, Atrebates, Ambianum ac inde Lutetiam ire, ſi velis. Ego rectà jam Cameraco tecum, nec per ambages ferar.

Peronna prima urbs Galliæ eſt hac parte accedenti, natura ad Auſtrum, ubi Samonæ & paludibus adjacet, aliis ex partibus opere manufacto munitiſſima. Luſtres hîc templum B. Virginis architectura admirabile. Choro ejus alius non poteſt comparari totius Picardiæ. *Peronne*

Roya ſecunda eſt, & ipſa munita, non æquè tamen.

Sylvanectum tertia, vulgò *Senlis*, Epiſcopatu inſignis. Prælium ad eam commiſſum anno 1589. inter fœderatos, quorum imperator Dux Aumalius; & regios, quos ducebat Longevillæus & Lanovius. Hinc unius diei non magnum iter eſt Lutetiam. Menſe jam medio Junio aut circiter reverſus menſem ſubſiſtere, uno etiam itu Anethum arcem elegantem, Druidas (Dreux) ad fluvium Ebrum ſitum oppidum Comitatus titulo fulgens, prælio inter Ligiſtas & Henr. IV. commiſſo nobilitatum, Carnutes (vulgò, *Chartres*: unde territorium adjacens, *le pays Chartrain*) excurras, digna paucorum dierum impendio loca. Merula Carnutum ſic deſcribit: *Oppidum hodie non poſtremi loci, ſitum in planitie, partim in colle, frequentibus ædificiis refertum, mœnibus firmis cinctum, aggeribus foſſiſque circumvallatum, incolarum divitiis pollens. Perluit ad collis pedem fluvius, piſtrinis verſandis commodus, qui è Perchenſibus ortus, huc uſque civium induſtria derivatus, apud Luparias* (Louviers) *paulo ſupra Rothomagum in majores Sequanæ undas influit. Summum templum Mariæ Virgini eſt conſecratum, in cujus Cryptâ puteus oſtenditur* Sanctorum Fortium *dictus, in quem, quum Carnutes Chriſto nomen primitus dediſſent,* *ma-* *Senlis.* *Aneth.* *Dreux.* *Chartres.*

magnus Chriſtianorum numerus ab Quirino Galliæ Proconſule dicitur præcipitatus. Adſervari hic etiam fertur ingenti pietate Subucula Divæ Virginis. Portas habet 8. quarum ſex patent. Reliquas bella clauſerunt civilia: quibus anno 1567. fuit obſeſſam oppugnatumque, ſed virtute Lignerii fortiter defenſum. Loquitur carmen, quod ad mœniorum partem, quæ hoſtium machinis proſtrata, reſtituta. Lapidi inciſum legi:

Dum nova Relligio ſtudia in contraria cæcas
Gallorum mentes agit, & bello omnia miſcet.
CARNUTUM *premitur magna obſidione, globiſque*
Machina ſulphureis oppugnat mœnia quæ nunc
Sarta & tecta vides: Salva incolumiſq; remanſit
Urbs Duce Lignerio, populi curaque fidelis
Atque manu parvâ numeroſum repulit agmen.
Quam pro Rege ſuo, patriaque, ariſque, fociſque
Sit pulchrum pugnare, atque haſtæ cedere nunquam,
Exemplo diſcànt Nati, ſerique Nepotes.

Dies, quo ab obſidione repulſi hoſtes, Feſtis eſt adſcriptus. Suos olim habuit Comites. Eorum, ni fallor, progenitor Otho, *cujus pater* Theobaldus *Senior, Rollonis Normanni adgnatus, Comes Bleſenſis, Carnutum armis adquiſiverat. Otho quoſdam habuit ſucceſſores: filios* Theobaldum II. *improlem, &* Stephanum, *nepotem ex poſteriore* Theobaldum III. *& pronepotem* Theobaldum IV. *improlem: poſt quem nihil amplius de Carnutenſibus Comitibus ego quidem invenio.* Hæc Merula.

Solens jam es itinerum & laborum. Cùm igitur ſubſtiteris menſem, velim vel medio Iulio repares te itineri æſtuiq; ferundo: jucunda paulo poſt quiete in patria perfruiturus. Per Burgundos Lugdunum reverſum oportet. Tricaſſium, vulgò Troye, urbem Campaniæ ſuperioris Epiſcopalem, & inde Divionem

nem, vulgò *Dijon*, Ducatus metropolin concedes: de qua hæc Merula: *Divionis conditor habetur vulgò, mihi potiùs reſtaurator, pomeriique productor Aurelianus Imperator. Nomen ab Divis, quîs plurimus ibi fuit cultus, impoſitum putatur. Hac urbe nihil in Burgundia pulchrius. Sita eſt in planitie amœniſſima, duobus fluminibus Suzione & Oſcara* (Suſon & l' Ouche *vernaculè*) *utrinque muros adluentibus: ille quidem periculoſiſſimis exundationibus urbem infeſtare conſuevit, hic piſculentus admodum alveo fluit quietiore, rerum multarum uſum ſubminiſtrare ſolitus. Muri ad juſtam propugnandi magnitudinem in altum ſunt educti: Turribus, propugnaculiſque quæ nuper exſtructa, muniti. Sub cœnobio D. Benigni, quod ab Gregorio conditum Lingonenſium Epiſcopo, vaſtum oſtenditur ſpecus, cryptas ciſternaſque habens, in quo Benignus vir ſanctus vinctus fuiſſe traditur, quùm populum ad Chriſtum traduceret, Dæmonum ſacris operantem. Iuſtitiæ ibi eſt tribunal & Parlamenti Sedes, unde velut ex ſinu Patriæ jura petuntur. Qui in Majorem hujus oppidi legitur, non tam Honorem quàm Onus ſuſcipere, vel invitus & renitens cogitur, juſque jurandum præſtare in templo D. Virginis, præeunte verba Procuratore regio, ſe Regi fidelem futurum defenſurumque ſua Civitati jura, libertates, & privilegia adversùs quoſcunque, Regem etiam, quoties flagitat neceſſitas. Gregorius Turonenſis memoriæ prodit, Hilarium quemdam, Senatorem Divionenſem, adeo uxorem ſuam adamaſſe, ut, quum defuncta inferretur tumulo ipſius, qui retrò multis annis obierat, avidâ jam dextrâ fuerit ejus cadaver arctiſſimè complexus. In vicinis urbi montibus optima creſcunt vina. Haut procul urbe versùs meridiem duo viſuntur colles, in quorum uno arx* Talentum, *natura loci arteque & perpetuis limitaneorum* *Talans.*

mili-

militum excubiis ad ſtuporem valida; in altero ſitum eſt caſtellum, cui à fontibus nomen cum pago cognomine Bernardi qui Caput ordinis Clarevallenſis patriâ. Hæc Merula, Memini ſuperiùs cùm de Monaſteriolo agerem cranii Ioannis Ducis Burgundiæ apud Carthuſianos hujus urbis cuſtoditi.

Fontaines.

Divione, non abs re eſſet Dolam, urbem munitiſſimam, & unam ex primis Comitatus Burgundiæ, Academia & Parlamento claram; ad Dubim poſitam; (ubi obſerves forum quadratum ampliſſimum, Templum B. Virginis magnificentiſſimum, bibliothecam in collegio Hieronymiano,) tum Veſontionem hodie *Beſançon*, urbem Imperialem in umbilico Burgundiæ Comitatus ſitam excurrere, & inde Ararim reverti. Pulchrè Cæſar 1. de bell. Gall. ejus ſitum deſcribit, qui hodieque magnam partem talis eſt. Urbs munitiſſima, elegantiſſima: feliciſſimum terræ uber undique vicinum habens. Templum primarium S. Stephani. In eo ſudarium Chriſti cuſtoditur, & in feſtis Adſcenſionis & Corporis Chriſti circumfertur ſolemniter. Notant iſtic picturam Monachi cujus fronti muſca inſidet. Templum aliud ab hoc eſt S. Ioannis, juxta quod arcus triumphalis Tiberii Cæſaris. Collegium Jeſuitatum elegans, Baſilica urbis, cum fronte & ſtatua Caroli V. Imp. Palatium Comitis de Canteroix, cum horto, in quo ſtatua Iovis Româ allata. Campus Martius. Aquæductus, Petra à Iulio Cæſare, cùm bellum gereret contra Helvetios perforata. Rudera ſtatuarum Iovis, Dianæ, Minervæ. Hæc ferè quæ Veſoncione videri ex aliis notavi. Ad Ararim retrorſum inde, illoque tranſito ſalutatam Belnam, vulgò *Beaulne* oportet, urbs eſt munitiſſima. Inſigne hîc pietatis monimentum Xenodochium pauperum & ægrotorum à Nicolao Raulino Equite fundatum, regium palatium referens.

Beaulne

Belnâ Cabillonum pergendum, *Chalon*, urbem dextra Araris ripâ poſitam. Horreum olim Romanorum. Majorem fuiſſe rudera teſtantur. Arari ſecundo hinc deſcenditur præterito Tinurrio vulgò *Tourneu*, Matiſcono (horreo olim Romanorum) *Belleville & Francheville*.

Lugduno jam, quod ſupereſſe tibi putabis tempus, impendere potes. Hinc in Germaniam per Allobroges & Helvetios revertendum paulo per circuitum Gratianopolin, vulgi *Grenoble*, primò ſalutes, ſedecim prægrandibus leucis ad Iſaræ fluenta radiceſque montis *Chalemont*, diſſitam urbem: cui ſe in vicino jungit Dracus torrens valde vehemens, & exundationibus campos infeſtans, ponte unius arcus maximi ſtratus. Sedes hîc Parlamenti Delphinatenſis. Exiri hinc ſolet in Cœnobium Cathuſianorum in anguſtis montium præaltorum faucibus, 4. leucis diſſitum, vulgò *la grand Chartreuſe*: tum ad fontem ardentem, quem *la Fontaine qui bruſle* vocant, (miraculum naturæ, quòd per medias aquas flumina prorumpuntur, uti frigere ova poſſis: frixa certè iſto igni comedi) ad turrim etiam, qui nullum venenatum in ſe animal patitur; ſi deferas eò unum, mori oportet: tum ad arcem Mareſcalli *Deſdiguieres*, Proregis Delphinatûs, in vicinia. *Grenoble.* *La grād Chartreuſe.*

Gratianopoli quinque leucis abeſt *Barraux*, fortalitium anno 1597. à Duce Sabaudiæ exſtructum, inſequenti anno à Deſdigerio occupatum. Una hinc leuca eſt Montmelianum, urbs cum caſtello munitiſſimo, in quod non facilè ulli aditus patet. Duabus hinc leucis abeſt Camberiacum Ducatus Sabaudiæ metropolis. *Barraux* *Montmelian.*

SABAUDIA, cui unde nomen conſtet, incertum eſt. Vide quæ de Sabatiis undis, Saul-voye, ſaulve-voje, ſcribunt Iſacius *Itin.* Sabaudia.

Gal. Narb. pag. 28. Mer. *par.* 2. *lib.* 3. *c.* 43.) à Septentrione habet Breſciam, *les pays de Gez & de Vault*, adeoque lacum Lemanum, reſtrictis nonnihil nuperrimè ejus finibus: ad Ortum, Valeſiam & Pedemontium; à Meridie & Occaſu, Delphinates. Regio Montoſa eſt: valles tamen & campos, & in iis ſolum fœcundum habens. Iuxta Lemanum lacum Vinum generoſiſſimum producit, quod Ripalium vocant ab lacus ripa. Hæc provincia pars eſt antiqui Allobrogum regni. Hodie à quingentis ampliùs annis Duces ſuos habuit, primò Mauriennæ Comites, qui ſucceſſive partim armis, partim jure hæreditario alias atque alias regiones adjunxerunt, jam Comites Sabaudiæ, jam Marchiones Segaſiani & Taurinorum, Pedemontiique Principes à Sigiſmundo Imperatore facti. Vide Genealogiam Ducum apud Merulam *part.* 2. *Coſm. lib.* 3. *c.* 43.

Chambery. Camberiacum Ducatus metropolis eſt, vulgò *Chambery* dicta. Urbs perelegans. Parlamentum in ea eſt totius provinciæ, cui præſidet hodie Antonius Faber ICtus celeberrimus, compellantibus ſe humaniſſimus. Arx elegans hic Ducum Sabaudiæ cum horto contiguo peramœno.

Geneva. Genevam hinc tendendum, urbem antiquiſſimam: extremam olim Allobrogum, proximamque Helvetiorum finibus Cæſari dictam. Noviſſimè Comitatus & Epiſcopatus titulo fulſit. Urbs eſt munitiſſima, eaque duplex Rhodano interſecta, quarum minor S. Gervaſii vocatur, à templo ei dicato: major colli adcumbit, cujus ima lacus Lemanus irrigat. Ponte utraque pars jungitur cui hinc inde maximè in inſula impoſitæ utrinque ædes. Specula in inſula eſt ſtructuræ antiquiſſimæ. A Cæſaris temporibus ſuperſtes adhuc creditur. Templum primarium hic D.

Petro conſecratum olim Apollinis fuiſſe viri docti credunt; Inſcriptionibus antiquis veriſimilitudinem facientibus. In muro exteriori hujus templi aquila biceps ſculpturæ perantiquæ cernitur, quam ſignum eſſe perhibent liberam eſſe eam ab antiquo Imperi urbem. In Curia videbis tabulam fœdus Genevenſium cum Bernatibus & Tigurinis, ab anno 1536. contractum, continentem. Teſtudinem notabis in eadem, ita factam ut equiti adſcenſus facilis ſit: tum & urnas in ejus atrio ſuſpenſas: & ſubtus in conclavi quodam ſcalas quibus Sabaudi uſi fuerant in noviſſimo adſultu. Armamentarium vicinum eſt: in quo multa ſuſpenſa trophæa. Extra portam contiguam interiorem area in colle amœniſſima (*la platte forme*) ex qua jucundus in ſubjectam planitiem hortoſque & vineas proſpectus. Tribus hodie intratur portis, 1. *la porte Rive*, 2. *la porte Neufue*, 3. *la porte Cornevin*: prioribus in majori, poſteriori in minori Plateas nonnullas habet elegantes, in primis oblongam illam protectis contra injuriam pluviarum munitam: ut cadente etiam denſiſſimo imbre ſiccus inambulare poſſis. Auratas, quas *Truites* vocant, in lacu capiunt vivariiſque, quæ pali cingunt, incluſas conſervant maximas; quæ videri merentur. Aurifaber in ponte habitans rupem ex diverſis metallis & lapillis, inque ea urbem & arcem cum omnis generis artificibus fabricavit. Laudabis hominis induſtriam, cùm videbis. Collegium inacceſſum ne relinquas, & intres quoque bibliothecam, in qua oſtendentur tibi Biblia Gallica ante 300. & quod excurrit annos verſa. Cæterùm urbs eſt Mercurialis, vigetque in primis negotiatio ſerica. Quin & librariâ negotiatione nobilitatiſſima

M eſt.

eſt. Ad victum neceſſaria in hac urbe non deſideres. Vinum etiam nobiliſſimum omni ex parte creſcit. Capones opimiſſimos hic eſitare eſt, qui in longinquas hinc mittuntur oras. Olerum & leguminum abunde horti & rura contigua ſuppeditant. Aer eſt purus: varia amœnitas. Inprimis contiguum pratum: *le plain palais*, jucundam præſtat ambulationem. Cluſa hinc quatuor miliaribus abeſt, in ripa prærupta Rhodani dextra, ſpecuque imminentis rupis. Huc expacieres, & videas voraginem Rodani, qua oculis ſubducitur, & ad aliquantum ſpacium denuo prodit, poſtque ſemper conſpicuus & quietior labitur.

l'Eſcluſe

Ab hac urbe exiguo ſpacio incipit Helvetia quam quum deſcribendam mihi hoc libello non ſumpſerim, indicabo ſolùm iter quoad Rhenum, à quo Argentinæ abreptus à me fuiſti, te reducam.

Tranſeunda hîc tibi hæc loca: *Verſovia*, pagus ignobilis, olim caſtellum: *Coppet*, oppidulum: Noviodunum, vulgò *Nyon*, oppidulum: *Rolle*, vicus amœnus, cum arce: Morgæum vulgò *Morges*, oppidum: Lauſanna, urbs Epiſcopatu Aventico, tum concilio Baſilienſi, eò tranſlato, nobilis: (Hodie hic agit Dominus Fabricius, inſignis Chirurgus, quem ſalutes & inſtrumenta artis ſuæ mira noviterque ab ipſo excogitata, quæ olim Paterniaci vidimus, luſtres. Methone, vulgò *Modon*, Germanicè *Milden*: Paterniacum, vulgò *Payerne*, Germanis *Peterlingen*, oppidum amœno loco ſitum. Hinc duplex iter eſt: I. ut Friburgum Uchtlandiæ adeas, unam ex Helvetiæ civitatibus, quas *cantons* vocant, (mirus hic urbis ſitus delectabit oculos tuos) & inde per ſylvam amœniſſimam Bernam contendas II. Ut tranſeas *Wiffelſpurgium*, pagum in Aventici urbis ampliſſimæ, antiquiſſimæ areâ ſitum:

Aventicum.

ſitum, cujus hodieque rudera, magnificentiæ veteris reliquias, conſpicies. Inde Murathum petas, ubi Carolus Burgundus ab Helvetiis & ſociis cæſus: quâ de re extat inſcriptio Latina & Germanica ædiculæ, in quam oſſa occumbentium repoſita adſcripta. *Deo Opt. Max. Caroli inclyti & fortiſſimi Ducis Burgundiæ exercitus Murathum obſidens ab Helvetiis cæſus hoc ſui monimentum reliquit*, Anno 1476. *Muratham.*

Tranſitâ tandem Arbergâ Bernatum hodie, olim Comitum cognominum oppido. Bernam intres. Ex bivio hoc poſteriorem viam eligerem, Bernaque Friburgum irem, redirem. Bernæ (quæ urbs Arulâ ferè tota circumdata colli impoſita eſt) luſtres templum ſummum & trophæa inibi ſuſpenſa, tum campanam in turre pendentem, portæque imminentem extremi judicii in ſaxo ſculpturam, in qua obſervabis nonnulla non contemnenda. Adeas etiam Curiam & Cancellariam, contempleris turrim continentem occaſionem Bernæ ædificatæ, nominiſque impoſiti rationem. Tranſmiſſo cœnobio. *FraWenbran*, quod prælium in vicinis, commiſſum nobilitavit, Salodurum pervenies, vulgò *Solothurn* Gallicè *Saleure*, Helvetiæ civitatem ad Arulam jacentem. Urbi nomen eſſe à ſolo duro nonnulli nugantur: quippe enim *Salador* in antiqua inſcriptione audit. Alii à telonio quaſi *Zollentour* appellatum, à ſola turri alii malunt. Urbs eſt antiquiſſima.

Templum ibi elegans, & in eo monimentum Hotomani, cujus origo ex Sileſia: & nominantur *die Otman*. Unus ex iis in Galliam veniens, rebus præclarè geſtis ad honores evectus, nominis initio literam H. addidit. Lege in eodem templo verſus utrinque Altari inſcriptos. Turris hîc antiquiſſima, cui inſcriptum Latinè:

In Celtis nihil eſt Soloduro antiquius, unis
Exceptis Treveris, quarum ego dicta ſoror.

Germanici additi inſuper aliquot verſus.

Legatus Chriſtianiſſimi Galliarum Regis ad Helvetios hîc reſidet. Primores plerique militiæ ſunt dediti, & ab ea nomen ſibi quæſiverunt. Hinc ſeptem miliaribus Germanicis prægrandibus Baſileam delatum Rheno te ſiſto, à cujus fluentis Argentinâ me Duce abiſti. Faxit Deus ut non ſolùm applauſu aliorum tibi accinatur, ſed & ipſus ingeminare poſſis exoptatum tibi.

FELICITER.

APPENDIX ITINERARIO GALLIÆ ET REGIONUM FINITIMARUM adjecta,

DE BURDIGALA:

Auctore

JODOCO SINCERO

Viro Clariſſimo,

VALENTINO ARITHMÆO, J. U. & Philoſophiæ Doctori, S.

BReves ecce pagellæ meæ tuum oſtentant nomen, vir amiciſſime. Tuiſne id aut illuſtris generoſique tui Baronis ingratiis? Neutrius opinor. Non illius: Cur enim, quem tanto adfectu, teſtibus qui utrumque norunt, complectitur, ejuſdem, quâ inſtitutionem, Chironis; quâ itinera, Achatis ſui nomen nolit in eodem cum ſuo cumulari libello: cùm magnus Europæ Monarcha, quem nôſti, & Eoi Occiduique nôrunt, viri ſibi ab officiis, quem, ſi rem probè æſtimes non alio adfectus genere proſequebatur, vel cor cum ſuo eodem loco tumulari, epigraphe rei æternum teſte impoſitâ voluerit? Non tuis: Cum nôris me nec opinantem eâ humanitate à te ad mutuam familiaritatem, cùm è Rauracis reverſus eſſes, pellectum, quæ confundere poſſet

unum atque alterum ſequiùs de te & me opinatum: eâque tali, ut malus ſim ni vel agnitione redhoſtiam. Argumentum libelli diſpiceat, vix metuo. Juxtà enim, quòd haut pauca ejus literas tibi amatas & cultas, à teque excultas, contingunt, volupe erit tibi ejus urbis encomia tuo nomine præmiſſo in vaſto Famæ templo conſecrari, in qua ipſus extremo anno ſuperiori vidiſti matrimonio coaleſcere duos regiarum familiarum potentiſſimarum ſurculos. Amando igitur audacter hoc quicquid eſt chartularum ad te, nec ſi quid præter ſpem pecco, aliter quàm deprecatione emendo. Vale. Lugduni, No. Aug. cIↄ Iↄc xvi.

AMI-

AMICE LECTOR.

*A*Nimus erat hoc itinerarium in tres libellos diſpeſcere: ut primo, de Gallia in genere agerem: medio de itinere locisque particularibus curſim & perſunctoriè loquerer: extremo, unius paulo diligentiùs delineatæ urbis exemplo monſtrarem, quomodo factum oportuerit, ſi omnia diligenter referre inſtituiſſem. Primum librum tempore excluſus, & negotiis preſſus non attigi: Secundum, quoad ejus licuit, abſolvi, ejusque Appendicem feci, quæ tertius liber futura erat, Deſcriptionem Burdigalæ. Illam enim mihi non maximam Galliarum, ſed nec ex parvis, urbem ſelegi: cum quòd venerandis Antiquitatum monimentis, quæ locus iſte cuſtodit, id debeo: tum quòd, excepto eo loco in quo hæc ſcribo, neſcio quomodo ille terrarum mihi præter omnes Angulus ridet: tum etiam, quod ad eandem ferè faciem, de eadem hæc juveni nobili olim collegeram, adeoque

magis in numerato mihi erat de ea aliquid, quàm de quavis alia referre. Habe ergo tibi hoc, quicquid eſt, eoque utere: & ſi in quo commodavi, amicè id agnoſce: ſi quæ pecco, quod facillimum, ignoſce. VALE.

JOD.

JOD. SINCERI
ITINERARII PER GALLIAM ET FINITIMAS REGIONES

APPENDIX:
DE BURDIGALA.

ADITA mihi per Galliarum partem peregrinanti nuper fuit Burdigala. Eam ut teſter probè mihi viſam, oculis non in præſentem modò urbem conjectis, ſed retrò in aliquot ſecula flexis: ecce promam tibi illa, quæ extraneum & peregrinantem de hac urbe ſcire oportere cenſeo. Magnæ inquam urbis ſpeciem in exiguâ tabellâ pictam exhibebo. Dabo id vel genio loci, qui is eſt, ut non neminem allicere ad ſe poſſit. Cui cùm olim juxta ex tot neſcio quem AUGUSTUM voverit pia manus marmoreum ſaxum, an fraudi mihi fuerit ſi eidem papyraceum hoc Chriſtiano tamen ſenſu dedicem monimen? *Vid. infr. pag 614.*

Id ut ordine aliquo faciam, his meipſum includam limitibus, ut deſinam cùm Dodecadem capitum abſolvero, quæ hæc ſunt: *I. De Provincia in quá noſtra urbs ſita. II. de Nomine urbis. III. de Antiquitate. IV. de Formâ ad quam ædificata. V. de incrementis quæ ſucceſſu*

temporis fecit. VI. de Loci commoditate: ubi obiter excurſum in loca vicina. VII. de Ædificiis nobilioribus tam ſacris quam profanis. VIII. de Viris illuſtribus ex eâ oriundis, aut quos illa fovit. IX. de Malis, quæ exantlavit. X. de Dignitate quâ olim fulſit & nunc fulget: ubi inter alia de Parlamento & Academiâ. XI. ſub quibus Dominis ab initio huc uſque fuerit. XII. Quæ forma olim fuerit & ſit hodieque Reip.

CAPUT I.

DE PROVINCIA IN *qua noſtra urbs ſita.*

PRovinciam, in quâ urbs hæc ſita, primo habeo loco, quam nominem & deſcribam: ne quis exoticarum regionum & urbium imperitus ſub alio quàm quo obtenditur cœlo eam quæritet. Illum quum in Aquitania conſtituendum habeam, res monet ut de Galliarum diſtributione in Narbonenſem, Aquitanicam, Celticam & Belgicam præmittam, remque paulò altiùs, quanquam breviſſimè, repetam. Nil nobis jam nunc rei eſt cum Gallis Ciſalpinis (reſpectu urbis orbis Dominæ: nobis enim nunc ſunt ultramontani) Inſubriam habitantibus olim: & herclè minùs cum Aſiaticis Galatiæ, ſive Gallogræciæ. In Tranſalpinis nunc agimus. Horum Gallia olim fuerat Bracata & Comata: Illa Auſtralis à veſtis genere nomen adepta; hæc trionibus obverſa, cui ſtudium alendi comas vocabulum dederat. Termini utriuſque ferè erant juga montis Gebennici: continebanturque ſub Bracatâ LANGEDOCCIUM, PROVINCIA, DELPHINATUS, SABAUDIA, provinciæ hodie his nominibu[s]

Gallia Bracata & Comata.

nibus diſtinctæ. Atque hæc eadem ab Italia Adula, quæ hodie mons S. Godhardi dicitur & Alpibus uſque ad Vari fluminis oſtia diſſeparabatur. Harum non utriuſque, ſed poſterioris tantùm (quippe quæ ſola Galliæ vocabulo temporibus, quæ Octav. Auguſtum ante ceſſerunt, veniebat) diviſio à Cajo Julio Cæſare, cùm armis eam ſubegiſſet inſtituta fuit in AQUITANICAM, quæ fuit inter Pyrenæos, mare & Garamnam: Celticam, quæ inter Garumnam & Matronam: Belgicam quæ à Matronâ uſque ad Rhenum. Auguſtus Octavianus addidit quartam Narbonenſem, quæ Bracata fuerat, & diviſionem C. Cæſaris emendavit, Celtis eripiens id quod includitur amnibus Ligeri & Garumnâ, & Aquitanis, qui antea exiguam portionem, ſi cum reliquis duabus conferretur, tenebant, accenſens. *Aquitaniæ Auguſti.*

Aquitania igitur ex tribus C. Julii Cæſaris, aut quatuor Octaviani Auguſti Galliæ partibus una fuit. Eadem, cùm Galliam omnem Auguſtus, ut eo meliùs gubernari poſſet, in XVII. provincias diſtingueret, cœpit fieri Aquitanica Prima, cujus caput Biturigum Avaricum; Secunda, cujus Burdigala; Tertia, quæ & Novem populania, (nominis rationem vide apud Merulam pag. 579. cap. 38.) cujus caput civitas Auſciorum.

Utque fines Aquitaniæ ſub Auguſto mutati fuêre primitus: ſic & poſt haut ſemel non permanſerunt iidem. Cùm enim Reges ANGLIÆ Aquitaniam jure feudi tenerent à Rege Francorum, Auguſtiores erant termini illis, qui ab Auguſto ponebantur: Quippe citra Garumnam PICTONIUM, SANTONIUM, ENCOLISMENSES, LEMOVICIUM, RUTENENSES, PETROCORIUM, AGINNENSES, CADURCIUM, ſolùm nec ſuperiores Ligeris accolas alioſque *Aquitania Anglorum.*

ipſis

ipſis vicinos complectebatur: latiores tamen noviſſimis, quos LUDOVICUS XI. cùm fratri Carolo Ducatum Aquitaniæ jure appenagii, concederet, hactenus reſtrinxit, ut quatuor Seneſchalias comprehenderet: BURDEGALENSEM, VASATENSEM, LAPURDENSEM ET SANTONIUM. Quanquam ex vicinis populis extra jam dictas præfecturas nonnulli hodieque ſe prædicent Aquitanos: uti ante LUDOVICI XI. tempora reverà fuerant.

Vid. inf in extremo cap. penult.
Vinet. in Ant. nu. 4. Aquitania Lud. XI

Hæc Aquitania toties porrectis & retrotractis variata finibus, ſi quis ſcire havcat, unde hanc appellationem traxerit, ſic habeat. Uti regnum Galliæ ex tot provinciis conſtans ab unius tamen Franciæ nomine nomen mutuatur ſuum, & FRANCIA dicitur, quod & ipſum fit in AFRICA ET ASIA. Sic AQUITANIA olim, quæ tot populos ambitu ſuo includebat, ab ſolis Aquitanis, teſte Plinio lib. 4. c. 13 nomen ſumpſit. Verba ejus ſunt: *Galliæ Aquitanicæ ſunt Ambilatri; Anagnutes, Pictones, Santones liberi, Bituriges liberi cognomento Vibiſci, Aquitani, unde nomen provinciæ: Sedibon.ates, &c.* Ii Aquitani colebant urbem AQUAS AUGUSTAS, quæ & alio nomine AQUÆ TARBELLICÆ, dicta. Illo ſenſu ſtirpis Aquitanæ matrem Paulino obtigiſſe ait Auſonius Burdigalenſis 24. Parental.

Stirpis Aquitanæ mater tibi: nam genitori
Coſſio Vaſatum municipale genus.

Nempe quòd AQUIS oriunda: non quod ex Aquitania: nam ſic & pater Vaſatenſis Aquitanus fuiſſet. Oppidum perexiguum, teſte Vineto, ſed munitiſſimum, & cujus mœnia vetuſtatem non exiguam referant, uti & vetuſta ſolia marmorea, AQS hodieque dictum, cujus incolæ vulgò AQUENSES audi-

audiunt: in ripa Aturi ſitum, quod pluribus deſcribit Elias Vinetus ad Auſon. XXIV. *parentalium*, ex eoque Paulus Merula *Coſmogr. parte* 2. *lib. cap.* 34. Ioſephus verò Scaliger *lib.* 1. *lect. Auſon. cap.* 6. eaſdem Aquas Tarbellicas eſſe has Auguſtas ad Arturum probè defendit contra illos qui Bigetronum Tarben eas eſſe negantur: quam non civitatem ſed vicum fuiſſe ex elegantiſſimâ inſcriptione, quàm paulo inferiùs laudo, probat, in quibus VICANI AQUENSES nominantur.

Ab hoc Latino Aquitaniæ nomine deſcendit corruptum Gallarum la GUIENNE, quo etiam cenſetur hodie in eâ parte antiquæ, quam Aquitaniam eſſe ſolam voluit Ludovicus XI. Nam bona pars ejus jam Gaſconia ſive Vaſconia audit: nempe provinciæ Novempopulaniȩ pars maxima, Pyrenæis montib. Languedoccio, Garumnâ, Guienna, & Oceano terminata. Nomen tractum à Vaſconibus populis Pyrenæos montes incolentibus, ubi nunc Guipuiſci & Navarri, & qui pars erant Cantabrorum, devictis à Ludovico Caroli Magni filio, & in hæc plana loca demiſſis: quo de vide Vinet. *Antiq. num.* 3. *& ad Auſon. nu.* 493. *A.* Merulam *cap.* 38. *Guienne unde dicta.*

Sic igitur factum eſt ut Aquitaniæ Auguſti ferè tertia pars ſit Aquitania hodierna, quæ id temporis in alterâ, quàm retulimus in 17. provincias diſtributione, conficiebat Aquitanicam Secundam. Prima Celtica facta fuit, poſtquam Aquitania Duces ſuos habere cœpit, & ab ipſis ad Reges Angliæ devoluta fuit, magiſque ſub Ludovico XI. Tertia Vaſconiæ appellatione venit. Quamquam, quà ſtatum Eccleſiaſticum, Auguſti diviſio nondum exſpiraverit: Quippe enim quà hunc Avaricum Biturigum hodieque metropolis eſt Aquitaniæ primæ, Bur-

Burdigala ſecundæ, Civitas Auſcorum tertiæ.

Hujus igitur ſive tertiæ Aquitaniæ partis Auguſto dividente, ſive totius Aquitaniæ ex noviſſimâ diſtributione Galliarum urbs primaria & ocellus eſt Burdigala, de cujus nunc nomine agendum.

CAPUT II.

DE NOMINE URBIS.

DE nomine hæc notavi: Turpiter ſe proſtituiſſe Domitium Calderinum, cùm Burdigalam à *bardis Gallis* dictam adſtruit. Cui eruditè reſponſum à Vineto *in antiquit. Burdigalæ, n. 32. & ad Auſonl Burdigalam n.* 208. G. cùm ex eo, quòd Terentius Varro irriſus à ſuis fuerit, quòd Græcis verbis Latinas dederit origines, cui par ſit Domitius, qui Gallicæ voci Latinam ſimiliter dare voluerit: cùm Gallos non fuiſſe tam vocabulorum inopes veriſimile ſit, ut oportuerit paupertati linguæ ſuæ opem quærere ab abundantiâ Latinæ: tum quòd ſi à bardis nomen fenerandum huic urbi, bardum potiùs Gallicè quam Latinè interpretandum, quem Gallorum linguâ ſignificare cantorem teſtis ſit Feſtus. Minùs ineptiunt, (quanquam & hoc longè peritum) qui Gallicam hanc derivationem agnoſcunt & dicunt dictam eſſe Bourdeaux, quaſi *bord des eaux de la Garonne.* Quin & tolerandi quadamtenus qui à *Bourda & Jala* duobus rivulis, quorum alter proximus Burdigalæ, alter ad duos lapides remotus, tractum hoc nominis volunt. Sed ne veſcamur lolio, tam vili tritico. Prodita jam dudum eſt eruditè viris doctis

Vinet. Antiq. n. 32.

doctis nominis hujus etymologia, cui enucleandæ age revertamur nonnihil ad ævum ſuperius.

Ex Strabone Ptolomæo & Plinio jamdudum demonſtravit vir doctus Elias Vinetus Bituriges antiquitùs fuiſſe duplices, alteros ad Ligerim, qui hodieque nomen ſervant, olim Bituriges Cubos dictos: alteros ad Garumnam nominatos Bituriges Viviſcos. Addit amplius Strabo, illos qui coluerint Burdigalam dictos BITURIGES VIVISCOS, & in totâ Aquitaniâ non fuiſſe extraneos & Gallos (GALLi hîc, cum opponuntur AQUITANIS, ex diviſione Cæſaris intelliguntur illi qui cis Garumnam habitant) præter hos ipſos Bituriges Viviſcos qui non fuerint Aquitani ſed Galli. Veriſimilis igitur eſt conjectura, coloniam Biturigum Cuborum, aut, ut Iſidorus in loco infra allegato loqui prætulit, Biturigum Gallorum migraſſe in has ſedes, magis, quia ex Livio notum eſt, regnante Tarquinio Priſco Ambigatum Regem Galliæ (nempe qui inter Mationam & Garumnam) cùm videret numero populi laborare deditionem ſuam, emiſiſſe duos exercitus, cum fœminis & liberis alterum in Germaniam, in Italiam alterum quæſitum novas quas habitarent terras: uti mirum non ſic eandem ob cauſam eâdem ex terrâ emigrâſſe hos Vibiſcos. Imò ampliùs: cum illis una moviſſe & Bojos vicinos, & Bojatum urbem condidiſſe, aque nomine ſuo appellaſſe; nominis veſtigiis hodieque in BAJONÆ vocabulo extantibus. Propiùs adhuc accedit Bojona, quomodo Vinetus puerum ſe audiſſe appellari teſtatur. Vulgò etiam audiunt hi populi *Bujes*, & ager ipſorum *Buchs*. Quod eo mihi fit veriſimilius, quòd teſtis eſt Livius hos & ipſos,

Merula p. 51. Vinet. Antiq. n. 12. & ad Auſ. nu. 208. A. Bituriges Cubi & Vibiſci.

Ex quo loco certum ſit coloniam fuiſſe Gallorũ Vibiſcos. Vin. Antiq. n. 30

& ipſos, ceu de Biturigibus refert, Alpes Rhenumque tranſgreſſos, & in Italiam Germaniamque colonias tranſduxiſſe. Vide Vinet. *ad Auſon. Epiſt. n.566. lit. C D.* Atque ita hercle eſt, fuit Civitas Biturigum Viviſcorum Burdigala. Præter Strabonem fidem huic rei faciunt, I. Auſonius, qui ita de ſe in Eidyllio de Moſellâ:

Vinet. Antiq. n.24 & ad Auſon nu. 208. G.

Hæc ego VIVISCA *ducens ab origine gentem.*

At Burdigalenſis fuit Auſonius. Secundò marmor antiquum in arce Tropeita inventum & nunc in Baſilicâ erectum: quod, quia in mentionem ejus incidimus, ecce totum deſcriptum hîc promo, verbis Eliæ Vineti *ad Auſ. n. 208. B.* cum ſuâ ſubſcriptione novellâ. Ejus unâ in planitie hæc eſt inſcriptio.

AUGUSTO SACRUM
ET GENIO CIVITATIS
BIT. VIV.

quiſquis hic Auguſtus ſit, ac quocunque in loco poſitum, & cui uſui hoc monimentum quondam fuerit. In dexterâ vaſis extat forma anſati, ore pedeque imo fere paribus, ſed ventre latiore, ac ovi figura, quocunque veteres nomine hoc genus vocaverunt. In ſiniſtrâ quod eſt inciſum, lanx eſſe videtur & diſcus vas eſcarium, quod inter ſacrificalia tertium nominavit Auſonius in verſu centeſimo & quarto Technopægnii. Ibi roſam agnoſcere mihi videor expaſſam. In cujus medio capitulum eminet humanum quaſi quibuſdam alis ab utroque humero expaſſis, ſubjectoque quod mantile conglobatum mappáve videatur. In poſticâ corona quernea eſt, lemniſcata. Summum vero marmor canales duos exornant cylindri, ſquammis quibuſdam obducti, humaniſque vultibus, qualem ſolemus Lunam pingere, in baſibus inſigniti, canale diſparati tam alto, ut ibi quondam fuiſſe aliquid erectum ſuſpicio ſit, quod ornatui foret monimento. Illud igitur BIT. VIV. *pro Biturigum*

turigum Viviſcorum vocabulo, accipio: ex eaque perantiquâ inſcriptione, apud vetuſtos ſcriptores Latinos Græcoſque à librariis emendo.

In baſi marmoris hujus, ut nunc conſpicitur erectum, hoc inciſum eſt Elogium: HOC ANNOSUM *marmor in arce Tropeita pulvere & ſordibus obſitum, impetrarunt à Jac. Matignono Fr. Mareſchello & civitatis Majore Gr Mutet. F Bonagues. P. Deſaigues. I. Thalet. I. Guichever. I. Labat, Jurati Burdigalenſes, Præfectique Urbis, & G. de Lurbe. R. Pichon Syndicus & Scriba civitatis, & hic in memoriam antiquitatis & nominis Viviſci locandum curaverunt.* cIↃ. IↃ. xc.

Ut hoc inſpergam, ſimilem inſcriptionem, cum diſco libatorio & ſimpulo Tarbæ Bigerronum invenit Scalig. Auſon. lect. 6. NUMINI AUGUSTI SACRUM SECUNDUS SEMBEDONIS FIL. NOMINE VICANORM AQUENSIUM ET SUO POSUIT. quæ lucem dat noſtræ. Sed ſequamur lineam.

Tertiò lapis antiquus ecfoſſus ex fundamentis antiquorum murorum cum hac inſcriptione:

JUL. LUPUS. C.
BITURIX. V.
D. E. ANN. XXXV.
FIL. EJUS. P. C.

Vinet. Antiq. 25. Meru. pag. 550. ad Auſ. nu. 208. C.

Opinatur doctiſſimus Vinetus poſt verbum BITURIX alterum veterum Burdigalenſium nomen, aut ejus ſaltem vocabuli principium ſcriptum fuiſſe, ſi quis oculatior in iſtum lapidem incidiſſet antequam imperiti quadratarii ſcripturam deleviſſent. Creditque fuiſſe aut V B, aut V I B. aut V I B: quarum notarum prima medium temonem habuerit triplici fungentem munere, ut eſſet media

litera

litera litera V. litera I. integra, & pars erectio[n]
literæ B. cujuſmodi compendiis uſos fuiſſe
antiquos in ſcriptionibus compertum eſt.
Rectè igitur, quod QUARTUM eſt teſtimonium juxta Strabonem, ISIDORUS,
quamquam perſæpe nugas gerras agens, etymologiam hanc nobis prodidit, dum ait:
Burdigalam appellatam ferunt, quòd Bituriges Gallos primum habuerit colonos, quibus ante cultoribus impleta eſt. Sic quidem ex MSS. legendum ait Merula *pag.* 551. *in fin.* Quòd ſi legamus cum vulgatis BURGOS GALLOS,
uti in omnibus ſcriptis cuſiſque exemplaribus vidiſſe ſe Vinetus teſtatur, dicendum eſt cum
ipſo, BURGOS appellatos per contractionem, ſicut metropolis ipſorum Burgas (BOURGES) appellatur. Potuit igitur forteaſ
BITURIGALA appellata & nomen hoc contractum pòſt fuiſſe in BURDIGALA.
Ant. n. Nec mirum, quòd non BURDIGALLA,
35. Vin. ſed BURDIGALA, ſcribitur, cùm & Græcis Galatas, non Gallatas ex Gallis priſcis
fecerint. Firmandæ huic Etymologiæ, ſi alia
deſint, poſtquam conſtat Biturigas Viviſcos
hanc urbem coluiſſe, vel BITURIGUM
CUBORUM urbis nomen facere poſſit,
quæ & ipſa in ſimile quid mutavit, BOURGES dicta: quamque propiùs abeat. Hoc
certè probat, uti in *Bourges* prima ſyllaba duarum vel trium vicem præſtat in *Bituriges*: ſic
& poſſe in vocabulo *Bourdeaux*. Amantque
hoc modo Galli ſeſquipedalia Græcorum &
Latinorum verba, cum ſua faciunt, contrahere: vel unis, ſi deſint alia, Aquis Sextiis, *Aix*
nunc dictis, rei fidem facientibus.

Evictum jam Bituriges Viviſcos Burdigalæ urbi ſuæ nomen dediſſe. Sed & is populus (quod obiter tango) aliam habebat
urbem & ipſam *Biturigum Viviſcorum* dictam, NOVIOMAGUM, quæ cognomine[n]

mines plures habuit aliis in provinciis urbes. Cujus ſitum ita delineat Ptolomæus, ut conſtet in extremo Medulorum angulo ad oſtium Garumnæ poſitam fuiſſe, ubi pagus nunc eſt Solacus, & vicina rupes Cordan pharo impoſitâ nobilis, ſine dubio reliquum promontorii CURIANI. At iſtius urbis nunc nec vola nec veſtigium exſtat: Sicut nec inſulæ ANTROS, quam ibidem collocat Ptolomæus. Hauſta urbs ea terræ motu fuerit (quantus terræmotus in Viviſcis fuerit anno 1427. vide in Chronica Lurbei.) an Oceanus Garumnave Oceano nihilo mitior ſubmerſerit, (quale fatum Selandiæ & Bataviæ experta non exigua portio,) an arena texerit, ſive quæ alia fortuna radicitùs adeò ſuſtulerit incertum. Quòd ſi non veſtigia ejus ſuperſunt adhuc eo in lacu Medulorum, in quo narrant incolæ, cùm ſiccitas magna eſt & aquæ paullo minus, videri muros & ſigna quædam urbis, non indignum creditu eſt quod Vineto videtur, eorum quæ diximus aliquid contigiſſe huic urbi, quia iſtic ora continentis nullis rupibus aut montibus prætenditur, quibus maris allabentis impetus coerceri poſſit: & venti à mari flantes egeſtam eximo Oceani arenam & ſiccatam cumulatum in intimiorem propellunt terram. Mirum eſt quod narrat, ſed oculatus teſtis idem Vinetus: Ex adverſa Garumnæ parte in Arvertino Santonum litore ſe deambulantem notaſſe prominentia ex arenarum montibus cacumina turrium & ædium jam olim ad eam faciem tumulata, & quæ nuper, ventis ingeſtam arenam in intimiora loca agentibus, cæperint faſtigia ſua oſtendere, nemini incolarum ante id tempus viſu audituve cognita: tum ſylvas ferè integras uſque ad procerarum abie-

Vinet. Ant. n. 38.

Vinet. Auſ. n. 208. F. & in Ant.

abietum cacumina arenis obrutas. Quod verò circumfertur M. LucI & Sardicæ Epitaphium Noviomagi mentionem faciens, quaſi Solac inventum fuerit, id Vinetus aliique commentum aliis imponere volentis adſtruxerunt Quia tamen non illepidum eſt, age Mileſia etiam interſpergamus, & fallendi temporis audiamus fabulantes. Ita verò illud ſe habet:

D. M.

Flagitium maximum, Viatores, ſcire ſi ia voltis, huc ſiſtite greſſum. Ac primum M. Lucius & Sardica hoc marmore clauduntur, miſeri amantes qui & unde profecti, quando hic meus non vult, faxo ſcieritis. Mihi Africa, huic Roma patria. Cujus in amorem illecta urentur oh ſi non fuiſſem, dum juvenem Romam cum victore exercitu ſequor redeuntem, tempeſtate acti ſæva in piratas incidïmus. Hei miſella, venimus ambo negotiatori quoidam, ego Gallo, me qui Noviomagum transfert, hic nauclero Luſitanico, remex ut fuat: quo miniſterio, ab ſelus, 11. annos apud hos illoſque functus. Cedò Luci adeſto: dum per manus traditus multis in obſequium cedit miſerimè, ruptis demum nocte vinculis clam exit in littus, tantiſper per ſaltus & ſylvas liber, donec vagum in via latrones arripiunt, à queis pòſt diutim latrocinalis ſervitutis labores exantlatos, hero mei filio veh diſtrahitur per oram Dalmatiæ tunc fortè naviganti ei filio conjux patre hero deſtinabar quoi reverſo, ita ut ſit, occurrens baſiolum impreſſura, at Lucium meum ponè cum ſarcinulis ſequentem intueor, hæreo cogitabunda ſicuti humonem noram. Erat enim vultu ſcallido contractaque macie Agnoſco ô dilectam mi quondam faciem: minimo minùs lætitia in humum concidi exanimis,, atque retinere labantem feſtinans, corculum, inſit,, meum vivin'? Papæ quæ momento tunc admiratio omni-

omnibus juſſa ab hero cuncta texo ordine amorum nostrorum. Oh plaudite, miſeretur herus & meum Luciolum volt mihi patremfamilias darier, Nuptiis dictus dies, advortite, dum a cumbitur, puer è proxima vicinia quæ in adjacentis hortuli arbores conſidentem avem indipiſceretur, per feneſtram introrſum arcu adacto, malè deſtinato ictu prohdolor mihi & miſello huic, ehodum Luci adeſto, narranti lachrymæ verba ſorbillant, nobis in alterius conſpectu utrique convivanti vitam pectoribus transfixis aufert. Hoc puto mea vobis Sardica volebat farier.

Sed miſſam faciundum quæ periit, Viviſcam urbem: & contemplandum eam, quæ ſuperſtes etiamnum floret.

CAPUT III.

DE ANTIQVITATE Burdigalæ.

INcunabula hujus urbis indagare difficile eſt, cùm non ſit antiquior Strabone auctore, qui de ea loquatur. Minimùm igitur fuit ante Strabonem qui ſub Octav Auguſto vixit: ſed quanto temporis ipſum anteceſſerit intervallo, neſcitur. Cæterum ſi deſit Strabonis teſtimonium, non deeſſent tamen, quæ evincere poſſint, eam ſi non ſit infimæ antiquitatis, non eſſe novitiam tamen. Quorum notata à me ſunt quatuor: I. Quadratorum murorum, Burdigalæ Auſonianæ reliquiæ. II. Redera inſignis Ampheatri extra urbem. III. Stantes adhuc columnæ ædificii, quod hodie Palatium Tutelæ vocatur, intra urbem quidem præſentem, ſed extra veterem Auſonii. IV. Marmora & lapides antiqui ex terrâ haut ita pridem eruti-

eruti, tum balnearum veſtigia ſub terræ cumulis inventa. Quæ ſingula percurram, & notatu ad ea digna notabo.

De Quadratis muris & olim cecinit Auſonius, Poëta Burdigalenſis, in hæc verba:

Quadrua murorum ſpecies ſic turribus altis
Ardua, ut aërias intrent faſtigia nubes.

Quadruam vocat ſpeciem: at ea non omnino quadrata fuit ad Geometrarum regulam, ſed oblonga, & ἑτερομήκης, ut reliquiæ adhuc iſtorum murorum probant. Orientale latus ad Garumnam & Occidentale breviora fuêre, & latitudinem fecere: Meridionale ad rivulum Peuga. & Septentrionale verſus Medulos longiora, ſic ut longitudinem conſtituerint. Aſt hi muri, quorum reliquias videmus, & qui non parum antiquitatis prę ſe ferunt, dubitari poſſit an ſint primi hujus urbis muri, & an non aliis antea circundata fuerit, quib. dirutis fortè hos poſtea acceperit. Rationem dubitandi ſuppeditat: Quòd in fundamentis horum hìc ibi erutis numerus lapidum antiquorum inventus fuit, quos ex ruderibus templorum aliorumque ædificiorum huc tranſlatos evidentia rei probat. Ut ſunt fragmina columnarum & canalium, ſtatuæ, Epitaphia, inſcriptiones literis & verbis Romanis, & inter has etiam nomen antiquorum incolarum, ut ante exemplum JULII LUPI allatum. Quæ res facit ut putare quis poſſit, primam urbem cum ſuis muris dirutam, eque ruinis ejus & fortè aliorum ædificiorum poſt deſolationem aliquam hujus urbis, hos muros exſtructos fuiſſe. Adde quòd Gallos & inter hos Vibiſcos antequam ab Auguſto & Romanis ſubigerentur aliâ à Latinâ linguâ uſos certum eſt: ſic ut non ſolùm non ipſi muri ſed nec iſtæ inſcriptiones muris ipſis antiquiores pertingant ad ipſius urbis antiquitatem

quæ

quæ floruit etiam ante Auguſti tempora, certè ſub eo non naſcens urbs ſed nobile jam teſte Strabone, fuit emporium. Verum quamvis fortè non infima Burdigalæ hoc argumento probetur antiquitas. Minimum non ex hodie atque heri natis eſſe evincunt. Et poſſit quis interim cum Vineto conjicere, hæc, hæc prima fuiſſe Burdigalæ munimenta, primoſque Burdigalenſes ſive Vibiſcos nullis ſe Spartanorum exemplo ſepſiſſe muris, ratos non alios munimentis ſibi opus quàm viris fortibus, tum ſatis munitos ingenio loci, quippe fluvio & paluſtribus vliginoſiſque locis ſeptos. Quæ conjectura ſin vera eſt, munitio hujus urbis ævo non multo erit grandior quàm eſt Auſonius.

Secundum antiquitatis indicium extra libros, ſuperſtites adhuc feci tenues magnifici Amphitheatri reliquias, extra urbem ad ipſius angulum inter Occidentem & Septentrionem prope ædem Divi Severini. Id ſic deſcribit Vinetus ad Auſonii Burdigalam num. 210. G. PALATIUM GALIENI, *quod vocant, ſeu Galienæ, de quo antiquitatis ignarum vulgus egregiam fabulam commentum fuit: quam & Rodericum quemdam Toletanum referre non puduit libro quarto Hiſpanicorum, id videtur potiùs à Galieno Auguſto nomen accepiſſe: quo imperatore Tetricus quidam Aquitaniæ præfectus, Burdigalæ fuit Imperator factus. Eſt autem Amphitheatrum ſive potiùs pulchri quondam Amphitheatri tenues reliquiæ. Id circumdabant parietes ſex: eratque extimi, qui reliquos altitudine ſuperabat, & intimi, omnium humilimi intervallum octoginta ſex pedes, quantum quidem ſemiruta & jacentia vetuſtiſſima monumenta nobis eo pede metiri licuit, quem Glareanus Helvetius à Budæo Pariſienſi accepiſſe ſe dictitabat. Mediæ areæ longitudo quàm excipiebant utrinque*

 portæ

portæ ſingulæ, ducentos & viginti quatuor; latitudo, centum & quadraginta pedes patebat: ut hæc ovi figura conſtrui moris erat. Extra urbem ſemper fuit, diſtabatque à proximo mœnium Auſonianæ Burdigalæ angulo, paſſus minimum quadringentos. Hæc Vinetus.

Jubet & Lurbeus in Chronicis ſub annum 262. *faceſſere ineptias Roderici Toletani & Joannis Curionis, qui putarunt Caroli Magni juſſu & auſpiciis ab exilio Hiſpanico reverſi in gratiam Galienæ regis Galaſtri filiæ exædificatum: cum certiſſimum ſit talia monimenta olere reliquias Romanæ potentiæ, quæ adhuc in pluribus Galliarum locis ſuperſint, neque alibi Carolum à Pipino profugiſſe in Hiſpanias legatur. Tum, quòd antiquitus Amphitheatrum illud nomine Arenarum vocatum ſit, quod ſe vidiſſe teſtatur in commentariis & chartis antiquis, quo nomine ſimilia opera Nemauſi, Pictavii, Biturigibus & alibi vocantur.* Hodie luparum & proſtibulorum iſtic eſt conſiſtorium: ſic etiam ut cum in hoſpitio quæreremus ubi Palatium Galieni eſſet, riſu exſonuerint omnia & pulpamentum nos quærere putarint. Tertium poſui PALATIUM TUTELÆ, quo de hæc ſcribit Vinetus ad Auſonium dicto loco: *Hoc etiam extra urbem erat*, (Addit Lurbeus Chronico anno 1127. fuiſſe vineis circumſeptum) *ſed propius Garumnam & juxta foſſam, quâ latus urbis Septentriones ſpectans muniebatur: verùm in ipsâ tandem incluſum eſt urbe, quum illa ad eam partem ampliata fuit. Peryſtilium eſt quadrangulum orthogonium, longum pedes octoginta ſeptem, latum ſexaginta tres. Pilis (ſic vulgus vocat) ſive columnis aſſurgebat ſtriatis octo in longitudine & ſex in latitudine: quæ fiebant in toto ambitu columnæ quatuor & viginti. Earum adhuc ſteterunt decem & octo. Subeſt verò camera antiquo artificio: in quâ vinum conditur, templum fuiſſe*

fuiſſe patens quidam ſuſpicantur; & ex ipſo nominis veſtigio, Dei Tutelaris fanum. Habebant enim Deos, in quorum tutelâ ſuas eſſe civitates volebant: fuit quoque apud eos ejuſdem originis Tutelanus Deus cujus meminerunt Nonius Marcellus, & Aurel. Auguſt. lib. 4. de civit. Dei. Fuit & Tutilina Dea, &c. Hæc Vinetus: quorum meliorem partem refert Merula *part. 2. Coſmograph. lib. 3. cap. 34. pap. 553.*

QUARTUM, & quod agmen claudit, antiquitatis Burdigalenſis indicium non ſimplex ſed multiplex nominavi: Marmora, ſtatuas, lapides, inſcriptiones, balnearum veſtigia. Quæ niſi quod veſtigia balnearum propè portam Jovialem inventa demum obruta Vineti etiam tempore fuerunt (teſte ipſo *in Ant. n.* 14.) ordine percurram, duas ei rei faciundo claſſes: vel enim ſunt in Baſilica urbis, vel in horto Domini Remondi Conſiliarii, viri juxta certas laudes, quas meretur, humaniſſimi: cui tamen accedet unicum etiam monimen ex æde D. Andreæ. Incuriâ primo loco deſtitutum eſt vetus iſtud marmor nomen gentis VIVISCAI ſervans, quod cùm ſuperiùs ad vivum ſit cap. 2. deſcriptum, cramben ſemel coctam recoquere nil attinet. Hoc ſequuntur tres ſtatuæ, duæ virorum, tertia fœminæ ex candido marmore affabre factæ & politæ, quæ cum anno 1591. extra urbem in agro quopiam montis Iudaici lapides ſtruendo ædifici ex terrâ effoderentur, & ipſæ ab opus facientibus erutæ fuerunt. Illæ hoc ordine ſunt collocatæ. Proxima dicto marmori Tropeitano eſt ſtatua virilis altera, proceritate ſex pedum, uti omnes tres, capite truncata & brachiis ſicut & altera virilis, habitu ſenatorio induta, cui adjecta eſt mutila hæc inſcriptio ad latus ſiniſtrum, eodem in loco, quo ipſa ſtatua, reperta:

DRUSO CÆSA
NICI CÆSARIS
AUG. N. DIVI AUG.
PRÆF. URBIS
GUSTALI.

Hanc ſequitur ſtatua fœminæ, cujus caput adhuc reſtat, facie valde liberali, ut credi poſſit immanitatem mitigatam ſolo aſpectu hujus ſimulacri fuiſſe, ne capite id minuerent. Brachiis tamen cubito tenus mutilata: cycladem indura, quæ ſub imo tunicæ aut pallii prominet, mamillam dextram palàm oſtendens, capillis circum caput tortis, notatis etiam locis quîs gemmæ & uniones inſeri poſſint. Nihil huic inſcriptioni adjectum. Ab hujus ſiniſtra ſequitur tertia omnia ferè ſimilis primæ, ad cujus ſiniſtrum pariter inſcriptio mutilata poſita:

RUSI. F.
C. AUGUSTO
PONT. MAX.
CS. II. PP.
C. JULIUS.

Omnes hæ ſtatuæ dextrum brachium habent liberum & ſub id pallium reductum & demiſſum: Siniſtram verò manum levato pallio porrigunt.

Illis de antiquitatibus diſcurſum edidit linguâ Gallicâ vir doctus, in quo ad hanc ferè faciem eas illuſtrat: Filium Liviæ; conjugis AUGUSTI fuiſſe DRUSUM, huic ex Antonia natos tres liberos, filiam & duos filios GERMANICUM & T. CLAUDIUM: DRUSUM obiiſſe vivente adhuc AUGUSTO in Germaniâ, GERMA-

MANICUM imperante TIBERIO & ipſum eſſe diſiiſſe, ſucceſſiſſe pòſt Tiberio T. CLAUDIUM, DRUSI filium GERMANICI fratrem, fuiſſeque appellatos duos iſtos fratres GERMANICUM & T. CLAUDIUM nepotes Auguſti, nec eſſe ullum qui filius fuerit, Druſi & imperator ſimul Auguſtus, ſic igitur reponendum videri:

DRUSO CÆSARI.
P. GERMANICI CÆ-
SARIS ET CLAUD.
AUG. N. DIVI. AU-
GUSTI PRÆF. UR-
BIS AUGU-
STALI.

DRVSO *Cæſari patri Germanici Cæſaris & Claudii Auguſti nepotum Divi Auguſti præfecto urbis Auguſtali.* Niſi forte veriſimilius ſit interpretandum eſſe de DRUSO filio TIBERI & fratre GERMANICI per adoptionem, addendo in fine vocem SODALI aut FLAMINI: maximè cum certum ſit quod *Sodales Auguſtales* fuerint inſtituti tempore Tiberii: quo accepto ſic reſtituenda eſſet hæc inſcriptio:

DRUSO CÆS. FR.
GERMANICI. CÆ-
SARIS F. TIBERII
AUG. N. DIVI AU-
GUSTI PRÆF. UR-
BIS SODALI AU-
GUSTALI.

Druſo Cæſari fratri Germanici Cæſaris filio Tiberii Auguſti nepoti Divi Auguſti præfecto urbis, ſodali Auguſtali. Nec tamen

conſtat ullum ex his Druſis præfectum fuiſſe urbis. Ac aliàs titulus præfecti Auguſtalis non quadrat niſi in illum qui præerat Ægypto. Altera inſcriptio ſic reſtituenda videtur:

T. CLAUDIO DRUSI
F. CÆ. AUGUSTO
PONT. MAX.
COSS. II. P. P.
C. JULIUS.

Tiberio Claudio, Druſi filio, Cæſari Auguſto, Pontifici Maximo, Conſuli ſecundùm, patripatriæ Cajus JULIUS. Fors fuerit ut hic C. JULIUS, ſit ille, qui cùm eſſet Gallus, referente Dione, gubernat Galliam ſub Nerone, dicebaturque C. JULIUS VINDEX. Cumque ſecundus hic Conſulatus Claudii, cujus mentio fit in hac inſcriptione, ſecundùm Suetonium & Dionem, fuerit primo anno imperii Claudii, quo tempore nupta ipſi erat MESSALINA, qui ipſi viceſimâ primâ die poſt adeptum imperium pariebat filium, BRITANNIGUM poſt dictum, credibile eſt ſtatuam fœmineam in medio poſitam eſſe Meſſalinæ imperatricis quæ id temporis Auguſta & imperatoris dilectiſſima erat conjux: & præſidem Aquitaniæ, ſive quiſquis ſtatuas illas erexit, noluiſſe in honorem Druſi & T. Claudii inſuper habere honorem Meſſalinæ. Quæ non ſolùm iſtis conſulatus tempore, ſed & ad aliquot annos pòſt magis reſpiciebatur per totum imperium, quam ipſe maritus ejus Claudius, magis, quia memoria M. ValerI Meſſalæ avi Meſſalinæ erat in recenti memoria, qui ſub Auguſto cum M. Agrippâ Aquitaniam ſub jugum Romanorum miſerat. Hæc cum veriſimilitudinem non contemnendam præ ſe ferant, novella inſcriptio ſub primam ſtatuam

ſtatuam hæc poſita eſt à Magiſtratu Burdegalenſi :

M. S.

Statuas Druſi Cæſ. Claudii Imper. & Meſſalinæ Gotthorum injuria mutilas, è ruderibus collis Judaici, M. Donzeau ſupp. Aquitania prope ſacellum D. Martini extra muros, cum ſuperioribus inſcriptionibus anno Chriſti 1594. *erutas Iac. de Mantignon FR. Mareſchallus, Aquitaniæ Prorex & Major civitatis, F. de Girard de Haillan Scutifer. M. Thibaut Adu. F. Fouquet P. de Fortage Scutifer, I. de Guerin Advoc. & I. de Guichener Jurat Burdigalenſes, præf. urbis, G. de Lurbe & R de Pichon Advoc. & Scutif. Syndic. & Scriba civit. hic in memoriam antiquitatis & ad perpetuam Burdigalæ gloriam ponendas curarunt.* CIↃ. CI. XCIV. MULTA RENASCENTUR.

Sub tertiam hæc verba marmori inciſa leguntur.

HOC OPVS *à prioribus Iuratis prudenter inſtitutum, novi iſtius anni Iurati, R. du Burg. Quæſt. Reg. Ger. Teſtoris Proc. & Matth. Salom, cum reliquis ad umbilicum duxerunt. Imperante Henrico IV. Franc. & Navar. Rege Chriſtianiſſimo Cal. Xbr.* 1594.

Suſpiciendas has antiquitatis reliquias quis locus habuerit, anquiſitum eſt inter viros eruditos. Fuêre qui palatium fuiſſe dixerunt, qui templum, qui balnea. Non abſonum dictu credituque eſt fuiſſe eo loci templum, Jovi erectum : ideo quòd porta urbis, quâ ad locum iſtum exitur, vocatur etiamnum nomine à paganis huc uſque propagato porta Jovialis, ſeu Jovis, Gaſconicâ lingua *Dijaux*, quod nomen ipſi inditum eſſe potuit à vicino Jovis templo. Eo in templo in honorem Claudii im-

imperatoris poſſunt poſitæ fuiſſe hæ ſtatuæ, uti Scipionis Africani collocata fuit in Capitolino Iovis templo, Catonis Cenſoris in templo Sanitatis in loco habendi Senatus, qui plerumque in templo aut loco conſecrato conveniebat. Niſi cui placeat Templum fuiſſe Druſo conſecratum, ut Suetonius, Tacitus, & Dio memorant, vidiſſe ſe factum in ipſius favorem in Germaniâ, Galliâ, & Italia, erectis ipſi altaribus, adeò amatus toti erat populo. Geminæ huic conjecturæ fidem etiam feneratur, quod muſivi operis reliquiæ haut paucæ eodem in loco inventæ fuerint. Cujuſmodi ornatus non facilè alibi quàm Templorum & conſecratorum locorum magnificentiæ adhibitus fuit. Nec tamen inepta eorum opinio qui balnea hoc loco fuiſſe ſuſpicantur: cùm propter commoditatem adſtrepentis rivuli DIVICIÆ, tum quia ex ruderibus colligere eſt ædificium hoc in cellulas diviſum & porrectum in longas porticus fuiſſe, ad exemplum balnearum, quarum veſtigia prope portam urbis anno 1557. eruta fuerant. At verò antiqui Romani jungebant balneis gymnaſia, corpori & animo exercendo, tum porticus amplas & deambulationes longas in quibus poni ſolebant ſtatuæ magnorum, & illuſtrium virorum.

Atque hæc quidem monimenta ex intimiore curiâ exeunti ad ſiniſtram ſub dio ſunt collocata. Intranti veſtibulum Baſilicæ ſtatim ad lævam conſpicitur in pariete monimentum duorum conjugum, Vir ad ſiniſtram capitis eſt retecti, fœmina flameo circum caput intorto velata eſt, viri brachium ſolùm ſiniſtrum videtur, quo lagenam tenet, fœminæ utrumque & manu quidem ſiniſtra lepuſculum, vel animal-

culum

culum ſimile quod ſuſtinet: dextra corbem fructibus & foliis farctum: Scriptura addita eſt, partim grandioribus literis partim minutioribus & ſuperior quidem linea grandioribus, proxima mediocribus, tertia quartaque minimis. Quæ ratio ſcribendi in pluribus veterum monimentis videtur uſurpata ex doctrinâ Opticâ, ut hac ratione legentibus inferiùs litera ſuperior par appareat inferiori. Hoc igitur ſcriptum iſtic.

D M.
TARQUINIÆ FAS.
NÆ. M. CALVENT.
SABINIANUS VIV.
SIBI ET CONJUGI.

Ubi nota VIV. poteſt quidem explicari VIVISCUS, cum Lurbeo in calce Chronici: ſed non debet ei qui ſibi hæc conjugique poſuerit mens alia ex alienâ mente præter ſuam mentem adfingi. VIVENS ſibi & conjugi hoc Sabinianus poſuerat: nec erat, ut ſæpe ſolet, à ſucceſſoribus. Quod Merula monuit *pag.* 550. ſed non primus, & poſt Vinetum *in Antiq. Burd. num.* 27.

Hæc ſunt antiquitatis monimenta, quæ in Baſilica Burdigalenſi adſervantur palàm & in propatulo: Alia iſtic clauſtris obſervata cuſtodiuntur, mihi non viſa, prodita tamen à Lurbeo filio, vel quiſquis eſt, in diſcurſu, ex quo ea huc promam. Eodem in loco, ubi ſtatuæ hæ inventæ fuerant, eruebantur fragmina complura marmoris literis Romanis inſcripta, brachia etiam & pedes ſtatuarum, lapides coctiles diverſorum colorum, reliquiæ operis muſivi, plumbi liquefacti maſſæ, tum inprimis nummi Imperatorum

antiquorum & Imperatricum, Claudii, Domitiani, Antonini, Commodi, Gordiani, Victorini, Conſtantini, Licinii, Meſſalinæ, Fauſtinæ, aliorum. Anuli ferrei cum clavibus, ſimiles illorum qui in Belgio inventi fuerunt, expreſſi à Lipſio in commentariis ad Tacitum. Inter hæc omnia palmarium eſt ſigillum Neronis exorichalco factum: in quo effigies certaminis inter Apollinem & Marſyam, & pœna hujus. In cujus orbem ſcripta erant hæc verba: NERO CLAUDIVS CÆSAR AVGVSTVS. GERMANICVS. P. MAX. TR. P. IMP. P. P. Omnia hæc diligenter collecta & à majore urbis & Juratis inter κειμήλια repoſita. Hæc ita mihi non viſa referre placuit.

Exeamus nunc ex Baſilica urbis, & ſpatia faciamus in viridibus Remondi, loco Muſis amato. Iſtic inprimis notatu digna eſt ſtatua Jovis fulmen manu ſiniſtra tenentis, & ad latus aquilam habentis, cujus tamen defractæ vix pedes adhuc cognoſci poſſunt. Inſcriptio hæc addita: DEO. INVICT. O. M. Inventa hæc fuit in area domus cujuſdam prope portam Dijaux: id quod argumento inſuper eſt fuiſſe templum IOVI erectum, uti modò ſupra dicebamus. Secundo loco ponam ſtatuam D. Adriani cum hac inſcriptione: DIVI ADRI P. P. MEMO L. SAB. PRO. D. D. ſubjunctus noviſſimè fuit hic verſus:

Hic iterum priſca Cæſar ſub imagine vivit.

Tertiò duæ ſtatuæ proceræ quorum fuerint neſcitæ. Altera laureâ coronâ caput redimita faciem auſteram & magnificam cum aliquanto terrore præ ſe ferens: Altera Conſularem habitum induta. Omnia hæc atque alia inſuper inſerta ſunt parieti domus ex eâ parte quæ hortum, adeoque Orientem ſpectat.

Quar-

Quarto inſuper in medio horti lapis rotundus, in quo in orbem tripudiantes Dii paganorum veteres inſculpti, & inter alios Phæbus lyram manu tenens. Ubi imago paret veteris lyræ. Vetuſtate multa jam infracta ſunt. Deſuper verò in impoſita columnæ ſcapo hujuſmodi ſcriptura noviter inciſa:

Clemente VIII. Reip. Chriſtianæ immenſam molem ſuſtinente, Errico IV. Gall. & Nau. Rege poſt ſuum ad avita ſacra quaſi poſtliminio reditum, Jac. Martignono Fr. Mareſcallo in Aqui. prov. vices regis obtinente Flor. Remundus ſenburd. hanc teretem prophyretici marmoris columnam baſi oſtriatæ ac ritu jocoſo tripudiantes veterum Deos referenti ſuperpoſitam, & adjecto familiæ Remundeæ gentilitio ſtemmate in acutum acumen faſtigiatam, ut ſacras venerandæ antiquitatisreliquias, è ſitu & pulvere in lucem reponi curavit, An. 1594.

Præter hæc multæ ſunt antiquæ inſcriptiones, quæ enotari huc omnes nequeunt. Inter illas non tacendum eſt & hanc inveniri: ANTINOVS EX VOTO FECIT AC JOVI. OPT. MAX. D. D. Quem Antinoum veriſimile eſt fuiſſe illum Adriani familiarem quo de Caſaub. ad hiſt. Aug. ſcriptores. Inſcriptiones omnes, unâ exceptâ edidit Lurbeus: Ea fuit, ſi rectè memini. M. IVLIO CÆS. F. VOIT SEVERO EX TESTAMENTO. Reſtat unicum adhuc monimentum (quamqum jam amplius non reſtat) non inſuper habendum, lectum in lapide qui inſertus eſt medio ædis D. Andreæ pavimento: Epitaphium mamacronæ cujuſdam LVCILLÆ duobus verſibus Græcis conſtans.

ΛΕΙΨΑΝΑ ΛΟΥΚΙΛΛΗΣ
ΔΙΔΥΜΑ ΤΟΚΟΥ ΕΝ
ΘΑΔΕΚΕΙΤΕ.

ΗΣ ΜΕΜΕΡΙΣΤΟ ΒΡΕΦΗ ΖΩΟΝ ΠΑΡΤΙ ΘΑΤΕ-ΡΟΝ ΑΥΤΗ.

Quod ſine dubio tempore fictum fuit quo Græcæ Latinæque literæ Burdigalæ florebant, ut patet ex libro Profeſſorum AuſonI. Hîc verò ſeſe exercuerunt viri quidam docti in transferendo hos verſus in totidem pedes Latinos, quorum Luſus huc adſcribere non piguit:

Petrus amicus olim ſic fecerat.

Quæ peperit geminos Lucillæ hîc oſſa quieſcunt
Vir virum, extinctum hæc retinet, ſic pignora ſecta.

Antonius Goveanus I C. quum ſub fratre Andrea literas in ſchola Burdigalenſi doceret:

Hoc tumulo LUCILLA *jacet enixa gemellos*
Illa patri ſupereſt, eſt comes ille tuus.

JOANNES Riverius Burdigalenſis Conſiliarius regius:

Hîc enixa duos tegitur LUCILLA. *Gemelli*
Diviſi, vivus patris eſt, matri adjacet alter.

Martialis Monerius Lemovix Iuriſconſultus:

Hîc enixa duos parens gemellos
Prô Lucillæ tegor, duobus hoc jus
*Quod commune fuit mihi patriqu*e
Diviſum eſt obiit gemellus unus
Qui mecum jacet, alter ille vivit
Solamen miſero patri duorum.

Stephanus Marialdus Clericus, Medicus Burdigalenſis:

Hic

Hïc LUCILLA *jacet geminorum mater. at ejus*
Diviſa eſt ſoboles vivens patri, & altera matri.

Ioannes Guijonius Auguſtodunenſis cum literas profiteretur in eâdem ſcholâ Burdigalenſi.

Hic Lucilla jacet diviſis fœta gemellis,
Alter enim vivens patris fuit altera matris.

Ioannes Rivaſſo Sarlatenſis.

Caſta gemelliparæ Lucillæ *hîc oſſa quieſcunt,*
Pignora cui diviſa, patri vivum alterum & ipſi.

ELIAS denique Vinetus, qui hæc ad finem Commentarii in Burdigalam Auſonii retulit.

Oſſa gemelliparæ hîc ſunt ſita cujus
Secta fuit proles, vivens patri & altera matri.

Doluit Vineto hoc marmore eo loci, à neſciis quid cultus & reverentiæ antiquitati debeatur, tranſlatum, ubi ſexcentis quotidie pedibus magnam partem ferratis conculcetur: notavitque ita ſenſim id temporis (cum ante triginta annos facilè adhuc lege potuerit) fuiſſe exeſum, ut paucas literas legere potuerit. Nos vidimus quidem marmor, ſed ſic nunc extritum, ut ne minimum veſtigium ullius inſcriptionis appareàt.

CAPUT IV.

DE FORMA *AD QUAM* *ædificata.*

REgionem, nomen & antiquitatem notavimus; jam inſpiciamus quâ formâ magnitudi-

tudineque ædificata fuerit, quando & quæ incrementa ceperit.

Pleræque omnes maximæ urbes, ab exiguo cœperunt initio: ſic ut primo vici eſſent, mox abirent in pagos, inde in oppida, & ex his in urbes, Romam orbis olim dominam inſpice: paſtorum mapalia eam fuiſſe videbis. Aucta ea indies & incrementa pededentim ſumens in eam tandem crevit amplitudinem, qua magis olim, quàm nunc, conſpicua erat. Sed ne caput alterius orbis adducam, *Lutetia Francorum* metropolis à parili initio profecta in tantam magnitudinem ſucceſſu temporis crevit. Hujuſmodi initium non habuiſſe Burdigalam fidem facit, quod teſte Auſonio antiqua & quadrata Burdigala eo fuerit diſpoſitu vicorum, ut per directas plateas invicem ſibi reſponderint. Quæ diſpoſitio argumento eſt ipſam à primis cunabulis eandem ſemper fuiſſe, nec initium ſumſiſſe à pago, & poſt pedetentim auctam fuiſſe. Qualia exempla hodie habemus in *Palma* Venetorum, *Hanovia* Comitis cognominis, *Freudenſtadia* Wirtembergici, *Franckenthalia & Manheimio* Palati, *Boibella* Sullani Ducis in terra Bituricenſi, novo nomine *Henrichſmont* appellata. Quarum omnium antequam primus jaceretur lapis eum in modum, ad quem vel ædificatas vel ædificari cœptas videmus facta fuit delineatio. De iſta verò *Burdigalæ* diſpoſitione elegantiſſimi ſunt verſus Auſonii Poëtæ Burdigalenſis:

Diſtinctas internè vias mirere, domorum
Diſpoſitum, & latas nomen ſervare plateas,
Tam reſpondentes directa in compita portas.

Aſt, inquis, ubi hujus ordinis veſtigium in hodierna Burdigala? Nullibi. nec id mirandum. Cùm enim toties à Vandalis, Gotthis

Sar-

Sarracenis, Normannis lacerata funditusque eſſet everſa cives qui quoquo modo fuga elapſi fuerant in patriæ buſtum reverſi, extranei etiam, quibus in cineribus dirutæ urbis habitacula excitare placebat, non obſervarunt priſtinam diſpoſitionem, ſed ſuo ſibi quiſque placito ædificarunt abſque ulla magiſtratus aut etiam privatorum hominum interpellatione. Id quod etiam Romæ, poſtquam à Gallis exuſta eſſet contigiſſe conſtat. Iſta igitur Auſonii vetus Burdigala quadruæ fuit figuræ ſed oblongæ: ſic ut in longitudinem Elias Venetus diligenter aliquoties ſcrutatus 372. in latitudinem 230. hexapodas habuiſſe eam deprehenderit. Ex quîs colligit centum & ſeptem jugera tantùm ſoli eam obtinuiſſe adeoque revera fuiſſe parvam, ut appoſitè ſub initium carminis Auſonius potuerit dicere quoſdam arbitrari poſſe, ſe ideo à deſcriptione & præconio patriæ ſuæ abſtinere quòd conſcius eſſet urbis exiguæ. At cum iſtâ vetere quadratura expiravit & vetus urbis parvitas. Quadratura iſta abiit in figuram multangulam maximè à meridionali & vicino Occidentali parte, tum ab Oriente nunc ſinum quemdam, ſive mediam Lunam, ut loqui nunc vulgus amat, facit: quem olim talem non habebat, quippe cujus latitudo tanta non erat, ut iſtam curvitatem complecteretur totam: à Peugæ enim rivuli in Garumnam ingreſſu uſque non omninò ad Portam de COR ſe porrigebat, cui jam utrinque non exigua pars acceſſit.

CAPUT

CAPUT V.

DE INCREMENTIS QUÆ *ſucceſſu temporis fecit.*

ATque incrementa quidem ſua non habuit niſi in duobus lateribus Meridiei & Trionibus obverſis (niſi ſi hoc urbem creviſſe dicendum eſt ab alteris duabus partibus quod murus non planè eodem cum antiquo in loco poſitus, ſed ad aliquot pedes prolatus fuit) & illinc quidem geminum habet auctum hinc unum. Primò acceſſit ſpatio antiquæ urbis id quod inter ejus murum Auſtralem & alterum à Porta Salinaria, juxta Baſilicam ad Collegium Juridicum porrectum. Foſſa, qua cingebatur, repleta nunc eſt, jamque eſt platea, juxta alteram à Septemtrionali parte ſimiliter in foſſæ ſpacium ſuccedentem, omnium elegantiſſima & latiſſima. Quando vero huc uſque porrecta fuerit urbs dicere nequeo.

Secundò incluſum fuit pomeriis urbis id quod eſt extra hunc murum & extimum noviſſimumque, quo ſpatio aliquot templa & monaſteria continentur: utpote S. Michaelis, S. Crucis, Auguſtinianorum, Carmelitarum, S. Iacobi, S. Eulaliæ, aliaque quibus acceſſit tandem caſtellum Fari. Quam urbis portionem anno 1193. & 1264. extra urbem fuiſſe ex diplomate Celeſtini tertii Papæ Rom. & inſtrumento contractus inter Canonicos S. Andreæ, Parochos S. Eulaliæ, & Carmelitanos initi probat Vinetus de Antiq. Burdig. *n.* 69. quo Canonici permittebant Carmelitanis in loco, quem etiamnum habitant, ædificare. Mendicantes enim Monachi non exſtiterunt, niſi ad annum circiter 1200. nec ubique in

ipſis urbibus ſpacia, in quibus nidificarent invenêre: multarum igitur ſuburbia incoluêre. Antequam hi monachi monaſteriis ſuis ornarent hoc, uti & alterum ad Septentriones ſuburbium, tanti fortè non fuit ut de eo muris cingendo cogitarent. Pòſt verò veriſimile eſt eos cogitâſſe de hac etiam portione in urbem recipiendâ. Idque Abbas S. Crucis petiit & obtinuit hac conditione, ut civitas certos quoſdam reditus ex mercibus, (parva conſuetudo dicebatur) ad C. annos caperet, quo tempore elapſo reverterentur ad Abbatem. Qui tamen reditus centum annis elapſis non reſtituti fuêre, & inde lis mota civitati, quæ pependit in pluribus curiis, donec Henricus II. cum multis reditibus privaret Burdigalam, magnamque conſuetudinem juxta ac minorem ſuam faceret. De tempore quo circumdatum his muris fuerit hoc ſuburbium, ampliùs non conſtat, quam quod teſte Vineto, qui hoc ex regeſtis antiquis habet, anno 1303. decretum fuerit ut media pars redituum civitatis impenderetur in muros & foſſas ſuburbiorum: quod hoc anno contigiſſe & Lurbeus in Chronico notat.

Veriſimile plane eſt eodem tempore alterum ſuburbium perinde ſacris ædificiis auctum & ornatius factum urbi adcreviſſe.

Hiſce igitur incrementis acceptis urbs quæ antea non niſi centum & ſeptem habebat jugera, jam computante Vineto, *in Ant.n.67.* picturæ tamen & deſcriptioni architectorum cauſsâ muniendi urbem in conſilium vocatorum confiſo, complectitur quadringenta quinquaginta: uti ſic præter propter tertiam partem Lutetiam Pariſiorum æquet, jamque non exiguis Gallici regni urbibus ſed ampliſſimis accenſeatur.

Portas

Portæ. Portas olim minimum decem habuiſſe ait Vinetus ad Burd. Auſ. num. 209. B. cùm tres adhuc exſtent in muro antiquo Meridiano, duæque in occiduo videantur, & verò Auſonius dicat portas directè ſibi oppoſitas invicem fuiſſe. Alibi tamen plures fuiſſe opinatur, ut in *Antiq. n.* 51. ubi quinque portas in longitudinem comminiſcitur: & *n.* 44. ubi in latitudinem quatuor: & tandem *n.* 57. ubi concludit octodecim aut viginti portis introitum in hanc urbem fuiſſe.

Hodie aduntur duodecim: Quarum ſeptem ſunt verſus Garumnam. I. S. Crucis. II. S. Michaelis. III. *aux Salines.* IV. *Au pont S. Ian.* V. *Au Cailleau.* VI. *desſpaus.* VII. *de chapeau rouge.* aut alio nomine, *porte de Cor.* Quinque aliæ ſunt verſus terram & quidem prima ſed in noſtro ordine VIII. *S. Germain.* IX. *du Dauphin*, ædificata anno 1606. X. *Dijaux* quæ propter vicinum exterius fanum S. Severini nomen etiam aliud nacta S. Severini. XI. S Eulalia XII. S. Juliani.

CAPUT VI.

DE LOCI COMMODITATE, ubi obiter excurſum in loca vicina.

AT videamus commoditates hujus loci in quo ſita Burdigala noſtra, quæ credi poſſint permoviſſe non ſolum antiquæ urbis incolas ut iſtic habitandi locum ſeligerent, ſtatimque urbem elegantem eam effecerint, ſed etiam poſteriores ut reſtaurarint deſolatam urbem, & reſtauratam non ſemel auxerint:

Ad

Ad urbes condendas ferè illiciuntur populi ſertilitate loci, fluminibus navigabilibus, maris vicinitate, & tandem celebritate viarum, quîs in diverſas regiones facilè perveniri, & neceſſaria in eas importari & ex iiſdem exportari facilè poſſint: Hiſque quandoque ſingulis quandoque pluribus aut univerſis. Ex his quidnam illicio fuiſſe veteribus Vibiſcis putandum eſt uti hanc urbem excitarent? Puto univerſa aut certè pleraque.

De terræ fertilitate hoc habet Auſonius:

Burdigala eſt natale ſolum: clementia cœli
Mitis ubi & riguæ larga indulgentia terræ.

Videtur hoc Vineto ex judicio quod adfectus erga patriam præſtrinxerit profectum: cùm præter vinum optimum, non tam earum rerum ferax ſit terra circumjacens quæ victui humano inſerviunt, quam quæ nutriendis beſtiis. Atque id quidem verum eſt, vinum eam ferre generoſum & optimum: celebratiſſimumque eſt inter alia vinum *de grave* (Quod vocabulum quamvis Vaſco, non intellexerat Belleforeſtius *V. Mer. p.* 554.) ab arena, quam Vaſcones *grave* vocant, dictum: arenoſa enim eſt terra prope Burdigalam, vel ipſe Strabone teſte. Quod genus vini ſequuntur alia ſuis quæque nominibus diſtincta. Nec repertu facile urbs eſt in Gallia, unde plus vini exportetur in diverſas Europæ nationes. Cui negotiationi conducit, quod ſecundum tertiumque poſui, quîs alici ſoleamus ad urbis ædificationem, flumen navigabile & Mare. De quîs videbo antequam alias commoditates exſequar.

Vitis Biturica Columellæ & Plinio laudatur. Vinet. ad Auſon. n 208. L.

Is fluvius eſt Garumna: nomine Cæſari, Straboni, Claudiano, Ptolemeo, Frontino, Auſo-

Auſonio, Sidonio. Melæ, & cui non celebrato. Scaturit in Pyrenæo Auſtraliori prope oppidum Cadalup. Melæ verba, *lib.* 3. de eo hæc ſunt: *Garumna ex Pyrenæo delapſus niſi cùm hiberno imbre aut ſolutis nivibus intumuit diu vadoſus & vix navigabilis fertur: at ubi obvius Oceani exæſtuantis acceſſibus auctus eſt, iiſdemque retro meantibus ſuas illiuſque aquas agit, aliquantum plenior & quanto magis procedit eo latior fit, ad poſtremum magni Freti ſimilis nec majora tantum navigia tolerat, verùm etiam more Pelagi ſævientis exſurgens jactat navigantes atrociter utique ſi aliò ventus aliò unda præcipitat.* Præterfluit Toloſam atque inde naves ferre incipit: Aginnam poſt, Vaſatas, S. Macarii fanum, Cadillacum, Rioncium, & tandem Burdigalam ſalutans, Blaviam præteriens, prope Royanum Oceano miſcetur Aquitanico. Ad Oſtium ſcopuli ſunt, quîs Aſellos nomen dedére Nautæ, alterumque ſeptentrionalem, Auſtralem alterum vocant: quorum huic turris impoſita eſt pharum ſuſtinens, uti nautæ noctu adventantes viam eo facilius tenere poſſint quæ vocatur *la tour de Cordan.* Quæ reſtaurata eſt, ferturque ab illis, qui ipſam viderunt, eſſe digna quæ adeatur & luſtretur, exemplar ejus monſtratur Burdigalæ in Baſilica eo loci, ubi apparitores & ſatellites excubias agunt, conclavi cancellis circumdato. Vera fortaſſis eſt quorundam conjectura, hunc ſcopulum eſſe reliquias promontorii CURIANI, cujus reliqua, terrea fortaſſis, mari deglutiri potuerunt, hæc pars ſaxea rabiem maris vicit. Ab oſtio ejus Burdigalam uſque numerantur XX. leucæ quouſque quævis maxima navigia per mare magnum commeantia penetrant. Ulteriùs non niſi minora adſcendere ſolent. Quod ſi forte major ſit navis quam

Vide Mer. p. 394. Vinn. 273. E. ad Auſ. ubi Melan. laudat.

quam ut undis recedente æſtu abſorptis adſcendere poſſit, paucæ horæ & quatuor, aut ſummum quinque exſpectandæ ſunt, dum ad 12. uſque pedes augeantur aquæ, & copiam commodiſſimè ulteriùs progrediendi faciant. Alluit alicubi Garumna, cùm plenus eſt, ipſos urbis noſtræ muros, atque iſtic ſtationem etiam navibus præbet, quarum aliquot centurias ibi plerumque videre eſt. Æſtum maris ſupra Burdigalam ſentit ad 50, paſſuum millia. Inprimis verò infra confluentiam ſuarum & Duranii aquarum, (qui fluvius nec alveo nec æſtu minor eſt, cùm Gironde vocare incipit non alio vocabulo ſed aliâ & Gallicâ vocabuli pronuntiatione: Galli enim ſyllabam GA. initio vocum mutant in G I. vid. Merul. *p.*398. & *p.* 568. latiſſimus eſt, prope Blaviam duas leucas excedit, & vehementiſſimè æſtuat: ſic ut tempeſtate coorta æque periculoſum ſit iſtic navigare, quàm in ipſo eſt Oceano. Nobis certè cum iſtic veheremur XVI. die Octobr. hujus anni 1612. penè ultima nox incubuiſſet: Cùm primò proximè Blaviam circiter 7. veſpertinam propter pertinaciam nautarum in medium reliquarum navium, quicquid omnes vectores dicebant, intrare & unicum quem in litus exponere volentium, ferè tetigiſſemus funem quo anchorâ navis major quædam religaverat, quo tacto everſi fuiſſemus: Secundò cum propter vehementiam venti neſcientibus nautis vela mutare, ferè fuiſſemus impacti ſcopulo, quem alluit Garumna: Et tertiò demum quum atrociſſimam tempeſtatem ſuſtineremus anchoris innixi prope inſulam in medio alvei. Sex diebus pòſt cùm ſimili furore inhorruiſſet mare, navis Britannica vino onuſta eodem loco abſorpta fuit. Ego ita judico Garumnam

cum

cum fluvio nihil habere commune,quàm quod dulcium eſt aquarum & utrinque terra videri poteſt, quod faciem magis præbet riparum quàm littorum: Quamvis Sidonius in Burgo Paulini canat ipſum proprias ripas ſibi littora facere. Verè igitur eſt æquoreus uti ipſum appellare amat Auſonius, non propter æſtum ſolùm, ſed & propter magnitudinem. Uti etiam hodie non fluvii ſed maris appellatione vocatur: Quippe enim terra inter ipſum & Duranium interjacens vocatur *le pays entre deux mers.* Atque hoc etiam eſſe credo quod Strabo refert Burdigalam ſitam eſſe ad latam paludem. Nam quòd Vinetus putat fuiſſe iſtic alias paludes, ſed purgamentis urbis, harenis, ſilice, aliiſque quibus ſaburrari naves ſolent, injectis ſiccatis, locumque ſenſim tot ſeculorum curriculo altiorem effectum quàm ut Garumnæ æſtus ipſum ſuperare queat, veriſimile mihi non videtur, nec probant Caſaubonus ad eum Strabonis locum, & Merula *pag.*552. Influunt in ipſum præter Duranium qui junioribus Dordonia & Dornonia vocatur, Tarnis, Egircius, & Oldus omnes navium capaces, præter alios non navigabiles, quo numerare non attinet. Hoc fluvio adferuntu ex aliis regionibus, quîs mare patet, neceſſaria,aliaq; efferuntur. Qui hoc aſcendere ulteriùs cupiunt, illi quotidie horã unam atq; alteram antequam refluat æſtus vocantur à nautis Cadillacenſibus,Macarenſibus,Langonenſibus aliis, qui ſtationem ſuam habent inter portam S. Michaelis & S.Crucis, ſolvuntque venient æſtu,ac vectores qui norum ſolidorum merce de ſolita perferunt. Ac ſolent inprimis exteri inde abire Cadillacum oppidum Duci Eſperonii, viſum arcem quam iſtic ædificat magnificam, hortum adjacentem, tum ſepulturam in ſacello templi quod portæ urbis contiguum

tiguum eſt magnificè in mauſolei modum ſuperbum. Qui deſcendere cupiunt, illis adſunt nautæ Burgenſes, Blavienſes, Royanenſes, quibus ſtatio eſt ante portam *des paux* & *de Chapeau rouge*, uſque ad ſuburbium *aux Charſtreux*. Solvunt pleno mari & æſtu jam abeunte, profecturoſque horam unam atque alteram ante vocant.

Oppida ad dextram hujus fluvii ripam deſcendentibus ſita, quæ nos viderimus ſunt Burgus, Blavia, & Royana: quæ obiter hîc luſtrare quid vetat?

BURGUS non tam ad Garumnam quam Dordonium paulò ſupra ejus & Garumnæ confluentiam in agro Burdigalenſi jacet. A Garumna tamen deſcendentibus videri poteſt, uti & nos vidimus, cum prætervéheremur angulum iſtum periculoſum *le bec d'Ambes*.

Oppidum eſt præconio C. Solli Sidonii Apollinaris nobile: quod etiam carmen *Burgum* indigetavit. Cinctum fuit muris à Pontio Leontio Paullino, ex celeberrima Paullinorum familia oriundo. Qui an idem ſit cum Paullino Auſonii nomenque habuerit Pontius Paullinus Leontius, at Merula (*p.* 558.) arbitratur, nec improbat Vinetus (*Antiq. n.* 188.) an verò unus ſit ex ipſius poſteris, ut adſerit Scal. 2. Auſon. le. 9. ſive ſit filius ſive nepos, quorum alterum fuiſſe minimum putat Vinetus. (*Ant.* 188.) incertum eſt: nos dicemus infra. An verò hoc oppidum ſit illud quòd Ebromagum vocat Auſonius, non ſine ratione dubitatur. Ex Lucaniaco ſuo in cauſſa Philonis procuratoris ſui ſcribens Ebromanum Paullini appellat, Ep. 22.

Is nunc aduſque vectus Ebromanum tuam
Sedem locavit mœnibus.

Cùm

Cùm igitur conſtet Ebromanum ſive Ebromagum Paullinorum fuiſſe,& verò ex Sidonio denuo certum ſit Burgi dominos fuiſſe Paullinos: mihi veroſimile non ſit,ſi Burgus fuiſſet alius ab Ebromano locus, Auſonium non alicubi vel ſemel ejus meminiſſe. Conſentiunt mihi Scalig. 2. *Auſ. lect. & Mer. p.* 558. Abit verò in diverſum Vinetus *ad d. locum Epiſt.* 22. qui defeſſum ſe ait inquirendo in hanc Ebromanum & ductus nominis ſimilitudine credit Hebromagum Auſonii eſſe pagum quatuor leucis Burgo diſtantem infra Blaviam *Embrau* jam dictum, ſive etiam *Brau*, ab illis qui ideo primam ſyllabam truncant, quod putant eſſe præpoſitionem IN. Mea ſic eſt ratio, ſi licet eam promere magis quam premere: Ebromanum, antequam à Pontio Leontio cingeretur muris & propugnaculis, Burgi appellatione appellatum numquam fuiſſe, ideoque nec potuiſſe ſciri Auſonio hoc futurum loci vocabulum: non ſecus ac ſciri non potuit ante hac Boibellæ datum iri nomen Henrichſmont quo nunc indigetatur, poſtquam ex ignobili pago in elegantiſſimam urbem ab illuſtri Sulliano Duce mutatum, & alia aliis. Poſtquam verò muris propugnaculiſque cinctum fuit,exuiſſe vetus nomen & novum è re natâ ſumtum ſervâſſe. Videtur id innuere Sidonius qui in Phœbi vaticinio, quod ſingit, fore ait ut arx illa Burgus dicatur: adeoque augurатur Ebromano quod ipſi contigit, ut propter munimentum vetus nomen deponat, & novo Burgi prædicetur

Cernere jam videor quæ ſint tibi Burge futura.
Diceris ſic: namque domus de flumine ſurgunt.
Pendenteſque ſedent per propugnacula thermæ.

Ex

Ex quîs veriſimile ſit: aliud nomen loco antè, & hoc noviter ipſi impoſitum fuiſſe. BURCI autem vocabulum, quo de dubitat VINETUS ſub initium de antiquitate Burgi noſtræ, Germanicum ſit an Gallicum, à Germanis ut plurima alia mutaſſe non dubito Gallos, notatque in caſtellum ſive fortalitium. Gloſſarium vetus: *Burgus, turris*, πύργ☉. Vide plura apud Scalig. *in lect. Auſon.*

Dubitari ego non poſſe crediderim (quod & Scaliger movet dicto loco) Embromanum Paullinorum eſſe BURGUM SidonI, ſi Epiſtola Auſonii conferatur cum carmine SidonI. Innuit Auſonius exſpectare ſe Ebromano annonam, & fore ut familia ſua, niſi Paullinus ſuppetias ferat, non ad Tulli frumentariam, ſed Curculionem Plauti pertineat, tum ipſum caſeo & ſale paràſſe triticum, quin & ſe ſi fami Lucaniaci quæ vel Saguntinam æquaret, conſulatur, Cereris & Triptolemi loco culturum. Quæ omnia eò tendunt ut probent Ebromanum fuiſſe inſtar horrei & granarii vicinis aliis locis: quippe quæ propinquum habebat Santonium, terram præter alia frugum feraciſſimam & nulli Galliarum provinciæ cedentem, ſic ut meritò Straboni ſterilem & arenoſum eam dicenti oblocutus ſit Merula, *p.* 558. & commoditas ei erat receptum & conditum frumentum navigiis inde in alia loca evehendi. Non ſecus atque in Thuringia quæ fumen Germaniæ ob uberem frugum proventum audit, & agro Anhaltino, confinibuſque locis frumentum Magdeburgum convehunt, unde ſecundo Albi Hamburgum & poſt in Hiſpaniam tranſportari ſolet: atque alia & Occidentali Thuringiæ parte evehitur in neſcio quem pagum in

ripâ Viſurgis ſitum, ut ſecundo flumine deferatur in alia indigentia loca. Simile quid ſit indubiè in Burgundia, quæ ipſa fœcunda frugum mater, urbibus ad Araris ripam poſitis. Quæ (ut revortar) omnia conveniunt cum hac Sidoniana Burgi deſcriptione:

De ſuper in longum porrectis horrea tectis
Creſcunt atque amplis anguſtant fructibus ædes.
Huc veniet calidis quantum metit Africa terris
Quantum vel Calaber, quantum colit Appulus acer.
Quanta Leontino turgeſcit menſis acervo:
Quantum Mygdonio committunt Gargara ſulco.

Sed Garumnâ deſcendentes ne nimis diu obliquemus oculos ad Burgum in Duranii ripâ eminentem, ſecundoque magis flumine deferri Blajam amemus.

BLAJA, olim Blavia dicta ut juxta alios, quos allegat Merula *p.* 557. ex Auſonio liquet, & ex notitia Imperii Romani: oppidum de cujus origine, quando & à quo ædificatum fuerit, quod referam non habeo: ſufficit ſcire ex allegatis auctoribus abunde id habere antiquitatis. Exiguum id eſt, & vix 40. jugerum ſoli obtinens, ſed fortiſſimum. A Garumna clementer adſurgit, & verſus ortum arcem, quamquam ab oppido non diſtantem ullo murorum foſſarumque interjectu habet. Eâ ex parta contigua oppido eſt area Baſilicæ, cujus etiamnum rudera videre eſt, civilis belli licentiâ dirutæ, in quâ Rex Charibertus ſepultus, reſte Adone Viennenſi (*vid Vinet. n.* 447. *B. ad Auſ.*) tum & ſepulcrum Romani Blavienſis, quem inter confeſſores Auſonii & B. Martini coævos laudat Gregorius Turonenſis eidem cladi cum Baſilica involutum. Incolæ oppidi narrant Rolandum Palatinum præfectum ſub Carolo

Ex Mela p. 558 vide pulchrè Lucib. n. 778.

Carolo Magno litoris Britannici (de quo tot aniles fabulæ circumferuntur) apud ſe natum, fuiſſe Comitem ſuum, & tandem apud ſe tumulatum in Eccleſia D. Romani, enſe appoſito, quem *Durandal* vocant, cornuque ipſius ad pedes Tumuli, quod tamen poſtea in Eccleſiam D. Severini Burdigalam perhibetur tranſlatum. Vocata fuit Auſonio in Ep. 17. *Blavia militaris*, fortè quòd ea quoque tempeſtate præſidium iſtic haberetur perpetuum, uti illic Notitia Imperii quoque Romani collocat præfectum militum Carronenſium ſub diſpoſitione viri ſpectabilis Ducis tractus Armonicani & Nervicani. Similem appellationem meretur apud Gregorium Turonenſem & Aimonium Floriacenſem, qui caſtrum eam vocant. Hodie non degeneravit ab eo, quod olim fuit, ac præſidia perpetua iſtic habentur, civeſque ferè omnes ſunt milites ſtationarii, qui nocte dieque non ſolùm locum iſtum cuſtodiunt, ſed & veluti ex ſpecula, quid toto latè Garumna agatur, obſervant, & ſi hoſtilis claſſis præterire conetur, eam gnaviter, quantum per fluminis latitudinem liceat, tormentis, quæ in propugnaculis diſpoſita foris videre eſt, prohibeant. Nemo iſtic peregrinus in urbem admittitur, nec etiam permittitur curioſè foſſas muroſque inſpicere. Hoſpitia ſunt in ſuburbio. Angli Burdigalam commerciorum cauſſa navigantes, iſtic appellere & machinas bellicas relinquere, tum pro uno quoque navigio coronatum exſolvere obſtricti ſunt: Idque ex declaratione Ludovi XI. anno 1475. Cui antè, poſtquam ex Aquitaniâ à Carol. VII. expulſi eſſent, ad oſtium Garumnæ prope Solacum pagum cogerentur expectare & ſalvum conductum, antequam ingrederentur, impetrare. vid. Lurb. *Chron. Gallicè editum, ſub anno* 1413.

Abeſt Blavia ab oſtio Garumnæ 13. leucis, Burdigalâ 7. Ponte 10. Santonio 14. quo euntes experiuntur viam glareoſam, nec pluvio etiam tempore, ut ipſi experti fuimus, ſicut alibi lutoſam, ſic enim Auſonius Epiſt.XII.

Aut iteratarum qua glarea trita viarum
Fert militarem ad Blaviam.

Obverſus ferè, niſi quòd paulò inferior eſt, Blaviæ ex ſiniſtro latere Medulico pagus Paulliacus Auſonio dictus in Epiſtola ad Theonem Poëtam Medulicum, qui in ejus viciniâ colebat Domnotinum villam an vicum incertum, nec enim ſciri nunc poteſt ubi aut quid fuerit, niſi quod in pago *Doniſſan* Burdigalæ propiore veſtigium hujus nominis agnoſcere velle videatur Vinetus (*ad Epiſt. Auſon.7.in fin.*)verſus Auſonii ſunt.

Stirpea Domnotonis tanti eſt habitatio vati,
Paulliacus tanti non mihi villa foret.

Jucundæ verò lectu ſunt Auſonianæ ad Theonem Epiſtolæ, in quibus Vibiſco ſale ſtuporem Medulicum argutè perfricat & ironicè amicum ſuum ſolociorem perſtringit. Non præterii hunc ad ſiniſtram ripam pagum, quia me cum comitibus meis hoſpitio quamquam pertenui excepit, cùm Blaviæ divertere cogitantes ventus adverſus & æſtus maris jam refluens juberet ſubſiſtere. Nec ſileo quod nobis hîc contigit. A pranſis & ſymbolas ſoluturis poſcebantur triginta ſolidi: & octo eramus. Tenues equidem erant cibi & vinum non valde generoſum: alibi tamen apud duriores conductores oportuiſſet vel triplum numerare. Erat nobiſcum, qui eramus quinque Germani & duo Angli, Francus qui more genti recepto, non improbando quidem ſed nec etiam

niſi cùm ſtabulariorum iniquitas poſcit adhibendo, minus offerebat. Ego nihil detrahendum & quod popoſcerat paupercula mulier integrum ſolvendum (quippe qui nec ſic nos ſatis ſolvere & vix ſine ſacrilegio vel minimum teruncium detrahere nos poſſe ſciebam) ingeminabam. Ille inſtare more ſuo agere, minus offerre at neſcio quot ſolidos, forte ne videretur non indigena. Ego meis ſociis optem, inquam, ſtabulariam noſtram amplus inſuper petere computatis melius quæ nobis appoſuit, quàm ante popoſcerat, ut hujus iniquitas refutetur. Quid fit: Secundum hanc vocem Germanico idiomate prolatam, infit ipſa ſe neſcio cujus oblitam & 36. ſolidos poſcit. Converſus ego ad hominem viden' inquam falſum me non fuiſſe, qui nihil detrahendum urgebam. Is qui ante litem de triginta moverat confuſus cogebatur in 36. conſentire: & certus ſum inſuper, juſto minuѕ mulierculæ optimæ & ſimpliciſſimæ refuſum. Certe vultur aliquis & alieno inhians duplo vix contentus fuiſſet. Sed relinquam Medulos & Santonas repetam.

Ultimus locus ex hac parte eſt Royanum, quem & noctu ingreſſi ſumus & ſummo mane, circiter 3. reliquimus, ſic ut nil viderimus, nec etiam referentibus aliis quicquam dediceri mus. Hoc tamen noto: Hinc viatoribus Rupellam cogitantibus non facilè ulteriùs mari pergi angulumque Santonicum circumnavigari: quia cum periculo conjuncta eſt ea navigatio, ſed meritorios equos conduci, & per compendium tuto itinere iri Mornacum, quod 2. diſtat leucis, ubi denuò naves intrantur Rupellam ad 14. leucam volantes. Itineris terreſtris Mornacum, & inde maritimi Rupellam, atque adeo utriuſque vecturæ merces ſunt XII. aſſes cum dimidio; quanquam

nautæ plerumque ab ignaris, maximè cum Rupellâ ſolvunt, plus extorquere laborent.

Huc uſque ſecunda eſt commoditas, quæ potuit invitaſſe veteres Vibiſcos ut Burdigalam ex fundamentis excitarent: cui tertia nunc cohæret Oceanus liberior, in quem non ſolùm Burdigalâ deſcenditur, ſed ex quo Burdigalam Garumnâ perinde ut ipſo mari cum quibuſvis maximis navibus adſcenditur.

Quâ hanc commoditatem ampliùs quid habuit antiqua Burdigala quàm præſens. Portum enim & ſtationem navium habuit intra mœnia. Quo de Auſonius canit in Burdigalâ.

Per mediumque urbis fontani fluminis alveum,
Quem pater Oceanus refluo cum impleverit æſtu,
Adlabi totum ſpectabis claſſibus æquor.

Expreſſius vero adhuc auctor incertus, Burdigalenſis tamen, in carmine Euchariſtico:

Tandem autem exacto longarum fine viarum
Majorum in patriam tectiſque advectus avitis
Burdigalam veni, cujus ſpecioſa Garumna
Mœnibus Oceani refluas maris invehit undas
Navigeram per portam: quæ portum ſpatioſum
Nunc etiam muris ſpecioſa includit in urbe.

Spatioſum vocat portum. An fidem habere debeam, dubito. Urbs enim ipſa tantum ſpacii in ſe vix continuit, ut portum qui hoc nominis mereatur ambitu ſuo continere potuerit. Sed Poetæ aliquid permiſſum, quod negatur hiſtorico. Ubi portus iſte fuerit, nunc omnino cognoſci ex nullo veſtigio poteſt, niſi quòd ambigendum non eſt propter AuſonI de-

deſcriptionem illum fuiſſe in fluvio Divicia, quo de paullo poſt. Quod Lurbeus *num.* 309. & ex hoc Merula adferunt de oſtio Peugæ, in eo falſi fuêre, & confuderunt hanc ſtationem cum altera, quæ poſterior fuit Auſonianâ. Inſuper enim aliud & ipſum in urbe, at non Auſoniana, ſed jam primum incrementum extra Peugam fluviolum adeptâ, fuit navale, cujus veſtigia cognoſcere adhuc eſt eo loco ubi Peuga in Garumnam ſeſe effundit. Iſtic prope portam *du Caillau* duæ turres rotundæ ſpatio aliquo inter ſe disjunctæ, & remiſsâ catena quæ ex altera in alteram ducta fuerat, adhuc que conſpici narratur, ingreſſum fecit navibus, & eadem machinis quibuſdam adducta ingreſſuras & egreſſuras prohibuit: qualis hodieque ingreſſus eſt in portum Rupellanum, niſi quòd turres Rupellæ & craſſiores ſunt & editiores, tum interſtitio paullò majori disjunctæ. Sed & hic portus eſſe deſiit idque ſpacium quod diſpernebat dictas duas turres tandem anno 1581. muri interducto concluſum fuit uti inſcriptio adfixa memorat: cloaca verò publica ad iſtam muri partem poſita. Nullum ergo Burdigala habet navale nunc temporis præter ipſam Garumnam.

Præter hunc fluvium æquoreum, duo alii fluvioli interſecant Burdigalam: alii rei quod ſciam non ſervientes quam ſordibus educendis, & profluentem eluendis linteis Miniſtrantes: quorum unus tantum per Auſonianam urbem labebatur, nomine DIVICIA, alter extra illam fluebat imò etiam extra urbem primitus amplificatam, cujus muros lambebat, qui tamen ultimo incremento urbis facto cùm ſuburbia & monaſteria mœnibus circumdarentur comprehenſus & ipſe fuit, nomine Peuga. Uterque ortum ſuum habet ex fonti-

bus urbi vicinis. Quorum aquæ cùm confluxere prope urbem triplici viâ Garumnæ accedunt. Pars enim foſsâ mœnium recepta eo tramite ad Garumnam pergit in eum ſe exonerans prope S. Crucis in extremo urbis angulo. Reliquæ duæ partes ipſam intrant, ut dixi, urbem. Altera ad ſiniſtrum ſeſe flectens, Auſonianam, prope hoſpitale S. Andreæ majoremque partem canali fornicato per urbem ſubter ædes & platearum pavimentum fertur, eſtque hæc Divicia. Altera ad dextram curſum ſuum dirigens inter ædes Epiſcopi & caſtellum Phari *chaſteau du Ha*, urbem Auſoniana recentiorem & primo incremento auctam cingit, id præſtans olim urbis Auſonianâ junioris ideoq; mediæ incrementis, quod noviſſimæ præſtat pars illa quam in foſſas derivatam dixi.

Triplicem hunc rivulum, quorum unus ſine nomine extra urbem præſentem procurrit, putem olim unicum fuiſſe & congrege aquarum cœtu Auſonii Burdigalam intraſſe, inque depreſſiore urbis loco cavo alveo veluti lacu receptum ſtationem præbuiſſe navibus. Ipſe certè Auſonius vocat alveum fluminis fontani: nempe aquarum ex dictis fontibus verſus Occidentem crebriter ſcaturientibus collectarum: ut credam olim anonymon fuiſſe, quippe qui ad murum occidentalem in fluvii ſpeciem creſcens per urbem lapſus ad ima ejus extra murum Orienti obverſum, quod eſſe nondum probè inceperat, eſſe deſierit Veriſimile non eſt, ſi certo vocabulo appellatus eo ſeculo fuiſſet, Auſonium nomen ejus taciturum fuiſſe, magiſque circumſcriptione eum deſignaturum. Unde igitur hujus fluvii ſunt eædem, quæ nunc trium rivorum, nec quærendum in illas amplius. Secus ſe habet in fonte, quid enim vetat cum commoditate fluviorum & rivulorum conjungere & hanc fontis, quam-

quam

quam hic non ſcaturientis in urbe fuerit aquæ ſed arte introductæ: cùm præſertim ea ſub initium temporis quo conjunctas ſocietates homines colere incipiebant, primum fuerit invitamentum: ut etiam à fontibus pagos urbibus antiquiores nominatos conſtet: quod Dd. ſolent notare cùm vocabulum pagani explicant ad Inſtitutiones Iuſtinianeas.

De hoc fonte nihil reliqui fecit multiplex urbis elegantiſſimæ deſolatio. Attamen quia tantopere ab Auſonio celebratus fuit, age verſus ejus huc ponam, & ex Vineto aliiſque quædam huic rei cognoſcendæ adferam: ſic igitur Auſonius:

Quid memorem Pario contectum marmore fontem
Euripi fervere freto? quanta unda profundi
Quantus in amne tumor? quāto ruit agmine præceps
Margine contenti biſſena per oſtia curſus?
Innumeros populi non unquam exhauſtus ad uſus.
Hunc cuperes Rex Mede tuis conjungere caſtris,
Flumina conſumto quum defecêre meatu.
Hujus fontis aquas peregrinas ferre per urbes
Unum per cunctas ſolitus portare Coaſpen
Salve fons ignote ortu, ſacer, alme, perennis,
Vitree, glauce, profunde, ſonore, illimis, opace.
Salve urbis genius, medico potabilis hauſtu,
DIVONA *Celtarum lingua fons addite Divis.*
Non Aponus portu, vitreâ non luce Nemauſus
Purior: æquoreo non plenior amne Timavus.

Ex quibus patet marmoris obtentu opacum fuiſſe hunc fontem tantaque aquæ copiâ, tam largis tubis & canalibus, ut erumpens ſtridorem ediderit ad Euripi morem, concluſum per duodecim oſtia emanaſſe, uti facilius omnium pateret uſui, & tandem ignotum fuiſſe ortu, ſive per acceſſus ſubterraneos & clandeſtinos aquam ipſi ſuffectam eſſe: Ex quîs quatuor notis, poſt quam nil aliud ſupereſt, poſſit quîs veluti per denſam nebulam

videre aliquantillam hujus fontis imaginem. Dolendum erat hunc fontem non ſolum interiiſſe, ſed & nomen perdidiſſe ſuum: DUJONA enim, antequam ex Lugdunenſi manuſcripto exemplari emendaret Vinetus, lectum fuit in his verſibus. Hic igitur ita emendavit motus auctoritate ſcripti libri, tum quod Celticam linguam, quâ nomen huic fonti inditum teſtatur, putet illam eſſe quâ AuſonI tempore, h. e. poſtquam ſub Romanorum imperio Romana lingua in has terras illata fuiſſet, Celtæ utebantur. Sed diligentiſſimus Merula falſum docet fuiſſe virum optimum in inquirenda Etymologia hujus vocabuli: quum eo capite, quo demonſtrat veterem Celtarum linguam hodieque ſuperſtitem eſſe in illâ, qua Aremorici Galli & in adverſa inſula habitantes, *les bas Bretons*, utuntur, hujus etiam Celtici vocâbuli ex Guilielmo Cambdeno Celticam adfert originem. Nempe hodieque *Diw* Britannis Aremoricis notare DEUM, & *Vonan* fontem. Gratias debet Burdigala viris doctiſſimis, pro reddita fonti, qui interierat, veri nominis verâ etymologia. Nec igitur putandum cum Joſepho Scaligero magis Gallicum (Celticum inquam) ſonare *Dujona* quàm *Divona*. Cui firmando nil faxit nomen urbis Caducorum primæ (*Cahors* hodie) antiquum, quòd ex Ptolemæo eſt non Δȣιώνα ſed Δȣήωνα: quod Latini verterunt Duveona: Nec deſunt qui hîc Divonam agnoſcant: vide Merulam c.35. Nam & incerta lectio hujus nominis & ut maximè hæc ſit certa, incerta ejus derivatio quæ in noſtri AuſonI verſibus dilucida additur: & ex linguâ Britonum Aremorica commodiſſimè explicatur. Fecerat olim diſtractio harum literarum ut eſſent, qui propter neſcio quam nominis ſimilitudinem contenderent

Auſo

Auſonii fontem fuiſſe illum, qui eſt propè Amphitheatri reliquias, ODEJAM dictum, cujus aqua ad lavandas veſtes & perficienda coria uſurpatur, ſed rectè huic à Vineto reſponſum, Auſonii fontem non extra mœnia ſed in media fuiſſe urbe. Ignotum ortu vocat hunc fontem, quia magis ſubterraneis ductibus è longinquo adveniebat, & raro opere ſupra terram: quamquam & hoc adfuerat. Inventa enim fuêre aquæductus veſtigia in ſabuleto extra portam D. Iulia in anno 1552. forte fortuna à Veneto de ambulante: unde etiam vicinam moletrinam nomen accepiſſe ſagaciter odoratur, *le moulins des Ares:* Arcus enim vocarunt hos aquæductus quia ex arcubus conſtitere. Obſervata fuêre ampliùs veſtigia ductus hujus continuati ad perpendiculum verſus urbem in eadem iſta vallecula à Vineto, ut refert *in Antiq. n.*63. Quin & octennio ante cum fundamenta jacerētur propugnaculi propè portam D. Eulaliæ ædificandi, canalem ſtructilem affabreque factum & antique artificio quadrangula forma repertum idem & in Burdigala Auſonii, & in Antiquitatib. Burdigalæ refert. Noviſſimè refert Lurbeus, ſive quis auctor eſt alius diſcurſus de antiquitatibus montis Iudaici anno 1949. ab mercenariis Domini Langii Conſiliarii regii in parlam. Burdig. cum fodi puteum curaret, inventum fuiſſe canalem plumbeum craſſitie hominis, repletum aqua clara & fluente: qui & ipſe videtur reliquus à ductu aquæ hujus fontanæ.

Summa: videtur fons fuiſſe plùrium ortuum, aquas, inquam, ex pluribus ſcaturiginibus huc & edito & depreſſo ſub terram opere deductas. Id quod ſoliti fuêre facere prudentes antiqui, qui ſciebant ad perpendiculum aquam deducendam, ut ſana & bona habe-

retur. Ductuum hujuſmodi veſtigia videmus & prope Nemauſum, Blæſios Lugduni, Pictavium, Santonium, pluribuſque locis.

Aſt ut ne in ſolis fluviis fontibuſque occupati verba unde etiam auferant, non tacendum eſt terram & aera proximum ſatis benignum eſſe huic urbi. Quamquam enim frugum proventus non is eſt in vicinia, qui laudari valde mereatur, huic tamen defectui, ſin ita nominandus eſt, optimè conſulitur per flumen vicinum. Cæterùm ex quadrupedum generibus quod uſui & eſui humano inſerviat nullum ferè invenetis quod deſideretur. Volatilibus etiam abundat: gallinis Numidicis, caponibus, perdicibus, turdis, turturibus, merulis & id genus pluribus quæ enumerare longum eſſet. Nec longè adeò hinc abſunt loca de quîs vir magnus & magno Regi meritiſſimo ſuo in deliciis, ſub ficto nomine in hæc verba ſcribit: *Nam & vaſta aliquot in Aquitania loca ne incolis quidem ſunt vacua, vel ingrata: pinetis frequentibus & ſucco fructuque pretioſis. Avibus catervatim provolantibus ut aeri illa plaga tantundem debeat quantum de juſto telluris officio arena ſubduxit.* Turdos inprimis laudo quos iſtic oppidò pingues, cluneſque cereas opimatos eſitare eſt, hujuſque tandem generis, ut mereantur præconium Martialis, qui ita de iis libro 13.

Inter aves turdus, ſi quis me judice certet,
Inter quadrupedes gloria prima lepus.

Suo etiam merito obtinuêre ut Muſa Auſoniana ipſos cantarit: quorum viginti præcipiti volatu laqueis illati captique dono miſſi Heſperio ab Auſonio fuêre: quo de lege Epiſt. 10. Quîs veſci convenit illos, qui extranei legi-

legitimo tempore viſunt Burdigalam, ut & oſtreis Medulicis Solacenſibus (ut denuò ad undas revertar) quæ perinde Muſa Auſoniana præclaro ditat elogio, breviter quidem Ep. 7. duobus verſibus initialibus:

Oſtrea Bajanis certantia, quæ Medulorum
Dulcibus in ſtagnis reflui maris æſtus opimat.

Tum vero diffuſiùs Epiſtola XIII. Quâ in confert inter ſe varii generis oſtrea, omnibus verò præfert,

—— quæ Medulorum
Educat Oceanus, quæ Burdigalenſis nomen
Uſque ad Cæſareas tulit admiratio menſas.
Hæc inter cunctas palmam meruere priorem
Omnibus ex longo cedentibus: iſta & optimi
Viſceris & nivei dulcique tenerrima ſucco
Miſcent æquoreum tenui ſale tincta ſaporem.

Cui non, qui oſtrea unquam guſtavit, moveat ſalinam tam elegans & proba deſcriptio? De me fatebor: Nunquam ante niſi condita aut ſi recentia frixa comederam, & cum faſtidio Burdigalæ ut etiam Rupellæ antè adſpectabam replentes ſe iis crudis, inprimis matutino tempore & nondum jentatos. Aſt cùm legiſſem hoc AuſonI præconium doctiſſimus Poeta perſuadebat mihi uti veſcerer iiſdem ad eundem modum. Iratus tandem fui pertinaci meo faſtidio, quod me defraudaverat tam opimis deliciis per tot dies. Secus potuiſſem cum Milone jocari. Is cùm Maſſiliæ ubi exulabat accepiſſet orationem Ciceronis quâ defendebatur, ſed aliam quàm recitârat pro roſtris longeque meliorem & vehementiorem: Bene ſe habere, reſcripſiſſe Ciceroni traditur, quod non uti eam poſt ſcripſerat ſic & anteà dixiſſet: ſecus enim ſe non veſci tam bonis & ſapidis

mullis

mullis. Ego inquam potuiſſem me ſolari qui propter morbum amiciſſimi mei Coleri fidi Achatis in hoc itinere cum meis ſubſiſtere ad XV. dies cogebar,& dicere : Bene habet quòd ſcæva ſors hanc mihi remeliginem objicit : ſecus enim non veſceret tam bonis & ſapidis oſtreis. Quin & ejus pretii habitæ fuerunt, ut vivaria ipſis Burdigalæ olim fecerint. Sidon. 8.*epiſt.* 12. uti olim in Italia : Plin *lib.* 9. Cauſſa bonitatis earum videtur eſſe aqua dulcis, quæ opimiores eas reddere putatur. Vinet. *ad Epiſtol. Auſon.* 13. Plinius *lib.* 32. ſic de iis ſcribit, *Gaudent dulcibus aquis & ubi plurimi influunt amnes.*

Hæc de commoditatibus quibuſdam, inprimis quà victum retuli, non omnibus. Nec enim omnes referre ejus eſt qui pauculos vix dies eam inhabitavit. Minimum oporteat te totum anni orbem iſtic exigere, ut quæ quoque tempore inventu ſint recenſeas.

Mantiſſæ loco huic capiti addo adverſam Garumnæ ripam collibus. adſurgere amœniſſimis, veſtitam omni arborum genere, ac inprimis vite. Qui ſunt, ut putat Vinetus, ex quo hoc tranſcribo, quæ juga frondea dixit Auſonius in Burdigala :

Ver longum brumæque breves, juga frondea ſubſunt.

In iis collibus clivus eſt in urbem & meridiem obverſus, pervetuſto cupreſſino luco, qui nunc vix eſt 7. jugerum, olim longè major fuit inprimis viſendus. Cupreſſus enim arbor in Gallia ſatis rara eſt : Quamobrem hoc ſe cupreſſeto valde jactant Burdigalenſes. Quin jam inde antiquitus duravit hic mos uſque ad noſtra tempora, ut quicumque Burdigala vinum aſportaturi ſunt, ſolvere antea

ipſis non liceat quàm cupreſſinum ramum à magiſtratu acceperint: pro quo pendit quælibet navis drachmæ duas ſeptimas partes. Hactenus Vinetus. Addo ego pulchrum ibi eſſe ambulacrum, eoque cum ſudum eſt ſæpe exſpatiari illos, qui ſpatiis conficiendis delectantur.

Nec prætereundum, aream ludi, qui *balemaille* dicitur, eſſe extra urbem, proximè foſſam & arcem Tropeitam, à latere Medulico, in ſuburbio *aux Chartreux* elegantiſſimo: ubi in proximo habitant Hollandi qui cereviſiam optimè coquunt eamque deſiderantibus vendunt convictoreſque exteros tolerabili pretio menſtruo recipiunt.

CAPUT VII.

DE ÆDIFICIIS NOBILIORIBUS, tam ſacris quàm profanis.

SUnt Burdigalæ duæ Eccleſiæ collegiatæ, quarum una eſt metropolitana: XII. parœciœ: Octo cœnobia monachorum, unum Sacrarum virginum & collegium Jeſuitarum, inſtitutum anno cIↄ. Iↄ. LXXXII. cura & liberalitate Fr. Baulonii Senatoris Burdigalenſis. Templa elegantiora ſunt DIVI Andreæ, & S. Michaelis: illud tribus turribus, hoc una ſed eminentiore, inſigne. Illud laquearibus lapideis obductum, nulliſque columnis fultum. Exeunti ex choro ad dextram picturam videbis reſurrectionis Dominicæ, ubi Chriſtus aquilæ inſidens cœlo vehitur. Ajunt fuiſſe antea Ganymedis, ſed mutatam. Mihi id non ſit veriſimile propter alteram picturam Purgatorii huic

huic ſimillimam. In medio templi marmor viſitur, cui olim diſtichon Græcum inſcriptum de Lucilla gemellipara. Vicinum huic templo eſt Noſocomion, in cujus introitu exſtat monimentum liberalitatis domini Candalæ: vocatur ibi *François Monſieur de Foix de Candale, Captal de Buchs, Eveſque d' Ayre, Commendeur de l' ordre & milice de S. Eſprit.* Quingentes annuas libras teſtamento reliquit Noſocomio. Vixit annos 81. menſes 5. Duorum aliorum liberalitas ibidem laudatur in tabulis parieti adfixis. In templo hujus Noſocomii medium chori locum obtinet epitaphium Boërii, cujus inſcriptionem ſevo candelarum id & penus aliis maculatam legere non potui. In pariete monimentum eſt Stephani & Petri Burgiorum: quorum poſterior vivus hoc tetraſtichon cineribus ſuis dedicaverat:

En ce lieu loing d'envie
I'ay voulu eſtre mis mes os.
Mon frere je te prie
Laiſſe les en repos.

Cœmiterium inprimis viſu dignum eſt S. Severini extra portam *Dijaux* prope Amphiatheatrum, cum ideo, quòd antiquius reliquis, tum quod ibi viſuntur cavi lapides ſepulchris impoſiti, in quibus ſecundum Lunæ incrementum aqua augeſcit & minuitur. Multi hîc Equites quos ſub Car Magno conſpiratio extinxerat humati. Legatur tabella in templo ſuſpenſa ſic incipiens: *In mundo duo ſunt cœmiteria, &c.*

Arx fuit olim Burdigalæ nomine Umbraria, Regia antiquorum Aquitaniæ Ducum. Vocabulum ſuum inde habuit quod Aquifolio & aliis arboribus umbram facientibus undique circumdata erat. Ipſa arx reſtat adhuc

adhuc nomenque priſcum ſervat, etſi iſtam arborum umbram propterea quòd ædificia in ipſarum locum poſita fuêre, perdiderit, & jam ſedes eſt Parlamenti Regii: quo de inferius loquar.

Duas alias arces ſeu caſtella anno 1454. excitavit Carolus VII. Francorum Rex, uti hoc veluti gemino freno coerceret urbem ne denuo dèſciſceret, ut aliquoties ante fecerat, ad Anglos. Alteram ad Occidentem, in loco paluſtri: ad angulum urbis Medulicum in Garumnæ ripa alteram. Quæ ad Occidentem ædificabatur nomen habebat Caſtellum Fari, ſive *Chaſteau de Ha*: eratque vicina Ædi D. Andreæ. Arx fortiſſima: Extrinſecus tuta præter craſſiſſimos muros & propugnacula, paludibus circum ſeſe diffundentibus. Nunc temporis maximam partem inprimis urbem verſus ſolo æquata, unicam adhuc eamque quadrangulam & craſſam oſtentat turrem. Pauci ſunt anni, & crediderim octo præter propter, cum hoc fatum huic urbi ingruit. Cauſſa in vulgus notiſſima, nec hîc memoranda.

Quæ ad Garumnam poſita eſt TROBEITA vocatur, quæ etiamnum reſtat. Habetur iſtic ſtatum præſidium 150. militum. In area arcis aliquot tormenta majora collocata viſuntur. Verſus Garumnam eſt atrium in quo Mareſchalli d' Ornano vita Gallicè in trabibus deſcripta. Imagines Pontificum Romanorum & Regum Galliæ cingunt atrium. Ipſe Ornanus in contiguo cubiculo poplitibus flexis B. Virginem adorans pictus conſpicitur. Tapetes & omnia ornamenta, cùm iſtic eſſemus, remota erant. Nec viſebatur amplius pinacotheca Domini d'Ornano, quam pulcherrimis rariſſimiſque rebus refertam fuiſſe audiebamus, ſed tum neſcio

diſtra-

diſtractam an tranſlatam. In hac arce inventum fuit marmor iſtud in quo reſtat nomen Viviſcum.

Tribus his arcibus rectè conjungi poteſt Podium Paulini. Ædes inquam ad arcis inſtar (arcem appellat Vinetus *ad Auſon. profeſſ. carm.* 20.) in medio Auſonianæ Burdigalæ Septentrionali muro ædificatæ, hoc nomine jam olim cenſæ. Podium appellari indubiè cœperunt ideo, quòd in editione urbis loco ſitæ inſtar fuêre podii theatralis, unde in ipſam urbem veluti in theatrum proſpectus erat. Podia enim erant projecta ſive mœnia excelſiora, unde commodius quæ in theatro gerebantur arbitrari licebat. Vitruv. *lib.* 5. *c.* 7. Juvenal. *Stat.* 2. Sava. *ad Sidon. lib.* 8. *Epiſt.* 9. & *ibid. ad carm.* XXIII. *pag.* 104. Paullinorum familia, princeps omnium Aquitanicarum teſte Sidonio, *pag.* 540. & Fortunato, olim has tenuiſſe creditus, qua de inferius, cùm de viris præclaris ex hac urbe oriundis, vel qui iſtic vitam egerunt ſuam. Tenuerunt has ædes haut ita pridem Candalæ Comites, familiæ Anglicæ & ſive anno 1451. Anglis Aquitania expulſis Francorum Regi Carolo homagium præſtitit. Qua ex familia ultimus obiit Franciſcus Fluſſas Candala quo de & ipſo paullo inferiùs eodem quo de Paulinis capite. Nunc per conjugem Candaleam fato functam hæ ædes uti alia ad illuſtriſſim. Ducem Eſpernonium devenerunt. Ipſum ædificium antiquitatis parum præ ſe fert, niſi quòd incubat antiquis Auſonianæ urbis muris, indice etiam Vineto. Viſitur in ejus atrio in ſiniſtro pariete teſte Vineto & Petro Appiano, tum Bartholomæo Amantio, imago Sedati Rhetoris Burdigalenſis : viri, inquam, capillo & barbâ criſpâ, librum manu tenentis imago cum hac inſcriptione.

D.M.

D. M.

SEDATUS.

Equidem valde laborabam uti ingredi has æde mihi liceret, verùm oſtiarius reponebat ſibi ſeveriſſimè ab illuſtriſſ. Domino ſuo injunctum ne cui nato fores paterent, quin ne ſuum ſe parentem (verba erant ipſius) intromittere poſſe: verè an ſecus, & ſin verè, quo conſilio prohibitus neſcio. Aliena igitur hoc fide referendum fuit. Quam aliam in vicinæ domus janua ad ſuperum limen iidem conſpici ajunt inſcriptionem, nec ex aliis ubinam ſit iſta janua reſcire potui.

Succedat nunc Baſilica urbis ſive curia, quæ poſita eſt ad muros Auſtrales urbis primum poſt Auſonianam incrementum adeptæ: duabus turribus ſubter quos porta exitur in noviſſimam urbis acceſſionem, conſpicua: quæ etiam turres in urbis inſignibus oſtentantur, ædificatæ anno 1449. teſte Lurbeo in chronico. In hac viſuntur memorandæ, quas ſupra notavi, antiquitatis reliquiæ, & mox in atrio effigies Domini de Roquolauro, Dn. Goffredi, d'Arnout de S. Simon, Equitis, &c. & juratorum urbis ad vivum in pariete in dignitatis ſuæ habitu expreſſorum. In aditu curiæ apparitores XVI. armati præſtolantur, qui peregrinos & intrantes, oculiſque ea quæ iſtic viſuntur obeuntes. QUI, UNDE, & CUI REI veniant, rogare ſolent. Baſilicæ contiguum eſt Armamentarium, cujus ſolum titulum januæ inſciptum videre contigit. Nec igitur de intimioribus quidquam addo.

Collegia in hac urbe vidi tria: JURIDI-

CUM

CUM non procul ab æde D. Andreæ: in ſpeciem non magnificum, ſed ſitu & pulvere magis quàm aliis ornamentis ſuperbum, feneſtriſque linteo lumen tranſmittentibus conſpicuum: quod tamen Profeſſores doctiſſimi recitationibus præclaris ornant. AQUITANICUM in vico Baſilicæ contiguo: cujus novem ſunt claſſes, & præterea lectio Mathematica, Phyſica, Græca, Logica, Rhetorica. Doctores ſunt XIV. Gymnaſiarcha nunc temporis Robertus Balfureus, cujus in Cleomedem exſtant lucubrationes, compellatus à me, Profeſſor Mathematicus Candaleus. Referebat quandoque hujus Collegii diſcipulos fuiſſe ad 2500. ſed jam numerum imminutum, propter alia quæ ſuppullularint Collegia. In aditu ad dextram viſitur hæc inſcriptio in tabula ænea: *Franciſcus Fluſcas Candala, Illuſtriſſimus Princeps Bojorum Captalis & Epiſcopus Adurenſis in literarum gratiam & matheſeos illuſtrationem mathematicam lectionem perpetuam & ſolemnem in Gymnaſio Aquitanico inſtituit, atque annuo* 500. *librarum ſtipendio dotavit anno Domini* 1591. IV. *Cal. Aug.* Addita his ſunt nomina magiſtratuum iſtius anni quæ non exſcripſi.

In medio ædificiorum area eſt latiſſimè patens cui ornamento etiam ſunt duodecim ulmi quas Elias Vinetus, quo de & ipſo inferius, Viviſci hujus Lycei præfectus, ſua manu ſeris umbram facturas nepotibus plantaverat.

JESUITARUM tandem Collegium Burdigala habet, ex alterâ parte Baſilicæ adverſum, ædificatum extra muros mediæ urbis in platea quæ foſſa olim urbis fuerat. Ædificium eſt pulcrum, & locus peramœnus ulmis & iſtic umbram latè projicientibus.

Privata civium ædificia, prætereunti ſolùm exteriùs viſa, & hîc prætereo, niſi quòd monendum

dum elegantiora quà exteriorem adſpectum viſa mihi in utraque urbis foſſa, quæ in plateas abiere. Meridionali, inquam, ubi à Collegio Jeſuitarum Garumnam verſus deſcenditur, & Septemtrionali, ubi imprimis magnificus. adſpectus ædium in quîs Princeps Condæus diverti ſolet cùm Burdigalæ agit. Quæ ambæ plateæ revera ſunt id quod dicuntur, latiſſimæ ſcilicet, & ut Poeta Burdigalenſis ait, nominis ſui ſervantes.

Habent etiam non paucæ ædes contiguos eoſque amœniſſimos hortos & viridaria. Ex quibus in primis dignus quem floridiores Muſæ inhabitent quem colit vir ampliſſ. Dn. Ræmundus Conſiliarius Regius in Parlamento Burdigalenſi, ex quo excerpſi antiquitates ſuprà dictas: cui contiguam habet pinacothecam picturis elegantiſſimis (uti harum eſt cum paucis amans) & quæ Zeuxidos & Protogenis manus provocare poſſint, referctiſſimam.

Aſt ne potiſſimum urbis quà ædificia ornamentum prætercam, meminens quod antiquus ex Græcis Poeta dixit, ornamenta urbium eſſe *pueros & turres*: velut apicem ædificiis Burdigalenſibus impoſiturus addo, eminus hanc urbem turribus prӕaltis, & in Pyramidis figuram Faſtigiatis ſuperbè nitere: Omnibus verò altiùs caput efferre exſtructam turrem in cœmiterio S. Michaelis nulli ædificio contiguam, ex quâ deſpicienti, ſi quis deſuper urbem luſtrare velit, tota urbs vago obiri poteſt viſu. Hæc verò adſpectus ſuperbia quam editæ faciunt turres inprimis Garumnâ aſcendentibus, ad duas circiter leucas, ſeſe ingeret.

CAPUT

Caput VIII.

De *viris illuſtribus* *ex ea oriundis, aut quos illa fovit.*

Hic verò ampliſſimum ingredior campum. Quippe enim tam fœcunda præclarorum virorum genitrix, tamquam alma nutrix fuit Burdigala, ut ſi quis dignè exſequi hoc caput velit[1], ſingularem ad Sammartani exemplum elogiorum commentarium ſcribere eum oporteat. Sufficiat in præſentiarum præcipuos quos excerpere, & in hoc noſtro velut pegmate conſpiciundos deſtituere. In primis verò ſeu ſidera fulgent duo Conſules Romani coævi, PONTIUS PAULLINUT & AUSONIUS: Ille quidem natu minor, & hunc tanquam parentem perpetuò colens, ſed (quod & Auſonii modeſtia celebrat) faſtorum titulo conſulatuque prior. De Paullinorum ergo familia & inprimis noſtro Auſonii Paullino ex variis, & inprimis, ex Vineti commentariis, *ad Epiſt.* 19. *Auſonii* ſic habe.

Oriundos veriſimile eſt, adſtipulante Vineto, Paullinos ex urbe Roma, cùm & Plinius initio naturalis hiſtoriæ Suetonium Paullinum vidiſſe ſe Conſulem dicat, qui primus Romanorùm ducum Atlantem montem ſit tranſgreſſus, & Plinius junior Valerium Paullinum, Suetonius Lolliam Paulinam Caligulæ conjugem memorent. Hæc familia in Aquitaniâ, quà primum occaſione incertum, ſedem ſibi fixit & inter alias omnes emicuit. Sic quidem Fortunatus cecinit ad Leon-

Leontium Burdigalenſem Epiſcopum ſcribens.

Inferiora velut ſunt flumina cuncta Garumnæ
Non alter vobis ſubjacet omnis apex.

Et Sidonius *lib.8.Epiſt.12. Ecce jam Leontius meus facillè princeps Aquitanorum, ecce jam parùm inferior parente Paullinus. Quin & Ambroſ. lib.* VI. *Epiſtolarum Paullinum ſplendore generis in partibus Aquitaniæ nemini ſecundum dixit.* Poſſidebatur his præter alia Ebromanum, quod poſtea à Pontio Leontio ex Paullinorum familiâ oriundo muris cinctum & propugnaculis munitum, à re natâ Burgus vocari cœpit. Hæc familia præclaros viros multos tulit cognomines, ſic ut quamvis multorum memoria ad nos ſuperſtes pervenerit, ægerrimè tamen inter paucos diſcerni hodie poſſit. Quod nôſſe debebant familiæ hodiernæ, quæ non niſi unum idemque perpetuum nomen admittunt, quo fit, ut ſi quis unus præ reliquis præclara quæ edat facinora, poſt unicum etiam ſeculum à reliquis diſcerni nequeat. In primis verò tulit ea Pontium iſtum Paullinum Romæ conſulem (quo anno incertum, quia non inter ordinarios ſed ſuffectos fuiſſe probat, quòd in faſtis non invenitur, vide Vinet.*ad Auſon. Epiſt.* XX.) & Auſonio coœvum, etſi ætate paullò minorem, ut ipſi inſtar filii fuerit: quem etiam patronum, præceptorem, parentem cùm alibi tum in Jambis Epiſtolæ ad Auſonium ſecundæ ſubjectis appellat. Vir fuit eruditiſſimus, Poëta optimus; teſte præter ingenii monimenta, quæ exſtant Auſonio Epiſt. XX. ubi ait ipſi palmam obtigiſſe lemniſcatam, ſibi ſimplicem. Conſulatus honore ante Auſonium & juvenis adhuc functus fuit, poſtea aliquanto tempore, ut putat

Vine-

Vinetus *in Antiq. Burdigalæ n* 86. Chriſto nomen dedit, luſtralibus undis ablutus à Delphino Epiſcopo Burdigalenſi. Uti autem religioni Chriſtianæ liberius vacaret, Barcinonem Hiſpaniam ſeceſſit (vid. Auſon. *Epiſt.* 21. 23.) ibique Presbyter factus, Nolam tandem Campaniæ urbem profectus, ad Epiſcopale culmen evectus fuit. Vir ditiſſimus omnia ſua reliquerat pauperibus, conjux Theraſia ad viri exemplum compoſita fida proficiſcentis lateri comes hæſit: teſte D. Ambroſio lib. 6. Epiſt. 86. ad Sabinum. Locum Sulpicii Severini in vita B. Martini non poſſum quin huc tranſcribam: *Præſtantiſſimumque nobis præſentium temporum illuſtris viri Paullini exemplum ingerebat: qui ſummis opibus abjectis, Chriſtum ſecutus, ſolus penè his temporibus Euangelica præcepta complêſſet. Illum nobis ſequendum, illum clamabat imitandum: beatumque eſſe præſens ſeculum, tantæ fidei virtutiſque documento, cum ſecundùm ſententiam Domini dives & poſſidens multa, vendendo omnia, & dando pauperibus, quod erat facto impoſſibile poſſibile feciſſet exemplo.* Vidit & indoluit à Gothis Nolam vaſtari, anno 412. quæ poſt 44. annos, anno nempe 456. denuo à Vandalis ex Africâ in Italiam irruentibus direpta fui. Quâ tempeſtate Paullinum Epiſcopum quicquid habebat pecuniæ in redimendos captivos inſumpſiſſe tradunt, & cùm deficeret pecunia, viduæ pauperis, cujus filius in Africam captivus aſportatus fuerat, lacrimas miſeratum, in Africam cum ea trajeciſſe, & ſua captivitate ibi captivum redemiſſe, ipſum tamen poſtea ob eximiam perſpectamque pietatem à Barbaris liberatum, Nolamque cum ſuis omnibus remiſſum. Vix tamen eſt, ut credam hunc eundem Paullinum fuiſſe, cum inter conſulatum Auſonii antequam ipſe

ipſe Paullinus conſul fuerat, & Vandalicam iſtam direptionem minimum anni 74. (at quanta hæc vitæ humanæ portio) intercedant, & verò conſtet etiam alios Paullinos propter ſplendorem generis & Paullinum nomen poſtea Nolanos Epiſcopos factos, Savaro ad Sidon. 8. *Epiſtol.* 12. *pag.* 193. Niſi dicendum Gregorium in hoc falſum fuiſſe, quòd Vandalicam iſtam direptionem pro Gothicâ dixerit: ſed ut ut ſe habeant iſta ſingularis exempli vir hic fuit, uti Ambroſio, Hieronymo, Auguſtino tot locis laudari meruerit. Campanarum uſum ab ipſo inventum quidam tradunt: at rectiùs dicetur, inventum jam olim earum uſum ab ipſo in Eccleſiam invectum: quo de vide Pancirolum in novis repertis. Eſſe verò hunc Auſonii Pontium Paullinum eundem cum Pontio illo Leontio Sidonii Apollinaris, cui carmen de BURGO inſcripſit, etſi Vinetus non improbet, alii adſerant, ego ut credam adduci non poſſum. Floruit enim Pontius Paullinus noſter ſub Theodoſio majore (quamvis ipſis ipſi quoque ſupervixerit) & conſulatum geſſit ante annum 382. qui erat natalis Imperii Theodoſio, conſularis dignitatis Auſonio. Sidonius verò Apollinaris natus ſub Theodoſio juniore floruit ſub Zenone, circa annum 480. quum jamdudum eſſe deſiiſſet noſter Paullinus, & longius adhuc ante Aquitaniam reliquiſſet, Barcinonemque conceſſiſſet, & inde Nolam, ubi vidit Gothicam direptionem, quæ incidit in annum Chriſti 1412. Fuiſſe autem hunc Leontium filium aut nepotem (quorum alterum, ſi negemus ipſum Paullinum eſſe, minimum fuiſſe, Vinetus alibi in antiquitate Burdigalæ adſerit) refutat Ambroſius *lib.* 6. *Epiſt.* 36. ubi ait:

P *Soboles*

Soboles eis (Paullino & Theraſiæ) *nulla*, *& ideo meritorum poſteritas deſideratur.* Tutius igitur fuerit dicere, unum ex poſteris fuiſſe ſive ex fratre deſcendentem (cujus meminit extremâ Epiſt. 23.) ſive quem alium ejuſdem familiæ.

De Auſonio multa dicere nil attinet, cùm ipſius vita cùm ab aliis, tum in primis à doctiſſimo Vineto eleganter ſit deſcripta, & verò ipſe ingenii ſui ſimulacra, quò ſeris etiam nepotibus videri poſſet ſibi finxerit in doctiſſimis ſcriptis ſuis. Nec tamen omnino tacendum. Ejus fuit æſtimationis, ut Imp. Valentinianus ipſius diſciplinæ commiſerit filium Gratianum, qui Imperator factus, ut Minerual perſolveret præceptori ſuo, ipſum ad conſularem dignitatem evexit, quâ Romæ floruit anno Chriſti 382. quo pro munere prolixè ipſi gratias agit: quæ gratiarum actio inter Idyllia legitur. Notandum ex ea Imp. Gratianum ipſi Auſonio cum eum eveheret ad Conſ. dignitatem ſcripſiſſe: *Solvere ſe quod debebat, & debiturum quod ſolviſſet* - exemplo in tanta fortunâ memorabili: & quod cyclopes noſtri ſeculi haud paucos, longè adhuc ab illo faſtigio abſentes, confundat. Theodoſius Major Auſonium tanti fecit, ut parentem ſuum nominârit, ſuâ manu præter Impp. morem ad ipſum ſcripſerit: & opera ejus ſibi communicari flagitarit, cujus Epiſtolæ exemplum, ut in Auſonii opere ab initio viſitur, quin adſcribam non poſſum.

THE-

THEODOSIUS Auguſtus Auſonio parenti ſalutem.

AMor meus, qui in te eſt, & admiratio ingenii atque eruditionis tuæ, quæ multò maxima ſunt fecit, parens jucundiſſime, ut morem principibus aliis ſolitum, ſequeſtrarem: familiarem que ſermonem autographum ad te transmitterem, poſtulans pro jure non quidem regio, ſed illius privatæ inter nos caritatis, ne fraudari me ſcriptorum tuorum lectione patiaris. Quæ olim mihi cognita, & jam per tempus oblita, rurſum deſidero, non ſolùm ut, quæ ſunt nata recolam: ſed ut ea, quæ fama celebri adjecta memorantur accipiam. Quæ tu de promptuario ſcriniorum tuorum, qui me amas, libens impertiare, ſecutus exempla auctorum optimorum, quibus par eſſe meruiſti: qui Octaviano Auguſto rerum potienti certatim ſua opera tradebant, nullo fine in ejus honorem multa condentes. Qui illos, haud ſciam, an æqualiter, ac ego te, admiratus ſit, certè non amplius diligebat. Vale, parens.

Quis requirat Auſonianæ gloriæ teſtem alium præter hunc Auguſtum? vivis adhuc Auſoni, vivis, & vives dum literæ erunt & qui literas amant. Perque te vivit priſca Burdigala, parens tua: quæ niſi tantæ eruditionis ſobolem genuiſſet, ultra quas ſuſtinuit calamitates, ſui etiam perditura, & decoris magnificentiæque ſuæ erat memoriam.

Complurimi illuſtrium virorum, qui literas

& artes profeſſi Burdigalæ fuerunt, ſive cive eſſent, ſive extranei, tum etiam civium qui alibi Muſarum myſtæ egerunt, numerum videre eſt in Profeſſoribus Auſonii, & D. Hieronymi, Euſebiique, Chronicis, Sid. Apollinaris *Epiſt.* 11. 12. *lib.* 8. *& lib.* 9. *Epiſt.* 13. & in Fortunati carminibus. Chronico Lurbei ſub anno 337. Excerpam præcipuorum nomina: Tiberius Victor Minervius, præceptor Auſonii, Latinus Alcimus Alethius, Luciolus, Attius Patera, Attius Tiro Delphidius, Alethius Minervius, Leontius Beatus, Jucundus Leontii Frater, Macrinus, Concordius, Phœbicius, Ammonius Anaſtaſius, Pomponius Maximus Herculanus, Thalaſius, Clitarius Siculus Syracuſanus, Cenſorius Atticus Acrœcius, Nepotianus, Æmilius Magnns Arborius avunculus Auſonii, Exuperius, Marcellus, Sedatus de cujus ſtatua ſuperiùs, Staphylius, Criſpus, Urbicus, Victorius, Dynamius, Attilius Glabrio, Leo Poeta, Lampridius Orator, & Rhetor Græcus & Latinus. Pleriſque horum, eo quo recenſui ordine ſua dat elogia Auſonius, in libello profeſſorum ſingulari: ad quem cùm ſcripſerit docta (ut omnia ſunt hujus viri opera) commentaria. Elias Vinetus, ſtultus labor eſſet futurus, prolixè hîc actum agere.

Noſtro ſeculo notiſſimi fuerunt profeſſores Collegii Aquitanici Andreas Goveanus, Ioannes Gelida, M. Antonius Muretus, Ioannes Coſtanus, Georgius Buchananus, Nicolaus Gruchius, Guilielmus Guerentæus, Iacobus Tevius, & tandem unum præ aliis præluſtre Burdigalæ decus (quamquam ex Santonibus oriundus) Elias Vinetus: per quem antiqua Burdigala noviſſimè nitidum exſervit caput: Burgus item, Santonum Mediolanum, & Enculiſma. Quin ſi verum dicere licet, cui

cui tota Gallia multum nitoris ſui debet. Eruditionis & ingenii teſtes ſunt ſcripta quæ edidit in humanioribus & Mathematicis.

Nuper Burdigalæ ex Candalarum familiâ ſidus illuſtre editum fuit Franciſcus Foxius Candala, dignus princeps qui poſſideret ædes Paullinus antiquis poſſeſſas, quem hîc noviſſimum ſubjungam, ut velut fulgurans amethyſtus extremum ornet digitum. At elogium ejus non eſto meum, ſed viri clariſſimi Scævolæ Sammarthani Pictonis quod ſic habet:

Pulcrum tibi fuit, Candala heros excellentiſſime, ex illâ gente oriri quâ vix ullam nobiliorem aut antiquiorem ſibi arrogare quiſquam audeat. Pulcrius autem & longè me hercule pulcrius indefeſſo quodam mentis vigore eò uſque in literis proceſſiſſe ut nemo fuerit qui ſummum in illis ætate tuâ principatum (præcipuè in Mathematicis & reconditâ philoſophiâ) tibi non meritò conceſſerit Hujus rei teſtis erit apud poſteros optimus Triſmegiſtus ille non tibi ſolùm Latinè Galliceque redditus, ſed etiam illis commentariis illuſtratus, qui auctoris obſcuriſſimi ſenſa quamlibet abſtruſa legentibus aperiant & ob oculos conſtituant. Teſtis Euclides, multaque præterea cœleſtis ingenii tui argumenta, & ſalutare illud inprimis Elixir (ſic enim Antidotum admirabili ſolertiâ tibi repertum & appellas) cujus compoſitionem & uſum ne poſteritas nimio ſumptu deterrita negligeret aut amitteret, annuam in id pecuniam de tuo legare non piguit. Quid quod & pari liberalitate publicam Matheſeos professionem honeſtaque profeſſori ſtipendia Burdigalæ paucis ante menſibus quam de vitâ decederes inſtituiſti? Jure igitur tanto alumno ſuperba lætatur Gallia: hoc abunde per te conſecuta,

ut Italiæ ſuos Mirandulas invidere jam deſinat, Quos cùm virtutibus omnibus anteires, aut certè æquares ſatorum etiam indulgentiâ ſuperaſti. Nonagenarius enim eras cùm eodem illo menſe, quo Chriſtianiſſimus HENRICUS IV. *cœleſti oleo apud Carnutes inungitur, humano carcere liberatus ad cœlum evolaſti.*

Hactenus Sammarthanus de ultimo Candala. Tumulatus eſt is in templo Auguſtianorum, ubi jam à multis annis Mauſoleum eſt Candolatum: vide Lurb *in Chr n. n.* 1287. Monumentum iſtic ex marmore, & ære videre eſt magnificum & ſuperbum. In angulo templi haut inde procul pyramis viſitur cum inſcriptione, in qua ætas annuſque, & dies mortis Candalæ: poſitum à Maria ſorore. Cumque ibi cor fratris ſepultum eſſet, teſtatur inſcriptio, voluiſſe eam, ut ſuum quoque ipſius ibidem poneretur, uti cineres eorum qui concordes vixerant, mortuorum etiam juncti eſſent. In quo notandum quòd ex quatuor fœminarum ſtatuis æneis, quæ circumdant monimentum, illa quæ Orientem & altare reſpicit effigium refert uxoris ejus qui id architectatus eſt: uti referebat nobis Monarchus qui nos eo ducebat. Similia ſæpè à pictoribus & ſculptoribus fieri ſolent. Et quid vetat fraternæ charitatis ſpecimen in illuſtri familia illuſtre hoc ponere, & pyramidi inſcripta huc tranſcribere?

Franciſco Fluſs Candalæ Principi B.R.P.N. genere & ingenio clariſſimo doctrina & virtute maximo, fratri chariſſimo ex oculis hominum non ex memoriâ erepto, Maria Fluſs Candal, ſoror mœrens hoc monumentum poſuit in eodem cor illius clauſit, ac ſuum quando eſſe deſierit, unà concludi voluit: ut cineres etiam fraternæ concordiæ

cordiæ ſpecimen præbeant, & concordes poſt fata jaceant, qui concordes ſemper vixerant. Vixit annos 81. menſ. 5. dies 20. Obiit anno Salutis 94. 5. Febr.

CAPUT IX.

DE MALIS QUÆ *ſuſtinuit.*

HÆc urbs tam antiqua, tamque eleganti olim ſtructura condita, iſtis commoditatibus pollens, & tantorum virorum genitrix, non minùs hæc ob nomina felix & fortunata dici poteſt, quàm ob cauſſas alias miſera & calamitoſa. Ut enim præteream eas calamitates, quas fortè ſuſtinuit, ſin minus Publio Craſſo Iulii Cæſaris legato in Aquitaniam cum exercitu profecto, & magnam ejus partem Romanis ſubjiciente, certè temporibus Auguſti Marco Agrippa, & M. Valerio Meſſala totam Aquitaniam in provinciam redigentibus: Primò, cùm Gothis in Italiam ſub Honorio irrumpentibus Romani, ut humanitate averterent à ſe barbarum furorem, cederent Aquitaniam & vicinas provincias: miſerrimè afflicta & vaſtata fuit Burdigala, ut flammas etiam ipſorum ſenſerit ſub Artulpho Rege: Lurb. *in Chron. ſub ann.* 418. Quin & piiſſimi viri ab Arianam hæreſim profitentibus miſerè habiti, excruciati, & trucidati fuêre, querente id ſæpius Sidonio Apollinari in epiſtolis.

Quam tamen gentem manu armatâ confecit, & Burdigalam Franciæ reddidit

Francorum Rex Clodovæus: Lutb. *ſub an.* 509.

Tribus ferè ſeculis pòſt, cùm Aquitani ſocordiam regum Galliæ non ferentes elegiſſent ſibi ducem Eudonem, Sarraceni, qui ſub annum 720. ex Africâ in Hiſpaniam trajecerant, eamque totam, excepta Gallicâ, ſubjugârant, decreverant ipſi ulterius in Galliam ire & meliores ſibi iſtic quærere ſedes. Id cùm Eudo dux, proximus Hiſpaniæ ſubodoraretur, & verò non poſſet Francis ab altera & Saracenis ab hac parte ſimul ſemelque reſiſtere, ſimulans ſe nihil de ipſorum in Galliam irrumpendi conſilio intellexiſſe, obtulit ipſis ultro, quod, ſi petiiſſent, denegare non quiſſet, tranſitum per Aquitaniam & in ea hoſpitalitatem. At Barbara gens ſuperatis Pyrenæis, anno 730. eam ſe geſſit erga hoſpites ut ſe non gerere potuiſſet aliam erga ipſos hoſtes: interque alia Burdigalam noſtram, quæ portas ipſi occluſerat, & occupabat, & igne immiſſo in favillam redigebat. Adeò ut Eudo tandem Francis hoſtibus ſejungeret, & prope Cæſarodunum Turonum junctis cum Carolo Martello viribus ſuis agmen hoc latronum confecerit.

Similem tempeſtatem uno ſeculo poſt pertulit, ſub annum 653 Normannis piratis oram Aquitaniæ populantibus, qui ipſam per vim ceperunt, occiſoque Seguino Caroli Magni præfecto, trucidatis miſerabilem in modum civibus, diripuerunt & incendio peſſum dederunt. Hi Normanni ſub Carolo magno & antea, teſtantibus Sidonio, & Eutropio, oras tantum maritimas invadebant, at poſt ſub aliquot regibus in meditullia etiam penetrabant & maximis, cladibus Galliam adficiebant, inprimis Santonium Pictonium & Inculiſmenſem terram depopulabantur: Cumque eſſent

eſſent idololatræ, ſacras ædes funditus evertebant.

Non adeò vehemens damnum (quaquam damnum & hoc fuit) patiebantur à Navarris qui anno 1179. Burdigalenſem agrum populabantur, & ſuburbia incendebant, ab urbe ſibi temperare & retrogredi coacti.

Inprimis verò huic ſolum urbi, ſed toti etiam Aquitaniæ, imò pleræque Galliæ multum negotii faceſſivit imperium Anglicum: quod quando cœperit, paulò poſt dicendi erit locus, cum de magiſtratu & quibus paruerit, loquar. Quæ turbæ cum per aliquot ſecula protractæ, nec ſimplices fuerint, nec tandem ſolam hanc urbem, ſed communiter plurimas adfecerint, ſatius eſt nihil de iis quam parum dicere.

Noviſſimum vulnus, quod pertulit Burdigala & tumultus anno 1548. ortus eumque ſecutus triſtis & deformis tantæ urbis ſtatus. Quod huc pono verbis non meis, ſed Lurbei.

Aquitani, ut ſunt natura liberi & tributorum impatientes, cœperunt ob inſolitum ſalinarium vectigal tumultuari, & cùm apud Pictones, Santones, Engoliſmenſes hoc malum radices egiſſet, neſcio quo fato Burdigalam excurrit, ubi ſpreto ſenatu, & XII. viris juratis, atque ipſo prorege Monentio nimis populari & indulgenti, perditi quidam homines concitatâ plebe arma corripiunt, baſilicam municipalem ſpoliant & exarmant, in aliquot cives honeſtos & Reipubl. amantiſſimos ſæviunt, Magiſtratus fugant, & tandem poſt multa facinora ipſum Monentium proregem trucidant. Nec tanti facinoris ſperabatur finis, niſi primores ſenatus & civitatis conſpiratione lectiſſimorum civium facta, ſed nimis ſerò tumultuantem populum repreſſiſſent.

Inde poſt biduum ſedato tumultu, quæri cœptum eſt de ſeditioſis & cædis proregis auctoribus plures atrocibus ſuppliciis enecati, abſentibus aqua & igni interdictum, reſtitutaque principi ſenatui & juratis ſua auctoritas. Henricus Burdigalenſibus fruſtra præteriti facinoris culpam deprecantibus, Annam Mommorantium magiſtrum equorum, cum exercitu Burdigalam mittit: qui Comite Duce Guiſio, Burdigalam portis patentibus & vicis in ſignum lætitiæ ornatis tapetis & frondibus ingreditur. Hinc ſtatim civibus arma, & privilegia omnia adempta, jus collegii juratorum, nec non civitatis ſublatum, campanæ è turribus ſacris & profanis dejectæ, ædes publicæ deformatæ non dirutæ, de præfectis urbis & arcium etſi optimis & inſontibus viris quaſi negligenter in officio verſatis ſupplicium ſumptum, nec non de pluribus aliis infimæ conditionis hominibus. Corpus Monentii proregis ex æde Carmelitarum apud D. Andream cum maxima funeris pompâ tranſlatum, ſenatus denique interdictus, miſſis è Pariſienſi, Toloſino, & Rothomagenſi ſenatu judicibus, qui populo jus dicerent.

Hæc ita Lurbeus de miſerrimo urbis hujus ſtatu, in Chronico ſuo. Sed non multò poſt quàm detonuerat hic imber, lætiſſimus ſol reſplenduit, cùm Rex Henricus ſententiam Momorantii ſequenti anno abrogavit, & Burdigalenſes in priſtinum, exceptis paucis, ſtatum reſtituit.

Hæ fuere inſigniores clades, quæ principem hanc Aquitaniæ Cæſarianæ & Regiæ urbem affecerunt. Leviores prætereo, uti & illas, quæ lue peſtilentiali immiſſa magnum hominum numerum abſumpſerunt. Duo non poſſum quin addam: quia & ipſa in malis numerari poſſunt. Unum de lupis, qui anno 582. urbem mero meridie intraverunt

verunt ſpectanteque populo canes devorarunt. Cujus prodigii memoria hodieque exſtat in nomine vici à lupis iſtis indito. Alterum Pauli Merulæ verbis hoc eſt : *Eſt in pleriſque Aquitaniæ locis* (eſt hoc & extra hanc urbem ad paucos paſſus extra portam D. Eulaliæ, & ferè in ſuburbio) *hominum genus qui nunc Capots nunc variante Dialecto Gathes appellantur. Deteſtandi ſunt ſuis: eorumque commercia fugiuntur. Habentur pro lepra infectis. Quaſi eſſent, vel quòd interdictæ ſint iis civitates & oppida, incolere coguntur ſuburbia, locaque ſemotiora. Adſignatæ ſunt & iis ſuæ in templis ſtationes. Creduntur alios inficere. Plerique fabri ſunt lignarii & vietores, aliiſque artibus mechanicis dediti : laboris patientiſſimi. In facie & actionibus illorum quiddam paret, quod eos contemtui deteſtationique reddit obnoxios. Fœmininus ſexus liberali ſatis forma. Omnium habitus & os grave olet, unde ingrati quid odoris manat in conſtantes & conloquentes. Quicquid ſit maledictionis perhibetur genus, quod ab majoribus in poſteros manifeſtiſſimis indiciis derivatur. Pauperiores ſemper in diem vivunt, diurno labore Servorum cenſentur loco, ne auſi quidem mutire, ſi quid injuriæ inferatur vel ab viliſſimo. Si quis eorum fortè ditior, liberi tamen non fiunt hæredes, niſi mobilium, quæ omnes tamquam certam luem averſantur.* Cùm Toloſam tranſiremus, incidimus in virum juvenem, doctiſſimum, humaniſſimum, quem laudavi in itinerario : ab illo habui, quod gens hæc nuper petierit, ut liceret ſibi cum quibus vellet ſe matrimonio jungere, demonſtrarintque apertis venis & ſanguine ducto nihil impuritatis ſibi in ſanguine conſiſtere : id quod de ipſis jactatur. Veriſimiliorem cauſam, quòd ſeparati fuerint ab aliis ego hanc puto: quod Gothorum, qui

Aquitaniæ olim dominabantur, ſint reliquiæ, & ob tot mala aliis illata ſuperſtites huic quaſi ſervituti damnati fuerint. Nec abludit valde nomen *Cahets*, *Cahots*.

CAPUT X.

DE DIGNITATE, QUA olim vulſit & nunc ſulget: ubi inter alia de Parlamento & Academia.

SEd moveamus à rutâ ad pulegium, & in malis hactenus occupati, ad bona revertamur: videamuſque quâ fulſerit dignitate, & in quo pretio fuerit habita præ aliis hæc urbs jam olim ad præſens uſque tempus.

Ordiamur inde, unde per hiſtoriam ordiri poſſumus. Subjugata & in provinciam redactâ totâ Aquitania, hoc Burdigalæ à Romanis indultum fuit, ne eſſet tributaria, ſed priſtinâ libertate frueretur, viveretque legibus & moribus ſuis, nec ipſi præſcriberentur alia noviter à Romanis: teſtante hoc Strabone, innuente etiam Plinio, *lib.* 4. *Natur. hiſtor.* his verbis: *Aquitanicæ ſunt Ambulatri, Anagnutes, Pictones, Santones liberi, Bituriges liberi cognomento Viviſci Aquitani, &c.* Quâ libertate cecidit cùm ſub Gothorum venit imperium, quo de jam dictum, & dicetur ſequenti capite. Sub Gallis tamen & Anglis eandem, certè qua immunitates à tributis, recepit.

Quin eo ſeſe porrexit hæc libertas, ut Senatus ad inſtar Romani conſtitutus, conſulеſ-

ſuleſque creati fuerint annui. Unde & Auſonius jactat ſe conſulem in ambabus fuiſſe urbibus, ROMA & BURDIGALA. Quod facere non quîſſet, niſi Burdigalenſis civitas ad Romanæ inſtar conſtituta fuiſſet. Idem Senatum procerum laudat initio carminis de Burdigalâ, ex quo ſimiliter colligit Vinetus, Burdigalenſem Senatum ſpeciem habuiſſe aliquam Romani.

Digna præterea habita fuit ut Auguſtorum ſtatuæ in ea conſpicerentur : tum quòd cum aliis multis commune habuit, uti Amphitheatrale prope eam ſurgeret ædificium, cum ſuperbo & admirandi operis tutelarium Deorum templo. Et quamquam multum imminuebatur libertas ejus ſub Gothis, non potuit tamen non in hoc ſervari dignitas ejuſdem, quod regia ſedes ſelecta fuit : uti colligere eſt ex ea Sidoni Epiſtola, quâ ſcribit ſe apud Gothorum Regem Burdigalæ fuiſſe. Quali præeminentia fuit etiam temporibus Ducum Aquitaniæ, quorum arcem Umbrariam etiamnum ſuperſtitem ſuperiùs laudavi.

Carolus magnus inter viginti metropoles imperii ſui, quibus teſtamento bona in pauperes eroganda reliquit, Burdigalam quoque habuit.

Metropolitana præterea jam à multis ſeculis fuit. Quâ de appellatione ſic ſciendum : Urbes tantum eſſe in quibus nulla nec Epiſcopi, nec Archiepiſcopi ſedes. Urbes, civitates, & metropolitanas in quibus Archiepiſcopus reſidet. Ac poſtquam Aquitania jam olim in primam & ſecundam diviſa fuit ab Auguſto, ut ſupra monui, factum inde fuit, ut Avaricum Biturigum, Metropolitana primæ Aquitaniæ, Burdigala ſecundæ habita fuerit. Quæ appellatio primæ

Aqui,

Aquitaniæ peperit titulum primatus Aquitaniæ, & inde ſecutam controverſiam inter Archiepiſcopum Bituricenſem & Burdigalenſem, uter eſſet primas Aquitaniæ, quæ jam quatuor ſecula in curiâ Romanâ pendet, nec adhuc dum deciſa eſt. Mentio fit hujus controverſiæ primo & ſecundo decretalium libro. Et Clemens quidem V. ante Bertrandus Gothus dictus, exque Archiepiſcopo Burdigalenſi Pontifex maximus anno 1305. creatus altero Pontificatus ſui anno Burdigalenſi contra Bituricenſem Primatum adſeruit: *idque optimo jure*, inquit in ſuo Chronico Lurbeus, *quidquid dicat Maſſonius*: qui etiam hîc conſulendus. Cùm Aquitaniæ Anglico teneretur imperio, & turbis hæ regiones ferverent tantum non perpetuis, inita fuit arcta ſocietas inter alias vicinas urbes, inprimis verò Burgum & Burdigalam, quò ſe faciliùs defendere valerent. Quo in fœdere primæ reſervatæ fuerunt urbi Burdigalenſi, eo uſque ut ingruente bello Major & Jurati Burdigalenſes è civium numero aliquos ſelegerint, quos reliquis urbibus & caſtris præficerent. Inde factum ut Burgus, Blavia, Liburnia, S. Æmiliani, Caſtillionum, Cadillacum, S.Macarii, Rioncium, filiolæ dictæ fuerint civitatis Burdigalenſis. Quod fœdus & ex fœdere præeminentia Burdigalæ duravit ad extremum uſque Anglici imperii diem. Exiguum etiam minimè fuit quòd Philippus Francorum Rex huic urbi conceſſit juriſdictionem & imperium, non ſolùm in urbe & ſuburbiis, ſed etiam circumcirca ad primum lapidem. Reſcriptum quo hoc ipſis indultum, Philippina conſtitutio vocatur, & religioſè adſervatur etiamnum in ærario publico: jus verò illud Banleuca: vide uberiùs Paul, *Mer, part, 2. Coſmogr, lib, 3. p.* 554. & Lurb.

No-

Noviſſimè tres ſunt factæ ad priſcam dignitatem acceſſiones major Seneſchallatus, Parlamentum, & Academia.

Magnus Seneſchallus, qui Burdigalæ eſt, ideo dictus fuit initio, quia revera erat magnus. Complectebatur enim quinque Diœceſes, Burdigalenſem, Adurenſem, Vaſatenſem, Tarbellicam, & Lapurdenſem: cum hodie ſolam habeat Burdigalenſem, ſecundaque & tertia fecerint aliam Seneſchalliam Vaſatenſem: quarta & quinta item aliam Lapurdenſem: nempe, cùm Ludovicus XI. noviter hoc conſtitueret eo tempore quo fratri Carolo promiſſum Ducatum Aquitaniæ jure Apennagii cederet. At quamquam hujus Seneſchalli ditio nimis quàm ſit imminuta, & minimus omnium dici poſſe videatur viro docto, remanet tamen appellatio magni Seneſchalli. Adeò etſi Principes mutent terminos ditionum & dignitatum, non poſſunt tamen abolere memoriam rerum.

At videamus de Parlamentò Gnarum eſt fuiſſe olim in regno Gallico, uti nunc imperio eſt Romano Germanico, unicum tantum judicium ſupremum ad quod cauſſæ alibi diſceptatæ per appellationem devolvi poſſent: idque in metropoli regni Lutetiæ Pariſiorum. Verùm poſtquam pomeria regni prolata fuerunt, è re ipſius futurum putarunt Reges Chriſtianiſſimi plura hinc inde hujuſmodi dicaſteria conſtituere, ut eo facilius adiri poſſent, à regni ſubditis. Ac Carolus quidem VII. Toloſanum, Burdigalenſe, & Gratianopolitanum aperuit; Ludovicus XII. Aquenſe, Divionenſe, & Rothomagenſe; Noviſſimeque Henricus II. Redonenſe in Britonibus Aremoricis.

De Burdigalenſi nunc meum eſt agere; ſepo-

ſepoſitis reliquis. De eo inprimis ſubjectionis conditionibus inter Burdigalenſes & Comitem Dunenſem CAROLI VII. Legatum agebatur anno 1451. Sed quia Anglicæ factionis populares denuò Carolo rebellârant, urbe noviſſimè armis receptâ hoc privilegio cives privavit Carolus, & à decuria Senatus Pariſienſis jus accipere coegit. LUDOVICUS tamen XI. decennio poſt hoc ipſis reſtituit, & die XII. Novembris cœpit haberi Parlamentum. Hoc decennii interſtitium fecit ut Burdigalenſe Parlamentum, quod Gratianopolitano antiquius erat, poſterius cenſeri & quartum in ordine haberi cœperit. De eadem antiquitatis prærogativa cum Burdigalenſi certavit poſt Divionenſe: ſed reſcripto Henrici ſecundi Burdigalenſis Senatus Divionenſi antiquior declaratus fuit, anno 1553. Ab hoc parlamento jus petierunt Provinciæ, Burdigalenſis, Valatenſis, Agennenſis, Condomienſis Landarum, Armeniacenſis, Cadurcenſis, Lemovicienſis, Petrocorienſis, Angoliſmenſis, Santonenſis, & Rupellenſis. Poſtea tamen provinciæ, Armeniacenſis, Angoliſmenſis, Rupellenſis & major pars Cadurcenſis diſtractæ ſunt, acceſſeruntque Parlamentis Pariſienſi & Tholoſano.

Cùm autem ſeptimo poſt inſtitutionem primam anno Rex Ludovicus Aquitaniam (at novis circumſcriptam limitibus) jure Apennagii, legeque fiduciæ Carolo Fratri ceſſiſſet, Parlamentum mutato loco ad Pictones fuit tranſlatum: ſed mox anno 1472. Carolo mortuo omnique Aquitania ad Ludovicum reverſa, Calendis Iunii ſolemniter, unde moverat, reductum; & non multo poſt à Carolo octavo tribus præſidibus decemque & octo Conſiliariis edicto anni 1483. 4. Decembr. eſt

eſt compoſitum. Adjecit anno 1519. menſe Majo Franciſcus I. novam Senatorum Decuriam, quæ judiciis cauſarum criminalium præeſſet, quam Tornellam vocant.

Noviſſimis temporibus calamitas illa quam huic urbi ingruiſſe ſuprà inter ejus mala memoravi, juxta pleraque omnia privilegia & hanc prærogativam Parlamenti ademit, anno 1540. Quum Annas Momorantius Equitum Magiſter accipere cives coegit è Pariſienſi, Tholoſano, & Rothomagenſi Senatu Iudices qui populo jus dicerent: quibus denuo anno ſequente regredi juſſis, ampliſſima Senatus dignitas ab Henrico II. civibus in gratiam receptis eſt reſtituta. Propter peſtilentiam quandoque ſicut fit ſedes Parlamenti mutata fuit. Liburniam ſæpiùs tranſlatum refert Lurbeus: anno 1473. 1515. 1546. 1555. Bergeracum 1496. S. Æmilianum, 1501. Habuit hoc Parlamentum inter alios Præſidem Nicolaum Boëtium, cujus ſcripta in Themidos ſacrario jam diu conſecrata æternæ ſunt memoriæ: Is Burdigalæ obiit, legata Senatui bibliotheca. Monimentum ejus adhuc exſtat in Xenodochio publico, prope D. Andreæ, ab ipſo ædificiis aucto & locupletato. Viſitur in medio choro templi ſplendoris exigui, & cujus literæ propter ſordes incubantes vix cognoſci poſſunt.

Videamus nunc tertium decus ex recentioribus, ACADEMIAM. Non loquar nunc de priſca ſchola Burdigalenſi, in qua tot viros Doctos bonas artes jam olim profeſſos ſuprà dixi: quæ nulla laude inferior fuit Maſſilienſi & Auguſtodunenſi, tot nominibus celebratis Lycæis. Sed de illa, quæ paullo ante quàm Aquitania ad Francos debellatis Anglis reverteretur, reſcripto Eugenii Pontif. Max. ad exemplum Tholoſanæ

erecta

erecta eſt VII. Id. Maj. 1441. & poſt confirmata privilegiiſque aucta variis anno 1572. à Ludovico XI. Francorum Rege. Quo factum ut quem antiquitus theſaurum poſſidebant Burdigalenſes, & quem per tot barbarorum direptiones & vaſtationes amiſerant, beneficio optimi Principis recuperârint: rem non in poſtremis habendam. Eo reſcripto Pontificio Major & Jurati Burdigalenſes Academiæ patroni fuerunt conſtituti, Archidiaconus verò Major Medulicus ad D. Andreæ perpetuus Cancellarius. Sub idem tempus anno 1442. Petrus Archiepiſcopus & religionis & ſtudiorum amantiſſimus Collegium Burdigalæ nomine S. Raphaëlis inſtituit, plurimiſque reditibus dotavit, in quo XII. pauperes cum Priore collegii literis profanis & ſacris per decem annos imbuantur, juſſitque ſex Scholaſticos ex Medulico ſolo, reliquos ex Burdigalenſi Diœceſi eligi, jure patronatus relicto Archiepiſcopis Burdigalenſibus: eâ conditione, ut pauperes illi ſtudiorum curſu peracto, aut priùs, ſi velint, & ætatis ſint legitimæ, ſacris initientur. Hæc non contemnenda fuit inſtitutæ Academiæ ſequela. De Collegio Aquitanico, quod non minima Academiæ pars eſt, ſuprà fuſiùs, & quantum ſatis eſſe poteſt, diſſerui.

CAPUT

CAPUT XI.

SVB QVIBVS DOMINIS *ab initio huc uſque fue- rit.*

SEd jam diu debebam deſcribere eam, quæ nunc eſt magiſtratus, à quo regitur, adeoque Reipub. formam : ne non tam exteriora ſive ædificiorum, ſive dignitatis, commodatiſve conſideremus, ſed & magis intima, & veluti ipſam animam. Idque faciam ſi priùs dixero quàm ſæpe mutaverit Dominos ſuos cùm tota Aquitania, tum inprimis Burdigala, totius Aquitaniæ ocellus.

Ab initio Biturigum Vibiſcorum fuit urbs, de quîs ſupra. Sub Auguſto à Romanis devicta, in priſtina tamen libertate & dignitate relicta, ſub Honorio circiter annum 400. Gothis ceſſit. His expulſis, poſtquam cæſus in Pictonibus Alaricus, & qui reſtabant propè Burdigalam in campo Atrîano (inde appellato) deleti, in Francorum pervenit ditionem. Aſt cùm res Galliarum ſocordes eſſe inciperent, Aquitani circiter annum 727. Ducem ſibi Eudonem eligebant, ſeque jugo Francorum ſubducebant. Filius ejus Eudonis fuit Caifrus, qui deſertus à ſuis occidebatur anno 767. ſepulcrum nactus extra urbem in paluſtri loco, è regione arcis Fari: ubi nunc temporis Capucini habitacula ſibi moliuntur.

Hunoldum etiam Ducem ſibi fecerant Aquitani, ſed à Carolo magno profligatus, & Aquitania à Francis recepta fuit : diſpoſitique ſunt à Carolo hinc inde per Aquitaniam

niam, ei in officio retinendæ, Comites, & inprimis Burdigalæ relictus Siguinus Comes Aquitaniæ pater Hugonis Burdigalenſis, quo de tot fabulæ narrantur. Nec potuit tamen prævideri ne denuo Aquitani ſe eriperent regibu Galliæ. Nam Azonem, Aquitaniæ præfectum Ducem ſibi fecerunt: quem tamen Aldebrandus & Donatus Ludovici Regis legati confecerunt.

Aſt verò poſt obitum Regis Caroli calu tum demum conſenſu Regum, Duces ſuos habuerunt Aquitani, regni Franciæ vaſallos, quorum novem ordine Aquitaniam tenuêre: 1 Arnulphus. 2. Guilielmus. 3. Ebleus. 4 Ebleus ſecundus 5. Guilielmus II. 6. Guilielmus III. dictus *Teſte d'eſtouppe*. 7. Guido. 8. Guilielmus Godefredus. 9. Ultimi hujus filia heres ultimi Ducis parentis ſui nupta Ludovico VII. Francorum Regi ſecum ad eundem tranſtulit Aquitaniam: poſt verò repudiata anno 1152. & nupta Henrico Normanniæ Duci futuroque regi Angliæ ad eundem totam Aquitaniam tranſtulit, inque eam noſtram Burdigalam.

Hoc initium fuit imperii Anglici in Aquitania, quod poſtea ſecuti fuêre tot tumultus. Id duravit uſque ad Caroli VII. tempora quamquam interruptum ſuo Philippo Francorum Rege, qui per Arnulphum magiſtrum equitum ob non præſtitam fidem & obſequium Burdigalam, & reliquas Aquitaniæ urbes ſubegit. Utque eo arctiùs Burdigalenſes ſibi devinciret, populum jam olim ab Aboriginibus libertati adſuetum ejuſque pertinaciter amantem, liberalitate in officio continere ipſos ſatius putavit quam metu, & inſignibus privilegiis donavit: conceſſis collegio Majoris & Iuratorum urbis omni Imperio, & juriſdictione, non ſolum in urbe & ſuburbiis, ſed

etiam

etiam in terris, ultra primum lapidem, ſeu territorio quod Banleucam vocant, cum omnimodâ poteſtate, ſibi tantummodo jure Imperii ſupremi recepto, & juriſdictione civili in extraneos exercenda per præpoſitum Umbrariæ. Hinc ſit etiam hodie, ut in ſupremi Imperii notam, & tanti beneficii memoriam, etiamſi præpoſiti Umbrariæ nulla ſit Iuriſdictio,& ab Seneſchallo exerceatur, ſententiam capitalem ab juratis latam & ab Senatu confirmatam, non priùs exequi, & lege agere in damnatum liceat, quam reus ante caſtrum Umbrariæ ductus ſit, & ibi à Lictore ter nomen præpoſiti Umbrariæ, etiam nemine reſpondente proclamatum fuerit. Conſtitutio ea, qua hoc Burdigalenſibus conceſſit, Philippina vocatur, & religioſe tanquam theſaurus præſtantiſſimus in ærario publico adſervatur: exemplum ejus Lurbeus in Chronico ad annum 1295. poſuit: ex quo hæc etiam retulit Paullus Merula *Coſmogr. part. 2. lib. 3. c.* 34. Hactenus ergo interruptum fuit Imperium Anglicum in Aquitaniâ, donec anno 1308. pactis initis inter Philippum & Eduardum Anglum ad Anglos denuò reverteretur. Qui in eo rebus ſuis minimè conſulebant, quòd inſolitis vectigalibus liberum populum onerare incipiebant: uti etiam mox biennio pòſt Philippus Eduardum literis ſuis monuit ut vectigal inſolitum, quod Maletoſtam vocabant, penitus revocaret. Ea res poſtea & ſub Philippo Valeſio & ſub Ioanne Francorum Regibus bellum ingens peperit, quorum hic poſt infelicem in Pictonibus pugnam à Principe Walliæ, Eduardi Regis filio, captivus Burdigalam & inde in Angliam ductus fuit. Tandem Comes Armeniacus & alii quidam Aquitaniæ proceres, cum ob inſueta vectigalia Carolum

Fran-

Francorum Regem QUINTUM hujus nominis, appellâſſent, mittitur, Caponellus cum Hoſtiario, qui principi Walliæ diem diceret eumque Pariſios citaret exhibitis literis patentibus Regis: quarum exemplum eſt in Lurbei Chronico, ſed Gallicè ſcripto ſub anno 1369. Ab eo tempore incipiebant in pejus ruere res Anglorum in Aquitaniâ, donec poſt varias pugnas anno 1451. Burdigala ipſa à Carolo VIII. caperetur, & tandem ad Anglum relapſa denuò redigeretur in poteſtatem anno 1453. & in ſequente anno duobus caſtellis Fari & Tropeitæ excitatis veluti compedibus conſtricta ſubducere ſe Francis ampliùs nequiret.

Sic igitur tota Aquitania & ſub ea Burdigala denuò membrum regni Gallici effectum fuit. Conceſſit poſtea Aquitaniam ſed haut paullo reſtrictiorem & ad 4. Seneſchallias redactam LUDOVICUS XI Carolo fratri anno 1469. Sed triennio poſt fatis functo Carolo denuò reverſa ad Regni corpus, ab eodem poſt ſeparata nunquam fuit. Hos Dominos hactenus habuit Burdigala.

CAPUT

CAPUT XII.

QVÆ FORMA OLIM ſuerit & ſit hodieque Reipublicæ.

ADminiſtratio Reip. quæ hodieque eſt Burdigalæ cœpit inſtitui ſub Henrico Angliæ Rege & repudiatæ à Ludovico Eleonoro marito. Qui anno 1173. conceſſerat ut cives liberè ſibi eligerent Senatus Principem, quem Majorem, urbis vocare ſolent: quem primum nominârunt Dominum de Monodei. Jus hoc in Principem tranſtulerunt cives in gratiam Eduardi Henrici regis promogeniti, anno 1260. Atque hi Majores ab initio erant annui, donec tandem Carolus VII. Fr. Rex anno 1454. primum Ioan. Burellum perpetuum conſtitueret, quod poſtea ad fatalem anni 1548. tumultum duravit: Sic ut licuerit majori quotannis è numero juratorum ſub majorem unum eligere: qui eo abſente Collegio juratorum præeſſet. Henricus ſecundus Burdigalenſibus in gratiam receptis, hoc in Majore mutavit ne eſſet perpetuus, ſed biennis. Juxta hunc Majorem ſunt jurati, quos vocant: qui ab initio quinquaginta ad 24. redacti, & ſub Eduardo anno 1378. denuò contracti ad 12. fuerunt: pro numero regionum urbis, quas numerat & nominat Lurbeus ſub dicto anno. Aſt noviſſimè ab Henrico II. ad ſex juratos deſcenſum fuit, eoſque biennes: ſic ut ſingulis annis tres jurati mutentur, per totum verò biennium continuetur dignitas majoris. Huic Majoris & Iuratorum Collegio in exercenda præfectura urbis additum

tum eſt Conſilium 30. civium ſelectorum, adjectis ſi de re maximi momenti agatur, inſuper trecentis.

Jurati ex reſcripto Eduardi Anno 1278. non poterant fieri ii qui ex nobili familia erant oriundi: non aliter quàm Romæ lege ſacrata non niſi plebeis patebat aditus ad tribunatum. Sed poſt anno 1392. Ioannes Dux Lancaſtricæ præfectus Aquitaniæ civium conſenſu, hanc conſtitutionem abrogavit, & civibus libera juſſit eſſe ſuffragia.

Atque hactenus Burdigalam luſtravimus & luſtrandam aliis animo, quibus oculis non licet, deſcripſimus.

INDEX
EORUM QUÆ hoc Itinerario continentur.

A.

ABbeville 225
Acidulæ Bituricenſes 37
Bougenſes 57
Adelin 223
Agen 102
Aigues mortes 122
Ainay 44
Aiſnay 171
Aix 143
Alcmar 237
Alkermes 119
Amboiſe 63
Amiens 225
Amphitheatra: Dovenſe 73. Santonenſe 86
Pictavienſe 91
Petrocorienſe 106. Nemauſenſe 123
Arelatenſe 135 Viennenſe 160
Lugdunenſe 177
Ampulla ſacra, Rhemenſis 16
Marmonſterienſis 68
Amſtelrodamum 238

Aneth 239
Angers 74
Angouleſme 95
Aniou 73
Anna Mommorantius 202
Antverpia 234
Aquæductus 13.62.91
Aquitania, vid. Append.
Ara Lugdunenſis 170
Arar 168
Arauſio 150
Arcus Marii 151
Argentoratum 4
Arles 130.132
Armuyda 228
Arvernia 51
Atacinorum colonia 114
Atacinus Varro ibid.
Attila ubi cæſus 11
Avaricum Biturigum 35
Aubenas 105
Avenio, Avenionenſis Comitatus 146
Aventicum 246
Auguſti templum Lugduni 169
Auguſtodunum 185
Aulnis 80
Aurelia 24
Aurenge 150
Aurum Toloſanum 108

B.

BAlaine 156
Bar le Duc 10
Barraux 243
La Baſtie 160
La Baſtille à Paris 200
Bearm 245
Beaucaire 127
Beau lieu 69
Beaulne 242
Begays 122
Belgica peregrinatio ſequatur Gallicam 1.2
Bellac 96.104
Belloquadra 128
Belſia 24
Berceau S. Hilaire 90
Berg-op-ſom 235
Bergerac 101
Berna 247
Beſançon 242
Beth fort 223
Bezieres 117
Billardus 50
Bituriges 35
Bituriges Cubi. } vide append.
Viviſci. }
Blanc en Berry 44
Blancmont 5

Blavia, *Blaye*, vide Append.
Blaye 84
Bloys 60
Bogency 59
Boibelle 41
Bolaine 156
Bolonia 225
Bonnivet 92
Borbonia 45
Borbonii Duces 46. 47. 48
Bougues 57
Bourbon Archambaut 45
Bourdeaux 84
Bourges 35
Breda 235
Breſay 71
Briſsac 77
Britannia 78
Brovage 83
Brugæ 230
Bruxella 232
Buduacus Rex Aruerniæ 155
Burdigala vide append.
Burgus vide Append.
Buzy 62

C.

Cacarota 99

Cabinet

Cabinet, à Tours 67
Poictiers 91
Arles 136 *Aix* 143
Cabillonum 243
Cadillac, vide Append.
Cadomum 508
Caën *ibid.*
Cahors 97
Camargues 133
Cambritz 223
Cameracum 238
Campania 15
Campi lapidei 137
Campus Marii 133
Cantabrigia 217
Canterberg 217
Capito Maſſilienſis 143
la Carbonniere 121
Carcaſſonne 112
Caroli Burgund. Ducis Epitaphium 90
Caſtelnaux d'Arry 112
Catalaunici campi 11
Catelanus 119
Cave gouttiere 68
Chaalons 11
Chalon ſur Saone 226
Chambourt 59
Chambery 244
Champhonnet 49
Champigny 93

Chantelou 19
Charanton 193
la Charité 57
Charleville 15
la grande Chartreuſe 243
Chartres 239
Chaſteaudum 63
Chaſteauroux 43
Chaſtelraut 93
Chaſteau d'If. 141
Chaſtres 239. 19
Chaumont 63
Chenonceau 64
Chinon 69
Chriſtianus Piſtorius 123
Cimbri triumphati 151
Clanus 89
Clarimontium 51
Cluſa 246
le Cluſeau 98
Colonia Saliorum & Sextanorum 131
Comites Carnutum 240 *Campaniæ* 15
Toloſani 98
Conflans 57. 193
Conſtantina urbs 131
Contius 38
Cordray 43
les Craux 137
Crypta ſubterraneæ 98. 142. 148
Cujacius 38

Curia-

Curianum promontorium. Vid. Append.
Currus ventis provecti 236

D.

Deciſe 57
Decumanorum colonia 114
Delft 235
Delphinatus, Delphinus 157
Dianæ templum ſons 125
Diepa 215
Dijon 241
Divona, vide Append.
Dole 242
Dovay 72
Dover 216
Dreux 239
Duarenus 38
Duo Amantes 178
Dunkerka 227
Durettus 50

E.

EBromanum, vide Append.
Echo Charantoni 193
Enchuyſen 237
Encenys 78
Encoliſma 95
Erycius Puteanus 233

l'Eſcluſe 246
Eſtain 14
Eſtampes 24

F.

FAmes Sancerrana 58
la Fargue 97
la Feſte de Dieu à Angers 94
la Fleche 70
Florales ludi Toloſani 109
Fœminæ Sancerranæ 58
Fontaine b'Leau 188
Fontaines 242
Fortreſſe S. Iean 141
Forviere 162. 172
Foſſa Mariana 133
la Foſſe de S. Pierre 95
Friburga Vchtlandia 246
Frontignac 121
Fronſac 100

G.

GAllula Roma 131
Gandavum 231
Garumna, vide Append.
Gaulminus 50
Gedunum 59
Genabum 24
Geneva 244

Ger-

Gertrudenberg 235
Gergeau 32
Geßorivacus portus 225
Giere fl. 159
Gironde, vide Append.
Glaſtum 97
Gravelina 227
Graveſand 218
la Guyenne unde dicta vid. Append.
Grenoble 243
Grenovicum 224
Grimodiere 95
la Groſſe tour de Bourges 39
Guillotiere 181
Gyan 59

H.

H*Aerlem* 237
Haga 235
Hamptencourt 222
Henrichſmont 42
Hubertus Giphanius 28

I.

I*Ccius portus* 225
Ienaille 32
Iovy 13
Iſatis 97
Iſendick 230

l'Iſle Barbe 172
Iſle de Rays & Oleron 83
Iſſouldun 42
Iſtagela 122
Iudæi Auenionenſes 149
Iulius Pacius ICtus 120

L.

LAcus mirabilis 63
Languedoccium 104
Laterra 120
Lates ibid.
Lauſanna 246
Leiden 237
Leyraut 118
Lemovicium 98
Leſignan 113
Leuci 8
Liburna 100
Lilla 100
Lillo 234
Limoges 96
Limoſin 96
Liuron 156
Loche ſur Indre 69
Londen 218
Loriaut 156
Lorris 33
Lotharingia 6

Lotio pedum Anglicana 218
Lovanium 233
Loudun 71
Loumas 144
Louvre 200
Lugda, legio 163
Lugdunum 160
Lugdunum Batavorum 237
Luneville 6
Luparia 200
Lußaldus 92
Luſſignan 88
Lutetia 193
Lyon 160

M.

les MAbreaux 97
Madril Chaſteau 206
Maguellone 120
la Maiſon carree à Nimes 124
la Maiſon rouge 11. 96
Mamillaria 130
Marche ville 10
la Marche de Limoſin 96
Marmunde 102
Marmonſtier 68
Martius Narbo 114
Maſſilia 139
Maſſiliargues 121

Maſtrich 238
Mazieres 15
Meaux 17
Mechlinia 234
Mediomatrices 8
Meduana 70
Mebun Loyre 59
Melun 192.42
Mets 12
Middelburgum 227
Mirbeau 94
Miremont 98
Moiſſac 103 *Molimes* 95
Monceau 11
Moncontour 94
Mons Seti 121
Monſtreul 225
Montargis 32
Montelimar 156
Mont-louys 64
Mont-ferrant 51
Montenſier 100
Mont-pont 100
Mont-auban 103
Montejan 78
Montpellier 118
Mont-majour 133
Mont-melian 243
Monron 44
Mornac 84.156

Moſa 7
Moſæ trajectum 238
Moſella 7
Moulins 48
Mours 113
Mouſſidam 100
Mouſſon 14
Muratum 247
Murta 8
Muſcat de Frontignac 104

N.

NAnçay 34
Nancy 8
Nantes 80
Natio Germanica Aureliæ 27
Narbo 113
Nemauſus 123
Nerac 101
Neſon 97
Nevers 52
Neufuy 34
Neuſtria 6
Niclasburg 6
Nimes 123
Nonſchitz 222
Normannia 210
Noſtre Dame d'Ardillier 70
Noſtre Dame de la garde 141

Novio-

Noviomagus, *Biturigum Viviſcorum urbs*, vide Append.
Nyeure 52
Nyportum 227

O.

OLeros inſulæ 83
Olives 34
Orcheza 62
Orenge 150
Orleans 24. 59
Oſtenda 227
Oxonia 223

P.

PAludanus 237
Pali Caſtrum 101
Paris 18. 193
Pariſium 194
Partus 365. *infantum* 236
le Paße Lourdin 91
Paſtel 97
Paterniacum 246
Pau & Bearn 101
Paulinorum familia, vide Append.
Paulmy 69
Pays d'Aulnis 80
Pays entre deux mers, vide Append.
Perigord 97
Perigueux 98

Pero-

Peronne	239
les Perrieres d'Angers	77
Petit niort	84
Petrocorium	97
Petrus Eiſemberg	175
Pezenas	118
Pfaltzburg	5
Piage	158
Picardia	225
Pictonium	88
Pictavia	89
la Pierre levêe	91
Pierelate	156
Pierreciſe	167
Pierreſuit	34
Pindariſer	26
Pipet	160
Pleſſacum	85
Pleßis	68
Plotinæ Baſilica	124
Poictiers	89
Poloniæ Rex ex Monacho	147
Pons Rhodani Lug. & Avenionenſes	179
Pons Araris Lugd.	180
Pontamouſſen	12
Pontereau	25
Pont de Sé	73
Pont. Lunel	121
Pont du Gard	126
Pont du S. Eſprit	156

Pons

Ponts 85
Portus Rupellanus 82. *Maſſilienſis* 140
Tolenſis 143. *Iccius* 225
Provincia 129
Puella Aurelianenſis 31

R.

RAttoneau 141
Reims 16
Reole 95
Rion 51
Ritſchmont 222
Rhodanus 167
Rhodana 176
Rhodani vorago 168
R ana 52
la Rochelle 81
Rochefort 78
Rocheſter 217
les Rolphies 99
Roth, idolum 212
Rothomagus ibid.
Roterdam 235
Roven 212
Ruffet 43
Rupella 80

Sabau-

S.

S. *Abaudia* 243
S. Auby 10
S. Savin 43
S. Amande 44
Sainctesfoy 101
S. Gilles 122
S. Floran 70
S. Malo 78 *S. Michel* *ibid.*
S. Nicola 6
S. Iean d'Angely 87
S. Macaire 95
S. Oinct 214
S. Eſtienne en Foreſt 51
S. Tubery 118
S. Martin 138
S. Chamas *ibid.*
S. Andre, prope Avenionem 150
S. Germain en Laye 204
S. Clou 206
S. Denys 206
S. Dieu 59
Sainctes 86
Salines de Begais 122
Salon de Craux 144
Sancte Trophimi crypta 133
Sanctum ſacellum Borbonienſe 45
Pariſienſe 198. *Bituricenſe* 39

San-

Sancerre 57
Santones, Santonium 85
la Saone 168
Sar, Saravus 7
Saraceni cæſi 134
Sarberg 5
Saulmur 69
Schenkenſchantz 238
Sedan 14
Seelandia 227.228
Senlis 239
Seti 121
Setinborn 217
Simot 95
Siron 43
Sluiſa 227
Soiſme 34
Solodurum 247
Solonia 34
Stega 5
Sylvanectum 239

T.

T*Aillebourg* 83
Tain 158
Talant 241
Taraſco 128
Tauri ſylveſtres prope Arelatem 136

Tecto

Tecto ſagi Volcæ 95
le Temple 95
Theline 130
Thermæ Borbonicæ 45
Thiebaultz 223
Tolon 143
Toloſa 105
Tovars 72
Tournon 158
Tourrimagne 123
Tourremille ibid.
la Tour de Cordovan 84
Touvre 95
Tours 64
Troye 240
Tullum 10
Turania 65
Turris Conſtantiæ 122
Tuille 96
Tuviers 97

V.

Valacria 217
la Vale 50
Valentia 157
Vaucluſe 150
Vendoſme 63
Veniſſæ Comitatus 144

Veneris

Veneris templum Lugduni 17
Veria 22
Verger 78
Veſuna 99
Vidourle 121
Vienne 158
Ville Franche, 112
Pinte, 112
Viſci vid. Append. *fol.* 277
Vivarais 98
Vits volans 124
Vliſſinga 227
Volcæ Tectoſagi, Arecomiti 105
Vſarche 96
Vuzonne 99
Vxelodunum 104

W.

Weithal 219
Weſtria 6
Weſtmunſter 219
Wiffelsburg 246
Windeſor 222
Wotſtock 223

Yvetot

Y.

Y*Vetot* 211

Z.

Z*Abern.* 4

FINIS.

Jodocus Sincerus

= Justus Zinzerling

a native of Thuringia & Doctor of Laws at Basel.

The Itinerarium Galliae &c was first published at Lyons in 1616: Later editions 1627, 1649, 1655 & 1656

? This edition shows rather [illegible] plates

Jodocus Sincerus
= Justus Zinzerling.

First ed. 1616 and
text unchanged up to
about 8th ed. in 1656

Special
92-B
21261

THE GETTY CENTER
LIBRARY